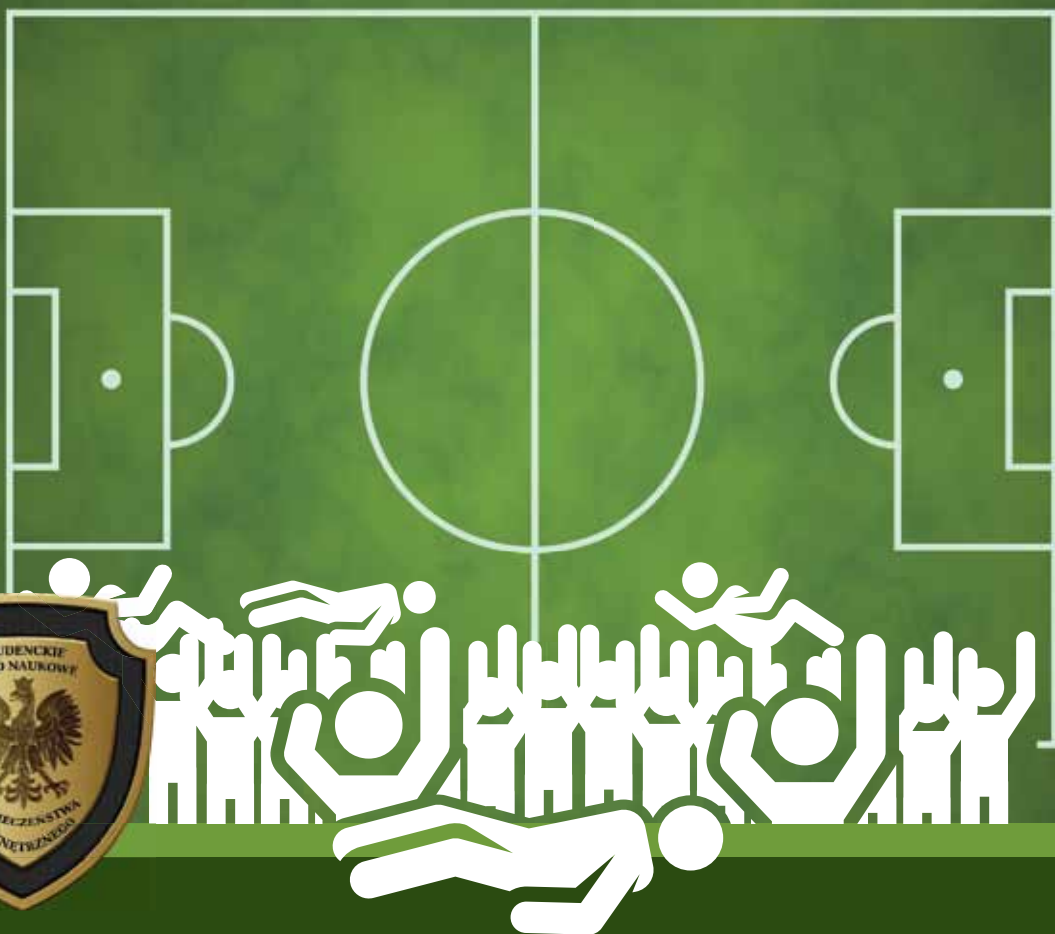

4/2017

SECURO

TRAGEDIA NA STADIONIE HILLSBOROUGH 15 KWIETNIA 1989 R.
A OBECNE STANDARDY ORGANIZACJI I BEZPIECZEŃSTWA
IMPREZ MASOWYCH

Marcin Sabat, Aleksandra Zięba (red.)

CZASOPISMO
STUDENCKIEGO KOŁA NAUKOWEGO
BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO

SECURO

Nr 4

**Tragedia
na stadionie Hillsborough
15 kwietnia 1989 r.
a obecne standardy
organizacji i bezpieczeństwa
impres masowych**

pod redakcją
Marcina Sabata i Aleksandry Zięby

Warszawa 2017

Rada Naukowa:

dr hab. prof. UW Stanisław Sulowski
dr hab. prof. UW Jolanta Itrich-Drabarek
dr hab. prof. UW Agnieszka Rothert
dr hab. Tomasz Słomka
dr Michał Brzeziński
dr Aleksandra Zięba

Kolegium Redakcyjne:

dr Aleksandra Zięba (redaktor naczelny)
Klaudia Bogacka (sekretarz)
Ewelina Górka (członek)

Redaktor naukowy tomu:

dr Marcin Sabat
dr Aleksandra Zięba

Recenzenci:

dr Szczepan Stempiński
dr Ryszard Tomczak

Redaktor techniczny:

Marta Grabarczyk

Projekt okładki:

Agnieszka Miłaszewicz

Publikacja dofinansowana przez Wydział Nauk Politycznych
i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego

Wydział Nauk Politycznych
i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski

@ Copyright by Studenckie Koło Naukowe Bezpieczeństwa Wewnętrznego
w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017

ISSN: 2353-6330

Nakład: 50

Wersja on-line: www.sknbwuw.cba.pl

Opracowanie komputerowe, druk i oprawa:
Dom Wydawniczy ELIPSA
ul. Inflancka 15/198, 00-189 Warszawa
tel./fax 22 635 03 01, 22 635 17 85
e-mail: elipsa@elipsa.pl, www.elipsa.pl

SPIS TREŚCI

MARCIN SABAT, ALEKSANDRA ZIĘBA

Wprowadzenie 5

STUDIA I ANALIZY

KAROL BORCHÓLSKI

Tragedia na stadionie Hillsborough – rys historyczny 9

JAKUB REBRYK

Tragedia na stadionie Hillsborough – raport Lorda Taylora 16

ŁUKASZ JAŻWIŃSKI

Tragedia na stadionie Hillsborough – przebieg procesu (podsumowanie stanu wiedzy na 26 kwietnia 2016 r.) 24

ANNA CIEŚLIKIEWICZ

Tragedia na stadionie Hillsborough a ewolucja europejskich i polskich przepisów dotyczących organizacji i bezpieczeństwa imprez masowych 34

BARTOSZ BIDERMAN

Specyfika imprez masowych, w szczególności masowych imprez sportowych 56

JAKUB DEJ

Analiza sytuacji kryzysowych na stadionach w XX i XXI wieku – wnioski i rekomendacje 69

KLAUDIA BOGACKA

Zabezpieczenie masowych imprez sportowych przed zagrożeniami terrorystycznymi 83

ALEKSANDRA KAMIŃSKA, ALEKSANDRA NOWICKA

Zachowanie tłumu podczas masowych imprez sportowych 101

MARCIN SABAT

Współczesne standardy i najlepsze praktyki dotyczące organizacji i bezpieczeństwa imprez masowych – podsumowanie 118

RECENZJE

JAN KOWALCZYK

Artykuł recenzyjny książki Edmunda Szwedy, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Najbliżej człowieka* 129

ALEKSANDRA NOWICKA

Artykuł recenzyjny książki Witolda Lidwy *Zarządzanie kryzysowe. Podręcznik* ... 133

JAKUB SABALA

Artykuł recenzyjny książki Daniela J. Benny'ego *Private investigation and homeland security* 137

DOROTA GAWŁOWSKA

Artykuł recenzyjny książki Thomasa W. Simona w książce *Genocide, Torture, and Terrorism. Ranking International Crimes and Justifying Humanitarian Intervention* 140

MONIKA SERZYSKO

Artykuł recenzyjny książki Tomasza Młynarskiego, *Energetyka jądrowa wobec globalnych wyzwań bezpieczeństwa energetycznego i reżimu nieprolifracji w erze zmian klimatu* 146

MATEUSZ DŁUSKI

Notka recenzyjna książki Marcina Popkiewicza *Rewolucja energetyczna – ale po co?* 150

OLGA POWAŁKO

Artykuł recenzyjny książki Pawła Lubiewskiego, *Nielegalna Imigracja. Zagrożenia bezpieczeństwa. Część I* 153

KINGA MARZEC

Notka recenzyjna książki Artura Wejksznera *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?* 157

SPRAWOZDANIA

JAKUB SABALA

Sprawozdanie z konferencji *Pozyskiwanie informacji w świetle zagrożeń terrorystycznych*, Uniwersytet Humanistyczno-Społeczny SWPS, 16–17 listopada 2016 r. 159

WPROWADZENIE

Motywnym przewodnim czwartego tomu *Securo* jest tematyka organizacji i zabezpieczania imprez masowych na konkretnym studium przypadku, jakim była tragedia na stadionie Hillsborough w dniu 15 kwietnia 1989 r. Można zaryzykować stwierdzenie, że opisywana katastrofa była punktem zwrotnym w obszarze bezpieczeństwa imprez masowych, przede wszystkim w aspekcie ich organizacji (ze szczególnym uwzględnieniem napelniania stadionów przez tłum), a także w zakresie infrastruktury stadionowej. Te dwa elementy, czyli niepoprawne zarządzanie tłumem oraz śmiertelnie niebezpieczna infrastruktura stadionowa (np. stalowe płoty, mury itp.), były głównymi przyczynami omawianej tragedii i jej rozmiarów.

Mimo upływu prawie trzydziestu lat od tragicznego zdarzenia w angielskim Sheffield, temat jest ciągle aktualny, głównie z powodu przeciągającego się postępowania sądowego. Do dzisiaj bowiem nie pociągnięto do odpowiedzialności winnych katastrofy. Przełom w tej sprawie nastąpił w kwietniu 2016 r. – wtedy dopiero orzeczono, że sprawcami tragedii nie byli kibice piłkarscy, których dotychczas o to posądzano. Na chwilę obecną zakończył się pierwszy etap postępowania nakierowanego na ustalenie stanu faktycznego oraz weryfikację szczegółowych analiz eksperckich, mających często wymiar techniczny. Kwestia odpowiedzialności osób i podmiotów winnych tragedii pozostaje wciąż otwarta.

Fakt ten zdaje się obrazować nieuniknioną odpowiedzialność służb organizujących i zabezpieczających imprezy masowe. Jak pokazały wydarzenia z Anglii, śmierć prawie stu ludzi pozostawia tak silną motywację do działania wśród ich bliskich, że wbrew wszystkim trudnościom, które napotkali, postanowili dowieść prawdy, iż to nie ofiary były winne tragedii, ale przedstawiciele podmiotów organizujących i zabezpieczających przedmiotową imprezę. Z jednej więc strony umieszczone w niniejszym tomie *case study* jest źródłem wniosków o charakterze konstruktywnym – obrazuje właściwym podmiotom w jaki sposób mają unikać konkretnych błędów i zaniedbań przy organizacji imprez masowych. Z drugiej zaś – działa na wyobraźnię jako silna przestroga, zarówno w obszarze możliwych strat ludzkich, jak i nieuniknionej odpowiedzialności organizatora i służb publicznych – kwestią nierozstrzygniętą w tej chwili pozostaje jedynie jej perspektywa czasowa.

Przedkładany numer *Securo* jest efektem oferty dydaktycznej Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego i aktywności naukowej studentów i doktorantów tego wydziału. Przede wszystkim inspiracją do powstania numeru były zajęcia konwersatoryjne „Organizacja i ochrona imprez masowych” realizowane na kierunku „Bezpieczeństwo wewnętrzne”. Rezultaty swoich prac badawczych w niniejszym tomie prezentują członkowie i sympatycy Studenckiego Koła Naukowego Bezpieczeństwa Wewnętrznego, które istnieje od 2008 roku w Instytucie Nauk Politycznych UW.

W roku 2014 Zarząd Koła wspólnie z pracownikami Katedry Nauk o Bezpieczeństwie zaprezentował inicjatywę stworzenia czasopisma naukowego poświęconego sprawom bezpieczeństwa. Tom pierwszy, który ukazał się już w czerwcu 2014 r., poświęcony był zagadnieniom bezpieczeństwa imprez masowych. Tom drugi natomiast, rok później podejmował problematykę bezpieczeństwa społeczności lokalnych. W roku 2016, ze względu na intensyfikację zagrożenia terrorystycznego w Europie, powstał tom trzeci dotyczący współczesnego terroryzmu. Wszystkie dotychczasowe publikacje spotkały się z dużym zainteresowaniem czytelników, w tym studentów, zarówno bezpieczeństwa wewnętrznego, jak i bezpieczeństwa narodowego na innych uczelniach oraz na kierunkach politologii i prawa. W tym roku, ze względu na duże zainteresowanie wśród studentów problematyką z zakresu imprez masowych, w szczególności o charakterze sportowym, postanowiliśmy wrócić do tematyki tomu pierwszego, koncentrując się na konkretnym wydarzeniu.

W prezentowanym numerze, w części dotyczącej tragedii na stadionie Hillsborough, Czytelnik znajdzie dwa rodzaje artykułów – pierwsze z nich szczegółowo odnoszą się do omawianego wydarzenia, natomiast pozostałe korelują z tym incydentem, przede wszystkim poprzez podobieństwo poruszanej tematyki. Mając na uwadze ten zaproponowany podział, studium przypadku rozpoczynamy od przedstawienia chronologii wydarzeń w Sheffield (dr Karol BORCHÓLSKI, *Tragedia na stadionie Hillsborough – rys historyczny*) – różne bowiem kwestie środowiskowe, także te dotyczące uczestników imprezy oraz sam jej charakter pozwolą w pełni zrozumieć przebieg zdarzeń oraz istotę zaniedbań organizacyjnych i w zakresie bezpieczeństwa. Jak wiadomo, angielskie media przez dłuższy czas informowały o „przemocy” i zachowaniu chuliganów stadionowych jako głównych przyczynach tragedii. Tymczasem, którekolwiek z tych elementów nie tylko nie były przyczynami katastrofy, ale nawet nie miały miejsca na feralnym stadionie.

Drugi artykuł (Jakub REBRYK, *Tragedia na stadionie Hillsborough – raport Lorda Taylora*) ukazuje sposób i zakres przeprowadzonego śledztwa przez specjalną komisję, która ukazała przyczyny tragedii. Prace komisji miały to dodatkowe, doniosłe znaczenie, ponieważ w ich wyniku zmieniła się infrastruktura angielskich, a następnie europejskich stadionów.

Trzeci artykuł (Łukasz JAŻWIŃSKI, *Tragedia na stadionie Hillsborough – przebieg procesu, podsumowanie stanu wiedzy na 26 kwietnia 2016 r.*) ukazuje bieżący status sprawy Hillsborough przed brytyjskim wymiarem sprawiedliwości. Warto zaznaczyć, że dopiero po dwudziestu siedmiu latach udało się oficjalnie potwierdzić prawdę materialną. W tym momencie można się spodziewać lawiny procesów karnych i odszkodowawczych.

Kolejny artykuł bezpośrednio związany z omawianą tragedią dotyczy rozwoju przepisów w zakresie infrastruktury stadionowej oraz zasad organizacji i zabezpieczania imprez masowych (Anna CIEŚLIKIEWICZ, *Tragedia na stadionie Hillsborough a ewolucja europejskich i polskich przepisów dotyczących organizacji i bezpieczeństwa imprez masowych*). Autorka, wskazując główne przyczyny tragedii i typowe zaniedbania organizacyjne dotyczące imprez masowych, prezentuje rozwój przepisów związanych z interesującą nas tematyką.

Autorzy pozostałych artykułów w tej części czwartego tomu *Securo* poruszają inne istotne kwestie związane z tematem przewodnim, czyli organizacją i zabezpieczaniem imprez masowych. Artykuł pt. *Specyfika imprez masowych, w szczególności masowych imprez sportowych* (Autor Bartosz BIDERMAN) zawiera omówienie cech charakterystycz-

nych imprez masowych, przede wszystkim w wydaniu sportowym. Autor koncentruje się m.in. na elementach składających się na sprawne organizowanie imprezy, które to mają ewidentny wpływ na bezpieczeństwo. Na przykład, błędna decyzja sędziego podczas zawodów sportowych – może wpłynąć na nastroje, zarówno drużyn uczestniczących w meczu, jak i kibiców doprowadzając do sytuacji stwarzającej zagrożenie bezpośrednio na trybunach. Tego typu sytuacje, na konkretnych przykładach, szczegółowo opisuje autor kolejnego artykułu (Jakub DEJ, *Analiza sytuacji kryzysowych na stadionach w XX i XXI wieku – wnioski i rekomendacje*). Prezentuje on najczęstsze zaniedbania w zakresie organizacji i bezpieczeństwa imprez masowych, główne przyczyny tragedii stadionowych oraz ich rozmiary. Zatrważające jest, że mimo 96 ofiar na stadionie Hillsborough na stadionach nadal dochodzi do incydentów zagrażających życiu, przede wszystkim w wyniku ataku paniki czy niepoprawnego zarządzania przepływem tłumu.

Z kolei Klaudia BOGACKA szczegółowo przedstawia w artykule pod nazwą *Zabezpieczenie masowych imprez sportowych przed zagrożeniami terrorystycznymi* dodatkową kategorię będącą jednym z głównych zagrożeń dla dzisiejszych imprez masowych – zagrożenie terrorystyczne. Autorka w swoim wywodzie rozważa przyczyny zainteresowania imprezami masowymi przez organizacje terrorystyczne, ich *modus operandi* oraz możliwe sposoby przeciwdziałania atakom terrorystycznym.

Część główną niniejszego tomu zamyka artykuł Aleksandry KAMIŃSKIEJ i Aleksandry NOWICKIEJ pt. *Zachowanie tłumu podczas masowych imprez sportowych*. Skoncentrowano się w nim przede wszystkim na wyzwaniach i zagrożeniach w zarządzaniu bezpieczeństwem imprez masowych. Autorki wyszczególniły zachowania tłumu pod wpływem silnych emocji, związanych z przebiegiem i wynikiem rywalizacji sportowej oraz sytuacje odchylenia, tj. zachowania w obliczu agresji lub paniki. Punktem wyjścia analizy i jednocześnie niechlubnym przykładem z tym związanym jest właśnie tragedia na stadionie Hillsborough.

Jak więc zapobiegać katastrofom stadionowym? Jakie są najwyższe standardy, najlepsze praktyki i najskuteczniejsze rozwiązania w zakresie bezpiecznej organizacji imprez masowych? Na ten temat, niejako podsumowując opracowania poprzednich autorów, traktuje dr Marcin SABAT w ostatnim artykule pt. *Współczesne standardy i najlepsze praktyki dotyczące organizacji i bezpieczeństwa imprez masowych – podsumowanie*.

W każdym wydaniu *Securo* ponadto dołączane są artykuły i noty recenzyjne najnowszych publikacji z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego. Uwzględniając program i specjalności realizowane na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych prezentowane książki dotyczą obszaru nauk o bezpieczeństwie, zarówno problematyki zarządzania kryzysowego, studiów nad wywiadem, badań nad terroryzmem, jak i bezpieczeństwa energetycznego. Jako pierwszy artykuł recenzyjny zamieściliśmy tekst mgr Jana KOWALCZYKA dotyczący książki Edmunda SZWEDY, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Najbliżej człowieka* (Warszawa 2016). Następnie mgr Aleksandra NOWICKA dokonała analizy książki pod redakcją Witolda LIDWY *Zarządzanie kryzysowe. Podręcznik* (Warszawa 2015). Najnowszą publikację Daniela J. BENNY'EGO *Private investigation and homeland security* (Boca Raton 2016) zrecenzował mgr Jakub SABAŁA. Natomiast mgr Dorota GAWŁOWSKA zaprezentowała perspektywę prawnomiędzynarodową w odniesieniu do zjawisk ludobójstwa, tortur i terroryzmu przedstawioną przez

Thomasa W. SIMONA w książce *Genocide, Torture, and Terrorism. Ranking International Crimes and Justifying Humanitarian Intervention* (New York 2016). W dalszej kolejności mgr Monika SERZYSKO podjęła się próby przybliżenia czytelnikowi książki Tomasza MŁYNARSKIEGO, *Energetyka jądrowa wobec globalnych wyzwań bezpieczeństwa energetycznego i reżimu nieproliferaacji w erze zmian klimatu* (Kraków 2016). W problematyce energetycznej pozostał Mateusz DŁUSKI prezentując publikację Marcina POPKIEWICZA, *Rewolucja energetyczna- ale po co?* (Katowice 2016). Następnie mgr Olga POWAŁKO omówiła książkę Pawła LUBIEWSKIEGO, *Nielegalna Imigracja. Zagrożenia bezpieczeństwa. Część I* (Szczytno 2016). Książka Artura WEJKSZNERA, *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?* (Warszawa 2016) w notce recenzyjnej została ujęta przez Kingę MARZEC.

Tom zamyka sprawozdanie z konferencji *Pozyskiwanie informacji w świetle zagrożeń terrorystycznych*, która odbyła się w Warszawie w dniach 16-17 listopada 2016 roku, sporządzone przez mgr Jakuba SABALĘ.

Doświadczenia kilkuletniej pracy ze studentami „Bezpieczeństwa wewnętrznego” na Uniwersytecie Warszawskim są bardzo pozytywne, o czym świadczy między innymi zaangażowanie w pracę nad czwartym numerem *Securo*. Studenci aktywnie i z dużym zapałem organizują liczne dyskusje, debaty, wizyty studyjne i seminaria oraz biorą udział w konferencjach kół naukowych. Między innymi praca z nimi w roku akademickim 2015/2016 była głównym impulsem do przygotowania niniejszego tomu. Dziękujemy wszystkim Autorom, z których część w międzyczasie zakończyła studia magisterskie, za ciekawe i potrzebne teksty oraz dobrą współpracę.

Składamy serdeczne podziękowania za nieustające wsparcie Dyrekcji Instytutu Nauk Politycznych oraz Prodziekanowi ds. finansowych i rozwoju WNPiSM doktorowi Danielowi PRZASTKOWI umożliwiające pracę i publikacje Studenckiego Koła Naukowego Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Szczególne podziękowania za pomoc w przygotowaniu niniejszego tomu należą się Klaudii BOGACKIEJ – Prezes SKNBW oraz honorowym członkom mgr Janowi KOWALCZYKOWI i mgr Jakubowi SABALĘ.

Mamy nadzieję, że zaprezentowane artykuły ukazują złożoność problemu organizacji i zabezpieczania imprez masowych oraz czynników warunkujących te procesy. Zagadnienia te wymagają dalszych wszechstronnych i pogłębionych analiz. Zamieszczone w tomie teksty posłużyć mogą jako literatura uzupełniająca do dyskusji publicznej oraz prowadzonych w ramach kierunków „Bezpieczeństwo wewnętrzne” i „Bezpieczeństwo narodowe” przedmiotów – „Organizacja i bezpieczeństwo imprez masowych” oraz „Bezpieczeństwo zgromadzeń i imprez masowych”.

Życzymy interesującej lektury.

dr Marcin SABAT
dr Aleksandra ZIĘBA

KAROL BORCHÓLSKI

TRAGEDIA NA STADIONIE HILLSBOROUGH – RYS HISTORYCZNY

W historii piłki nożnej, oprócz wspaniałych meczów oraz emocji, jakie dostarcza ta dyscyplina sportowa milionom fanów na całym świecie, dochodziło również do zdarzeń, które miały tragiczny przebieg. Przykładowo można tu wymienić wydarzenia z 24 maja 1964 roku w Limie, gdzie reprezentacja Argentyny strzelając w ostatniej minucie bramkę pokonała 1:0 reprezentację Peru. Wokół stadionu doszło do ogromnej bitwy kibiców, w której brało udział 20 tysięcy Peruwianczyków i 3 tysiące Argentyńczyków. Wobec biernej postawy policji śmierć poniosło 300 osób. Kolejnym wydarzeniem był mecz z 15 czerwca 1969 roku pomiędzy Salwadorem i Hondurasem, który przyczynił się nawet do wybuchu wojny pomiędzy tymi państwami. Natomiast w dniu 20 października 1982 roku na stadionie Łuźniki w Moskwie zginęło około 340 osób, albowiem milicja wyganiała kibiców ze stadionu przed końcem meczu, a kiedy został strzelony gol wielu spośród kibiców chciało wrócić na stadion, co spotkało się z interwencją milicji.

Jednak najbardziej znanymi w historii futbolu katastrofami podczas meczów piłkarskich były wydarzenia, do których doszło na brukselskim stadionie Heysel w dniu 29 maja 1985 roku oraz na stadionie Hillsborough w angielskim mieście Sheffield w dniu 15 kwietnia 1989 roku, konkretnie zaś – na trybunie Leppings Lane. Na wspomnianym stadionie w Belgii, podczas meczu pomiędzy FC Liverpoolem a Juventusem Turyn, doszło do zamieszek wywołanych przez angielskich fanów, w wyniku czego śmierć poniosło 39 Włochów. Chuligani Liverpoolu zostali posadzeni obok kibiców Juventusu i skorzystali z tej okazji atakując ich różnymi przedmiotami. Socjologdy podkreślali po tragedii na Heysel szczególnie fakt braku oddzielenia kibiców drużyn rywalizujących ze sobą na płycie boiska – brak właściwej segregacji fanów ze strony służb bezpieczeństwa umożliwił przemoc fizyczną, która w rezultacie doprowadziła do ofiar śmiertelnych.

Na stadionie Hillsborough mecze rozgrywa klub piłkarski Sheffield Wednesday. Stadion oddany do użytku 2 września 1899 roku, posiadał wówczas 5 500 miejsc, z czego 3000 było siedzących, a 2 500 stojących. Jego projektantem był architekt takich obiektów, jak: Anfield (Liverpool), Highbury (Londyn), Old Trafford (Manchester). Stadion był wielokrotnie przebudowywany, m.in. w 1913 roku do pojemności 5 600 osób, a w 1920 roku do 12 000 miejsc stojących. W 1960 roku wybudowano trybunę The Kop wyposażoną w 10 008 miejsc siedzących, która w 1986 roku została przebudowana na 22 000 miejsc stojących. Obecnie

pojemność stadionu wynosi 39 812 miejsc, w tym Trybuna North Stand 9 255, Trybuna Leppings Lane End (West Stand) 5 772, Trybuna North West Terrace 3 700, Trybuna South Stand 11 354, Trybuna Spion Kop 11 210 oraz 813 miejsc dla kibiców o statusie VIP, w tym 76 miejsc dla przedstawicieli mediów. Rekord frekwencji na opisywanym stadionie wynosi 72 841 widzów i został ustanowiony w 1934 roku przy okazji meczu Sheffield Wednesday – Manchester City. Stadion Hillsborough był areną Mistrzostw Świata w piłce nożnej (1966 r.) oraz Mistrzostw Europy w piłce nożnej (1996 r.). Obecnie stadion Hillsborough plasuje się na jedenastym miejscu pod względem pojemności wśród wszystkich stadionów w Anglii.¹

Zdjęcie 1. Ogólny widok stadionu Hillsborough

* kółkiem oznaczono trybunę Leppings Lane

Źródło: <http://stadiony.net/stadiony/eng/hillsborough> (dostęp 24 stycznia 2017 r.).

Tragedia na stadionie Hillsborough miała miejsce podczas meczu półfinału Pucharu Anglii pomiędzy drużynami Liverpool FC – Nottingham Forest. Angielski Związek Piłki Nożnej od lat organizował mecze półfinałowe Pucharu Anglii na powyższym obiekcie z uwagi na fakt, że stadion mógł pomieścić dużą liczbę kibiców i, ze względu na układ infrastruktury (m.in. trybun i plotów) w łatwy sposób można było fanów piłkarskich rozdzielić i pilnować. Wydaje się, że również położenie miasta Sheffield, zlokalizowanego w zasadzie w samym centrum Anglii, miało niemały wpływ przy wyborze obiektu goszczącego kluczową fazę tych prestiżowych angielskich rozgrywek. W każdym razie miasta

¹ <http://stadiony.net/stadiony/eng> (dostęp 24 stycznia 2017 r.).

kibiców obydwu rywalizujących drużyn, zarówno Liverpool, jak i Nottingham, pozostają w relatywnie niewielkiej odległości od miejscowości Sheffield (około kilkadziesiąt mil), co z kolei dodatkowo, korzystnie wpływało na zainteresowanie kibiców wyjazdem na mecz.

Mapa 1. Umiejscowienie miasta Sheffield na Wyspach Brytyjskich

Źródło: Google Maps.

Angielski Związek Piłki Nożnej przewidywał, że na mecz pomiędzy Liverpool FC a Nottingham Forrest łącznie przybędzie 54.000 kibiców. Tragedia pochłonęła 96 ofiar śmiertelnych – 7 kobiet i 89 mężczyzn. 82 osoby zginęły na miejscu, natomiast 14 w szpitalu. Rannych zostało 766 osób. Wszyscy byli fanami klubu Liverpool FC. Bezdyskusyjnie, opisywane wydarzenie jest największą stadionową katastrofą, jaka kiedykolwiek wydarzyła się w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Ofiarami byli kibice w wieku od 10 to 67 lat. Najmłodszą ofiarą katastrofy na Hillsborough był 10-letni Jon-Paul Gilhooley, kuzyn wieloletniego kapitana the Reds, Stevena Gerrarda.² Co bardzo istotne – żadna z wyżej wymienionych osób nie była ofiarą przemocy, w sensie zachowań chuligańskich. Wszystkie one poniosły śmierć w wyniku katastrofalnych zaniedbań orga-

² <http://www.polskieradio.pl/43/265/Artykul/1612583,27-lat-walki-o-prawde-w-sprawie-tragedii-na-Hillsborou-gh-dobieglo-konca> (dostęp 24 stycznia 2017 r.).

nizacyjnych ze strony policji i błędnych decyzji podejmowanych przez dowódcę policyjnej operacji zabezpieczenia meczu.³

Na mecz półfinałowy na stadionie Hillsborough wyruszyło ok. 30.000 tysięcy fanów Liverpoolu FC i Nottinghamu Forrest. Kibice Liverpoolu podróżowali różnymi środkami transportu, począwszy od samochodów osobowych, po autobusy. Podróż przedłużała się z uwagi na remonty dróg, korki oraz liczne kontrole policyjne, które miały zapobiec chuligańskim wybrykom, w efekcie czego duża liczba kibiców dotarła w okolice stadionu tuż przed godziną rozpoczęcia meczu. Jest to istotna okoliczność z punktu widzenia prowadzonego w kolejnych latach śledztwa. Fakt spóźnionego przybycia na mecz próbowano bowiem zaklasyfikować jako zawinienie ze strony kibiców Liverpoolu, w wyniku czego mieli oni utrudniać zarządzanie bezpieczeństwem imprezy właściwym służbom publicznym.

Za bramkami stadionu Hillsborough znajdowały się trybuny stojące, fanów Liverpoolu (których było więcej niż fanów drużyny przeciwnej) skierowano na mniejszą trybunę Leppings Lane, natomiast kibiców Nottinghamu na większą trybunę The Kop. Trybunę Leppings Lane podzielono na pięć sektorów, każdy z nich był oddzielony od pozostałej części płotem, natomiast od boiska sektory oddzielało trzymetrowe stalowe ogrodzenie.

O godz. 14:30, czyli pół godziny przed rozpoczęciem meczu, przy wejściu na stadion pojawił się duży tłum, natomiast kolejne autokary z kibicami dopiero przybywały. Już wówczas na trybunie Leppings Lane, zwłaszcza w jej środkowych sektorach, panował ścisk. Kibice nie byli poinformowani, że mogą przejść na boczne sektory, które nie były zatłoczone. Na stadionie Hillsborough, po przejściu bramek wejściowych kibice przechodzili przez halę, a następnie przez tunel prowadzący na środkową część trybuny. Policja cały czas monitorowała sytuację na stadionie za pomocą telewizji przemysłowej. Z każdą minutą tłum gęstniał, a z powodu szczegółowych kontroli wzbierało też niezadowolenie zgromadzonych na zewnątrz obiektu. Na kwadrans przed meczem na bramki wejściowe napierało już 5 000 ludzi – niezadowolonych, że nie zdążą obejrzeć najważniejszego meczu sezonu. Przejście wszystkich osób przez kołowroty było praktycznie niemożliwe – ci, którym się to udawało, ledwie oddychali od ścisku. Kiedy przy bramkach przy Leppings Lane zrobił się tłok i kibice zaczęli się wpychać na stadion, wówczas policjant przy wejściu zameldował dowodzącemu akcją policji (David Duckenfield), że z uwagi na to, że tłum dalej się zwiększa, należy otworzyć bramę wejściową, na co dowodzący oficer się zgodził. Jednocześnie policja nie zamknęła tunelu i nie kierowała kibiców na boczne sektory feralnej trybuny. Opisywane decyzje (i zaniechania) miały kluczowy, bezpośredni wpływ na poniesienie śmierci przez 96 osób.

W momencie rozpoczęcia meczu panował tak duży ścisk, że ludzie panikowali i krzyczeli, nikt jednak nie panował nad tłumem. Piłkarze wyszli na murawę, co spowodowało owacje na trybunach. Słyszac to kibice wchodzący jeszcze na Leppings Lane przez tunel zaczęli napierać coraz mocniej, nie chcąc stracić ani chwili widowiska – zachowanie to można jednak określić jako racjonalne zachowanie tłumu... Na dole trybuny ludziom tam przebywającym zaczynało już brakować powietrza, tłum był zgniatany o wspomniany trzymetrowy płot. Reszta kibiców nie zdawała sobie sprawy z tego, co dzieje się na Leppings

³ <http://www.polsatsport.pl/wiadomosc/2016-04-15/to-juz-27-lat-anglia-ciagle-wspomina-tragedie-na-hillsborou-gh/> [dostęp 24.01.2017].

Lane. Kiedy pierwsze osoby zaczęły wdzierać się na boisko, próbując uniknąć uduszenia i zdeptania, nieświadomi przyczyn policjanci, sądzący prawdopodobnie, iż mają do czynienia z zachowaniem typowo chuligańskim, zaczęli siłą wpędzać kibiców z powrotem na trybunę. Fani próbowali uciekać również na boczne sektory oraz byli wciągani na górne części trybuny. Bramkarz Liverpoolu, widząc co się dzieje na trybunach, najpierw poprosił policjantkę o otwarcie bramek, jednak ta odmówiła mówiąc, że nie ma rozkazu dowódcy. Następnie podbiegł do sędziego, aby ten przerwał mecz. Wreszcie, o godz. 15:06 zareagowała policja i mecz został ostatecznie przerwany. Zawodnicy zeszli z murawy. Ludzie wspinali się na kraty chcąc wydostać się z przepelnionych sektorów. Kibice zaczęli wchodzić na murawę i przenosić rannych na prowizorycznych noszach zrobionych z banerów reklamowych. Niestety, w tym momencie katastrofa organizacyjna wcale się nie skończyła. To bardzo istotne, bo jeszcze można było uratować wiele istnień ludzkich.

Na stadion przyjechały łącznie 44 karetki, jednak policja wpuściła na murawę tylko jedną, ponieważ określiła katastrofę jako „szalejący tłum”, a nie stratowanie. Spośród zmarłych osób tylko 14 zostało wcześniej przewiezionych do szpitala. Na wieść o tragedii Liverpool, Sheffield i cała Anglia pogrążyły się w żałobie z rodzinami ofiar. W następnych dniach murawa Anfield Road, stadionu klubu Liverpool FC, oraz teren wokół obiektu przykryło morze kwiatów. Na mszy żałobnej pojawiły się tysiące kibiców, na cześć każdej z wyczytywanych ofiar zapłonęła świeczka. O godzinie 15:06 całe miasto stanęło, by minutą ciszy uczcić pamięć ofiar. Obok jednej z trybun Anfield Road płonie wieczny ogień upamiętniający ofiary, natomiast na stadionie Hillsborough znajduje się tablica upamiętniająca wszystkich zabitych. Rodziny ofiar powołały Hillsborough Family Support Group.

Wśród przyczyn tragedii na Hillsborough wskazuje się przede wszystkim niewłaściwe zachowanie policji. Oficer dowodzący akcją pierwszy raz nadzorował tak duży mecz piłkarski, z czego można wnioskować, że brakowało mu doświadczenia w zabezpieczeniu tego typu imprez masowych. Ponadto, oficer odpowiedzialny tego dnia za bezpieczeństwo kibiców popełniał błędne decyzje, m.in skierował fanów Liverpoolu na mniejszą trybunę Leppings Lane natomiast kibiców Nottingham na większą trybunę, chociaż przewidywalne było, że to kibiców The Reds będzie więcej. Policji zarzuca się również brak szybkich działań organizacyjnych o charakterze naprawczym, jak brak utworzenia kordonów z funkcjonariuszy policji, którzy mogliby próbować skutecznie odepchnąć tłum od bram wejściowych, a przynajmniej czasowo powstrzymać jego napór.⁴

Następnie funkcjonariusze policji nieodpowiednio kierowali fanów na trybuny, co doprowadziło do nierównomiernego wypełnienia sektorów, a w konsekwencji doszło do ich przepelnienia. Rok wcześniej policji udało się zapobiec tragedii poprzez odpowiednie kierowanie ludzi do sektorów. Władze Angielskiego Związku Piłki Nożnej nie wyraziły zgody na zajęcie przez fanów Liverpoolu całej trybuny, o co wnioskowały władze klubu, co również przyczyniło się do rozmiarów tragedii. Ponadto należy zauważyć, że w 1981 roku z powodu ścisku podczas meczu Tottenhamu z Wolverhampton na stadionie Hillsborough rannych zostało 38 osób. W późniejszych latach kibice składali kolejne skargi na ścisk i tłok, natomiast stadion od 10 lat nie posiadał aktualnego certyfikatu bezpieczeń-

⁴ http://stadiony.net/aktualnosci/2016/04/liverpool_ofiary_hillsborough_bezprawnie_zabite_z_winy_policji [dostęp 24.01.2017].

stwa. Kolejną przyczyną są również błędy organizatorów, którzy w nieprawidłowy sposób oznaczyli sektory trybun, przez co kibice nie mogli ich równomiernie zapełnić oraz wady konstrukcyjne trybuny (m.in. nieprawidłowo zorganizowane „łamacze fal”).⁵

Efektom tragedii na Hillsborough był opracowany w 1990 roku raport Lorda Taylora – ówczesnego Ministra Sprawiedliwości, który wskazywał na przyczyny tragedii oraz zawierał zalecenia mające na celu poprawę bezpieczeństwa na angielskich stadionach. W wyniku raportu zmniejszono pojemności trybun The Kop i Leppings Lane, odpowiednio do 11 200 i 2 494 miejsc oraz m.in. zlikwidowano na wszystkich stadionach miejsca stojące, wprowadzono numerację siedzeń, zlikwidowano metalowe ogrodzenia płyt boisk od trybun, usprawniono organizację przepływu osób na stadionach. Tragedia na Hillsborough była punktem zwrotnym w bezpieczeństwie imprez masowych na Wyspach Brytyjskich, zarówno w organizacji meczów, jak i w infrastrukturze stadionów, na którą kluby i samorządy musiały przeznaczyć olbrzymie nakłady finansowe.

Natomiast Liverpool Football Club nigdy później nie rozegrał żadnego meczu w dniu 15 kwietnia. W 1991 roku sąd uznał tragedię na Hillsborough za „przypadkową śmierć” obarczając winą niewłaściwe zachowanie kibiców. W 2016 roku sąd w Warrington uznał, że tragedia na stadionie Hillsborough była nieumyślnym zabójstwem, wskazując jednocześnie na wiele zaniedbań organizacyjnych oraz w zakresie infrastruktury. Podobne tragedie, na szczęście, nie mają już miejsca w Europie, jednak obecnie są one problemem przede wszystkim w Afryce. W 2009 roku 22 osoby zostały stratowane przez napierający tłum na stadionie w Abidżanie (Wybrzeże Kości Słoniowej).

Wydaje się mimo to, że tłum ludzi, szczególnie kibiców piłkarskich obecnych podczas meczu o „wysokim ciężarze gatunkowym” / meczu podwyższonego ryzyka jest zjawiskiem tak dalece dynamicznym i nieprzewidywalnym, że najlepsza nawet infrastruktura stadionowa nie gwarantuje temu tłumowi bezpieczeństwa w sytuacji kryzysowej. Podstawą jest właściwa organizacja imprezy, zarządzanie przepływem tłumu, zrównoważone napełnianie i opróżnianie stadionu przez tłum. Dlatego też standardy bezpieczeństwa w zakresie organizacji zawodów (masowych imprez sportowych) oraz dotyczące infrastruktury piłkarskiej muszą być dalej poprawiane, przede wszystkim w ramach nowych przepisów bezpieczeństwa – przepisów zarówno o charakterze prawa powszechnego, jak i przepisów wewnętrznych, czyli regulacji środowiska piłkarskiego. Omawiane przepisy muszą oczywiście uwzględniać nowe zagrożenia dla bezpieczeństwa masowych imprez sportowych, przede wszystkim zagrożenia terrorystyczne i specyficzny, trudno przewidywalny *modus operandi* atakujących zamachowców. Tak rozumiane przepisy dotyczące organizacji i bezpieczeństwa masowych imprez sportowych muszą być rozwijane i unowocześniane przez właściwe podmioty prawodawcze, zarówno w krajach piłkarsko rozwiniętych, jak w i krajach takich kontynentów, jak wspomniana Afryka czy też Ameryka Południowa i Środkowa.

⁵ http://stadiony.net/aktualnosci/2016/04/liverpool_ofiary_hillsborough_bezprawnie_zabite_z_winy_policii [dostęp 24.01.2016].

Bibliografia

Źródła internetowe

<http://stadiony.net/>

27 lat walki o prawdę w sprawie tragedii na Hillsborough dobiegło końca, Polskie Radio 26.04.2016, źródło: <http://www.polskieradio.pl/43/265/Artykul/1612583,27-lat-walki-o-prawde-w-sprawie-tragedii-na-Hillsborough-dobieglo-konca>

27 lat...Anglia ciągle żyje tragedia na Hillsborough, PolsatSport, 15.04.2016 <http://www.polsatsport.pl/wiadomosc/2016-04-15/to-juz-27-lat-anglia-ciagle-wspomina-tragedie-na-hillsborough/>

JAKUB REBRYK

TRAGEDIA NA STADIONIE HILLSBOROUGH – RAPORT LORDA TAYLORA

Tragedia na Hillsborough, stadionie piłkarskim w Sheffield w Anglii, to jedno z najtragiczniejszych i jednocześnie jedno z najbardziej znanych wydarzeń na stadionach w historii. Dnia 15 kwietnia 1989 r. odbył się tam mecz półfinałowy Pucharu Anglii pomiędzy Nottingham Forrest a FC Liverpool, podczas którego śmierć poniosło 96 osób, a 766 zostało rannych. Spowodowane to było utratą kontroli przez policję nad tłumem i błędami organizacyjnymi, które w dalszej kolejności skutkowały wybuchem paniki na stadionie oraz stratowaniem, zmiżdżeniem i zaduszeniem osób przebywających na sektorze C trybuny Leppings Lane.

Można zaryzykować tezę, iż tragedia na Hillsborough¹, która jest do dzisiaj największą tragedią w historii imprez sportowych w Wielkiej Brytanii, przynajmniej częściowo była efektem walki z chuligaństwem stadionowym. Problem chuligaństwa stadionowego narastał w tym kraju od lat sześćdziesiątych XX w. W latach siedemdziesiątych rząd brytyjski podjął walkę z tym zjawiskiem, wprowadzając zasadę segregacji kibiców i budowę wysokich płotów na stadionach, aby kibice nie mogli wchodzić na sąsiednie sektory lub płyty boisk. Nie przyniosło to jednak pożądanego skutku, a wręcz przeciwnie, zjawisko chuligaństwa stadionowego jeszcze bardziej się nasiliło. Finalnym efektem ubocznym przedmiotowej polityki rządu, poza błędami organizacyjnymi na tym konkretnym meczu, było zmiżdżenie 96 osób na płocie stadionu Hillsborough, jednak nie była to odosobniona sytuacja, w ramach której zaistniał problem niepoprawnego zarządzania tłumem. Po katastrofie na stadionie Hillsborough władze brytyjskie ostatecznie odstąpiły od odgradzania płyty boiska od trybun płotami.

Lata 80. w Wielkiej Brytanii były okresem największej eskalacji chuligaństwa stadionowego i wielu tragedii na stadionach, a angielscy kibice mieli opinię najgorszych na świecie. Z najbardziej znanych i najtragiczniejszych pod względem liczby ofiar wydarzeń należy wspomnieć o pożarze na stadionie Valley Parade w Bradford z 11 maja 1985 r., który kosztował życie 56 osób, a 265 osób odniosło rany w wyniku poparzeń. Po tym wydarzeniu zakazano w Anglii budować trybun z drewna. Drugą tragedią, która odbyła się nieco dwa tygodnie po wydarzeniach w Bradford były zamieszki z 29 maja 1985 r. na stadio-

¹ <http://hillsborough.independent.gov.uk/browse/index.html> [dostęp: 25.01.2017].

nie Heysel w Brukseli podczas meczu finałowego Pucharu Europy między FC Liverpool a Juventusem, gdzie z powodu ataku angielskich kibiców na kibiców drużyny przeciwnej i zawalenia się jednej ze ścian pod naporem tłumu śmierć poniosło 39 osób, a 600 zostało rannych. Po wydarzeniach na Heysel angielskie kluby zostały wykluczone na 5 lat z udziału w europejskich rozgrywkach piłkarskich. Poskutkowało to spadkiem poziomu sportowego, mniejszym prestiżem ligi angielskiej oraz odwróceniem się telewizji i sponsorów od klubów i rozgrywek. Nie podjęto jednak praktycznie żadnych działań na rzecz ograniczenia zagrożeń bezpieczeństwa na stadionach, licząc poniekąd, że problem sam się rozwiąże na skutek surowych sankcji. Wiara ta okazała się jednak złudna, co potwierdza niejako tragedia Hillsborough z 1989 r.

Tragedia na stadionie Hillsborough stała się momentem przełomowym i impulsem do zmiany podejścia do bezpieczeństwa na stadionach. Margaret Thatcher powołała Komisję do zbadania tragedii, na czele której stanął sędzia Peter Taylor. Pełnił w ówczesnym czasie funkcję przewodniczącego sądu apelacyjnego Wielkiej Brytanii i Walii, drugiego najważniejszego sądu po Sądzie Najwyższym. Był już wtedy znany jako doświadczony i dobry sędzia, lecz prawdziwą sławę miała mu przynieść dopiero sprawa Hillsborough. Później, w latach 1992-1996 Taylor pełnił funkcję odpowiadającą roli ministra sprawiedliwości w Polsce, lecz musiał ustąpić z powodu złego i pogarszającego się stanu zdrowia. Zmarł 28.04.1997 w wieku 66 lat. Ciekawostką jest to, że Peter Taylor sam był kibicem piłkarskiego klubu Newcastle United. Oprócz Taylora w skład Komisji weszło też dwóch biegłych, którzy wspierali go w działaniu: Brian Johnson pełniący funkcję naczelnika policji w Lancashire oraz profesor Leonard Maunder z Uniwersytetu w Newcastle, zajmujący się naukowo inżynierią mechaniczną.

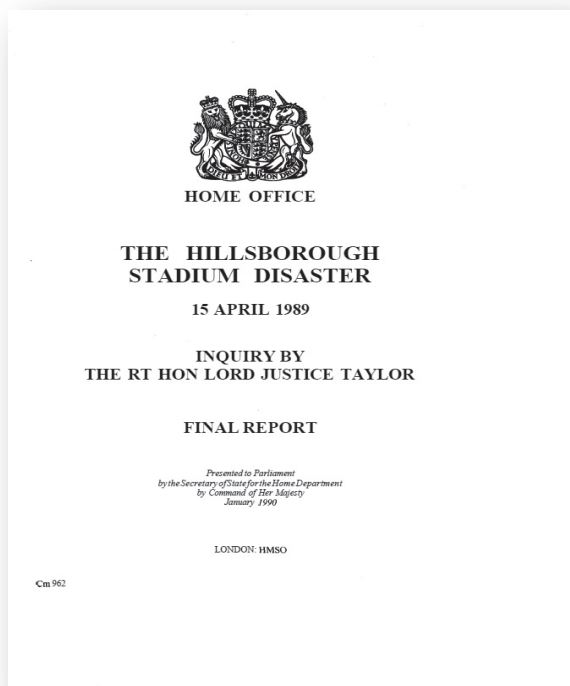
Przed Peterem Taylorem postawiono dwa zasadnicze zadania: zbadania i wyjaśnienia tragedii na Hillsborough oraz opracowania rozwiązań, które nie dopuszczą do ponownych tragedii tego rodzaju. O tym, jak ciężkie było to wyzwanie świadczy fakt, że Raport Taylora był dziewiątym z kolei dokumentem dotyczącym bezpieczeństwa imprez masowych na stadionach, a wcześniejsze miały tylko niewielkie, częściowe sukcesy. Ich autorzy wymieniali czynniki, o których pisał też Taylor w swoim Raporcie, lecz nie wzięto ich pod uwagę i nie wdrożono w życie nowych sposobów czy rekomendacji. Po tragediach, których dotyczyły, dochodziło do kolejnych niepożądanych wydarzeń o podobnych lub nawet większych rozmiarach. W pierwszym etapie prac skupiono się na samych wydarzeniach na Hillsborough, przebiegu tragedii i jej przyczynach. W okresie od 15 kwietnia do 29 czerwca 1989 r. przesłuchano 174 uczestników i świadków tragedii, pracowano też na podstawie wcześniejszych pisemnych zeznań i listów.

Raport Lorda Taylora² to w gruncie rzeczy dwa osobne raporty. Pierwszy, wstępny opublikowany 1 czerwca 1989 r. dotyczył przyczyn i przebiegu tragedii na stadionie Hillsborough. Wskazał on, że do tragedii doszło z powodu błędów organizacyjnych popełnionych przez policję i służby porządkowe, a nie przemocy, chuligaństwa czy pijaństwa kibiców, co sugerowały media³ i policja. Sam stadion od 10 lat nie posiadał ważnego certyfikatu

² Wstępna wersja Raportu Lorda Taylora: <http://www.southyorks.police.uk/sites/default/files/Taylor%20Interim%20Report.pdf> [dostęp: 25.01.2017].

³ <https://www.theguardian.com/media/2004/jul/07/pressandpublishing.football1> [dostęp: 25.01.2017].

Zdjęcie 1. Strona tytułowa Finalnej wersji Raportu Lorda Taylora

Źródło: <http://www.southyorks.police.uk/sites/default/files/hillsborough%20stadium%20disaster%20final%20report.pdf> [dostęp: 25.01.2017].

bezpieczeństwa, ale mimo to został wybrany jako miejsce rozgrywania półfinału Pucharu Anglii. Do tragedii doszło z powodu zbyt dużego tłoku. Kilkanaście minut przed rozpoczęciem meczu przed stadionem wciąż zauważalne były duże kolejki ludzi na skutek szczegółowych kontroli, którym poddawano kibiców udających się na feralny mecz. Chcąc rozładować tłum, przed obiektem otworzono dodatkowe bramy. Spowodowało to momentalne i gigantyczne tłumy na ciągach komunikacyjnych prowadzących na trybunę Leppings Lane i na samej trybunie. Liczba uczestników wchodzących na stadion nie była w jakikolwiek miarodajny sposób kontrolowana. Z powodu ścisku i braku powietrza ludzie zaczęli szukać wyjść ewakuacyjnych lub przeskakiwać przez płot. Policja nie dostrzegła w porę tego, co się dzieje. Dochodziło wręcz do sytuacji, że ludzi próbujących przeskoczyć przez płot wpychano do środka z powrotem. Dopiero po pewnym czasie podjęto akcję ratowniczą. Jako przyczyny tragedii należy wymienić zły układ komunikacyjny na stadionie, za małą liczbę dostępnych bram ewakuacyjnych, brak określonej pojemności trybun, brak monitoringu wizyjnego, złe reakcje służb policyjnych, za późno podjęte działania ratownicze. Wszystko to złożyło się na śmierć 96 osób i obrażenia ponad 700.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że mimo ustalenia przebiegu tragedii, dojsię do prawdy (tzn. uznanie prawdy przez państwo brytyjskie) zajęło rodzinom ofiar i organizacjom je wspierającym ponad 27 lat. Dopiero bowiem wyrok sądu z dnia 26 kwietnia 2016 r. potwierdził, że to nie kibice Liverpoolu byli winni tragedii, ale policja. W tym momencie mówimy dopiero o dojsię do prawdy, czego oczywiście nie należy mylić z dojsię do sprawiedliwości. Walkę o tę ostatnią rodzinę ofiar mogą rozpocząć dopiero i właśnie na podstawie wspomnianego wyroku sądu. Przewiduje się, że umożliwi on uruchomienie procesów karnych i odszkodowawczych na niespotykaną dotąd skalę w obszarze imprez masowych.

W latach dziewięćdziesiątych XX w., w wyniku oficjalnego śledztwa uznano jednak, że katastrofa Hillsborough była wypadkiem. Dopiero sprawy toczące się przez kilka ostatnich lat zmieniły tę sytuację i w ich wyniku wskazano (ale, na chwilę obecną, jeszcze nie skazano) winnych tragedii. Wstępny Raport zawierał także pierwsze, wstępne wnioski dotyczące ogólnego bezpieczeństwa na stadionach i rekomendacje o doraznym charakterze.

Drugim etapem prac ekipy Taylora, po wstępnym wyjaśnieniu przebiegu tragicznych wydarzeń z 15 kwietnia 1989 r., było zbadanie poziomu bezpieczeństwa i stanu infrastruktury stadionowej w Anglii oraz opracowanie rekomendacji i wniosków w tym zakresie. Odbyto szereg rozmów dotyczących problemów, obecnych praktyk i sugerowanych rozwiązań z przedstawicielami policji, władz lokalnych i państwowych, organizacjami sportowymi, kibiców, środowisk naukowych. Komisja pod przewodnictwem Petera Taylora dokonała wizyty na 31 stadionach sportowych (24 piłkarskich, pozostałe były stadionami rugby, tenisa i golfa). Dokonano również sprawdzenia, przez zespół ekspertów pod przewodnictwem profesora Maundera, wymagań technicznych, jakie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych stawiało organizatorom imprez sportowych. Zawarto również opinię co do wprowadzonych po tragedii na Hillsborough rozwiązań w ramach Football Spectators Act. Zakres prac był szeroki. Imponujące było również tempo prac, gdyż trwały one pół roku, co biorąc pod uwagę szeroki zakres wniosków i rekomendacji, jest godne podziwu.

Finalną, rozbudowaną wersję Raportu przedstawiono dnia 19 stycznia 1990 r.⁴ Był on niezwykle dogłębnym, rozbudowanym, obiektywnym studium i analizą tego, jak do tej pory wyglądała kwestia bezpieczeństwa na brytyjskich stadionach i co musi się zmienić, by je poprawić. Dokument miał też charakter niezwykle krytyczny wobec wielu grup, poczynając od policji, rządu, przez kibiców i kluby piłkarskie, aż po dziennikarzy. Jak wyraźnie zaznaczono, nie wyciągnięto wniosków z poprzednich tragedii. Zdaniem, które często słyszał Peter Taylor podczas swoich wizyt na innych stadionach było: „Hillsborough było straszne, ale tutaj, oczywiście by się to nie wydarzyło”. Jak jednak pokazały wizyty, było wprost przeciwnie, wiele stadionów było w jeszcze gorszym stanie niż obiekt w Sheffield.

Można powiedzieć, że rozwiązania proponowane przez zespół Taylora miały charakter nowatorski. Do tej pory nie myślano o kwestii bezpieczeństwa na stadionach Wielkiej Brytanii w podobny sposób. Równie nowatorski był sposób patrzenia na kibiców jako widzów meczu, a nie potencjalnych kryminalistów czy tylko ludzi, którzy mają dać zysk do kasy klubowej. Raport zawierał łącznie 78 rekomendacji.

⁴ <http://www.southyorks.police.uk/sites/default/files/hillsborough%20stadium%20disaster%20final%20report.pdf> [dostęp: 25.01.2017].

Jednym z głównych postulatów Raportu Taylora było usunięcie miejsc stojących na stadionach i pozostawienie tylko tych siedzących. Miało to dać konkretne miejsce i przestrzeń widzowi oglądającemu mecz. Do wielu tragedii doszło ze względu na tłok i ścisk. Numerowane miejsca siedzące miały pozwolić na kontrolowanie liczby kibiców na sektorze, a także ułatwić ich identyfikację. Razem z miejscami siedzącymi obowiązkowym elementem stadionów miało być również zadaszenie trybun. Raport wyznaczał czas na wprowadzenie tych i innych rozwiązań w zakresie infrastruktury stadionowej do 1994 r. dla klubów z pierwszej i drugiej ligi, a dla pozostałych klubów z trzeciej i czwartej do 1999 r.

Raport Taylora proponował alternatywną politykę wobec prowadzonej od lat siedemdziesiątych konfrontacyjnej polityki zwalczania chuligaństwa na stadionach, tworzącej na obiektach warunki panujące niczym w więzieniu. Zamiast policji obecnej na trybunach stadionów, proponowanym rozwiązaniem było zastąpienie jej funkcjonariuszy wyszkolonymi, profesjonalnymi stewardami, których zadaniem miało być gaszenie potencjalnych konfliktów w ich zarodku i niedopuszczenie do ich eskalacji.

Skrytykowano również stawiane płoty, będące pewnym symbolem radzenia sobie z chuliganami na stadionach do tej pory. Taylor krytykował je za tworzenie atmosfery miejsca niebezpiecznego i wrażenie przebywania w klatce, co negatywnie wpływało na zachowanie kibiców. Postulował usunięcie z nich ostrych zakończeń, a ich maksymalną wysokość chciał ograniczyć do 2,2 m. Alternatywą dla ogrodzeń miało być ustawienie ochroniarzy naprzeciwko widzów, by zapobiec ewentualnym wtargnięciom na murawę (kordony ludzkie). Z kolei w kwestii działań policji zaproponowano powołanie Krajowej Jednostki ds. Piłki Nożnej. Krytykowano również zasadę segregacji kibiców jako działanie na rzecz rozpoznania i kontrolowania chuligańskiego zachowania, lecz nie mające na celu jego eliminowania.

Rekomendacje obejmowały również zmiany prawne. Proponowano ustanowienie Rady Doradczej działającej przy władzach angielskiej ligi piłkarskiej. Jako słuszny oceniono pomysł list wyjazdowych, czyli spis kibiców, którzy jeżdżą na poszczególne mecze wyjazdowe swoich drużyn. Propozycją było również ujęcie takich czynności, jak rzucanie przedmiotami, okrzyki rasistowskie/obraźliwe, wtargnięcie na boisko jako wykroczeń w przepisach prawa powszechnie obowiązującego. Podkreślano możliwość oceniania takich występów na podstawie zapisu z monitoringu wizyjnego. Proponowano ograniczenia sprzedaży alkoholu co do jego mocy i do tylko określonych miejsc na stadionie. Podczas meczów proponowano rozwiązanie narzucające obecność jednego lekarza pierwszego kontaktu na 1 000 widzów obecnych na imprezie.

Raport Taylora jest kluczowym dokumentem w historii bezpieczeństwa imprez sportowych, nie tylko ze względu na rozmiar tragedii, jakiej dotyczył, ale także ze względu na nowatorskie wnioski czy rekomendacje. Istnieje wiele świetnych, dogłębnych dokumentów państwowych, których stosowanie w teorii miało spowodować wiele dobrego na angielskich stadionach, lecz nie działało się tak w praktyce ze względu na rozmaite powody, także ze względu na brak skutecznych organów nadzorczych i egzekwowania wymogów prawa powszechnego czy związkowego w zakresie organizacji imprez i bezpiecznej infrastruktury stadionowej. Sukcesem Raportu Taylora jest to, że wcielono dużą liczbę jego rekomendacji w życie, w znaczący sposób poprawiając stan angielskiej piłki nożnej.

W tym samym roku, kiedy opublikowano pierwszą wersję Raportu Taylora, powstała ustawa Football Spectators Act⁵, która stworzyła katalog wielu nowych wykroczeń na stadionach objętych karami, które też drastycznie wzrosły. Doszło też do masowego nakładania na chuliganów dożywotnich zakazów stadionowych, która to instytucja prawna została wprowadzona przez wspomnianą ustawę. W kolejnych latach prawo stawało się jeszcze bardziej restrykcyjne dla osób je łamiących na stadionach. Kluby zaczęły wdrażać rozwiązania proponowane już w pierwszej wersji Raportu z sierpnia 1989 r., co zostało zauważone w końcowej wersji Raportu. Znacznemu usprawnieniu uległy działania policji poprzez zmianę ich charakteru. Wprowadzono zalecenie dotyczące miejsc siedzących na stadionach, lecz ograniczono je tylko do dwóch najwyższych lig piłkarskich w Anglii.

Koszty wprowadzenia nowych rozwiązań spadły głównie na angielskie kluby, chociaż otrzymały częściową pomoc finansową od władz. Całe lata dziewięćdziesiąte XX w. to okres remontów lub budowania nowych stadionów. Szacuje się ich koszty łącznie na około 500 milionów funtów, co jest niewątpliwie kwotą olbrzymią. Kluby piłkarskie poniosły około 75% wydatków na ten cel. Tak duże inwestycje w infrastrukturę spowodowały, że kluby postanowiły zrekompensować opisywane wydatki sporymi podwyżkami cen biletów, chociaż Peter Taylor w swoim raporcie stanowczo sprzeciwiał się temu i rekomendował, aby ceny na miejsca siedzące były dostępne finansowo dla dotychczasowego kibica korzystającego z miejsca stojącego. Kluby świadomie jednak pominęły ten punkt Raportu Taylora podwyższając ceny biletów kilkunastokrotnie. Wystarczy przytoczyć, że w latach 80. XX w. na mecz można było wejść za 5 funtów, a dziesięć lat po wprowadzeniu zmian najtańsza wejściówka kosztowała 15 funtów, czyli trzy razy tyle. Jednym z rezultatów masowych podwyżek było wyparcie ze stadionów młodych mężczyzn z klasy robotniczej (z powodów finansowych), wskutek czego, a także poprzez likwidację miejsc stojących, zaniknęła specyficzna atmosfera stadionowa (hałas, doping, oprawy itp.). Najbardziej zagorzali kibice przestali przez to przychodzić na stadiony, przenosząc się do pubów. Jednocześnie stadiony przestały być „fortecami więziennymi”.

Skutkiem tych przemian było pojawienie się rodzin z dziećmi, kobiet i starszych osób jako kibiców, grup, które do tej pory nie brały udziału w meczach. Wysokie ceny pojedynczych biletów wpłynęły też na znacznie lepszą sprzedawalność karnetów sezonowych, przez co kluby mogły zbudować lojalność nowych klientów. Warto zaznaczyć, że obecnie na zakup karnetu na mecze na stadionie najpopularniejszych klubów angielskich (Manchester United, Arsenal itp.) kibice nierzadko muszą czekać nieraz i kilka lat. Karnety, czy nawet konkretne miejsca na tych stadionach są nieraz przekazywane z pokolenia na pokolenie. Fakty te obrazują kulturę kibicowania w Anglii i przywiązanie kibiców do klubów.

Uporządkowanie problemu chuligaństwa stadionowego i poprawa bezpieczeństwa na stadionach wpłynęła na dosyć szybkie i mocne zainteresowanie rozgrywkami stacji telewizyjnych, które dostarczyły duży przyrwy pieniędzy z kontraktów telewizyjnych. Dzisiaj angielska Premier League to najlepiej zarabiająca piłkarska liga świata, z najwyższymi kontraktami sponsorskimi. Z pewnością na ten fakt wpłynęły działania podjęte przez kluby i rząd. Ważne jest aby pamiętać, że mimo iż rekomendacje Lorda Taylora zostały wdrożone i poprawiono bezpieczeństwo na stadionach, to sam problem chuligaństwa kibicowskiego

⁵ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/37/contents> [dostęp: 25.01.2017].

nie zniknął całkowicie, jak za dotknięciem czarodziejskiej różdżki. Został on usunięty ze stadionów, lecz natura nie znosi próżni i wspomniany problem przeniósł się poza stadiony.

Podsumowując, Raport Lorda Taylora powstały w wyniku tragedii na stadionie Hillsborough jest niezwykle ważnym i przełomowym dokumentem w historii bezpieczeństwa imprez masowych, zarówno w Wielkiej Brytanii, jak i na świecie. Wskazał on nowe podejście i rozwiązania na rzecz bezpieczeństwa stadionowego, zmieniając stosowane ówczesnie praktyki, metody i środki. Raport doprowadził do poprawy stanu infrastruktury stadionowej, jak i częściowo przyczynił się do zniknięcia chuligaństwa ze stadionów Wielkiej Brytanii. Kiedyś mecze piłki nożnej były widowiskami o podwyższonym ryzyku na niedostosowanych pod względem infrastrukturalnym stadionach. Dzisiaj inne kraje i organizacje odpowiedzialne za przeprowadzanie imprez sportowych również wprowadziły wiele rozwiązań, jakie rekomendowała Komisja Taylora. Z biegiem czasu okazały się one skuteczne. Rekomendacje są aktualne i stosowane aż do dzisiaj, co świadczy o ich słuszności. Raport Taylora to także przykład dobrze poprowadzonego śledztwa i właściwej ewaluacji, która przyczyniła się do skuteczności polityki w zakresie bezpieczeństwa stadionowego w Wielkiej Brytanii. Sposób opracowania Raportu, sposób zmierzenia się z wielowątkowym tematem tragedii na stadionie Hillsborough i zagadnieniem bezpieczeństwa na angielskich stadionach w ogóle, jest wzorcowym, modelowym podejściem do tych skomplikowanych zagadnień, godnym naśladowania dla wszystkich osób działających w administracji państwowej czy futbolowej odpowiedzialnych za politykę wydajnej organizacji imprez i bezpiecznej infrastruktury stadionowej oraz rozwiązywania problemów z związanych z tymi zagadnieniami. Peter Taylor i ludzie zaangażowani w prace jego Komisji niewątpliwie przyczynili się do znacznego zwiększenia bezpieczeństwa podczas imprez masowych na stadionach, zarówno w Anglii, jak i w całej Europie. O wadze i skuteczności rozwiązań zaproponowanych w ramach Raportu Taylora świadczy fakt, że na stadionach piłkarskich w Wielkiej Brytanii do chwili obecnej nie doszło do tragedii podobnych rozmiarów, jak ta na stadionie Hillsborough.

Bibliografia

- Garbacik G., *W uścisku Żelaznej Damy. Jak Thatcher zmieniła oblicze brytyjskiego futbolu*, <http://www.pilkanozna.pl/index.php/Wydarzenia/Ligi-zagraniczne-Anglia/w-ucisku-elaznej-damy-jak-margaret-thatcher-zmienia-oblicze-brytyjskiego-futbolu.html>
- Antonowicz D., *Raport Taylora: Dokument okiem eksperta*, http://stadiony.net/aktualnosci/2011/04/raport_taylora_dokument_okiem_eksperta
- Nessel K., Wszendybył-Skulska E., *Bezpieczeństwo i organizatorzy imprez sportowych. Młodzi o sporcie 2014*, Katedra Zarządzania w Turystyce Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.
- „Football Stadia After Taylor”, <http://www.furd.org/resources/fs2.pdf>
- Kaniewska A., *Szczęśliwe stadiony*, <http://www.institutobywatelski.pl/7246/komentarze/szczesliwe-stadiony>
- Rogowski Ł., Skrobaccki R., *Spoleczne zmagania ze sportem*, Wydawnictwo Książkowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2011.
- Radzimirski M., *Żelazna Dama zakończyła noc*, <http://www.rp.pl/arttykul/998719-Zelazna-Dama-zakonczyyla-noc.html#ap-1>

Ziegler M. *How Hillsborough changed English football forever*, <http://www.theaustralian.com.au/sport/the-times-sport/how-hillsborough-changed-english-football-forever/news-story/fe42b40cf7ca167bbed64280271e5353>
Webber D., *Hillsborough inquest rights the wrongs, but now attitudes towards fans must change*, <https://theco-conversation.com/hillsborough-inquest-rights-the-wrongs-but-now-attitudes-towards-fans-must-change-58530>
Edwards G., *Hillsborough and The Taylor Report*, <http://sportsjournalism.myblog.arts.ac.uk/2015/01/23/hillsborough-and-the-taylor-report/>

Źródła internetowe

<http://www.southyorks.police.uk/sites/default/files/hillsborough%20stadium%20disaster%20final%20report.pdf>
<http://hillsborough.independent.gov.uk/browse/index.html><http://www.southyorks.police.uk/sites/default/files/Taylor%20Interim%20Report.pdf>
<https://www.theguardian.com/media/2004/jul/07/pressandpublishing.football1>
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/37/contents>

ŁUKASZ JAŻWIŃSKI

TRAGEDIA NA STADIONIE HILLSBOROUGH – PRZEBIEG PROCESU (PODSUMOWANIE STANU WIEDZY NA 26 KWIETNIA 2016 R.)

Problem tragedii na stadionie Hillsborough jest zagadnieniem wielowątkowym, wielopłaszczyznowym i, z różnych przyczyn, ciągle aktualnym. Dlatego więc warto sprawdzić wszystkie możliwe kierunki prowadzonego śledztwa i ponownie zastanowić się nad odpowiedziami na kluczowe pytania: „Dlaczego zginęło tylu niewinnych ludzi?” „Kto był odpowiedzialny za katastrofę?” „Dlaczego tak długo trwało znalezienie winnych?” Na te, jak i na inne związane z tragedią na Hillsborough pytania postara się odpowiedzieć autor niniejszego artykułu.

Rys historyczny wydarzeń na stadionie Hillsborough – podsumowanie

W celu przypomnienia, należy zacząć od wydarzeń, które miały miejsce w roku 1989. Dokładnie 15 kwietnia na stadionie Sheffield Wednesday miał zostać rozegrany jeden z najważniejszych meczów sezonu.

Stadion Hillsborough – stadion piłkarski w Sheffield Wednesday, wybudowany w 1899 roku. Projektantem stadionu jest Szkot Archibald Leitch. Początkowo stadion posiadał 5500 miejsc w tym 3000 siedzących i 2500 stojących. Jeden z najstarszych stadionów w Wielkiej Brytanii. Rozgrywano na nim wiele ważnych spotkań. Był areną Mistrzostw Świata w 1966, jak i Mistrzostw Europy w 1996 roku. Przez lata swojego działania kilka razy był przebudowywany. W tej chwili posiada 39 812 miejsc¹.

¹ Źródło: <http://stadiony.net/stadiony/eng/hillsborough> [dostęp: 26.01.2017].

Zdjęcie 1. Obszar wejściowy na stadionie Hillsborough od strony trybuny Leppings Lane

Źródło: <http://www.bbc.com/news/uk-england-27490920> [dostęp: 28.02.2017].

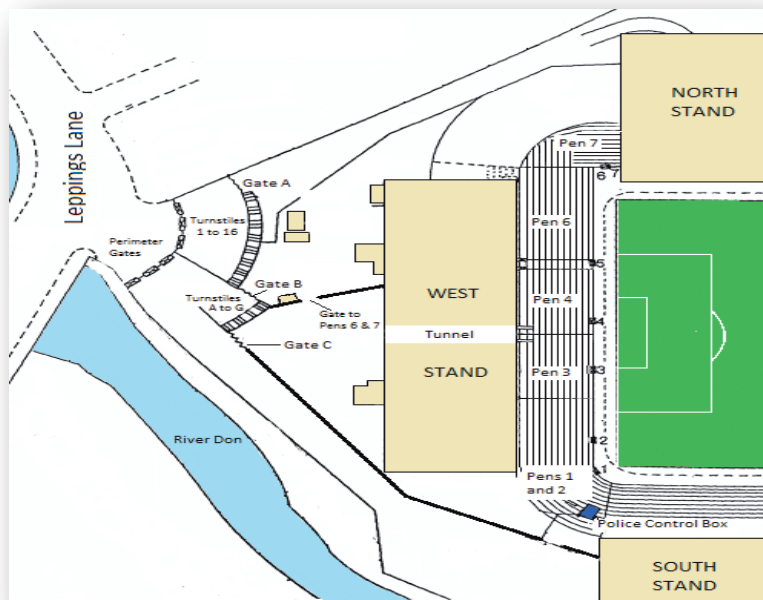
Na ten mecz czekała duża część fanów z Liverpoolu. O finał Pucharu Anglii zagrać mieli piłkarze FC Liverpool i Nottingham Forest. Kibice „The Reds”, jak i Forest liczyli na bardzo dobre widowisko oraz na awans swych drużyn do finału rozgrywek.

Według planów trybunę Leppings Lane mieli zasiąść fani z Anfield Road. Niniejsza decyzja Angielskiego Związku Piłki Nożnej była co najmniej dziwna, ponieważ mniejszą z trybun przeznaczono dla liczniejszej spośród obydwu grup fanów. Po przeciwnej stronie zasiedli kibice Nottingham. Z powodu ścisunku, jaki panował na sektorach FC Liverpool zmarło 96 kibiców. Do tej pory jest to jedno z najtragiczniejszych wydarzeń w historii nie tylko brytyjskiego, ale i światowego futbolu.

Zeznania osób uczestniczących w tragedii na stadionie Hillsborough – dwie sprzeczne teorie

Na początku trudno było ustalić kto odpowiada za śmierć 96 osób. Można było spotać się z dwiema różnymi teoriami. Pierwsza z nich, wskazywana przez policję i media, mówiła, że jednym z głównych powodów tragedii była nietrzeźwość kibiców FC Liverpool. Przypisano im takie zarzuty, jak celowe uszkodzenie bramy wejściowej oraz płotu oddzielającego boisko od trybun. Zapewne autorzy tej kłamliwej teorii chcieli połączyć niniejsze zachowania kibiców z Liverpoolu z ewentualną próbą wszczęcia bójki z kibicami Forest, ponieważ obie grupy kibiców, mówiąc delikatnie, nie przepadały za sobą.

Należy dodać, że według brytyjskiej policji, to kibice „The Reds”, zamiast pomagać w ratowaniu życia swoich przyjaciół, utrudniali akcję służb. Przysłowiowej oliwy do ognia dołączył dziennik „The Sun”. Kilka dni po tych tragicznych zdarzeniach gazeta na pierwszej stronie umieściła tytuł „Prawda”. Znalazły się też takie podtytuły, jak: „Niektórzy kibice kradli portfele ofiarom”, „Niektórzy kibice sikali na dzielnych gliniarzy” czy „Niektórzy kibice bili sanitariuszy reanimujących ofiary”. W wyniku opublikowania tego typu nagłówków i fałszywych artykułów w krótkim czasie spadł nakład gazety, konkretnie z 220 tysięcy

Grafika 1. Układ sektorów zajmowanych przez kibiców FC Liverpool

Źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/Hillsborough_disaster [dostęp: 28.02.2017].

do 12 tysięcy egzemplarzy dziennie, przede wszystkim w hrabstwie Merseyside, w którym leży Liverpool. Społeczność kibicowska (i nie tylko) nie dała wmówić sobie, że wina tego tragicznego zdarzenia leży po stronie fanów.

Według drugiej wersji zdarzeń, wersji kibiców, piłkarzy oraz rodzin ofiar, cała odpowiedzialność za tragedię ciążyła na policji i służbach porządkowych, które nie potrafiły zapanować nad sytuacją. Jeden z kibiców, który był na tym meczu opowiada o zdarzeniach mających wówczas miejsce. Jest nim Neil Fitzmaurice. Wtedy 20-letni fan, jeden z 54 tysięcy, którzy wybrali się na ten mecz. Według niego, na 30 minut przed rozpoczęciem widowiska przed wejściem na trybunę, na której zasiadali kibice FC Liverpool, stworzył się niezwykle ścisł. A cały czas dojeżdżały autokary z fanami. Inni sympatycy, którzy mieli miejsca siedzące zauważyli, że w sektorze stojącym tworzy się niebezpieczny tłok, a w zajmowanych przez nich sektorach jest jeszcze sporo wolnego miejsca. Wtedy na trybunach obowiązywało przegrodzenie sektorów wysokimi metalowymi płotami. Kibice, zamiast być kierowani na sektory boczne, w których było jeszcze wolne miejsce, udawali się wprost przez tunel w najbardziej zatłoczone obszary. Wynikało to z faktu braku zarządzania przez policję i inne odpowiedzialne służby w zakresie kontrolowanego, zrównoważonego napełniania stadionu. Według tego świadka policja nie widziała żadnego zagrożenia dla życia kibiców. Lekceważyła głosy fanów, którzy zgłaszali, że w tej części stadionu panuje olbrzymie przepełnienie. Powyższy świadek zaznaczył, że chciał zawrócić i zmienić swoje miejsce oglądania meczu, gdyż poczuł się niebezpiecznie, lecz nie miał możliwości

powrotu, bowiem cały czas tłum ludzi usiłował wejść na obiekt. Fani, którzy znajdowali się w tym ścisisku zaczęli krzyczeć, prosić o pomoc, wchodzić na płot, lecz nikt nie chciał im pomóc. Natomiast policja widząca kibiców wchodzących na ogrodzenie, myślała, że próbują oni bezprawnie wtargnąć na boisko, w wyniku czego usuwała kibiców z płotu. Z kolei bramkarz FC Liverpool, który stał najbliższej sektora swoich kibiców słyszał wołanie o pomoc. Ludzie krzyczeli, że nie mogą oddychać. Ich twarze były przyciśnięte do krat.

Zdjęcie 2. Infrastruktura centralnych sektorów trybuny Leppings Lane

Źródło: <http://www.bbc.com/news/uk-england-merseyside-27761457> [dostęp: 28.02.2017].

Wspomniany bramkarz poprosił policjantkę żeby otworzyła bramkę w ogrodzeniu, lecz ta odpowiedziała, że nic nie może sama zrobić i musi czekać na rozkazy... Dopiero 6 minut po rozpoczęciu meczu, gdy kibice już dusili się na trybunach, mecz został przerwany. Według wcześniej cytowanego kibica przepelnienie tłumy było tak duże, że brakowało mu powietrza w płucach, a w oczach robiło mu się ciemno. Niewątpliwie, siła naporu tłumy na pozostałe osoby na feralnej trybunie musiała być ogromna.

Poniższa tabela prezentuje dane statystyczne dotyczące wieku i płci ofiar.

Tabela 1. Dane statystyczne dotyczące ofiar

Wiek ofiar	Kobiety	Mężczyźni	Suma
10–19	2	36	38
20–29	4	36	40
30–39	1	11	12
40–49	0	3	3
50–59	0	1	1
60–69	0	2	2
Suma	7	89	96

Źródło: <http://www.bbc.com/news/uk-26765007> [dostęp: 19.02.2016].

Proces sądowy mający ustalić winnych tragedii na stadionie Hillsborough

Pierwsze dochodzenie rozpoczęte zaraz po tragedii było bardzo kontrowersyjne. Koroner Stefan Popper ograniczył dochodzenie sądowe wydarzeń do godziny 15.15 z dnia katastrofy. Uzasadnił tę decyzję tym, że do tej godziny wszystkie ofiary już nie żyły.

***Koroner** – [ang.], prawo urzędnik sądowy, zobowiązany do wyjaśnienia przyczyn gwałtownej śmierci, ale tylko wtedy, gdy zostało znalezione ciało. Instytucja koronera została powołana w Anglii w 1194 r. przez Ryszarda Lwie Serce; nadal istnieje w systemie prawnym Wielkiej Brytanii i USA; koronerem może być tylko adwokat lub lekarz mający co najmniej 5-letnią praktykę; koroner prowadzący śledztwo powołuje ławę przysięgłych (7–11 członków), która większością głosów (na podstawie wyników śledztwa) decyduje o oddaniu oskarżonego pod sąd małej ławy przysięgłych; werdykt ten zastępuje akt oskarżenia i wstępną kontrolę oskarżenia przez sąd pokoju.²*

Rodziny ofiar były zdziwione i mocno niezadowolone z tej decyzji. Według nich nie zostały uwzględnione działania policji i służb medycznych. 26 marca 1991 roku sąd orzekł, że przyczyną śmierci 96 kibiców FC Liverpool był nieszczęśliwy wypadek. Po takim werdykcie można wnioskować, że służby nie popełniły żadnego błędu. Rodziny zmarłych poczuły się oszukane i obiecały sobie, że do skutku będą dochodziły prawdy na temat przyczyn i przebiegu katastrofy.

19 kwietnia 2006 roku Minister Spraw Wewnętrznych Jacqui Smith poprosiła o upublicznienie tajnych akt dotyczących katastrofy. Był to doniosły krok w celu ostatecznego wyjaśnienia sprawy – dotarcia do prawdy.

8 marca 2011 roku Niezależny Panel Hillsborough ogłosił, że zbada poprzednio ukryte dokumenty, a także ustali, co miało miejsce po godzinie 15:15 w dniu opisywanego nieszczęścia, ponieważ zdarzenia te nie były dotąd brane pod uwagę. Rządowa e-petycja została podpisana przez ponad 139 tysięcy obywateli. Dzięki tej inicjatywie widać było społeczność, która wspiera rodziny zmarłych.

17 października 2011 roku Parlament zgodził się na debatowanie nad wszystkimi dokumentami dotyczącymi katastrofy. Podczas debaty w Izbie Gmin laburzystowski poseł Steve Rotheram odczytał listę ofiar dla Okręgu Wyborczego Liverpool Walton, w rezultacie dane ofiar trafiły do Hansard. Był to niesamowicie piękny gest skierowany do rodzin poszkodowanych. Władze państwowe zaczęły w ten sposób powoli przyznawać rację rodzinom ofiar walczących o prawdę.

***Hansard** to nazwa oficjalnego raportu zawierającego kompletny zapis obrad Parlamentu Brytyjskiego, tj. Izby Gmin oraz Izby Lordów.³*

Po złożeniu wniosku przez Prokuratora Generalnego, w grudniu 2012 roku Sąd Najwyższy uchylił wyroki z początkowego dochodzenia i nakazał zacząć nowe, co było tak oczekiwanym rozwiązaniem tej sytuacji przez opinię publiczną śledzącą postępy w spra-

² <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3925892> [dostęp: 28.02.2017].

³ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Hansard> [dostęp: 28.02.2017].

wie. Sir John Goldring został powołany jako asystent koronera w South Yorkshire (East) i West Yorkshire (West) do prowadzenia przedmiotowych dochodzeń.

Przesłuchania rozpoczęły się w poniedziałek 31 marca 2014 roku w Warrington. Dzięki tej możliwości można było przesłuchać od nowa wszystkich świadków. Jednym z tych, który nie był wcześniej przesłuchiwany był inspektor Anthony Humphries. Podczas meczu nadzorował on pracę ok. 30 sierżantów i posterunkowych policji. Brał również udział w akcji ratunkowej. Humphries przyznał, że na stadionie panował straszny chaos, policjanci przekrzykiwali się na radiu. Okazało się, że nawet nie otrzymywał żadnych rozkazów od dowodzącego. Zeznania te pokazują, że dowodzący operacją policji na stadionie komisarz Duckenfield nie panował nad sytuacją.

W tej chwili ciężko sobie wyobrazić, żeby dowodzący jakąkolwiek akcją nie wiedział co robić. Tak jednak w istocie było, na co złożył się m.in. czynnik w postaci braku doświadczenia dowódcy w obszarze zarządzania podobnej rangi imprezami. Kopie postępowania i dowody, które zostały wykonane podczas przesłuchań, zostały upublicznione na stronie *Dochodzenia Hillsborough*. Dzięki temu każdy zainteresowany mógł zapoznać się z dokumentami, co pozwoliło w pełni uczciwie rozstrzygnąć sprawę.

6 kwietnia 2016 roku 9 sędziów przysięgłych zostało wysłanych do rozpatrzenia starych werdyktów. 26 kwietnia 2016 r., po jednym z najdłuższych, o ile nie najdłuższym postępowaniu sądowym, sąd uznał lokalną policję i służby medyczne winne nieumyślnego zabójstwa przez zaniedbanie. Wreszcie rodziny ofiar mogły poczuć ulgę oczyszczenia swoich zmarłych bliskich ze wszystkich oszczerstw na ich temat. Wyrok sądu otworzył zapewne możliwości wytoczenia spraw karnych przeciwko winnym osobom oraz odszkodowawczych względem odpowiedzialnych instytucji.

Wyniki dochodzenia sądowego i wnioski na przyszłość płynące z tragedii na stadionie Hillsborough

Jak można wytłumaczyć to, że winni tej tragedii zostali wskazani dopiero po 27 latach od jej zaistnienia? Wskazani, nie skazani, a nawet nie postawieni w stan oskarżenia. Okazuje się, że na początku postępowania ślady i dowody przemawiające na niekorzyść policji były tuszowane, zmieniano zeznania świadków tak, aby bardziej pasowały one do zdarzeń chuligańskich niż do tragicznej śmierci niewinnych, zwykłych kibiców, którzy przyszli obejrzeć ciekawy mecz. Wmawiano opinii publicznej, że kibice sami zniszczyli ogrodzenie odgradzające boisko od trybun, fałszowane były wyniki badań trzeźwości uczestników wydarzenia.

Można sobie jedynie wyobrazić co czuły rodziny ofiar przez ten czas, gdy oczerniano ich bliskich. Jednym z najbardziej nieprzyjemnych wniosków wyciągniętych z dochodzenia jest to, że 41 osób można było uratować – wszystko przez nieodpowiedni sposób udzielania pomocy medycznej, a w zasadzie brak jej udzielenia. To jest aż 41 osób – skandalem według opinii publicznej jest fakt, że do tej pory nikt nie został ukarany za śmierć tych osób. Liczbę ofiar śmiertelnych można było znacznie ograniczyć nawet w momencie, gdy otwarto nieszczęsną bramę na trybunę Leppings Lane i w sposób niekontrolowany wpuszczono tłum na obiekt.

Zdjęcie 3. Pomnik upamiętniający ofiary tragedii na stadionie Hillsborough

Źródło: <https://pl.pinterest.com/explore/hillsborough-stadium/> [dostęp: 28.02.2017].

Operacją policji na stadionie dowodził wspomniany David Duckenfield. Ze źródeł wiemy, że wspomniany komisarz pierwszy raz dowodził policją podczas tak ważnej imprezy, jaką jest półfinał Pucharu Anglii. Brak doświadczenia, brak pewności siebie w obliczu sytuacji kryzysowej doprowadził do tragicznych skutków. Dowódca obawiał się ujawnić swoją niewiedzę na temat dowodzenia podczas imprez masowych, ponieważ nie chciał stracić awansu, który dopiero co otrzymał. Sądził zapewne, że da sobie radę, jego pomyłka kosztowała jednak aż 96 ofiar śmiertelnych i ponad 700 rannych. Popenił do tego tragiczny błąd, ponieważ nie pozwolił wjechać większej liczbie karettek na płytę boiska. Pod stadion przyjechały 42 ambulanse, ale na boisku ostatecznie pojawiła się tylko jedna z nich.

Podsumowując, głównymi błędami popełnionymi przez policję było:

- otwarcie trzeciej bramy wejściowej, co uwolniło napierający na trybunę tłum, tłum chcący zdążyć na mecz, tłum, który nie był świadomy faktu przepełnienia centralnych sektorów trybuny,
- niezamknięcie tunelu prowadzącego na centralne sektory,
- brak kierowania kibiców na sektory boczne.

Należy podkreślić, że policja zlokalizowała swoje centrum dowodzenia zaraz nad trybunami zasiadanymi przez fanów FC Liverpool. Od dłuższego czasu poszczególne sektory były przepełnione, co można było z łatwością zauważyć.

Otwarcie bramy wejściowej i puszczenie tłumy „na żywioł” musiało skończyć się próbą wejścia na trybunę przez pierwsze dostępne wejście, czyli środkowe. Dowódca policji wykazał się wyjątkowym brakiem wyobraźni, ale przecież nie mogła ona zostać uruchomiona w sytuacji wysoce stresowej. Na tym polega tragiczny w skutkach brak doświadczenia – on zawsze jest widoczny w sytuacjach kryzysowych. Wystarczyło bowiem zamknąć/odciąć środkowe wejście na trybunę, aby tłum „rozproszył się” na jej boczne sektory. Tylko tyle i aż tyle.

Zdjęcie 4. Wejście na trybunę Leppings Lane – ciąg komunikacyjny, którym tłum „dociskał”, miażdżył i dusił kibiców obecnych na środkowych sektorach trybuny

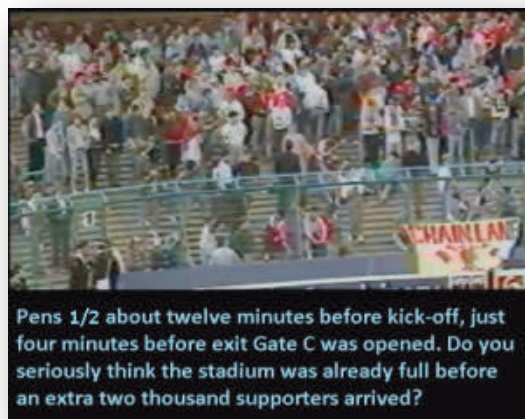
Źródło: <http://www.abovetopsecret.com/forum/thread907275/pg1> [dostęp: 28.02.2017].

Zdjęcie 5. Wypelnienie centralnych sektorów trybuny Leppings Lane

Źródło: <http://www.dailymail.co.uk/sport/sportsnews/article-3559370/Hillsborough-disaster-inquest-verdict-Justice-96-Liverpool-fans-Carragher-Rooney-lead-tributes.html> [dostęp: 28.02.2017].

Zdjęcie 6. Sektory 1-2 na trybunie Leppings Lane na około 12 minut przed rozpoczęciem meczu i na 4 minuty przed otwarciem Bramy C na trybunę Leppings Lane

Źródło: <https://thegreatcritique.wordpress.com/2012/10/14/hillsborough-ticketlessness-was-not-a-factor-and-this-is-how-we-know/> [dostęp: 28.02.2017].

Zdjęcie nr 6 obala teorię policji, w myśl której stadion był już pełny, zanim dwa tysiące dodatkowych kibiców Liverpoolu przybyły na obiekt.

W związku z tymi wydarzeniami został opracowany raport, którego autorem jest Peter Taylor (pełnił rolę drugiego najwyższego sędziego w brytyjskim systemie prawnym i prowadził śledztwo w sprawie tragedii). Pierwsza część tego raportu składała się z opisu samego zdarzenia, a druga proponowała zmiany jakie powinny być wykonane, aby w przyszłości nie dochodziło do takich tragedii. W pierwszej części raportu jego autor, wymieniając powody tego tragicznego zdarzenia, nie wskazał czegokolwiek, co byłoby zawinione przez kibiców, jednoznacznie wskazując przez to winnych katastrofy.

Natomiast pewien czas po tragedii okazało się, że stadion nie posiada ważnego, wymaganego prawem certyfikatu bezpieczeństwa i do tego od 10 lat. Jak to więc było możliwe żeby na takim obiekcie były rozgrywane mecze? Wydaje się, że osoby, które nie dopilnowały tego uchybienia, powinny również ponieść odpowiedzialność.

Tragedia na stadionie Hillsborough odbiła się wielkim echem wśród środowiska, nie tylko piłkarskiego, ale również wszelkich dyscyplin sportowych. To właśnie w jej wyniku diametralnie zmienił się wygląd stadionów i, wskutek tego, zwiększył się poziom bezpieczeństwa. Szkoda, że kosztem 96 ofiar. Niech to będzie przestrożą dla polskich organizatorów imprez oraz służb je zabezpieczających – uczmy się na cudzych błędach, bo nasze, w przypadku tłumu i imprez masowych, mogą zbyt wiele kosztować.

Opisywana katastrofa była również testem dla Brytyjskiego Wymiaru Sprawiedliwości. Początkowo wynik tego egzaminu okazał się negatywny. Państwo nie potrafiło przyznać się do błędów i rażących zaniedbań, wołało zrzucić odpowiedzialność na niewinnych fanów chcących tylko obejrzeć mecz. Takie postępowanie miało być dla państwa wygodne, gdyż liczyło ono, że po jakimś czasie ludzie zapomną. Całe szczęście, postępowanie to okazało

się chybione, nieskuteczne. Rodziny ofiar walczyły do końca i udało im się zmyć plamę haniebnych oskarżeń.

Mimo to, ustalanie faktycznych wydarzeń i ich upublicznienie zajęło 27 lat. Teraz, zapewne z zainteresowaniem, opinia publiczna będzie śledziła procesy karne, które ewentualnie doprowadzą do skazania winnych, co będzie już chyba ostatecznym krokiem w tym smutnym wydarzeniu.

Bibliografia

<http://stadiony.net/stadiony/eng/hillsborough>

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3925892>

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Hansard>

Grafiki i zdjęcia

<https://www.theguardian.com/uk-news/video/2016/apr/26/hillsborough-inquiry-anatomy-of-a-disaster-video>

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hillsborough_Memorial.jpg

<http://www.itv.com/news/granada/2014-08-26/hillsborough-inquests-fans-leaving-stadium-after-disaster-called-police-murderers/>

<http://www.bbc.com/news/uk-england-27490920>

<http://www.abovetopsecret.com/forum/thread907275/pg1>

<http://www.bbc.com/news/uk-england-merseyside-27761457>

<http://www.dailymail.co.uk/sport/sportsnews/article-3559370/Hillsborough-disaster-inquest-verdict-Justice-96-Liverpool-fans-Carragher-Rooney-lead-tributes.html>

<https://thegreatcritique.wordpress.com/2012/10/14/hillsborough-ticketlessness-was-not-a-factor-and-this-is-how-we-know/>

<http://www.businessinsider.com/the-suns-front-page-on-hillsborough-2012-9?IR=T>

ANNA CIEŚLIKIEWICZ

TRAGEDIA NA STADIONIE HILLSBOROUGH A EWOLUCJA EUROPEJSKICH I POLSKICH PRZEPISÓW DOTYCZĄCYCH ORGANIZACJI I BEZPIECZEŃSTWA IMPREZ MASOWYCH

Wstęp

W myśl art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*¹. Zagwarantowanie bezpieczeństwa i porządku publicznego należy więc do priorytetowych zadań organów państwowych, a bezpieczeństwo państwa stanowi kluczowy element katalogu wartości podlegających bezwzględnej ochronie. Postrzeganie danej sytuacji wiąże się z subiektywną oraz emocjonalną oceną, uzależnioną od m.in. perspektywy, umiejscowienia jednostki, czasu, obowiązujących standardów i norm czy wymiaru kulturowego. Występowanie takich rozbieżności stanowi utrudnienie dla stworzenia jednolitej oraz kompleksowej definicji powyższego zagadnienia².

Etymologia pojęcia *bezpieczeństwo* sięga czasów starożytnego Rzymu oraz łacińskich terminów *sine cura* lub *securitas*, które utożsamiane były z politycznie stabilną sytuacją w państwie³. Współczesna definicja leksykalna określa natomiast omawiane pojęcia, jako *stan niezagrożenia*⁴.

¹ Zob.: art. 5 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku [Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483].

² S. Sulowski, *W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr (1) 1 2009, s. 10.

³ K.A. Wojtaszczyk, *Bezpieczeństwo państwa – konceptualizacja pojęć*, [w:] K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), *Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy*, Oficyna Wydawnicza ASPRA – JR, Warszawa 2009, s. 11.

⁴ Zob.: *Słownik języka polskiego*, [w:] <http://sjp.pwn.pl/szukaj/bezpiecze%C5%84stwo.html> [dostęp: 14.10.2016].

Przemiany społeczno-polityczne ostatnich kilkudziesięciu lat spowodowały fundamentalny zwrot w pojmowaniu i interpretowaniu analizowanego pojęcia. Polityczna przebudowa ładu światowego związana z zakończeniem zimnej wojny oraz transformacja społeczna wywołana postępującym procesem globalizacji i rozwojem nowych technologii, doprowadziły do dezaktualizacji ówczesnego pojmowania tego terminu. Zdecydowanie zaczęto odchodzić od zawężonego, słownikowego rozumienia bezpieczeństwa. Zachodzące przemiany zmierzały w stronę poszerzenia oraz pogłębienia tej definicji. Bezpieczeństwo przekształciło się z pojęcia o charakterze negatywnym, odnoszącym się wyłącznie do warunkowań polityczno-militarnych, którego istotą jest brak zagrożenia, w stronę terminu szerszego i pełniejszego. W podejściu negatywnym skupiano się wyłącznie na ochronie przed pojawiającym się zagrożeniem, reagowaniu w sytuacjach niebezpiecznych, a przede wszystkim dążeniu do przetrwania i istnienia. Podejście pozytywne rozwija ten katalog, zwraca szczególną uwagę na kształtowanie warunków odpowiednich do nieskrępowanego rozwoju oraz możliwości realizacji przez jednostkę jej potrzeb⁵. Bezpieczeństwo uznawane jest za jedną z fundamentalnych potrzeb człowieka, jak również szerzej całych grup społecznych, narodów, państw, czy podmiotów międzynarodowych⁶.

Podsumowując powyższe rozważania terminologiczne można wskazać, iż bezpieczeństwo w kontekście ogólnym sprowadza się do pewności przetrwania, istnienia, posiadania, a także samego funkcjonowania oraz rozwoju podmiotu. Wartością determinującą jest brak zagrożeń, a także co istotne, odpowiednia ich percepcja. Bezpieczeństwo jest rodzajem procesu społecznego, przez co posiada właściwość zmienności w czasie⁷.

Bezpieczeństwo współcześnie łączy w sobie wiele elementów, co nie sprzyja uporządkowaniu definicyjnemu tego pojęcia. Jest to termin rozwijający się dynamicznie, w zależności od zmieniających się warunków i otoczenia, dlatego obok czynników politycznych i militarnych odnaleźć można w nim również zagadnienia takie jak ekologia, surowce naturalne czy kwestie socjalne. Pojęciem podstawowym i wyjściowym dla dalszych rozważań w tym zakresie jest bezpieczeństwo państwa. To właśnie z tej kategorii wyprowadzane są pojęcia pozostałe⁸. Bezpieczeństwo państwa uznane zostało za zdolność władz i narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości. Wśród wartości chronionych wymienić należy przetrwanie i istnienie instytucji państwa oraz narodu, zachowanie niezależności i integralności terytorialnej, a także politycznej, rozwój i swoboda w stosunkach międzynarodowych oraz czynniki odnoszące się bezpośrednio do obywateli, jak ich biologiczne przeżycie, ochrona posiadanej własności, poziomu i jakości życia, czy możliwość rozwoju⁹.

Analizując głębiej powyższe pojęcie, wśród bardziej szczegółowego podziału tej wartości odnaleźć można bezpieczeństwo publiczne oraz porządek publiczny. Bezpieczeństwo publiczne można definiować jako *stan, w którym ogółowi obywateli indywidualnie nie*

⁵ M. Brzeziński, *Kategoria bezpieczeństwa*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne...*, dz. cyt., s. 22–28.

⁶ S. Sulowski, *W poszukiwaniu definicji...*, dz. cyt., s. 10.

⁷ J. Zając, *Bezpieczeństwo państwa*, [w:] K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), *Bezpieczeństwo państwa...*, dz. cyt., s. 18.

⁸ M. Brzeziński, *Rodzaje bezpieczeństwa państwa*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne...*, dz. cyt., s. 33–36.

⁹ J. Zając, *Bezpieczeństwo...*, dz. cyt., s. 18.

oznaczonemu, żyjącemu w państwie i społeczeństwie, nie grozi żadne niebezpieczeństwo i to niezależnie od tego, jakie byłyby jego źródła. Ochrona bezpieczeństwa publicznego należy do państwa, które określa granice bezpieczeństwa i wypowiada się co jest niezgodne z bezpieczeństwem i co zakłóca lub może utrudniać normalne funkcjonowanie państwa. Chodzi tu przede wszystkim o niebezpieczeństwo w komunikacji, ruchu drogowym, wodnym oraz w czasie katastrof¹⁰. Porządek publiczny oznacza natomiast realnie istniejący układ stosunków społecznych, który jest regulowany przez zespół prawnych i innych społecznie akceptowanych norm, które są gwarantem bezkonfliktowego i niezakłóconego funkcjonowania w społeczeństwie jednostki¹¹. W obszarze zainteresowań analizowanych terminów znajdują się również elementy bezpieczeństwa odnoszące się do bezpieczeństwa imprez masowych.

Imprezy masowe stanowią kategorię wydarzeń o szczególnym charakterze. Wiąże się to z obecnością dużej liczby osób na ograniczonym obszarze, co może negatywnie wpływać na poziom zagrożenia. Zagwarantowanie bezpieczeństwa i porządku publicznego w trakcie imprezy masowej ma na celu przede wszystkim ochronę uczestników danego wydarzenia, przy jednoczesnym poszanowaniu przysługujących im praw i swobód gwarantowanych przez Konstytucję. Uczestnictwo w wydarzeniach o charakterze artystyczno-rozrywkowym czy sportowym stanowi istotny czynnik dla rozwoju kulturalnego i duchowego obywateli. Partycypacja w tego rodzaju imprezach może stanowić ciekawą formę wypoczynku lub spędzania wolnego czasu. Realizacja tych założeń uzależniona jest jednak od odpowiedniego zapewnienia bezpieczeństwa takiego przedsięwzięcia¹².

Szczególnym rodzajem imprezy masowej jest mecz piłki nożnej. Piłka nożna jest obecnie jedną z najpopularniejszych dyscyplin sportowych, rozrywką o zasięgu globalnym. Rozgrywki piłkarskie ściągają na stadiony ogromne rzesze ludzi, którzy chcą wspólnie kibicować ulubionej drużynie. Specyficzny charakter takiego wydarzenia (tłum, emocje itp.) niesie ze sobą zwiększone prawdopodobieństwo wystąpienia zjawisk niepożądanych. Obok pozytywnych odczuć, z jakimi piłka nożna jest kojarzona, bardzo często utożsamia się ją również ze zjawiskami negatywnymi, zaburzającymi poczucie bezpieczeństwa. Mowa tu głównie o zamieszkach do jakich dochodzi na stadionach oraz aktach agresji i wandalizmu ze strony pseudokibiców. Zagadnienia związane z organizacją i zabezpieczeniem meczów piłki nożnej są tematem szeroko omawianym i komentowanym w przestrzeni publicznej. Dodatkowo, organizacja Turnieju Finałowego Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012™ spowodowała nasilenie dyskusji o poziomie bezpieczeństwa na obiektach sportowych. Prawie każdy człowiek uczestniczył bądź był świadkiem zabezpieczenia jakiejś imprezy masowej, dlatego jest to zagadnienie tak ciekawe i powszechne jednocześnie.

¹⁰ E. Ura, Ed. Ura, *Prawo administracyjne*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2009, s. 346.

¹¹ A. Misiuk, *Administracja Porządku i Bezpieczeństwa Publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Wydawnictwo Akademickie i profesjonalne, Warszawa 2008, s. 16.

¹² S. Pieprzny, E. Ura, *Udział organów administracji publicznej w zabezpieczeniu imprez masowych*, [w:] S. Pieprzny, E. Ura (red.), *Bezpieczeństwo imprez masowych*, RS Druk, Rzeszów 2012, s. 14.

Geneza przepisów międzynarodowych dotyczących bezpieczeństwa imprez masowych

Potrzeba wprowadzenia norm prawnych regulujących obszar bezpieczeństwa imprez masowych, w szczególności w zakresie zapewnienia porządku i spokoju na stadionach piłkarskich, została dostrzeżona również w przestrzeni międzynarodowej. Podjęte wówczas działania były odpowiedzią na serię tragicznych zdarzeń, do jakich doszło w latach 80. ubiegłego wieku na obiektach piłkarskich. Jednym z pierwszych wydarzeń, które szczególnie skupiło uwagę środowiska międzynarodowego i przekonało do podjęcia stanowczych kroków naprawczych w zakresie sposobu organizacji i zapewniania bezpieczeństwa meczów piłkarskich był tragiczny w skutkach incydent z 11 maja 1985 roku. W czasie trwania rozgrywek angielskich na stadionie Bradford wybuchł pożar, spowodowany najprawdopodobniej niedopałkiem papierosa. W wyniku tego zdarzenia śmierć poniosło 56 osób, a kilkaset zostało poparzonych. Zaledwie po dwóch tygodniach od tej tragedii, 29 maja 1985 roku na stadionie piłkarskim Heysel w Brukseli podczas meczu finałowego Pucharu Europy, miało miejsce kolejne dramatyczne wydarzenie. Spotkanie między drużynami FC Liverpool oraz Juventus Turyn cieszyło się ogromnym zainteresowaniem wśród kibiców obu zespołów. Warto wspomnieć, że lata 80. były czasem złej sławy kibiców angielskich, którzy kojarzeni byli głównie ze wszczynania awantur i zamieszek. W związku z tym władze belgijskie zapewniły na czas rozgrywek rezerwy sił 400 policjantów i 500 żandarmów. Na pierwszy rzut oka impreza została zorganizowana niemal perfekcyjnie, jednak jak się później okazało duża liczba uczestników, brak właściwej segregacji kibiców na trybunach, a przez to panująca na obiekcie napięta atmosfera między kibicami przerosła możliwości służb zabezpieczających spotkanie. Wskutek starć pomiędzy sympatykami przeciwnych drużyn śmierć poniosło 39 osób, a 400 zostało rannych¹³.

W reakcji na tragiczne incydenty rozpoczęto pracę nad nowymi rozwiązaniami i regulacjami, które pozwoliłyby zapobiegać podobnym sytuacjom w przyszłości. Rada Europy uchwaliła 19 sierpnia 1985 roku w Strasburgu Europejską Konwencję nr 120 w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej¹⁴. Przyjęcie Konwencji miało na celu zaprowadzenie porządku w czasie imprez sportowych, zwłaszcza na stadionach piłkarskich, ograniczenie i zapobieganie aktom agresji i chuligaństwa w trakcie rozgrywek oraz wprowadzenie norm pozwalających na skuteczne egzekwowanie prawa w tym zakresie. Akt wskazywał między innymi na potrzebę zatrudnienia wykwalifikowanych służb porządkowych i informacyjnych, które odpowiedzialne są za ochronę bezpieczeństwa i porządku na obiektach sportowych oraz na drogach dojazdowych. Wśród zleconych im zadań wskazano również kontrolę osób na bramkach wejściowych, a w szczególności przechwytywanie przedmiotów zabronionych, niebezpiecznych narzędzi, napojów alkoholowych i środków odurzających. Twórcy Konwencji

¹³ *Tragedie na stadionach piłkarskich*, „redlog.pl”, <http://redlog.pl/2009/11/26/tragedie-na-stadionach-pilkarskich> [dostęp: 17.10.2016].

¹⁴ Europejska konwencja nr 120 sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej sporządzona w Strasburgu dnia 19 sierpnia 1985 roku [Dz.U. 1995 nr 129, poz. 625].

zwrócili uwagę na zagrożenia płynące z dostępu do napojów alkoholowych na obiektach sportowych oraz wskazywali na potrzebę ograniczenia lub całkowitego zakazu ich sprzedaży w takich miejscach. W myśl postanowień omawianej regulacji zasadnicze dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku na stadionach jest użycie właściwych materiałów oraz odpowiednie rozplanowanie obiektu, które usprawni działania podmiotów zabezpieczających wydarzenie oraz zmniejszy prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzeń niebezpiecznych. Autorzy analizowanych przepisów zwrócili uwagę na potrzebę wydzielenia odległych od siebie sektorów dla kibiców przeciwnych drużyn. Podkreślono także konieczność sprawnego współpracy pomiędzy organizatorem imprezy, służbami porządkowymi a policją, przy jednoczesnej wizji *wyprowadzania* tej ostatniej poza mury stadionów¹⁵. Art. 3 pkt 4 lit. d analizowanej regulacji wprowadził możliwość zastosowania zakazu stadionowego, usunięcia lub ograniczenia wejścia na obiekt wobec znanych lub domniemych sprawców czynów zabronionych związanych z bezpieczeństwem imprez masowych, osób pozostających pod wpływem alkoholu lub środków psychoaktywnych¹⁶.

Świadectwem niskiego poziomu zabezpieczenia wydarzeń o charakterze masowym w tym okresie była tragedia na stadionie Hillsborough w Sheffield z 15 kwietnia 1989 roku. W czasie meczu półfinałowego pomiędzy drużynami Liverpool F.C. i Nottingham Forest doszło do makabrycznych wydarzeń, w wyniku których śmierć poniosło 96 osób. Mecz zakończył się już po 6 minutach, ponieważ kibice drużyny z Liverpoolu tratowali się wzajemnie w gęstym tłumie. Najmłodsza ofiara miała 10 lat, najstarsza 67.

Bilety na mecz zostały zupełnie wyprzedane, co oznacza, że ok. 50 tys. fanów obu drużyn miało przybyć na stadion w Sheffield. Kibice Liverpool F.C. zostali przydzieleni do mniejszej trybuny, Leppings Lane. Widzowie zaczęli przybywać na stadion już około południa. Wejście posiadało ograniczoną liczbę kołowrotów, z których w tym czasie tylko siedem zostało przydzielonych dla wejścia na stojące tarasy, które zajęć mieli fani *czzerwonych*. Największa fala kibiców pojawiła się na ok. pół godziny przed pierwszym gwizdkiem, co spowodowało, że każdy starał się jak najszybciej dostać na teren obiektu. Z każdą minutą tłum stawał się coraz gęstszy, na wejście napierała coraz większa liczba osób, a przechodzenie przez kołowroty odbywało się bardzo powoli. Ludzie napierali na siebie, osoby znajdujące się w tylnej części coraz mocniej dociskały przednie rzędy. Próbuując poradzić sobie z zaistniałą sytuacją głównodowodzący z ramienia policji David Duckenfield zarządził otwarcie bramy C. Ogromne grupy osób zaczęły kierować się w stronę najbliższego tunelu, który prowadził do sektorów centralnych, już wówczas pękających w *szwach* w wyniku naporu ludzi. Kibice próbujący dostać się na teren sektorów coraz mocniej spychali znajdujących się już tam widzów. W chwili rozpoczęcia meczu rozgorzała wrzawa na trybunach, a pozostali poza obiektem fani naciskali coraz bardziej, by móc zobaczyć widowisko. W tym czasie osoby, które znajdowały się w pierwszych rzędach zostały doparte do barier, które odgradzały trybunę od płyty boiska. Zgniatani ludzie starali

¹⁵ M. Sabat, *Euro 2012 w Polsce. Organizacja turnieju oraz zapobieganie zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2012, s. 90.

¹⁶ Europejska konwencja nr 120 sprawie przemocy..., dz. cyt.

się uciekać na pozostałe sektory oraz na boisko. W momencie, w którym wszyscy obecni zdali sobie sprawę z powagi sytuacji rozpoczęła się akcja ratunkowa¹⁷.

Początkowo podjęte działania zmierzające do wyjaśnienia przyczyn tej straszliwej tragedii określiły opisane wydarzenie jako wypadek. Przełomem okazał się rok 2012 i utworzenie *The Raport of the Hillsborough Independent Panel*, który rzucił nowe światło na zaistniałą sytuację. Winą za tragedię obarczone zostały policja, służby porządkowe oraz organizatorzy. Pierwszym zasadniczym zarzutem było dopuszczenie do nadmiernego przeludnienia sektora fanów zespołu Liverpool F.C. oraz nieodpowiedniego przygotowania stadionu, który od 10 lat wówczas nie posiadał już certyfikatu bezpieczeństwa. Dla kibiców Liverpool F.C. przeznaczono mniejszą trybunę Leppings Lane, pomimo wiedzy o obszernej grupie widzów, która miała przybyć na stadion, aby kibicować swojej drużynie. Poważnym błędem okazały się być decyzje podejmowane przez policję, która w związku z dużym naporem kibiców na stadion w jednym czasie zdecydowała się otworzyć dodatkowe wejścia, jednocześnie nie sprawdzając obecnej frekwencji na trybunie i nie panując nad przemieszczającym się tłumem. Co więcej, w wyniku przeprowadzonych badań okazało się, iż śmierci 41 osób można było uniknąć dzięki szybkiej i fachowej pomocy medycznej. Akcja ratownicza została przeprowadzona nieudolnie i powolnie, co powiększyło tragiczny bilans tego wydarzenia. Przez wiele lat policja odpowiedzialna wówczas za zabezpieczenie obiektu starała się obarczyć winą za zaistniałą sytuację kibiców zespołu z Liverpoolu. Do mediów podawane były informacje o rzekomym chuligaństwie i przemocy, jakich fani tej drużyny mieli się wówczas dopuścić. W roku 2014 w świetle nowych faktów rozpoczęło się ponowne dochodzenie, które zakończył wyrok sądu z kwietnia 2016 roku. Sąd uznał lokalną policję, a także służby ratunkowe za winne nieumyślnego zabójstwa przez rażące zaniedbanie¹⁸.

W wyniku rozwoju rozgrywek piłkarskich o charakterze europejskim i międzynarodowym problem zabezpieczenia meczów piłki nożnej oraz porządku na stadionach wyraźnie wykroczył poza granice państwowe. 25 kwietnia 2002 roku Rada Unii Europejskiej uchwałała decyzję dotyczącą bezpieczeństwa, w odniesieniu do meczów piłki nożnej o charakterze międzynarodowym, w której możemy przeczytać, iż *zgodnie z art. 29 Traktatu, celem Unii Europejskiej jest zapewnienie obywatelom wysokiego poziomu bezpieczeństwa i sprawiedliwości poprzez rozwój wspólnego działania między Państwami Członkowskimi w obszarze współpracy policyjnej*¹⁹. Twórcy aktu zwrócili uwagę na szczególną rolę współpracy policyjnej w zakresie zabezpieczania zawodów piłki nożnej oraz potrzebę wymiany informacji z obszaru ich organizacji i bezpieczeństwa. W myśl przyjętych w niniejszym dokumencie postanowień każde Państwo Członkowskie powinno ustanowić „narodowy punkt informacyjny o charakterze policyjnym dla piłki nożnej” (NFIP)²⁰. Każdy NFIP stanowi centralny,

¹⁷ *How the Hillsborough disaster unfolded*, BBC NEWS, <http://www.bbc.com/news/uk-19545126> [dostęp: 20.10.2016].

¹⁸ *Tragedia na Hillsborough – przez kłamstwa i błędy do sprawiedliwości*, „Piłkanożna.pl”, <http://www.pilkanozna.pl/index.php/Wydarzenia/Ligi-zagraniczne-Anglia/tragedia-na-hillsborough-przez-kamstwa-i-bdy-do-sprawiedliwoci.html> [dostęp: 20.10.2016].

¹⁹ DECYZJA RADY z dnia 25 kwietnia 2002 roku dotycząca bezpieczeństwa w związku z meczami piłki nożnej o charakterze międzynarodowym [2002/348/WSiSW].

²⁰ Tamże.

bezpośredni punkt kontaktowy w celu wymiany ważnych informacji oraz usprawnienia policyjnej współpracy międzynarodowej w zakresie ochrony bezpieczeństwa rozgrywek piłki nożnej o zasięgu międzynarodowym. Art. 2 regulacji określa zadania NFIPów. Oprócz wskazanych punktów, wymiana informacji ma obejmować również inne organy ścigania, które działają na rzecz bezpieczeństwa, porządku publicznego lub prawa. Punkty informacyjne uzyskują dostęp do danych osobowych kibiców zwiększonego ryzyka. Biorąc pod uwagę podział kompetencji pomiędzy służbami, punkty mogą odpowiadać za wsparcie właściwych krajowych podmiotów. Punkt informacyjny przygotowuje i dostarcza do innych organów informacje o potencjalnych zagrożeniach dotyczących drużyn narodowych oraz ligowych klubów piłkarskich. Zadania i rola tych podmiotów zostały doprecyzowane między innymi przez rezolucję Rady z dnia 3 czerwca 2010 roku w sprawie zaktualizowanego podręcznika z zaleceniami w zakresie międzynarodowej współpracy policyjnej oraz w zakresie działań prewencyjnych i kontrolnych związanych z aktami przemocy i zakłóceniami porządku podczas międzynarodowych meczów piłki nożnej, które dotyczą co najmniej jednego państwa członkowskiego. W Polsce rolę NFIPu spełnia Krajowy Punkt Informacyjny ds. Imprez Sportowych, który powstał 16 lutego 2005 roku w strukturze Głównego Sztabu Policji Komendy Głównej Policji. Początkowo nazwany został Krajowym Punktem Kontaktowym ds. Imprez Masowych, 1 czerwca 2010 roku dokonano zmiany nazwy²¹.

Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 roku o bezpieczeństwie imprez masowych

Potrzeba dostosowania polskiego systemu prawnego do regulacji międzynarodowych oraz pogłębiające się w latach 90. ubiegłego wieku zjawisko chuligaństwa stadionowego doprowadziło do zainicjowania prac nad nowym aktem prawnym, regulującym kwestie środowiska organizacji i systemu zabezpieczenia imprez masowych. Obowiązujący wówczas porządek legislacyjny nie gwarantował odpowiedniej ochrony bezpieczeństwa i porządku na polskich obiektach piłkarskich, głównie wobec ekscesów chuligańskich. Podjęcie prac nad stworzeniem nowych regulacji prawnych związane było również z wypadkiem do jakiego doszło w czasie koncertu w Hali Stoczni Gdańskiej w 1994 roku. W wyniku wybuchu pożaru śmierć poniosło 7 osób, a ponad 300 zostało rannych. Efektem podjętych działań było uchwaleniem w trybie pilnym, 22 sierpnia 1997 roku, ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych²² (dalej: u.b.i.m.). Był to pierwszy akt prawny traktujący tak obszernie i wieloaspektowo o bezpieczeństwie imprez masowych²³.

W dniu uchwalenia u.b.i.m. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej przegłosował również drugą ustawę, regulującą w pewnym zakresie problematykę zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony porządku publicznego. Mowa tu o ustawie o ochronie osób i mienia²⁴, która wraz z u.b.i.m.

²¹ O punkcie, Krajowy Punkt Informacyjny ds. Imprez Masowych, <http://www.kpk.policja.gov.pl/kpk/o-punkcie/9,O-Punkcie.html>, [dostęp: 20.10.2016].

²² Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 roku o bezpieczeństwie imprez masowych [Dz.U. 1997 nr 106 poz. 680].

²³ A. Cieślakiewicz, *Bezpieczeństwo imprez masowych w świetle nowej ustawy z 2009 roku*, „SECURO” 2014, nr 1, s. 9.

²⁴ Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 roku o ochronie osób i mienia [Dz.U. 1997 nr 114 poz. 740].

zapoczątkowały proces tzw. prywatyzacji bezpieczeństwa. Ciężar zagwarantowania bezpieczeństwa, między innymi w trakcie imprez masowych, został scedowany na sektor prywatny – w tym wypadku organizatora imprezy. Nie można jednak mówić tu o całkowitym przekazaniu uprawnień i zadań z zakresu ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego podmiotom prywatnym. W przypadku zagrożenia bezpieczeństwa uczestników imprezy masowej udział jednostek policji, ich interwencja i pomoc dalej przewidziane były przepisami prawa²⁵.

Na strukturę u.b.i.m. składało się 6 rozdziałów:

Rozdział 1. „Przepisy ogólne”: art. 1–4;

Rozdział 2. „Warunki bezpieczeństwa imprezy masowej”: art. 5–18;

Rozdział 3. „Odpowiedzialność za szkodę i koszty zabezpieczenia imprezy masowej”: art. 19–20;

Rozdział 3a. „Gromadzenie i przetwarzanie informacji dotyczących bezpieczeństwa masowych imprez sportowych”: art. 20a–20p;

Rozdział 4. „Przepisy karne”: art. 21–23;

Rozdział 5. „Zmiany w przepisach obowiązujących i przepisy końcowe”: art. 24–28.

Zakres przedmiotowy u.b.i.m. określony przez ustawodawcę w art. 1 wskazywał warunki, jakie powinny zostać spełnione dla zagwarantowania bezpieczeństwa organizowanej imprezy, procedury wydawania pozwoleń na przeprowadzenie wydarzenia o charakterze masowym, odpowiedzialność prawną podmiotów uczestniczących w imprezie masowej, jej organizatorów i uczestników oraz reguły gromadzenia i przetwarzania danych w odniesieniu do bezpieczeństwa rozgrywek sportowych. W myśl art. 1 ust. 2 u.b.i.m. bezpieczeństwo imprez masowych zdefiniowane zostało jako *spełnienie przez organizatora imprezy masowej wymogów w zakresie bezpieczeństwa osób obecnych na imprezie masowej w czasie jej trwania, ochrony porządku publicznego, zabezpieczenia pod względem medycznym, a także stanu technicznego obiektów budowlanych wraz ze służącymi tym obiektom instalacjami i urządzeniami technicznymi, w szczególności przeciwpożarowymi i sanitarnymi*²⁶.

Ustawodawca wprowadził do przepisów u.b.i.m. możliwość zastosowania nowego środka karnego, zwanego zakazem stadionowym. Nowa instytucja wzorowana była na systemie anglosaskim, w którym prawidłowo spełniała powierzone funkcje. Orzeczenie zakazu stadionowego następowało na skutek skazania za czyn popełniony w związku z incydentem zagrażającym bezpieczeństwu imprez masowych, na przykład zakłócania porządku publicznego, spoczynku nocnego, spokoju lub wywołanie zgorszenia w przestrzeni publicznej, posiadanie broni lub innych niebezpiecznych przedmiotów w czasie i miejscu organizacji imprezy masowej czy niszczenie mienia. Prawodawca przewidział dwie kategorie zakazów: ograniczenie wstępu na imprezę masową artystyczno-rozrywkową oraz na masową imprezę sportową. Omawiany akt, w czasie obowiązywania, został znowelizowany osiem razy, między innymi ustawą z 30 marca 2001 roku o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych i ustawy o policji²⁷.

²⁵ G. Gozdór, *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2008, s. 12.

²⁶ Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

²⁷ Ustawa z dnia 30 marca 2001 roku o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych i ustawy o Policji [Dz.U. 2001 nr 41 poz. 465].

Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych

12-letni dorobek regulacji z 1997 roku stał się istotnym krokiem naprzód w kontekście zabezpieczenia imprez o charakterze masowym w Polsce²⁸. W perspektywie ciągle rozwijającego się zjawiska przestępczości stadionowej oraz współorganizowania przez Polskę Turnieju Finałowego Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012™ stało się oczywistym, iż istniejące przepisy nie są wystarczające, aby skutecznie chronić bezpieczeństwo uczestników imprezy i porządek publiczny na stadionach. Twórcy projektu nowej ustawy stwierdzili, iż w *obecnym kształcie, po nowelizacji 6 lipca 2007 roku, przepisy ustawy z 22 sierpnia 1997 roku utraciły wewnętrzną spójność, nie przystając do innych uregulowań i uniemożliwiając skuteczne stosowanie prawa wobec narastającego zjawiska chuligaństwa stadionowego*²⁹. Nowy akt prawny miał gwarantować stworzenie należytych ram prawnych, w celu skutecznego zapewnienia bezpieczeństwa na polskich stadionach, ułatwić efektywne egzekwowanie obowiązujących założeń oraz stworzyć warunki umożliwiające właściwą ochronę bezpieczeństwa i zabezpieczenia porządku publicznego w trakcie Turnieju Finałowego Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012™.

Następstwem podjętych starań stała się obecnie obowiązująca ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych³⁰, która kompleksowo zastąpiła akt wcześniejszy.

C. Kąkol porównując dwie ostatnie ustawy stwierdził, iż obowiązujący akt prawny charakteryzuje dalej posunięta szczegółowość i obszerność regulacji oraz większy rygoryzm związany ze szczególnym wyróżnieniem meczów piłki nożnej³¹ Art. 1 omawianej regulacji skupia się na nakreśleniu jej zakresu przedmiotowego. W swoich postanowieniach opisywany akt prawny określa:

- 1) *Zasady postępowania konieczne do zapewnienia bezpieczeństwa imprez masowych,*
- 2) *Warunki bezpieczeństwa imprez masowych,*
- 3) *Zasady i tryb wydawania zezwoleń na przeprowadzanie imprez masowych,*
- 4) *Zasady gromadzenia i przetwarzania informacji dotyczących bezpieczeństwa imprez masowych,*
- 5) *Zasady odpowiedzialności organizatorów za szkody wyrządzone w związku ze zorganizowaniem imprez masowych*³².

Ustawa nie doprecyzowuje znaczenia pojęcia *impreza*. Opierając się na słownikowym rozumieniu tego terminu *imprezę* rozumiemy jako: *koncert, zawody sportowe itp. organizowane w celach rozrywkowych*³³. Analizowany akt przewiduje dwa rodzaje imprez masowych: masowe imprezy artystyczno-rozrywkowe oraz imprezy masowe o charakterze sportowym, w tym wyróżnione w regulacji prawnej mecze piłki nożnej. Masowa impreza artystyczno-rozrywkowa zdefiniowana została przez ustawodawcę, jako wydarzenie o cha-

²⁸ M. Sabat, *Euro 2012...*, dz. cyt., s. 91.

²⁹ Uzasadnienie projektu ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych. Sejm VI kadencji, druk nr 1074, s. 59.

³⁰ Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych [Dz.U. 2009 nr 62 poz. 504].

³¹ C. Kąkol, *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2010, s. 23.

³² Art. 1 Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

³³ Zob.: *Słownik języka polskiego*, [w:] <http://sjp.pl/impreza> [dostęp: 23.10.2016].

rakterze artystycznym lub rozrywkowym. Nowelizacja ustawy z dnia 31 sierpnia 2011 roku poszerzyła oryginalne brzmienie tej definicji o *zorganizowane, publiczne oglądanie przekazu telewizyjnego na ekranach lub urządzeniach umożliwiających uzyskanie obrazu o przekątnej przekraczającej 3m*³⁴. Masowa impreza sportowa została scharakteryzowana jako wydarzenie, którego celem jest współzawodnictwo sportowe lub rozpowszechnianie kultury fizycznej. Mecze piłki nożnej włączone zostały do katalogu masowych imprez sportowych, jako rozgrywki przeprowadzane z zamiarem rywalizacji w dyscyplinie piłki nożnej. Ustawa formułuje również definicje imprezy masowej podwyższonego ryzyka. W myśl omawianego aktu prawnego *należy przez to rozumieć imprezę masową, w czasie której, zgodnie z informacją o przewidywanych zagrożeniach lub dotychczasowymi doświadczeniami dotyczącymi zachowania osób uczestniczących, istnieje obawa wystąpienia aktów przemocy lub agresji*³⁵. Zakwalifikowanie przedsięwzięcia jako imprezy o charakterze masowym zależne jest od jej charakteru, obszaru na jakim się odbywa oraz liczby miejsc udostępnionych przez organizatora dla uczestników wydarzenia, określonych na podstawie norm prawa budowlanego i ochrony przeciwpożarowej. Zgodnie z postanowieniami ustawy wydarzenie o charakterze masowej imprezy artystyczno-rozrywkowej może mieć miejsce:

- a) *na stadionie, w innym obiekcie niebędącym budynkiem lub na terenie umożliwiającym przeprowadzenie imprezy masowej, na których liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób, ustalona zgodnie z przepisami prawa budowlanego oraz przepisami dotyczącymi ochrony przeciwpożarowej, wynosi nie mniej niż 1000;*
- b) *w hali sportowej lub w innym budynku umożliwiającym przeprowadzenie imprezy masowej, w których liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób, ustalona zgodnie z przepisami prawa budowlanego oraz przepisami dotyczącymi ochrony przeciwpożarowej, wynosi nie mniej niż 500.*

Masowa impreza sportowa może zostać przeprowadzona na:

- a) *stadionie lub w innym obiekcie niebędącym budynkiem, na którym liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób, ustalona zgodnie z przepisami prawa budowlanego oraz przepisami dotyczącymi ochrony przeciwpożarowej, wynosi nie mniej niż 1000, a w przypadku hali sportowej lub innego budynku umożliwiającego przeprowadzenie imprezy masowej – nie mniej niż 300;*
- b) *terenie umożliwiającym przeprowadzenie imprezy masowej, na którym liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób wynosi nie mniej niż 1000.*

Mecz piłki nożnej jest natomiast wydarzeniem organizowanym *na stadionie lub w innym obiekcie sportowym, na którym liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób, ustalona zgodnie z przepisami prawa budowlanego oraz przepisami dotyczącymi ochrony przeciwpożarowej, wynosi nie mniej niż 1000.*

W myśl art. 7 ustawy liczba miejsc potrzebnych do organizacji imprezy zakwalifikowanej jako wydarzenie podwyższonego ryzyka wynosi:

1. 300 – na stadionie lub innym obiekcie niebędącym budynkiem;

³⁴ Art. 3 pkt 2 Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

³⁵ Art. 3 pkt 5, tamże.

2. 200 – dla budynków, w których możliwe jest przeprowadzenie imprezy, tj. hala sportowa;
3. 200 – w wypadku meczu piłki nożnej³⁶.

Art. 2 oraz art. 3 ust. 1 ustawy stanowią przepisy wyłączające pewne kategorie obiektów z postanowień niniejszej ustawy. Ustawodawca wykluczył z przestrzeni prawnej bezpieczeństwa imprez masowych wydarzenia odbywające się na przykład: w teatrach, operach, filharmoniach, placówkach oświatowych – w odniesieniu do imprez organizowanych przez zarządzających tymi obiektami. Wyłączenie dotyczy także wydarzeń organizowanych w celu rozgrywek sportowych dzieci i młodzieży oraz sportowców niepełnosprawnych, przedsięwzięć sportowych posiadających charakter rekreacji ruchowej oraz imprez zamkniętych, których organizatorem jest pracodawca, zaś odbiorcą pracownik. Warto także zaznaczyć, że *przepisów ustawy nie stosuje się do nieodpłatnych imprez masowych organizowanych na terenach zamkniętych będących w trwałym zarządzie jednostek organizacyjnych podległych, podporządkowanych lub nadzorowanych przez: Ministra Obrony Narodowej, Ministra Sprawiedliwości oraz ministrów właściwych: do spraw wewnętrznych, do spraw oświaty i wychowania, do spraw szkolnictwa wyższego oraz do spraw kultury fizycznej, jeżeli jednostki te są organizatorami imprezy masowej w rozumieniu niniejszej ustawy*³⁷. Ustawa reguluje położenie oraz funkcjonowanie wszystkich podmiotów biorących udział w organizacji i zabezpieczeniu imprezy masowej, a także w niej uczestniczących.

Organizacja imprezy masowej, a w szczególności masowej imprezy sportowej stanowi poważne wyzwanie. Obiekt lub przestrzeń, na którym impreza o charakterze masowym ma się odbyć posiada określoną pojemność, która wskazuje ile osób może znajdować się w danym miejscu i czasie, co jest szczególnie istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa uczestnika takiego wydarzenia. Zachowanie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa w trakcie tego rodzaju wydarzenia stanowi wartość, na którą składa się szereg czynników, tj. odpowiednie wykonywanie przez podmioty odpowiedzialne za zabezpieczenie powierzonych im zadań, właściwy stan techniczny wykorzystywanego obiektu oraz rozwiązania prawne, które normują kwestię organizacji i zabezpieczenia tego rodzaju wydarzeń.

Zgodnie z ustawą z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych za bezpieczeństwo w miejscu i czasie trwania imprezy masowej odpowiada jej organizator. Pod pojęciem tym kryje się osoba prawna, fizyczna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, przeprowadzająca imprezę masową³⁸. Odpowiedzialność w tym zakresie została ściśle ograniczona do obszaru, na którym odbywa się impreza o charakterze masowym oraz do czasu jej trwania. Wynika z tego, że ciężar zapewnienia bezpieczeństwa, przeciwdziałanie oraz reagowanie na incydenty, do których dochodzi przed rozpoczęciem lub po zakończeniu wydarzenia oraz poza miejscem organizacji imprezy masowej, na przykład zamieszki pseudokibiców po opuszczeniu stadionu piłkarskiego, został przeniesiony na inne podmioty. Poczucie braku zagrożeń w trakcie imprezy masowej spleta się nierozzerwalnie z ufnością w sprawnie działający system organizacyjny. Bezpieczeństwo wydarzenia o charakterze masowym uzależnione jest od wypełniania przez podmioty koordynujące imprezę postawionych wymogów, tj. zabezpieczenie porządku

³⁶ Art. 3, tamże.

³⁷ Art. 2, tamże.

³⁸ Art. 3 pkt 9, tamże.

publicznego, stworzenie sprawnie działającego systemu pomocy medycznej, przestrzeganie przepisów prawa budowlanego, przeciwpożarowego czy sanitarnego, zagwarantowanie właściwego stanu technicznego obiektów oraz instalacji i urządzeń technicznych (art. 5 ust. 2)³⁹. Zgodnie z art. 6 ust. 1 obowiązującej ustawy organizator ma obowiązek zapewnić:

- 1) Spełnienie wymogów określonych w przepisach prawa budowlanego, w przepisach sanitarnych i przepisach dotyczących ochrony przeciwpożarowej;
- 2) Udział służb porządkowych, służb informacyjnych oraz kierującego tymi służbami kierownika do spraw bezpieczeństwa;
- 3) Pomoc medyczną;
- 4) Zaplecze higieniczno-sanitarne;
- 5) Wyznaczenie dróg ewakuacyjnych oraz dróg umożliwiających dojazd pojazdów służb ratowniczych i Policji;
- 6) Łączność pomiędzy podmiotami biorącymi udział w zabezpieczeniu imprezy masowej;
- 7) Sprzęt ratowniczy i gaśniczy oraz środki gaśnicze niezbędne do zabezpieczenia imprezy masowej w zakresie działań ratowniczo-gaśniczych;
- 8) Wydzielone pomieszczenia dla służb kierujących zabezpieczeniem imprezy masowej⁴⁰.

Do katalogu obowiązków organizatora imprezy masowej ustawodawca wprowadził między innymi przygotowanie i udostępnienie dwóch ważnych, z punktu widzenia zabezpieczenia imprezy masowej, dokumentów: regulaminu imprezy masowej oraz regulaminu obiektu, na którym impreza się odbywa. W myśl art. 3 ust. 10 ustawy regulamin obiektu (terenu) reguluje zasady wstępu na obiekt lub teren, normy zachowania się uczestników wydarzenia i korzystania z obiektu oraz mieszczących się tam urządzeń. Pojęcie regulaminu imprezy nie zostało zdefiniowane przez ustawę. Są to akty wewnętrzne o charakterze porządkowym. Uczestnicy imprezy masowej mają prawo zapoznać się z przyjętymi regulacjami, regulaminy powinny zostać udostępnione na przykład w formie papierowego wydruku, dołączonego do biletu lub tablic informacyjnych umieszczonych przed wejściem na obiekt. Należy zwrócić uwagę, iż nie podporządkowanie się tym normom może nieść za sobą negatywne skutki dla uczestników imprezy masowej (art. 8 ust. 1)⁴¹.

Organizator imprezy masowej, w tym meczu piłki nożnej, w celu przeprowadzenia wydarzenia zobowiązany jest do wystąpienia o wydanie zezwolenia na przeprowadzenie imprezy, na co najmniej 30 dni przed jej planowanym terminem. Organem odpowiednim do wydania takiego pozwolenia jest wójt, burmistrz oraz prezydent miasta, właściwy pod względem miejsca przeprowadzenia wydarzenia (art. 24 ustawy). W takim samym terminie organizator powinien zwrócić się do właściwego miejscowo komendanta powiatowego Policji i Państwowej Straży Pożarnej, koordynatora zespołów ratownictwa medycznego oraz inspektora sanitarnego, z prośbą o wydanie opinii na temat warunków technicznych obiektu, ewentualnych zagrożeń oraz wielkości potrzebnych sił i środków w celu zabezpieczenie imprezy⁴².

³⁹ C. Kąkol, *Bezpieczeństwo imprez masowych...*, dz. cyt., s. 143–144.

⁴⁰ Art. 6 ust. 1, Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

⁴¹ W. Kotowski, B. Kurzępa, *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz do ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2009, s. 55.

⁴² Art. 25, Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

Najważniejszym zadaniem postawionym przed organizatorem imprezy masowej jest bezsprzecznie zapewnienie bezpieczeństwa jej uczestników. W praktyce kwestie ochrony porządku publicznego na terenie imprezy zostają powierzone wyznaczonym służbom informacyjnym i porządkowym.

Kolejnym obowiązkiem organizatora imprezy masowej, w tym meczu piłki nożnej, jest zapewnienie uczestnictwa kierownika do spraw bezpieczeństwa. Zgodnie z definicją ustawową, kierownik do spraw bezpieczeństwa to osoba wyznaczona przez organizatora, która reprezentuje go w obszarze zapewniania bezpieczeństwa podmiotom uczestniczącym w imprezie masowej⁴³. W celu realizacji powierzonych zadań kierownik do spraw bezpieczeństwa kieruje działaniami służby:

- porządkowej, której zadaniem jest ochrona bezpieczeństwa uczestników imprezy i porządku na obiekcie,
- informacyjnej, prowadzącej działania na rzecz bezpieczeństwa osób uczestniczących w imprezie masowej, a w szczególności informującej o przyjętych rozwiązaniach organizacyjnych.

Podstawą prawną dla funkcjonowania kierownika do spraw bezpieczeństwa i podległych mu służb, obok omawianej ustawy jest Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 sierpnia 2011 roku w sprawie wymogów jakie powinni spełniać kierownik do spraw bezpieczeństwa, służby porządkowe i służby informacyjne, które wydane zostało na podstawie postanowień zawartych w art. 23 ustawy. W rozporządzeniu zdefiniowano między innymi zakres wyszkolenia kierownika do spraw bezpieczeństwa oraz pracowników służby porządkowej i informacyjnej, zakres tematyczny oraz formę takich kursów, a także podmioty odpowiedzialne za przeprowadzenie szkolenia. Ponadto akt reguluje wymogi odnoszące się do niezbędnego wyposażenia służb, sposobu przeprowadzania przez nie kontroli uprawnień na wejście i uczestniczenie w imprezie masowej – legitymowanie uczestników oraz przeglądanie zawartości odzieży i bagaży, procedury przyjęte na wypadek usunięcia osoby z terenu przeprowadzania imprezy masowej oraz formę przygotowywania sprawozdań z podjętych działań. W załączniku nr 1 do omawianego rozporządzenia określono również zakres tematów, jaki obowiązuje na kursie przyszłych kierowników do spraw bezpieczeństwa.

Do najważniejszych obowiązków kierowników do spraw bezpieczeństwa należą:

- ocena ryzyka przed wydarzeniem,
- rekrutacja i koordynacja systemu służb zabezpieczających imprezę,
- przygotowanie dokumentacji,
- współpraca z innymi podmiotami odpowiedzialnymi za zabezpieczenie imprezy oraz władzami publicznymi,
- rozwój systemu zabezpieczenia obiektu,
- tworzenie analiz w wypadku wystąpienia zagrożeń.

Działając w porozumieniu ze wszystkimi służbami uczestniczącymi w zabezpieczeniu wydarzenia o charakterze masowym, kierownik do spraw bezpieczeństwa tworzy odpowiedni *Plan zabezpieczenia imprezy masowej* lub w wypadku imprez odbywających się

⁴³ Art. 6 ust. 1, Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

cyklicznie *Plan kierunkowego zabezpieczenia przez służby porządkowe i techniczne organizatora imprez masowych*. Przed rozpoczęciem imprezy masowej, w czasie tzw. odprawy, kierownik do spraw bezpieczeństwa przedstawia i omawia z wcześniej wyznaczonymi kierownikami odcinków taki plan.

Organizator imprezy masowej ma obowiązek, w myśl art. 6 ust. 1 pkt 8, zapewnić wydzielone pomieszczenia dla służb kierujących zabezpieczeniem imprezy masowej. Tworzy się tzw. stanowisko dowodzenia, z którego monitorowane jest bezpieczeństwo i porządek na obiekcie i w jego okolicy oraz koordynuje się działania służb związane z niebezpiecznymi incydentami. Ważne jest również zapewnienie komunikacji między kierownikiem i służbami organizatora, a także podmiotami współpracującymi: Policją, służbą medyczną czy Państwową Strażą Pożarną.

Oprócz kierownika do spraw bezpieczeństwa, działaniami na rzecz ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego w miejscu i czasie przeprowadzenia imprezy masowej zajmują się służby porządkowe i informacyjne (art. 19 ust. 1 ustawy). Członkowie służby porządkowej i informacyjnej są to osoby wyznaczone przez organizatora, przeszkolone w zakresie określonym w rozporządzeniu, a w przypadku służby porządkowej, będące dodatkowo kwalifikowanymi pracownikami ochrony fizycznej. Stewardzi, czyli członkowie służby informacyjnej, odpowiedzialni są przede wszystkim za informowanie uczestników imprezy o obowiązujących rozwiązaniach organizacyjnych. Liczebność służb organizatora została nakreślona przez ustawę:

- 1) W wypadku imprez masowych jest to 10 członków służb organizatora na 300 osób i co najmniej 1 członek tej formacji na każde kolejne 100 osób. Członkowie służby porządkowej powinni stanowić nie mniej niż 20% wszystkich służb organizatora;
- 2) W wypadku imprez masowych podwyższonego ryzyka jest to co najmniej 15 członków służb organizatora na 200 osób i co najmniej 2 członków służby na każde kolejne 100 osób. Członkowie służby porządkowej powinni stanowić nie mniej niż 50% wszystkich służb organizatora⁴⁴.

Członkowie służb organizatora muszą wyróżniać się spośród uczestników imprezy masowej poprzez kolorystycznie odznaczający się, ujednolicony ubiór, z odbłaskowym napisem na plecach „SŁUŻBA PORZĄDKOWA” lub „SŁUŻBA INFORMACYJNA” oraz noszony w widocznym miejscu, wydany przez organizatora imprezy masowej identyfikator⁴⁵.

W myśl postanowień ustawy służby zabezpieczające wydarzenie mają prawo do:

- 1) Kontroli uprawnień osób do wejścia na teren przeprowadzania imprezy masowej przed rozpoczęciem i w trakcie jej trwania, na podstawie posiadanego, ważnego biletu lub innego dokumentu upoważniającego do wejścia. W przypadku meczów piłki nożnej taka kontrola może obejmować również porównanie danych widniejących na bilecie z dokumentem tożsamości oraz możliwości wydania postanowienia o zakazie wstępu na imprezy masowe, zakazu klubowego lub zakazu zagranicznego;

⁴⁴ Art. 6 ust. 2, Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

⁴⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 sierpnia 2011 roku w sprawie wymogów, jakie powinni spełniać kierownik do spraw bezpieczeństwa, służby porządkowe i służby informacyjne [Dz.U. 2011 nr 183 poz. 1087].

- 2) Legitymowania osób, w celu poznania ich tożsamości;
- 3) Przeglądania zawartości wnoszonych na teren imprezy bagaży oraz odzieży, pod kątem podejrzenia o posiadanie przez osobę przedmiotów niebezpiecznych: broni, materiałów wybuchowych i pirotechnicznych, środków odurzających, napojów alkoholowych (art. 8 ust. 2 ustawy). Taka kontrola musi zostać przeprowadzona przez członka służby o tej samej płci, co osoba kontrolowana. W wypadku odnalezienia w bagażu przedmiotów zabronionych członek służby może zakazać wstępu osobie na teren przeprowadzania imprezy lub usunąć ją z obiektu. Przystąpienie do przeszukania bagaży lub odzieży następuje na podstawie podejrzenia o wnoszenie lub posiadanie materiałów zabronionych. Podejrzenia takie mogą mieć różne podstawy i źródła, np. dziwne zachowaniem osoby;
- 4) Wydawania poleceń porządkowych uczestnikom imprezy masowej, którzy zakłócają bezpieczeństwo i porządek na obiekcie lub łamią postanowienia regulaminu obiektu i imprezy. Jeśli osoba nie chce wykonać poleceń służb zabezpieczających może zostać usunięta z terenu imprezy;
- 5) Ujęcia i przekazania policji osób, których zachowanie stwarza bezpośrednie zagrożenie dla podlegających ochronie dóbr⁴⁶.

Przed przystąpieniem do opisanych czynności członkowie służb organizatora zobowiązani są do przytoczenia podstawy prawnej oraz wskazania przyczyn kontroli. Ponadto, osoba przeprowadzająca kontrolę powinna użyć zwrotu „służba porządkowa” lub „służba informacyjna”, a także przedstawić identyfikator wystawiony przez organizatora imprezy tak, aby kontrolowana osoba mogła odczytać zamieszczone tam dane.

Służba porządkowa jest dodatkowo uprawniona do użycia siły fizycznej – chwytów obezwładniających lub innych technik obrony, a także kajdanek i ręcznych miotaczy gazu, w wypadku potrzeby odparcia napaści na członka służb organizatora lub inną osobę, zagrożenia dóbr podlegających ochronie oraz niewykonaniu wydanych przez służbę poleceń (art. 20 ust. 2 ustawy). Posiadane uprawnienia powinny być wykorzystywane z jednoczesnym poszanowaniem godności ludzkiej i innych dóbr osobistych⁴⁷. Rozporządzenie określa również wyposażenie, jakie powinny posiadać służby organizatora, uwzględniając możliwe zagrożenia i rodzaj powierzonych zadań. Członek służby zabezpieczającej imprezę masową powinien być zaopatrzony w:

- 1) urządzenie zapewniające łączność bezprzewodową,
- 2) ręczny wykrywacz metalu,
- 3) latarkę,
- 4) środki opatrunkowe,
- 5) wzory biletów lub innych dokumentów uprawniających do przebywania na imprezie,
- 6) notes i długopis,
- 7) środki transportu,
- 8) niezbędne środki ochrony osobistej⁴⁸.

⁴⁶ Art. 20 ust. 1, Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

⁴⁷ Art. 20 ust. 2 ustawy tamże.

⁴⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 sierpnia 2011 roku w sprawie wymogów, jakie powinni spełniać..., dz. cyt.

Służby porządkowe, zabezpieczające imprezę masową są zobowiązane do odmowy wstępu na imprezę lub usunięcia z terenu jej przeprowadzania osoby, wobec których wydano prawomocne orzeczenie zakazu wstępu na wydarzenia o charakterze masowym, obejmujące wszystkie imprezy masowe odbywające się na terenie RP oraz rozgrywki polskiej kadry narodowej lub klubów sportowych poza granicami kraju, zakaz zagraniczny, klubowy lub orzeczenie zabraniające przebywania na imprezach masowych osoby, wobec której zastosowano warunkowe zawieszenie kary. Art. 22 wskazuje, iż takie czynności powinny zostać podjęte również w stosunku do osób zachowujących się w sposób zagrażający bezpieczeństwu, posiadających materiały i narzędzia niebezpieczne lub znajdujących się pod wpływem środków odurzających i napojów alkoholowych. Postanowienia te mają również zastosowanie do osób nieposiadających biletów wstępu lub innego dokumentu upoważniającego do wejścia na imprezę masową.

Służby informacyjne zobowiązuje się z kolei do:

- 1) udzielania informacji o udogodnieniach i wymogach bezpieczeństwa wskazanych przez osobę organizatora oraz służby medyczne,
- 2) przekazywanie informacji o planie obiektu i rozmieszczeniu punktów sanitarnych, pomocy medycznej i gastronomicznych,
- 3) kontroli bezpieczeństwa przy wejściu i wyjściu uczestników imprezy masowej,
- 4) ograniczenia przemieszczania się osób nieposiadających uprawnień do stref niedostępnych dla publiczności,
- 5) reagowanie na zdarzenia zagrażające bezpieczeństwu i podejmowanie właściwych działań, głównie poprzez zawiadomienie o incydentach służby porządkowe,
- 6) przeciwdziałanie zbyt dużemu zagęszczeniu osób,
- 7) nadzorowanie przestrzegania zasad obowiązujących na obiekcie, regulaminu obiektu i imprezy,
- 8) działania na podstawie skarg składanych przez uczestników imprezy.

Spiker zawodów sportowych jest jednocześnie członkiem służby informacyjnej, chociaż w istocie ustawa nie nakłada na organizatora imprezy masowej obowiązku wyznaczenia takiej osoby... Wymóg ten został jednak przewidziany przepisami wewnętrznymi organizacji sportowych, np. przepisami Polskiego Związku Piłki Nożnej, przy czym posiadania spikera jest uzależnione od klasy rozgrywkowej, w której odbywają się zawody, a nie zależy od masowości imprezy lub braku takiego charakteru. Spiker posiada znaczące możliwości wywierania wpływu na zachowanie się publiczności, co za tym idzie na bezpieczeństwo wydarzenia. Stałe przekazywane informacje pozwalają zapobiegać wybuchom paniki lub pomóc w jej opanowaniu.

Nadanie szerokich uprawnień w kwestii zabezpieczenia imprezy kierownikowi ds. bezpieczeństwa i służbom porządkowym może stworzyć wrażenie wyzbycia się przez samego organizatora odpowiedzialności za bezpieczeństwo w czasie imprezy masowej. Jednakże, zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 26 września 2003 roku „(...) Powierzenie dbałości o bezpieczeństwo imprezy masowej wyspecjalizowanej jednostce trudniącej się zawodowo ochroną osób i mienia nie zwalnia organizatora imprezy od odpowiedzialności za niewykonanie obowiązków (...)”⁴⁹.

⁴⁹ Wyrok SN z dnia 26 września 2003 roku, IV CK 8/02.

Uchwalona 31 sierpnia 2011 roku nowelizacja ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych poczyniła znaczące zmiany w zakresie standardów dotyczących bezpieczeństwa meczów piłki nożnej, a w szczególności identyfikacji osób oraz reguł dotyczących sprzedaży biletów na rozgrywki piłkarskie⁵⁰. Modyfikacja przepisów związana była z postępującym zjawiskiem profesjonalizacji piłki nożnej oraz próbą zapobiegania incydem zagrażającym bezpieczeństwu i eskalacji agresji na stadionach piłkarskich. W rozdziale III ustawodawca wprowadza szczególne wymagania oraz warunki przeprowadzania meczów piłki nożnej.

Obowiązkiem organizatora takiego typu masowej imprezy sportowej, w myśl art. 13 ust. 1 ustawy, jest zapewnienie identyfikacji osób uczestniczących w wydarzeniu. Zasada ta odnosi się do trzech najwyższych ligowych klas rozgrywkowych rywalizacji mężczyzn (obecnie Ekstraklasa, I Liga, II Liga). Nowelizacja ustawy wprowadziła obligatoryjny wymóg zapewnienia na obiektach, które wykorzystywane są do organizacji meczów piłkarskich kompatybilnych systemów elektronicznych. System identyfikacji elektronicznej wykorzystywany jest przy sprzedaży biletów, kontroli wstępu na obiekt i uprawnień do przebywania na terenie organizacji wydarzenia oraz dostępu do określonych stref. W oparciu o tę technologię przeprowadza się również weryfikację, czy w stosunku do konkretnej osoby wydany został zakaz wstępu na imprezę masową, zakaz klubowy, zagraniczny lub orzeczenie zobowiązujące osobę skazaną na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania do powstrzymania się od uczestnictwa w imprezach masowych⁵¹.

Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych wprowadziła dodatkowo instytucję tzw. zakazu klubowego. Organem właściwym do zastosowania takiego zakazu w stosunku do osoby, która złamała regulamin obiektu lub regulamin wydarzenia jest organizator danej imprezy. Polega on na uniemożliwieniu partycypacji w następnych imprezach masowych realizowanych przez organizatora meczu piłkarskiego. Zakaz klubowy może zostać wprowadzony również w odniesieniu do meczów rozgrywanych przez drużynę organizatora poza obiektem do niego należącym. Podmiot zarządzający organizacją meczu piłki nożnej uzyskał w ten sposób silne uprawnienie, dzięki któremu w celu ochrony bezpieczeństwa uczestników i porządku na stadionie może ograniczyć wstęp na rozgrywki. Jest to narzędzie przydatne w walce z chuligaństwem stadionowym i pseudokibicami – inna sprawa czy w istocie jest stosunkowo często nakładany przez kluby na własnych kibiców / klientów... Opisana sankcja wprowadzana jest na skutek złamania regulacji prawnych obowiązujących na obiekcie sportowym, w trakcie trwania meczu. Zakaz klubowy należy wyraźnie oddzielić od zakazu wstępu na wydarzenia o charakterze masowym, który wydawany jest przez sądy, za popełnione przestępstwa i wykroczenia. Obowiązkiem organizatora jest poinformowanie osoby, której zakaz dotyczy, o zaistniałej sytuacji w terminie 7 dni od zdarzenia⁵².

Ustawodawca w art. 11 ust. 1 przyznał organizatorowi prawo do utrwalania przebiegu wydarzenia o charakterze masowym. Postanowienie to, co do zasady, posiada charakter fakultatywny – wyjątkiem są imprezy masowe o podwyższonym ryzyku oraz te organizo-

⁵⁰ C. Kąkol, *Bezpieczeństwo imprez masowych...*, dz. cyt., s. 223.

⁵¹ Tamże, s. 224–225.

⁵² Tamże, s. 235–239.

wane na obiektach, o których mowa w ust. 4 niniejszego artykułu. Głównym założeniem utrwalenia przebiegu imprezy jest zarejestrowanie zachowania uczestników, szczególnie na wypadek wystąpienia incydentów i zdarzeń niebezpiecznych. Sporządzone nagranie może stać się podstawą do ukarania sprawcy czynu zabronionego. We wspomnianym ust. 4 omawianego artykułu nadano wojewodzie prawo do stworzenia, w porozumieniu z Policją i Państwową Strażą Pożarną oraz przy opinii właściwych związków sportowych, wykazu obiektów, na których rejestracja wydarzenia jest właśnie obowiązkowa. W rejestrze tym powinny znaleźć się obiekty, na których przeprowadzane są imprezy niosące ze sobą zwiększone ryzyko wystąpienia zagrożeń dla bezpieczeństwa i porządku. W praktyce, umieszczane są tam głównie imprezy sportowe, w tym mecze piłki nożnej⁵³.

Obowiązująca ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych poddawana jest nieustannej krytyce ze strony różnych środowisk i organów związanych przede wszystkim z organizacją rozgrywek piłkarskich. Na wielu płaszczyznach jej przepisy nie spełniają stawianych oczekiwań i niezbyt precyzyjnie regulują pewne kwestie, istotne z punktu widzenia ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Wiele niejasności budzą postanowienia zawarte w art. 15 ust. 3 pkt 3 ustawy, które umożliwiają odmowę sprzedaży biletu wstępu na rozgrywki piłkarskie na podstawie wystąpienia uzasadnionego podejrzenia, iż w czasie i miejscu rozgrywania meczu osoba może powodować zagrożenie dla uczestników i porządku publicznego⁵⁴. Zachodzi tu wątpliwość, czy tak niedoprecyzowana regulacja jest zgodna z zasadą domniemania niewinności zawartą w Konstytucji RP⁵⁵. Opierając się na opinii Rzecznika Praw Obywatelskich, Jana Kochanowskiego, widowisko sportowe stanowi rodzaj dobra kultury, do którego dostęp gwarantuje każdemu obywatelowi Konstytucja RP⁵⁶. Wątpliwości pojawiają się na polu stosowania tego przepisu w praktyce przez kluby piłkarskie i ich działań, które często prowadzą do nadużyć.

Kolejnym przykładem regulacji, wobec których pojawiają się liczne wątpliwości jest przepis dotyczący odmowy wstępu na imprezę masową osoby, która znajduje się pod widocznym wpływem alkoholu lub środków odurzających⁵⁷. Służby porządkowe i informacyjne, zgodnie z art. 22 ust. 1 lit. e, zobowiązane są odmówić wstępu na wydarzenie o charakterze masowym osobie, która znajduje się pod *widocznym wpływem alkoholu, środków odurzających, psychotropowych lub innych podobnie działających środków*⁵⁸. Ustalenie czy dana osoba spożywała środki zakazane i znajduje się pod ich wpływem należy do obowiązków służb organizatora. Przepisy ustawy nie wskazują, iż takie stwierdzenie powinno odbyć się na podstawie urządzeń takich, jak alkomat. Opinia jest więc uzależniona od subiektywnej oceny członka służb zabezpieczających wydarzenie, a jej podstawą jest między innymi zachowanie i sposób wysławiania się osoby. W interpretacji tego przepisu

⁵³ Tamże, s. 197.

⁵⁴ Art. 15 ust. 3 pkt 3, Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

⁵⁵ Art. 42 ust. 3, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*..., dz. cyt.

⁵⁶ Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich, RPO-572145 – 1/07/AB/KŁ z dnia 27 lutego 2008 roku.

⁵⁷ Art. 22 ust. 1 lit. e, Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie..., dz. cyt.

⁵⁸ Tamże.

napotykały na problemy związane z nieprecyzyjnym ujęciem określenia *widoczny wpływ alkoholu*⁵⁹.

W kontekście obecności alkoholu na imprezach masowych, znaczące zmiany przyniosła nowelizacja ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych. Na podstawie nowych przepisów zezwolono na sprzedaż i spożywanie w trakcie trwania imprezy o charakterze masowym, w tym meczów piłki nożnej, napojów, które zawierają nie więcej niż 3,5% alkoholu⁶⁰. Postanowienie to nie odnosi się jednak do imprez masowych zakwalifikowanych jako wydarzenie podwyższonego ryzyka. Jest to zapis, który wzbudzał liczne kontrowersje jeszcze w fazie projektu. Wprowadzenie takiego rozwiązania może zastanawiać, głównie biorąc pod uwagę kwestie zapewnienia bezpieczeństwa w trakcie trwania meczu piłki nożnej. Kibice spożywający alkohol na stadionie mogą stać się bardziej agresywni i stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Ustawa nie wskazuje jednoznacznej definicji pojęcia *uczestnik imprezy*, co łączy się z kolejnymi problemem interpretacyjnym. Definicję tę można próbować wydedukować z art. 19 ust. 2: *Członkowie służby informacyjnej działają na rzecz bezpieczeństwa uczestników imprezy masowej, w szczególności poprzez informowanie ich o przyjętych rozwiązaniach organizacyjnych*, co oznaczałoby, że przynajmniej członkowie służby informacyjnej nie są uczestnikami imprezy masowej. Idąc tym tokiem rozumowania, jako uczestników imprezy masowej nie powinno się rozumieć, na zasadzie analogii, członków służby porządkowej, a także członków jakichkolwiek innych służb, w tym służb publicznych. Zastanawiające jest jednak pominięcie przez ustawodawcę tej istotnej definicji w artykule 3 ustawy. Generuje ono bowiem kolejne problemy interpretacyjne, np. dotyczące zakazu wnoszenia na teren imprezy masowej broni czy wyrobów pirotechnicznych (art. 59 – poprzez zastosowanie w przepisie zaimka „*ko*” można przypuszczać, że niniejszy przepis karny dotyczy nieograniczonego zbioru podmiotów).

Podsumowanie

Zapewnienie bezpieczeństwa w trakcie imprezy masowej stanowi priorytetowe zadanie dla podmiotów biorących udział w organizacji i realizacji takiego przedsięwzięcia. Tragedia, która rozegrała się w Hillsborough uwidoczniła potrzebę wprowadzenia ścisłych regulacji i obowiązków, które pozwoliły zapewnić bezpieczeństwo uczestników imprezy. Społeczność międzynarodowa w odpowiedzi na wspomniane wydarzenia podjęła próbę wprowadzania nowych rozwiązań w tym zakresie. Polska, będąca stroną wspomnianej Konwencji nr 120 od 1995 r., która jednocześnie w latach 90. borykała się z m.in. poważnym problemem chuligaństwa stadionowego, również zaczęła wprowadzać niezbędne przepisy i postanowienia. Wart odnotowania jest proces tworzenia nowego rodzaju służby porządkowej, dedykowanej i wyspecjalizowanej w celu zabezpieczania imprez masowych. Znaczący nacisk położony został na spełnianie przez obiekty wykorzystywane do orga-

⁵⁹ A. Cieślakiewicz, *Bezpieczeństwo imprez masowych...*, dz. cyt., s. 12.

⁶⁰ Mizera, *Alkohol na stadionach – jak i kiedy?*, <http://www.infor.pl/prawo/wykroczenia/charakterystyka-wykroczen/311247,Alkohol-na-stadionach-jak-i-kiedy.html> [dostęp: 30.11.2016].

nizacji wydarzeń podstawowych norm, m.in. w zakresie stanu technicznego. Organizator imprezy masowej został obarczony wieloma obowiązkami, których wypełnianie zwiększa szansę bezpiecznego przebiegu planowanego przedsięwzięcia. Ważne jest, aby w dalszym ciągu monitorować stan bezpieczeństwa organizacji imprez masowych i dostosowywać obowiązujące regulacje i normy prawne do aktualnych potrzeb, zmieniających się technologii oraz powstających nowych zagrożeń.

Przykładem podejmowanych w tym zakresie działań jest wprowadzenie *Konwencji Rady Europy w sprawie zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa, zabezpieczenia i obsługi podczas meczów piłki nożnej i innych imprez sportowych*, która docelowo ma zastąpić omówioną powyżej *Europejską Konwencję w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej z 1985 r.* W miarę upływu czasu założenia zawarte w powyższej regulacji traciły na ważności, stały się rozbieżne z obecnymi doświadczeniami i praktykami w tym zakresie. Analizując założenia nowej konwencji należy zwrócić uwagę na odejście od modelu wydzielenia ról podmiotów zaangażowanych w zapewnienie bezpieczeństwa i koncentrację na koncepcji zintegrowanego zarządzania bezpieczeństwem. Tworzy się w ten sposób holistyczne podejście do problemu zabezpieczenia imprez sportowych, które opiera się o poszerzoną współpracę zainteresowanych podmiotów. Ponadto zgodnie z zawartą w omawianym akcie prawnym ideą, incydenty na stadionach powinny być rozpatrywane w kategoriach spontanicznej reakcji na bieżące wydarzenia, a nie jako szerszy problem społeczno-ekonomiczny, a właściwa obsługa widza masowej imprezy sportowej, jako czynnik przeciwdziałający eskalacji agresji. Konwencja zwraca również uwagę na kluczową rolę działań prewencyjnych w zabezpieczeniu tego rodzaju wydarzeń, podkreśla znaczenie udziału dobrze wyszkolonych i wyspecjalizowanych służb oraz wskazuje na potrzebę dialogu ze środowiskiem kibiców czy podkreśla rolę sportu w promowaniu społecznie ważnych wartości, jak tolerancja czy walka z dyskryminacją⁶¹.

Nie da się zaprzeczyć, iż masowa rozrywka, w szczególności sport, odgrywa niezwykle istotną rolę w życiu współczesnych społeczeństw. Ważne, aby wyciągać właściwe wnioski z minionych wydarzeń i skupiać się na udoskonalaniu i uszczelnianiu systemu zarządzania bezpieczeństwem w przypadku organizacji imprez masowych.

Bibliografia

Dokumenty i źródła publikowane

- DECYZJA RADY z dnia 25 kwietnia 2002 roku dotycząca bezpieczeństwa w związku z meczami piłki nożnej o charakterze międzynarodowym (2002/348/WSiSW).
- Europejska konwencja nr 120 sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej sporządzona w Strasburgu dnia 19 sierpnia 1985 roku (Dz.U. 1995 nr 129, poz. 625).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

⁶¹ Polska podpisała Konwencję Rady Europy w sprawie bezpieczeństwa imprez sportowych, Oficjalna strona Ministerstwa Sportu i Turystyki Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.msport.gov.pl/bezpieczenstwo-imprez-sportowych/polska-podpisala-konwencje-rady-europy-w-sprawie-bezpieczenstwa-imprez-sportowych> [dostęp: 30.01.2017].

- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10 czerwca 2010 r. w sprawie warunków bezpieczeństwa, jakie powinny spełniać stadiony, na których mogą odbywać się mecze piłki nożnej (Dz.U. 2010 nr 121 poz. 820).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie sposobu utrwalania przebiegu imprezy masowej (Dz.U. 2011 nr 16 poz. 73).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 sierpnia 2011 r. w sprawie wymogów, jakie powinni spełniać kierownik do spraw bezpieczeństwa, służby porządkowe i służby informacyjne (Dz.U. 2011 nr 183 poz. 1087).
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 roku o ochronie osób i mienia (Dz.U. 1997 nr 114 poz. 740).
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. 1997 nr 106, poz. 680).
- Ustawa z dnia 30 marca 2001 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych i ustawy o Policji (Dz.U. 2001 nr 41, poz. 465).
- Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. z 2009 r. Nr 62, poz. 504 z późniejszymi zmianami).
- Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011 nr 217 poz. 1280).
- Uzasadnienie projektu ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych. Sejm VI kadencji, druk nr 1074.
- Wyrok SN z dnia 26 września 2003 roku, IV CK 8/02.
- Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich, RPO-572145 – I/07/AB/KŁ z dnia 27 lutego 2008 roku.

Słowniki i encyklopedie

Słownik Języka Polskiego, <http://sjp.pl/impreza>

Publikacje zwarte i artykuły naukowe

- Bejgier W., Stanejko B., *Ochrona osób i mienia*, Warszawa 2010.
- Brzeziński M., *Kategoria bezpieczeństwa*, [w:] Sulowski S., Brzeziński M. (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009.
- Brzeziński M., *Rodzaje bezpieczeństwa państwa*, [w:] Sulowski S., Brzeziński M. (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009.
- Cieślakiewicz A., *Bezpieczeństwo imprez masowych w świetle nowej ustawy z 2009 roku*, „SECURO” 2014, nr 1.
- Gozdór G., *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Januszewski M., *Bezpieczeństwo na stadionach w Polsce – kontrowersje i perspektywy zmian*, Warszawa 2013.
- Kąkol C., *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Kotowski W., Kurzępa B., *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz do ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych*, Warszawa 2009.
- Misiuk A., *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2008.
- Sabat M., *Euro 2012 w Polsce. Organizacja turnieju oraz zapobieganie zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2012.
- Sulowski S., *W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, nr 1 (1).
- Suski P., *Zgromadzenia i imprezy masowe*, Wydawnictwo, Warszawa 2010.
- Wojtaszczyk K.A., *Bezpieczeństwo państwa – konceptualizacja pojęcia*, [w:] Wojtaszczyk K.A., Materska-Sosnowska A. (red.), *Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy*, Warszawa 2009.
- Zając J., *Bezpieczeństwo państwa*, [w:] Wojtaszczyk K.A., Materska-Sosnowska A. (red.), *Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy*, Warszawa 2009.
- Zięba R., *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008.

Materialy internetowe

How the Hillsborough disaster unfolded, BBC NEWS, <http://www.bbc.com/news/uk-19545126>.

Mizera Ł., *Alkohol na stadionach – jak i kiedy?*, <http://www.infor.pl/prawo/wykroczenia/charakterystyka-wykroczen/311247,Alkohol-na-stadionach-jak-i-kiedy.html>.

O punkcie, Krajowy Punkt Informacyjny ds. Imprez Masowych, <http://www.kpk.policja.gov.pl/kpk/o-punkcie/9,O-Punkcie.html>.

Polska podpisała Konwencję Rady Europy w sprawie bezpieczeństwa imprez sportowych, Oficjalna strona Ministerstwa Sportu i Turystyki Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.msport.gov.pl/bezpieczenstwo-impres-sportowych/polska-podpisala-konwencje-rady-europy-w-sprawie-bezpieczenstwa-impres-sportowych>.

Tragedie na stadionach piłkarskich, „redlog.pl”, <http://redlog.pl/2009/11/26/tragedie-na-stadionach-pilkarskich>.

Tragedia na Hillsborough – przez kłamstwa i błędy do sprawiedliwości, „Piłkanożna.pl”, <http://www.pilkanozna.pl/index.php/Wydarzenia/Ligi-zagraniczne-Anglia/tragedia-na-hillsborough-przez-kamstwa-i-bdy-do-sprawiedliwoci.html>.

BARTOSZ BIDERMAN

SPECYFIKA IMPREZ MASOWYCH, W SZCZEGÓLNOŚCI MASOWYCH IMPREZ SPORTOWYCH

Słowo wstępne, analiza pojęcia imprezy masowej, klasyfikacja

Niniejsza praca ma na celu ukazanie złożoności imprez masowych oraz ich niepowtarzalnej specyfiki. Prezentuje również rozwój imprez masowych oraz ewolucję zachowań uczestników i publiczności na przestrzeni wieków.

Definicja imprezy masowej w obecnym polskim prawodawstwie została określona w art. 3 ustawy z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. z 2015 r. poz. 2139). Przytoczony przepis imprezą masową nazywa imprezę artystyczno-rozrywkową lub masową imprezę sportową, w tym mecz piłki nożnej¹. Samo pojęcie *imprezy* nie zostało jednak nigdzie zdefiniowane. W literaturze przedmiotu hasłem tym określa się spotkanie uczestników, jednorazowe lub cykliczne, mające charakter kulturalnej lub sportowej rozrywki czy rekreacji.

W zależności od czasu trwania impreza może być jedno lub wielodniowa (np. festiwal muzyczny) i odbywać się w obiektach zamkniętych (kluby, hale sportowe), czy też otwartych (stadiony) lub w terenie (parki, lasy).

Imprezy mogą być jednorazowe albo cykliczne (przeprowadzone przez tego samego organizatora, na tym samym terenie/obiekcie, co najmniej dwa razy w okresie jednego roku lub po wcześniejszym opracowaniu terminarza imprez)².

Oprócz tego wyróżnić należy imprezy okazjonalne, powtarzane regularnie przy ważnej okazji. Taki charakter przybierają na przykład obchody uroczystości państwowych czy też kościelnych. Nie są one jednak rejestrowane przez organizatorów jako imprezy masowe³.

W zależności od charakteru wydarzenia zakłada się często, iż impreza może być „jednodyscyplinowa”, tj. nastawiona na organizację jednej formy rozrywki (np. koncert, mecz w piłkę siatkową) lub „wielodyscyplinowa”, gdzie organizatorzy w programie przewidują

¹ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, USTAWA z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, art. 3.

² M. Nepalski, J. Struniawski, *Zarządzane bezpieczeństwem imprez masowych i zgromadzeń publicznych – wymiar administracyjno-prawny*, Szczytno 2016, s. 255–256.

³ <https://bezpieczna.um.warszawa.pl/imprezy-masowe/imprezy> [dostęp: 1.11.2016].

większą ilość rozrywek (np. zawody sportowe połączone z koncertem, Igrzyska Olimpijskie). Powyższy podział nie jest jednak uregulowany w ustawie, co skutkuje powstawaniem konfliktu, gdy w ramach danej imprezy masowej połączone mają być elementy masowej imprezy sportowej oraz np. artystyczno-rozrywkowej.

W zależności od maksymalnej liczby uczestników impreza może przybrać charakter masowej (pojęcie zdefiniowane w ustawie⁴) lub zwykłej, nie podlegającej pod ustawę o bezpieczeństwie imprez masowych.

Należy zaznaczyć, iż ustawa wyłącza imprezy organizowane przez pracodawców dla ich pracowników spod definicji imprezy masowej, dzięki czemu takie wydarzenia nie są objęte normami ustawowymi⁵.

Ze względu na formę przebiegu imprezy wyróżniamy koncerty, turnieje, zawody.

Pierwsze imprezy masowe jako geneza współczesnej etyki oraz zasad obowiązujących zawodników i kibiców

Czasy antyczne dały początki narodzinom europejskiej cywilizacji. Korzenie literatury czy sztuki, jak również rozwój myśli technicznej przypada na czasy starożytnej Grecji oraz Cesarstwa Rzymskiego. Pierwsze protesty, zgromadzenia publiczne, imprezy z dużą liczbą uczestników doprowadziły do rozwoju myśli społecznej i analizy wydarzeń. By przeciwdziałać niepożądanym skutkom towarzyszącym tłumowi w Rzymie utworzono elitarną straż – Pretorię, zaś w starożytnej Grecji by przeciwdziałać niesprawiedliwości tworzone i odnoszono się do wyższych wartości moralnych Igrzysk, oraz odbywano je w charakterze święta religijnego. Nieuczciwość i agresja miała doprowadzać do zemsty niesionej “gniewem bogów”.

Współczesne imprezy masowe również zabezpieczane są specjalnie wydzielonymi siłami porządkowymi, zaś rolę “gniewu bogów” pełni prokuratura, posługująca się zarówno Kodeksem Karnym, jak również Kodeksem Wykroczeń. Metody zapobiegania potępiąnym społecznie zachowaniom ewoluowały, ale ich genezy dopatrzeć się można pośród tych obowiązujących dwa tysiące lat temu.

Charakterystyka greckich Igrzysk Olimpijskich

Historia imprez masowych sięga czasów antycznych. Pierwsze, udokumentowane wydarzenie masowe to Igrzyska Olimpijskie w 776 roku p.n.e. Organizowane na cześć Heraklesa (łac. Hercules) w pamiątkę wykonania przez niego piątego, najtrudniejszego z dwunastu zadań: wysprzątania stajni Augiasza. Uroczystość miała charakter święta religijnego, o szczególnym znaczeniu dla obywateli Hellady. Na czas jej przypadający zaprzestawano wojen, a na obszarze całej Grecji o porządek dbała bogini Ekechejria, gwarantując licznym kibicom udającym się na igrzyska, jak i zawodnikom boży pokój. Kibicowanie

⁴ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 3.

⁵ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 3. ust. 1.

miało wymiar niemalże religijny, połączone było z oddawaniem czci bogom, w tym najważniejszemu: Zeusowi. Zwycięzca igrzysk stawał się greckim bohaterem. W mieście, z którego pochodził stawiano na jego cześć pomniki, pisano wiersze, śpiewano pieśni. Stawał się ucieleśnieniem wszelkich cnót i uniwersalnych wartości, takich, jak szlachetność i uczciwość⁶.

Takie przekonanie o Igrzyskach Olimpijskich ma zdecydowana większość współczesnego, globalnego społeczeństwa. Jak jednak dowodzi rzeszowski socjolog, dr Krzysztof Prendecki, w swojej monografii „*Kibice i okolice*” Igrzyska miały często mniej cywilizowany wymiar, niż niejeden współczesny mecz piłkarski. Gdy pod koniec lat 50. XX wieku, para podróżników i pisarzy – Lynn oraz Gray Poole – odkryli w Delfach wyryte na skale pięć kół, niezwłocznie opisali symbole Igrzysk, jako grafikę powstałą już w starożytnej Grecji⁷. Dopiero po publikacji okazało się, iż delfijskie koła powstały w 1936 roku (Igrzyska w Berlinie) na zlecenie Leni Riefenstahl, realizującej pierwszą relację filmową z Igrzysk. Podczas tego samego wydarzenia odbyła się zresztą pierwsza w historii sztafeta ze zniczem olimpijskim, wytworzonym w słynnych zakładach potentata przemysłowego III Rzeszy, Friedricha Kruppa⁸.

Igrzyska Olimpijskie odbywające się w Grecji były rasistowskie – zarówno branie w nich udziału, jak i kibicowanie zarezerwowane było wyłącznie dla rdzennych Hellenów, w dodatku jedynie wierzących w Zeusa i pozostały panteon greckich bogów. Uczestnictwo zabronione było więc zarówno dla osób niewierzących, jak i pochodzących spoza Grecji. Niedozwolone było też dopuszczanie do Igrzysk niewolników, jako rodzaj ludzki gorszy społecznie. Ich udział mógł zbezczcić świętość Igrzysk i doprowadzić do obniżenia rangi całej imprezy. Igrzyska były szowinistyczne – zakaz uczestnictwa zarówno biernego, jak i czynnego kobiet w Igrzyskach wzbroniony był pod karą śmierci. Zakaz uczestnictwa kobiet był zresztą postulowany współcześnie przez pomysłodawcę nowożytnych Igrzysk – barona Pierre-a de Coubertina. Z jego inicjatywy obowiązywał on w trakcie pierwszych Igrzysk w Atenach w 1896.

„Święty pokój” w starożytnej Grecji, jak podaje Prendecki, obowiązywał tylko słabszych. Nie przeszkadzał on Sparcie w najechaniu w trakcie Igrzysk Olimpij, ani najemnikom Aleksandra Macedońskiego w napadaniu na ateńskich pielgrzymów udających się na Igrzyska. Zdarzały się też przypadki agresji na Święty Gaj Zeusa, między innymi przez osoby przybyłe z miasta Elis⁹.

Wśród zawodników dominowała agresja. Sprzyjał temu charakter rozgrywanych dyscyplin. Między biegami, rzutem dyskiem i oszczepem uprawiano boks, zapasy i pankration¹⁰. Dodatkowo wymienić należy skok w dal, wyścigi zaprzęgów oraz wyścigi koni.

⁶ K. Hebda, M. Wypych, *Kibice!?* Co o nim wiem? Informator pomocowy do zajęć wychowawczych z zakresu kultury kibicowania, Zabrze 2009, s. 11–13.

⁷ Odkrycie „starożytnych” symboli zostało przez nich opisane w książce: L. Poole, G. Poole, *History of ancient Olympic games*, New York 1963.

⁸ K. Prendecki, *Kibice i okolice*, Warszawa 2012, s. 68–70.

⁹ Tamże, s. 69.

¹⁰ Synteza boks, oraz zapasów bez ograniczeń chwytów.

Oprócz licznych wulgaryzmów, uczestnik narażał się na kopanie, duszenie i liczne ciosy zadawane przez przeciwnika, gdy sędzia przysłowiowo „nie patrzył”. Mnożyły się przypadki korupcji, zarówno wśród sędziów, jak i zawodników. Zdarzały się też przypadki, gdy aby pozyskać prestiż, dane miasto dokonywało wykupu zawodnika, który od tego momentu walczył o zwycięstwo dla bogatszego. Predecki jako przykład podaje greckiego bohatera – Asylosa, który w latach 488 i 484 p.n.e. zwyciężał dla Krotonu, a w 480 p.n.e. już dla bogatych Syrakuz. Oprócz dużych pieniędzy, jakie zarabiali zawodnicy, na Igrzyskach można było wygrać, obok oliwy i wina – również atrakcyjną kobietę.

Wszyscy zawodnicy, pierwszego dnia Igrzysk, uczestniczyli w obrzędach ku czci Zeusa Horkiosa i zaklinali się na bóstwa, że będą walczyć uczciwie. Każdy składał przysięgę, że nie dopuści się żadnego oszustwa na zawodach, co potwierdzał drugą przysięgą, gwarantującą, że pilnie przykładał się do ćwiczeń. Przysięgali również sędziowie, obiecując bezstronność i uczciwość. Nieuczciwych zawodników i sędziów potępiano i stawiano im prześmiewcze pomniki, statuy, maskarony lub tablice (*zames*) umiejscawiane wzdłuż głównej drogi prowadzącej na arenę.

Charakterystyka rzymskich gonitw rydwanów

W Cesarstwie Rzymskim imprezy masowe to nie tylko walki gladiatorów czy gonitwy rydwanów, lecz również uroczystości religijne, jak i wjazdy triumfalne wozów po wygranych bitwach. Zabezpieczenie tak wielu wydarzeń, organizowanych na niespotykaną do dziś skalę wymagało od organizatorów dużego poświęcenia oraz dobrej organizacji. W szczycie swojej świetności przypadającej na lata 100-150 n.e. Circus Maximus (najpojemniejszy w historii obiekt sportowy na świecie) mierzył 600 metrów na 200 i był w stanie pomieścić ponad 300 tysięcy widzów¹¹.

Warto przyrzeć się sposobowi dopingowania zawodników przez ówczesnych kibiców, gdyż można dopatrzeć się wielu podobieństw z współczesną formą. Widzowie na zawody przychodzili z szarfami w kolorze swojego ulubionego stronnictwa (fakcji), głośno dopinguwali osoby z niej startujące oraz za wszelką cenę żądni byli zwycięstwa. Górę brały wówczas prymitywne rządze, a porządni obywatele Cesarstwa na dłuższą chwilę zamieniali się w jeden ryczący tłum, domagający się krwi i czerpiący satysfakcję z każdego upadku i każdej śmierci. Nie bez powodu najlepsze bilety, to te znajdujące się jak najbliżej areny. Widz chciał jak najlepiej odczuwać przyjemność z konania zawodnika traktowanego przez inne konie i ciągnięte przez nie rydwany¹².

Tak jak współcześnie, już w starożytnym Rzymie kibice wykrzykiwali w stronę zawodników pędzących wokół spina¹³. Publiczność udzielała wskazówek, jak zawodnik powinien się zachować, by ocalić życie czy zwyciężyć. Nierzadko zdarzały się też groź-

¹¹ H.A. Harris, *Sport in Greece and Rome*, London: Thames and Hudson, 1972, s. 158–181.

¹² E. Wipszycka, *Odwieczna natura kibica*, rozm. przepr. Jerzy Ciechanowicz // *Gaz. Wybor.* 1998 nr 90 dod., s. 34–36 (O starożytnych widowiskach sportowych, Rzym).

¹³ Spin – owalne miejsce w centrum areny, oddzielone od zawodników niskim murem. Znajdowały się na nim obeliski, fontanny, oraz figurki odliczające liczbę pozostałych okrążeń (przyp. autora).

by czy przekleństwa kierowane w stronę konkurencji. Po skończonym spektaklu od słów kibice przechodzili do czynów i bili się nie tylko z publicznością innej barwy, lecz także z jej zawodnikami. Potyczki nie były w żaden sposób kontrolowane, zdarzały się więc liczne przypadki zabójstw. W przypadku ingerencji Pretorii zwaśnione strony łączyły siły by przeciwstawić się nowemu zagrożeniu¹⁴.

Geneza współczesnej etyki

Narodziny współczesnej etyki kibicowania oraz zasad uczciwej gry – *fair play* (z ang. czysta gra) przypisywane są przyswojeniu tych zachowań z wyższych klas społecznych. Nie są one bowiem następstwem ewolucji społeczności kibiców czy środowisk z nimi powiązanych. Skoro nie narodziły się one w mieszczańskim starożytnym Rzymie, tym bardziej nie mogły w industrialnej Europie, pełnej robotników i biedoty.

Współczesny ideał zawodnika to dawny wzorzec rycerski¹⁵. Obowiązujące zasady to kodeksy honorowe oraz powinności obowiązujące od wieków wśród dżentelmenów Wielkiej Brytanii. Arystokracja brytyjska wskrzesiła Igrzyska Olimpijskie. W znacznym stopniu przyczyniła się również do rozwoju imprez masowych, przystosowując ich charakter do zasad obowiązujących w ich środowisku. Angielskie *fair play* to nic innego jak zasady honoru wojskowego. Zakaz mierzenia się ze słabszym czy też bezbronnym przeciwnikiem, to przecież normy obowiązujące wśród danego rycerstwa. To od dziedziców dawnej tradycji narodziła się zasada niekopania leżącego i oszczędzenie poddającego się¹⁶. Baronowie brytyjscy, tworząc cywilizowane zasady współzawodnictwa, do tego stopnia zafascynowani byli swoimi etycznymi ideami, że z początku za zwycięstwo w Igrzyskach Olimpijskich zwycięzcy przysługiwać miał dosłowny wieniec laurowy. Bez jakichkolwiek korzyści finansowych czy materialnych, niegodnych prawdziwego zwycięzcy.

Wśród współczesnych kibiców również odnotować można zachowania wywodzące się ze starożytności. Podobnie jak starożytni Grecy, współczesny kibic przywiązany jest do swojego miasta oraz zespołu sportowców, który je reprezentuje. Niczym rzymski, sportowy, lokalny patriota ubiera się w barwy swojej drużyny (stąd potoczne określenie szalikowiec) i dumnie je prezentuje oraz nie opuszcza rozgrywek swojego klubu.

W trakcie kibicowania daje się ponieść przepelniającym go uczuciom miłości do barw oraz emocjom związanym zarówno z kibicowaniem, jak i uprawianym od wieków hazardem. Gdy jednostce udzielają się silne wrażenia, obecność dookoła podobnie czujących osób potęguje w niej zdolność przeżywania. W przypadku kumulacji pozytywnych emocji związanych z rozgrywką, następuje ich wyzwolenie poprzez nieokiełznaną radość. Jednak w przeciwnym przypadku tłum zaczyna robić się niespokojny, a kibice agresywni i skorzy do agresji. Nie dziwi więc uwaga z jaką cesarze rzymscy śledzili z łoża nastroje tłumów oraz sympatie urzędników wyższego szczebla i senatorów dla poszczególnych drużyn¹⁷.

¹⁴ H.A. Harris, *Sport in Greece...*, dz. cyt., s. 158–181.

¹⁵ K. Hebda, M. Wypych, *Kibic!?! Co o nim wiem? Informator pomocowy...*, dz. cyt., s. 70.

¹⁶ Tamże, s. 71.

¹⁷ A. Krzemińska, *Kibole w tunikach*, *Polityka* nr 2857/2012, s. 71–73.

Wykroczenia oraz przestępstwa charakterystyczne dla imprez masowych

Bezpieczeństwo imprez masowych zależy od wielu czynników. Zagrożenia generowane są przez ludzi, którzy w znacznym stopniu przyczyniają się do ich powstawania poprzez popełnione przestępstwa lub wykroczenia. Najczęściej spotykane i przyjmujące najrozmaitszą formę spotkań można w trakcie meczów piłki nożnej.

Wykroczenie to czyn człowieka społecznie szkodliwy, bezprawny, zabroniony pod groźbą kary oraz o znamionach określonych w ustawie¹⁸. Zasada oportunistu w karaniu sprawcy wskazuje na zastosowanie możliwie najniższego wymiaru kary, adekwatnego do szkodliwości danego czynu oraz oceny sytuacji.

Wykroczenia charakterystyczne dla imprez masowych:

- wynikające z ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych:
 - niewykonanie poleceń służby porządkowej¹⁹
 - przebywanie w niedozwolonej lub niewłaściwej strefie²⁰
 - niewykonanie poleceń policji i żandarmerii wojskowej²¹
 - wnoszenie lub posiadanie napojów alkoholowych²²
 - naruszanie zasad przekazywania informacji²³
 - użycie elementu maskującego w czasie imprezy²⁴
- wynikające z kodeksu wykroczeń:
 - nieopuszczenie zbiegowiska²⁵
 - posiadanie przedmiotów niebezpiecznych lub wyrobów pirotechnicznych²⁶
 - zakłócanie spokoju, porządku publicznego, spoczynku nocnego; wywołanie zgorzienia²⁷
 - nawoływanie do popełnienia przestępstw²⁸
 - niszczenie lub uszkodzenie cudzej rzeczy²⁹
 - używanie nieprzyzwoitych słów lub afiszowanie nieprzyzwoitych treści³⁰
 - utrudnianie korzystania z urządzeń użytku publicznego³¹
 - zanieczyszczanie oraz zaśmiecanie miejsca dostępnego dla publiczności³².

¹⁸ Dz.U. 2015 r. poz. 1094, USTAWA z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, art. 1.

¹⁹ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 54. ust. 1.

²⁰ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 54. ust. 2.

²¹ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 55.

²² Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 56.

²³ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 57.

²⁴ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 57a.

²⁵ Dz.U. 2015 r. poz. 1094, art. 50.

²⁶ Dz.U. 2015 r. poz. 1094, art. 50a.

²⁷ Dz.U. 2015 r. poz. 1094, art. 51.

²⁸ Dz.U. 2015 r. poz. 1094, art. 52a.

²⁹ Dz.U. 2015 r. poz. 1094, art. 124.

³⁰ Dz.U. 2015 r. poz. 1094, art. 141.

³¹ Dz.U. 2015 r. poz. 1094, art. 143.

³² Dz.U. 2015 r. poz. 1094, art. 145.

Przestępstwo to czyn zabroniony pod groźbą kary jako zbrodnia albo występpek, przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, bezprawny, zawiniony i społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy³³.

Przestępstwa charakterystyczne dla imprez masowych:

- wynikające z ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych:
 - naruszanie warunków organizacji imprezy³⁴
 - przekroczenie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków członka służby porządkowej lub informacyjnej³⁵
 - wnoszenie lub posiadanie broni, materiałów pirotechnicznych czy wybuchowych³⁶
 - wdarcie się lub przebywanie w strefie rozgrywek zawodów sportowych³⁷
 - zachowanie zagrażające życiu lub zdrowiu uczestników imprezy masowej³⁸
 - naruszenie nietykalności cielesnej służby porządkowej lub informacyjnej³⁹
- wynikające z kodeksu karnego:
 - spowodowanie średniego lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu⁴⁰
 - udział w bójce lub pobiciu⁴¹
 - rozbój⁴²
 - zniszczenie lub uszkodzenie cudzego mienia⁴³.

Najpopularniejszym incydentem z jakim można spotkać się współcześnie na stadionie są wulgaryzmy oraz agresywne okrzyki. Statystycznie w ok. 70% meczów ekstraklasy oraz pierwszej i drugiej ligi sezonu 2015/2016 padały one z trybun w stronę zawodników, służb lub drużyny przeciwnej⁴⁴. Nie stanowią one jednak realnego zagrożenia, a jedynie pośrednio wzmagają nienawiść i agresję.

Na drugim miejscu, pod względem częstotliwości występowania, znajduje się używanie środków pirotechnicznych, które w sezonie 2015/2016 pojawiły się w ekstraklasie na co czwartym meczu⁴⁵.

O kontrowersyjności rac, jako niezbędego zdaniem wielu kibiców czynnika oprawy każdego meczu, może twierdzić fakt, jak duża jest determinacja ultrasów (tj. kibiców przygotowujących oprawę meczową na trybunach, prowadzących aktywny doping) w dąże-

³³ Dz.U. 2016 r. poz. 437, USTAWA z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, art. 1 i 7.

³⁴ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 58. ust. 2.

³⁵ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 58. ust. 3.

³⁶ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 59. ust. 1.

³⁷ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 60. ust. 1.

³⁸ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 60. ust. 2.

³⁹ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 60. ust. 3.

⁴⁰ Dz.U. 2016 r. poz. 437, art. 156 i 157.

⁴¹ Dz.U. 2016 r. poz. 437, art. 158.

⁴² Dz.U. 2016 r. poz. 437, art. 280.

⁴³ Dz.U. 2016 r. poz. 437, art. 288.

⁴⁴ Raport dotyczący organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego PZPN, sezon 2015/1016, Departament Organizacji Imprez, Bezpieczeństwa i Infrastruktury PZPN.

⁴⁵ Tamże.

niu do wniesienia i użycia ich, mimo groźby ukarania / nałożenia zakazu stadionowego. Mowa tutaj przede wszystkim o usiłowaniu przemycania wyrobów pirotechnicznych różnorodnymi metodami, m.in. poprzez ukrywanie ich w jamach ciała. Następnie zaś, odpalanie środków pirotechnicznych pod opuszczoną sektorówką (flagą wielkoformatową) po uprzednim przebraniu się, założeniu kominiarek, zamianie miejsc. Po tym następuje przywrócenie stanu sprzed pokazu, tj. zrzucenie dodatkowej odzieży, w tym kominiarek i powrót na miejsca, wszystko nadal pod osłoną flagi.

Ten specyficzny *modus operandi* ma zasadniczo jeden cel: uniemożliwienie organizatorowi imprezy, a następnie Policji identyfikacji na podstawie monitoringu wizyjnego. Gdy polepszyła się jakość monitoringu, służby rozpoczęły identyfikację podpalaczy na podstawie obuwia. Jednak i na to ultrasi znaleźli sposób z zakładaniem identycznych modeli lub zabezpieczanie się w ochroniacze na buty. Wydaje się więc, że póki co jest to klasyczna walka z wiatrakami.

Problem może wydawać się banalny, jednak tylko w trakcie finału Pucharu Polski 2016 (Lech Poznań i Legia Warszawa) mecz, z powodu odpalenia rac, przerwano aż dwukrotnie, zaś na boisko trafiło ponad 100 wyrobów pirotechnicznych. Wprowadzono swego rodzaju odpowiedzialność grupową – zamiast jednostek – Komisja Dyscyplinarna PZPN ukarała oba kluby.

Czynniki zagrożeń imprez masowych

W zależności od charakteru wydarzenia (imprezy), prawdopodobieństwo wystąpienia wszelkiego rodzaju zagrożeń, począwszy od zniszczenia mienia publicznego lub prywatnego, skończywszy na utracie zdrowia i życia ludzkiego może być większe lub mniejsze. Na prawdopodobieństwo wystąpienia oraz skalę zagrożenia składa się wiele czynników mogących być nośnikami zagrożeń. Począwszy od komasacji okazjonalnych wykroczeń, skończywszy na niedostosowaniu środków bezpieczeństwa do statusu imprezy czy też stanu obiektu, na którym się odbywa.

W przypadku organizatorów organizujących imprezy masowe należy wyznaczyć grupy osób podwyższające stopień ryzyka, wymagające objęcia ich specjalną opieką i przygotowania odpowiednich procedur. Są to grupy chuliganów czy też kibiców notowanych na wcześniejszych wydarzeniach lub osoby notorycznie popadające w konflikt z prawem.

Przy okazji imprez masowych wiele osób chce zaznaczyć swój sprzeciw, korzystając z obecności mediów. Protesty mające na celu zwrócenie uwagi rządu lub szerszej społeczności wynoszone są na światło dzienne poprzez transparenty oraz przejawiają się agresją i atakami na służby porządkowe⁴⁶.

Czynnikiem mającym wpływ na powstanie zagrożeń jest charakter imprezy masowej. Hasła nienawiści i niezadowolenia usłyszeć więc można często nie tylko na zgromadzeniach publicznych, lecz także w trakcie trwania imprezy masowej. To właśnie na stadiony przenoszą swoje uczucia i myśli okoliczne grupy społeczne, w większości wywodzące się z marginesu społecznego (badania przeprowadzone wśród kibiców Zagłębia Sosnowiec – drużyny pierwszoligowej – wykazały, że na 318 objętych badaniami tylko 3 osoby

⁴⁶ M. Nepalski, J. Struniawski, *Zarządzane bezpieczeństwem imprez masowych i zgromadzeń publicznych – wymiar organizacyjno-praktyczny*, Szczytno 2016, s. 10–17.

legitymują się wyższym wykształceniem⁴⁷). Czynnikiem podwyższającym ryzyko są również imprezy sportowe, na których kibice przeciwnych drużyn pozostają ze sobą w złych relacjach. Na szczególną uwagę zasługują mecze piłki nożnej czy też wyścigi żużlowe, a w szczególności tzw. derby.

Do imprez, co do zasady niegenerujących zagrożeń chuligańskich, zaliczyć można występy artystyczno-rozrywkowe, imprezy o charakterze charytatywnym, imprezy dla dzieci czy też mecze towarzyskie. Natomiast imprezy te często są obarczone dużymi zagrożeniami dla tłumu, np. w przypadku późnego przybycia osób na imprezę i tłoku na bramach wejściowych, w przypadku niekorzystnych warunków atmosferycznych i masowych zaśląbnięć itp.

Największy wpływ na bezpieczeństwo mają uczestnicy imprezy, tj. kibice, publiczność czy manifestanci. Każda z grup charakteryzuje się różnym zachowaniem, oczekiwaniami i działaniem. Nieprzestrzeganie regulaminu imprezy, jak i obiektu, na którym impreza się odbywa, zakłócanie podstawowych zasad bezpieczeństwa, jak wnoszenie broni czy przedmiotów niedozwolonych, jak race czy też materiały wybuchowe prowadzi do wzrostu zagrożenia bezpieczeństwa, zarówno całej imprezy, jak i samych jej uczestników. Nie bez znaczenia pozostaje też popularność niedozwolonych używek występujących w danej grupie. Alkohol oraz narkotyki wpływają rozbudzająco na jej uczestników, popychając do agresji i brawury. Przyczynia się też do spadku pohamowań przed czynami zabronionymi prawem, wzrostem poczucia bezkarności oraz wiary w swoje nadludzkie zdolności.

Zgodnie z teorią psychologii tłumu G. Le Bona, najważniejszą i najwcześniejszą cechą powstającego tłumu jest zanik świadomości i własnego „ja”⁴⁸. Uczucia i myśli uczestników łączą się w jedno, podobnie jak zachowanie. W grupie wzrasta poczucie anonimowości, co przekłada się na wytworzenie się wrażenia bezkarności. Rosnące poczucie jedności przekłada się na wzrost siły, co dowodzą nauki behawiorystyczne badające psychologię tłumu.

Od początku lat 90. ubiegłego wieku kibice, przede wszystkim polscy kibice piłkarscy, za głównego wroga uznają funkcjonariuszy policji. O nienawiści publiki względem mundurowych świadczyć mogą wykrzykiwane na meczach oraz wypisywane na murach hasła: „Zawsze i wszędzie policja j...a będzie!”, „Białe kaski robią l...i!”, „Nasze ambicje to j...ć w d...ę policję!” czy „C...j w d...ę temu, kto sprzyja dzielnicowemu!”⁴⁹. Za powód nienawiści uznaje się policyjną spuściznę po Milicji Obywatelskiej oraz brutalność służb w trakcie interwencji. Ponadto, wyalienowane grupy kibiców nie chcą przyjąć z góry narzucanych im reguł prawnych, moralnych i obyczajowych, czego wyrazem są ataki na osoby reprezentujące inny ład⁵⁰.

Społeczność kibiców powoli sama ewoluuje, dostosowując się do europejskich standardów i chcąc zapewnić dobre zdanie o swoich klubach. Wyrazem zmian może być np. sformalizowany sposób organizowania podróży dla kibiców piłkarskich na mecze wyjazdowe swojej drużyny. Wprowadzone przez Polski Związek Piłki Nożnej wymagania licencyjne w zakresie posiadania Klubowego Koordynatora ds. Współpracy z Kibicami sprzyjają tego typu profesjonalnym działaniom oraz pozytywnej zmianie wizerunku środowiska kibiców i klubów piłkarskich.

⁴⁷ J. Dudala, *Fani-Chuligani, Rzecz o polskich kibolach*, Warszawa 2004, s. 175–180.

⁴⁸ G. Le Bon, *Psychologia tłumu*, Wydawnictwo Pavo, Warszawa 1997, s. 13.

⁴⁹ K. Predecki, *Kibice i okolice*, Warszawa 2012, s. 151–152.

⁵⁰ P. Piotrowski, *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa 2012, s. 51–53.

Współcześnie kibice piłki nożnej sporne sprawy załatwiają między sobą, poza stadionem i z dala od osób postronnych (najczęściej w lesie, w ustronnych miejscach niedaleko dróg publicznych itp.). W umówionych ustawkach (grillowaniach) dobrowolnie bierze udział od dziesięciu osób do stu, a często nawet więcej, jednak najczęściej z zachowaniem proporcji (tzw. ekipa na ekipę / banda na bandę – przy zachowaniu zbliżonej liczebności walczących grup, zgodnie ze swego rodzaju chuligańskim kodeksem honorowym)⁵¹.

Zagrożenia generują zarówno sami uczestnicy imprezy masowej, jak i służby organizujące takie wydarzenia. Nieprzemyślane decyzje bądź zaniechania ze strony służb czy też nieodpowiedzialne zachowanie uczestników mogą spowodować wybuch paniki lub inne niekontrolowane zachowania tłumu, którym to najtrudniej jest przeciwdziałać. Mecz na stadionie Hillsborough (1989 r.), impreza muzyczna w Duisburgu (2010 r.) to najbardziej znane dla Europejczyków tragedie. Jednak na całym świecie przykłady bezradności służb w sytuacji paniki można mnożyć: w 2010 w Phnom Penh w trakcie trwania obchodów święta wody na śmierć stratowano prawie 400 osób⁵². 24 września 2015 roku, w samym sercu muzułmańskiej religii – Mekce – z nieznanых powodów wybuchła panika, która według różnych relacji pochłonęła życie od 769 (dane podane przez rząd Arabii Saudyjskiej) do 2431 osób (obliczone w oparciu o sumy poszczególnych raportów krajowych)⁵³. Zapobieganie, przeciwdziałanie oraz zwalczanie paniki i innych objawów niekontrolowanego zachowania tłumu, nawet na bardzo dobrze zabezpieczonej imprezie masowej, zawsze jest wyzwaniem dla organizatora oraz służb porządkowych.

Warunki organizacji imprezy masowej

Zarządzanie imprezą masową jest obowiązkiem organizatora. Mianem organizatora określa się osobę prawną, fizyczną lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, przeprowadzającą imprezę masową⁵⁴. W Polsce organizację i przeprowadzanie imprez masowych reguluje ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych. Z uwagi na potencjalne zagrożenia i konieczne działania prewencyjne, przewidziano szereg wymogów, jakie muszą zostać spełnione przez organizatorów, aby taka impreza mogła się odbyć. Ustawa określa wszystkie warunki, zasady, uprawnienia i obowiązki związane z bezpieczeństwem imprez masowych, zawiera również słownik wszystkich wyrażeń ustawowych dotyczących najważniejszych terminów. Ustala ona również obowiązki oraz uprawnienia organizatora oraz opisuje jego zasady postępowania⁵⁵.

Ustawa reguluje organizację i przeprowadzanie imprez masowych artystyczno-rozrywkowych organizowanych na stadionie, w terenie lub innym otwartym obiekcie, na którym liczba udostępionych miejsc dla osób wynosi nie mniej niż 1000.

⁵¹ Tamże.

⁵² <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/277106> [dostęp: 1.10.2016].

⁵³ https://en.wikipedia.org/wiki/2015_Mina_stampede [dostęp: 1.10.2016].

⁵⁴ Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych, art. 3 pkt 9.

⁵⁵ J. Wojtał i M. Milewicz (red.), *Ochrona Osób i Mienia – Licencje i Bezpieczeństwo Imprez Masowych*, Toruń 2011, s. 734.

Dla hal oraz obiektów zamkniętych liczba ta wynosi odpowiednio wartość nie mniejszą niż 500 osób.

Dla masowych imprez sportowych odbywających się na stadionach, w terenie lub obiektach otwartych liczba udostępnionych miejsc wynosi nie mniej niż 1000. W przypadku hali lub innych budynków nie mniej niż 300.

W przypadku meczów piłki nożnej (sportowej imprezy masowej mającej na celu współzawodnictwo w dyscyplinie piłki nożnej) organizowanych na stadionie lub innych obiektów sportowych nie mniej niż 1000 osób⁵⁶.

Liczbę udostępnianych miejsc oblicza się na podstawie prawa budowlanego oraz przepisów przeciwpożarowych. W przypadku imprezy masowej na terenie otwartym, przyjęto przelicznik 0,5 m² na jedną osobę.

Co najciekawsze – obecny stan prawny dopuszcza organizację wydarzeń, w których może uczestniczyć nawet kilka milionów osób, a które nie zostaną zakwalifikowane jako impreza masowa w myśl cytowanej ustawy. Wynika to z charakteru takiego wydarzenia, które nie wpisuje się albo w masową imprezę sportową albo w imprezę masową artystyczno-rozrywkową. Takim przykładowym wydarzeniem może być impreza religijna, jaką były Światowe Dni Młodzieży – wszak tłum 2,5 miliona osób jest zarówno narażony, jak i generuje mnóstwo zagrożeń, np. wynikających z samego ruchu tłumu czy warunków atmosferycznych. Niestety, ustawodawca postanowił nie regulować tego typu wydarzeń jako imprez masowych, dając przy tym wolną rękę ich organizatorom co do sposobu organizacji i zabezpieczenia tego typu przedsięwzięć.

Organizator imprezy masowej w rozumieniu ustawy ma obowiązek spełnić wszystkie wymogi wymienione w przepisach prawa budowlanego i ochrony przeciwpożarowej (zabezpieczenie infrastruktury) oraz w przepisach sanitarnych. Organizator zatrudnia kierownika do spraw bezpieczeństwa, który kieruje działaniami służb porządkowych i informacyjnych. Zapewnia on służbom oraz kierownictwu w razie potrzeby osobne pomieszczenie oraz łączność pomiędzy podmiotami zabezpieczającymi. Służby porządkowe i informacyjne powinny być odpowiednio wyposażone i przeszkolone oraz ubrane w wyróżniające się stroje. Liczebność służb organizatora określa się w zależności od rodzaju imprezy: dla imprez masowych niebędących imprezami podwyższonego ryzyka wymaganych jest co najmniej 10 członków służb na 300 osób, a na każde następne 100 osób co najmniej jeden dodatkowy, zaś w przypadku imprezy masowej podwyższonego ryzyka konieczna jest obecność co najmniej 15 członków na 200 osób, i co najmniej 2 dodatkowych na każde kolejne 100 osób⁵⁷.

Oprócz tego organizator ustala drogi ewakuacyjne oraz drogi umożliwiające wjazd służbom medycznym oraz policji. Wraz z właściwym miejscowo Komendantem PSP określa zasady postępowania w przypadku powstania zagrożenia. Wyposaża obiekt w sprzęt gaśniczy i ratowniczy wraz z przeszkoloną kadrą medyczną, której zapewnia zaplecze higieniczno – sanitarne. Ponadto, organizator imprezy masowej udostępnia wszystkim uczestnikom wydarzenia regulamin obiektu oraz regulamin imprezy masowej⁵⁸.

Zlecenie podmiotom zewnętrznym zadania dbania o bezpieczeństwo nie zwalnia organizatora z odpowiedzialności za nie.

⁵⁶ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 3.

⁵⁷ Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych, art. 6 ust. 2.

⁵⁸ K. Hebda, M. Wypych, *Kibic!? Co o nim wiem? Informator pomocowy...*, dz. cyt., s. 64–65.

Wnioski

Tematyka imprez masowych, a zwłaszcza środowisko kibiców, mimo licznych publikacji, wciąż wymaga przeprowadzenia kompleksowych badań socjologicznych. Fakt, że współcześnie najwięcej aktów chuligaństwa ma miejsce podczas meczów piłki nożnej oraz bezpośrednio przed albo po wydarzeniu (np. na drogach dojazdowych do stadionu), wymaga szczególnej analizy tego zjawiska, mając na celu poprawę standardów bezpieczeństwa. Celem badań mogłoby być określenie w jaki sposób radykalizm oraz niezadowolenie społeczne wpływa negatywnie na poziom bezpieczeństwa w trakcie trwania imprez masowych.

Specjaliści z zakresu imprez masowych (K. Predecki czy J. Dudała) od lat 90. XX wieku zwracali uwagę na zły stan techniczny obiektów sportowych w Polsce. Po Euro 2012 stadiony w Polsce w większości spełniają wszelkie standardy bezpieczeństwa, a cała infrastruktura jest na wysokim, europejskim poziomie. W pewnym stopniu zapobiega to nie rozwojowi chuligaństwa.

Największe tragedie jakie wystąpiły dotychczas na stadionach nie zawsze spowodowane były chuligaństwem czy awanturnictwem stadionowym, ale złym zarządzaniem masami ludzi, jak w przypadku Hillsborough oraz unikaniem rejestracji imprez gromadzących setki tysięcy ludzi pod prawo o imprezach masowych. Tysiące stratowanych osób nie zginęło bowiem zakatowanych przez chuliganów, a z powodu niedopełnienia warunków organizacyjnych przez organizatorów. Dziwi i niepokoi fakt, iż mecz piłki nożnej gromadzący na trybunach tysiąc kibiców jest imprezą masową, zaś wspomniane wcześniej wydarzenie religijne, organizowane na 2,5 miliona osób już nim nie jest.

Wielkie wydarzenia, także te nie noszące ustawowych znamion „masowości”, są nieustannie narażone na zagrożenia bezpieczeństwa. Blisko katastrofy było między innymi na polu Grunwaldzkim w 2010 roku, gdzie z okazji 600-lecia Bitwy w inscenizacji wzięło udział prawie 3000 wojowników, zaś liczba widzów przekroczyła 200 tysięcy. Wysoka temperatura sięgająca 35 stopni w cieniu, tłok, złe oznaczenia, brak osłoniętych przed słońcem terenów, oraz niewystarczająca ilość wody. Na to wszystko nałożyła się wówczas niewystarczająca liczba służb bezpieczeństwa oraz praktycznie brak służb mundurowych. W dniu 17 lipca 2010 r., do zabezpieczenia imprezy oraz kierowania ruchem na trasach dojazdowo-wyjazdowych, oddelegowanych zostało 165 policjantów⁵⁹. Warunki do wywołania paniki wśród tłumu były idealne i wystarczyło delikatne załamanie pogody lub pojawienie się osoby niezrównoważonej psychicznie, której zachowanie budziłoby strach innych. Miotającego się na wszystkie strony tłumu, próbującego przedostać się na parking, gdzie zaparkowanych było 40 tysięcy samochodów (wobec 15600 miejsc postojowych) nie dałoby się już uspokoić. Skalę potencjalnej tragedii ogranicza tylko nasza wyobraźnia.

W zarządzonym postępowaniu ustalono, iż Inszenizacja Bitwy pod Grunwaldem nie była imprezą masową. Teren pikniku rekreacyjno-kulturalno-historycznego „Dni Grunwaldu 2010” jest bowiem terenem muzeum, co wyłącza stosowanie ustawy⁶⁰. Ustawy nie stosowano również w kolejnych edycjach wydarzenia.

⁵⁹ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji – z upoważnienia ministra – na zapytanie nr 7571, w sprawie organizacji i zabezpieczenia obchodów 600-lecia bitwy pod Grunwaldem.

⁶⁰ Dz.U. 2015 r. poz. 2139, art. 3. ust. 1.

Bibliografia

Akty prawne

- Dz.U. 2015 r. poz. 2139, USTAWA z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych.
Dz.U. 2016 r. poz. 437, USTAWA z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.
Dz.U. 2015 r. poz. 1094, USTAWA z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń.
Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji – z upoważnienia ministra – na zapytanie nr 7571, w sprawie organizacji i zabezpieczenia obchodów 600-lecia bitwy pod Grunwaldem z 17 lipca 2010 r.

Monografie, rozdziały w pracach zbiorowych i artykuły

- Dudała J., *Fani-Chuligani, Rzecz o polskich kibolach*, Warszawa 2004.
Harris H.A., *Sport in Greece and Rome*, London 1972.
Hebda K., Wypych M., *Kibic!?! Co o nim wiem? Informator pomocowy do zajęć wychowawczych z zakresu kultury kibicowania*, Zabrze 2009.
Krzemińska A., *Kibole w tunikach*, Polityka nr 2857/2012.
Le Bon G., *Psychologia tłumu*, Warszawa 1997.
Nepalski M., Struniawski J., *Zarządzanie bezpieczeństwem imprez masowych i zgromadzeń publicznych – wymiar organizacyjno-praktyczny*, Szczytno 2016.
Nepalski M., Struniawski J., *Zarządzanie bezpieczeństwem imprez masowych i zgromadzeń publicznych – wymiar administracyjno-prawny*, Szczytno 2016.
Piotrowski P., *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa 2012.
Predecki K., *Kibice i okolice*, Warszawa 2012.
Wipszycka E., *Odwieczna natura kibica*, rozm. przepr. Jerzy Ciechanowicz // Gaz. Wybor. 1998 nr 90 dod.
Wojtal J. i Milewicz M. (red.), *Ochrona Osób i Mienia – Licencje i Bezpieczeństwo Imprez Masowych*, Toruń 2011.
Raport dotyczący organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego PZPN, sezon 2015/10.16, Departament Organizacji Imprez, Bezpieczeństwa i Infrastruktury PZPN.

Strony internetowe:

- <http://vanhools.blog.onet.pl/2007/02/12/sownik-kibica/>
<https://bezpieczna.um.warszawa.pl/imprezy-masowe/imprezy>
<http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/277106>
https://en.wikipedia.org/wiki/2015_Mina_stampede

JAKUB DEJ

ANALIZA SYTUACJI KRYZYSOWYCH NA STADIONACH W XX I XXI WIEKU – WNIOSKI I REKOMENDACJE

Celem analizy jest dostarczenie wiedzy osobom zajmującym się i zainteresowanym bezpieczeństwem meczów piłki nożnej, która może przyczynić się do ograniczenia ryzyka wystąpienia tragedii podobnej do tej, która miała miejsce 15 kwietnia 1989 r. na Hillsborough Stadium w Sheffield (Anglia). W analizie przedstawiono wnioski i rekomendacje na podstawie dwudziestu trzech zdarzeń, które miały miejsce w trakcie organizacji meczów piłki nożnej na przestrzeni XX i XXI wieku. Najczęstszymi przyczynami wystąpienia sytuacji kryzysowych na stadionach są zablokowane lub niedrożne wyjścia, błędne decyzje organizatorów meczu i awarie techniczne. Największym zagrożeniem dla osób przebywających na stadionie jest panika tłumu i ścisk. W celu zminimalizowania ryzyka wystąpienia sytuacji kryzysowej, zaleca się konsekwentne egzekwowanie przestrzegania przez podmioty do tego zobowiązane przepisów budowlanych, przeciwpożarowych, dotyczących organizacji imprez masowych oraz wypracowanych standardów bezpieczeństwa. Istotnym czynnikiem ograniczającym ryzyko jest także skuteczne zarządzanie tłumem oraz adekwatne reagowanie służb policyjnych i porządkowych na zaistniałe zakłócenia porządku na stadionie.

Sytuacje kryzysowe na stadionach w XX i XXI wieku

- 1. 5 kwietnia 1902 r. Stadium Ibrox Park (obecnie Ibrox Stadium) w Glasgow, Szkocja.** Podczas meczu piłki nożnej (ang. British Home Championship) pomiędzy Szkocją a Anglią w 52 minucie meczu (po godzinie 16:00)¹, doszło do zawalenia się nowo wybudowanej, zachodniej trybuny stadionu. W wyniku upadku z wysokości około 12 metrów zginęło 25 osób, a około 517 zostało rannych. Według źródeł, przyczyną

¹ R.S. Shiels, *The Fatalities at the Ibrox disaster of 1902*, The Sports Historian, No. 18, 2 (Nov, 1998), Edinburgh, 1998, źródło: <http://library.la84.org/SportsLibrary/SportsHistorian/1998/sh182k.pdf><http://library.la84.org/SportsLibrary/SportsHistorian/1998/sh182k.pdf> [dostęp: 26.09.2016].

zawalenia trybuny były obfite opady deszczu w noc poprzedzającą mecz, co wpłynęło na wzrost wilgotności drewnianej konstrukcji tarasów (dźwigary pionowe i poziome były wykonane ze stali), a co za tym idzie zmniejszenie ich wytrzymałości na obciążenie. Wskazywano również, że materiały zastosowane w konstrukcji trybuny były słabszej jakości niż te, które przewidywały zapisy umowy z wykonawcą. Trybuna była zaprojektowana na 35 913 osób (na całym stadionie mieściło się 70 tysięcy widzów), w dniu zdarzenia była po raz pierwszy w pełni zapełniona. Synchroniczne poruszanie się kibiców generowało dodatkowe obciążenie na jej konstrukcję.

2. **9 marca 1946 r., Stadium Burnden Park w Bolton, Anglia.** Podczas meczu piłki nożnej Bolton Wanderers – Stoke City w ramach rozgrywek Pucharu Ligi Angielskiej, doszło do zawalenia się dwóch barierek strefujących trybuny, w konsekwencji czego kibice stojący na niższych sektorach zostali przygniecieni przez kibiców stojących na wyższych sektorach. W wyniku zdarzenia zginęły 33 osoby, a ponad 400 zostało rannych (głównie kibice drużyny Bolton Wanderers)². Na stadionie przebywało około 85 tysięcy widzów. Według pozyskanych informacji, część trybun była wyłączona z użytku, co w konsekwencji wymusiło wprowadzanie kibiców obu drużyn przez jedno wejście, w którym znajdowały się kołowrotki będące w złym stanie technicznym, powodujące zator. Znaczna część kibiców chciała kupić bilet tuż przed planowanym rozpoczęciem meczu, co wydłużyło czas oczekiwania na wejście i skupienie dużej ilości osób przed wejściem na stadion³. O 14:40 podjęto decyzję o zamknięciu bramek i niewpuszczaniu kolejnych kibiców w związku z przepełnieniem trybun. Część osób, która nie została wpuszczona na stadion przedarła się na trybuny, przeskakując kołowrotki i ogrodzenie stadionu. Doszło do ścisku i naporu na kibiców już przebywających na trybunach, w konsekwencji czego doszło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku uduszenia i zmiżdżenia.
3. **24 maja 1964 r., Estadio Nacional w Limie, Peru.** Podczas meczu piłki nożnej pomiędzy Peru (gospodarz) a Argentyną w ramach eliminacji do Igrzysk Olimpijskich w Tokio, doszło do paniki tłumu w wyniku starć z policją, w konsekwencji czego zginęło 328 osób, a ponad 500 zostało rannych⁴. Na stadionie przebywało około 54 tysiące widzów. W 84 minucie meczu peruwiański piłkarz strzelił bramkę, wyrównując tym samym wynik meczu na 1:1, co dawało Peru otwartą drogę do Igrzysk Olimpijskich. Gol nie został uznany przez urugwajskiego sędziego Ángela Eduardo Pazos, który stwierdził faul na argentyńskim piłkarzu. Wywołało to oburzenie wśród peruwiańskich kibiców. Dwóch kibiców drużyny-gospodarzy wdarło się na płytę boiska. Obecne na stadionie służby policyjne podjęły interwencję – zatrzymały kibiców wykorzystując środki przymusu bezpośredniego (gaz łzawiący, pałki służbowe, techniki ofensywne i defensywne). Kibice peruwiańscy odebrali to jako atak ze strony policji, co wywołało falę agresji wśród nich. Kibice wdarli się na płytę boiska oraz rzucali przedmiotami w stronę funkcjonariuszy policji. Służby policyjne użyły gazu łzawiącego oraz

² N. Baker, *Have they forgotten Bolton?*, The Sport Historian No. 18(1), Edinburgh, 1998, źródło: <http://library.la84.org/SportsLibrary/SportsHistorian/1998/sh181i.pdf> [dostęp: 26.09.2016].

³ <http://www.football-stadiums.co.uk/articles/the-burnden-park-stadium-disaster/> [dostęp: 26.09.2016].

⁴ <http://www.bbc.com/news/magazine-27540668> [dostęp: 25.09.2016].

– według niektórych źródeł – ostrej amunicji w celu spacyfikowania kibiców, w wyniku czego doszło do paniki tłumu. Peruwianczycy zaczęli kierować się schodami w stronę wyjść ze stadionu, które były zamknięte. Tłum napierający z trybun nie wiedział o zamkniętych wyjściach znajdujących się na dole, na poziomie ulicy, co spowodowało zagrożenie dla życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiżdżenia.

4. **23 czerwca 1968 r., Estadio Monumental, Buenos Aires, Argentyna.** Podczas derbów (arg. *Supercalisco*) w Buenos Aires pomiędzy drużynami Boca Juniors i River Plate, doszło do niekontrolowanego ruchu tłumu, w wyniku którego zginęły 74 osoby, a ponad 150 zostało rannych⁵. Na stadionie znajdowało się około 47 tysięcy kibiców. Z niewyjaśnionej przyczyny⁶ kibice drużyny Boca masowo zaczęli udawać się w kierunku bramy 12, która była zamknięta. Ci, którzy byli jeszcze na schodach albo trybunach napierali na kibiców znajdujących się przy bramie wyjściowej. Wywołało to ścisk, co spowodowało zagrożenie dla życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiżdżenia.
5. **2 stycznia 1971 r., Stadium Ibrox Park (obecnie Ibrox Stadium) w Glasgow, Szkocja.** Podczas meczu piłki nożnej pomiędzy drużynami Celtic a Rangers doszło do zdarzenia, w wyniku którego zginęło 66 osób, a 140 odniosło rany⁷. Na stadionie znajdowało się około 80 tysięcy widzów. W trakcie opuszczania trybun przez kibiców Rangers, na schodach doszło do upadku dwóch kibiców, co spowodowało reakcję łańcuchową powodując kolejne incydenty (upadanie osób na osoby, które upadły przed nimi, ang. *pile-up*) oraz przewrócenie się zainstalowanej na środku schodów barierki. Napierające osoby ze strony trybun, nieświadome zdarzenia spowodowały ścisk, co doprowadziło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiżdżenia.
6. **17 lutego 1974 r., Zamalek Stadium w Kairze, Egipt.** Przed meczem towarzyskim pomiędzy Zamalek S.C. (Egipt) a Duklą Praga (ówczesna Czechosłowacja) doszło do niekontrolowanego ruchu tłumu, w wyniku którego zginęło 48 osób, a 50 zostało rannych⁸. Organizatorzy meczu, w dniu planowanej imprezy, zmienili decyzję o miejscu jej odbycia. Zamiast na pojemniejszym Nasser Stadion, mecz został przeniesiony na Zamalek Stadion, który mógł pomieścić 40 tysięcy widzów. Przed stadionem zgromadziło się około 80 tysięcy kibiców, którzy zdawali sobie sprawę, że nie wszyscy wejdą na stadion zważywszy na niewystarczającą ilość miejsc na trybunach. W wyniku naporu tłumu na wejście na stadion doszło do ścisku, który spowodował zagrożenie dla życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiżdżenia.

⁵ <https://footballpink.net/2015/05/27/river-vs-boca-68-the-tragedy-of-la-puerta-12/> [dostęp: 26.09.2016].

⁶ Istnieje kilka hipotez branych pod uwagę. 1) Zrzucona z górnych trybun na dolne podpalona flaga drużyny River Plate spowodowała panikę wśród kibiców Boca Juniors; 2) Kibice River Plate weszli na sektor kibiców Boca Juniors, co spowodowało skierowanie się zbyt dużej ilości osób przez jedne schody w dół do wyjścia; 3) brama nr numer 12 była zamknięta lub zablokowana 4) Kibice Boca obrzucili służby policyjne pojemnikami z moczem, co spowodowało policję do użycia środków przymusu bezpośredniego, co w konsekwencji skłoniło kibiców Boca do ucieczki z trybuny w stronę bramy nr 12, źródło: <https://footballpink.net/2015/05/27/river-vs-boca-68-the-tragedy-of-la-puerta-12/> [dostęp: 26.09.2016].

⁷ <https://iainduff.wordpress.com/2010/12/28/the-ibrox-disaster-1971-scottish-footballs-darkest-hour/> [dostęp: 26.09.2016].

⁸ W. Murray, J. Murray, *The World's Game: A History of Soccer*, Chicago 1996, s. 190.

7. **8 lutego 1981 r., Karaiskakis Stadium w Neo Faliro, Pireus, Grecja.** Podczas meczu pomiędzy Olympiacos a AEK Ateny w ramach rozgrywek ligowych, doszło do zdarzenia, w wyniku którego zginęło 21 osób, a około 55 zostało rannych⁹. Po zwycięskim meczu (6:0), kibice drużyny Olympiacos ruszyli w stronę bramy 7, która nie była w pełni otwarta/odblokowana. Według źródłowych informacji, część kibiców straciła równowagę i przewróciła się, tym samym przewracając innych kibiców. Widzowie, którzy byli jeszcze na trybunach, szli w stronę schodów napierając na kibiców znajdujących się w wąskim korytarzu klatki schodowej. W wyniku niedrożności przejścia oraz upadku kibiców na schodach prowadzących do bramy 7 doszło do ścisku, co spowodowało zagrożenie życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiażdżenia.
8. **20 października 1982 r., Wielka Sportowa Arena – Centralny Stadion Lenina (obecnie Luzhniki Stadion) w Moskwie, ZSSR (obecnie Federacja Rosyjska).** Podczas meczu Pucharu UEFA pomiędzy FC Spartak Moskwa a HFC Haarlem (Holandia) doszło do niekontrolowanego ruchu tłumu, w wyniku którego 66 osób zginęło¹⁰, a 61 zostało rannych¹¹. Na stadionie było około 16,5 tysiąca widzów (stadion mógł pomieścić 80 tysięcy kibiców, ale ze względu na panującą niską temperaturę – poniżej –10 stopni Celsjusza – nie było dużego zainteresowania). Z uzyskanych informacji wynika, że zarządca stadionu otworzył tylko dwie trybuny (wschodnią „C” i zachodnią „A”), ponieważ nie miał odpowiednich zasobów do oczyszczenia ze śniegu wszystkich trybun. Według pozyskanych informacji, większość kibiców (około 12 tysięcy) udała się na trybunę „C”, ponieważ znajdowała się bliżej stacji metra¹². Po zakończonym meczu kibice zaczęli przemieszczać się w stronę wyjścia. Pod każdą trybuną znajdowały się dwa wyjścia (klatki schodowe) i wszystkie były otwarte, jednak kibice obserwujący mecz z trybuny „C” w większości wybrali schody nr 1, ponownie ze względu na bliskość stacji metra. W trakcie schodzenia klatką schodową, jeden z kibiców zatrzymał się lub upadł, co spowodowało efekt domina – przewracanie się kolejnych nadchodzących osób na osoby, które przed nimi upadły. Napierające ze strony trybun osoby nieświadome zdarzenia, powodowały ścisk na schodach, co w konsekwencji stworzyło zagrożenie dla życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiażdżenia.
9. **11 maja 1985 r., Bradford City Stadium (Valley Parade), Wielka Brytania.** Podczas meczu piłki nożnej pomiędzy drużynami Bradford City a Lincoln City w ramach rozgrywek III Ligi brytyjskiej doszło do pożaru, w wyniku którego 56 osób zginęło, a 265 zostało rannych¹³. Na stadionie znajdowało się około 11 tysięcy kibiców. Główna

⁹ J. Nauright, C. Parrish (red.), *Sports Around the World: History, Culture and Practice*, Santa Barbara 2012, s. 386.

¹⁰ Rozbieżności co do ilości ofiar wahają się od 3 do 340 osób. Wynika to z braku dostępu do oficjalnych danych, które zostały utajnione przez prowadzące śledztwo KGB. Radzieckie media przedstawiały ogólnikowe informacje o zdarzeniu. Po zdarzeniu wiele zachodnich gazet (min. El Pais, New York Times, La Stampa) czasopism sugerowało, że liczba ofiar została zaniżona, a prawdziwe przyczyny o katastrofie zatajone, źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/Luzhniki_disaster [dostęp: 6.10.2016].

¹¹ <https://www.theguardian.com/football/2008/may/04/championsleague> [dostęp: 26.09.2016].

¹² https://en.wikipedia.org/wiki/Luzhniki_disaster [dostęp: 26.09.2016].

¹³ http://stadiony.net/publikacje/wydarzenia_historyczne/wielka_tragedia_valley_parade [dostęp: 26.09.2016].

trybuna stadionu została zbudowana w 1911 roku. Konstrukcja – głównie wykonana z drewna – miała przestwory pomiędzy rzędami, co umożliwiało gromadzenie się śmieci pod trybunami. Dach trybuny pokryty był brezentem i asfaltem, co czyniło go łatwopalnym. W 44 minucie meczu dostrzeżono płomienie na północnym krańcu głównej trybuny. Przyczyną zaognienia był najprawdopodobniej niedopałek papierosa wrzucony pod trybuny, gdzie zalegały łatwopalne śmieci. Z początku, kibice bez pośpiechu przemieszczali się do innych stref widowni, zgodnie z poleceniami funkcjonariuszy policji¹⁴. Na trybunach nie było urządzeń gaśniczych z obawy przed użyciem ich przez chuliganów, więc nie podjęto działań gaśniczych. Wraz z szybko rozprzestrzeniającym się ogniem po całej trybunie głównej, spokojne przemieszczanie się kibiców zamieniło się w paniczną ucieczkę. Znaczna część widzów z trybuny głównej (na trybunie było około 2500-3000 osób) uciekła na płytę boiska. Najwięcej ofiar pożaru znaleziono z tyłu trybun. Widzowie, którzy podjęli ucieczkę w stronę wyjść ze stadionu napotkali zamknięte bramy, przy których nie było obecnych pracowników stadionu, którzy mogliby je otworzyć. Spowodowało to zagrożenie dla życia i zdrowia w wyniku poparzeń, zatrucia gazami, upadkiem, uduszeniem i zmiążdżeniem. Większość ofiar to osoby poniżej 20 i powyżej 70 roku życia. Akcję ratowniczą polegającą na ewakuacji poszkodowanych ze strefy niebezpiecznej prowadzili policjanci oraz kibice.

10. 29 maja 1985 r., Heysel Stadium w Brukseli, Belgia. Przed finałowym meczem Pucharu Europy pomiędzy FC Juventus a FC Liverpool doszło do starć między angielskimi i włoskimi kibicami, w wyniku których zginęło 39 osób, a kilkaset zostało rannych¹⁵. Około godziny 19:30 – na 45 minut przed zaplanowanym rozpoczęciem meczu – kibice drużyny Liverpool obrzucali butelkami i kawałkami betonu kibiców Juventus, stanowiących wbrew planom¹⁶, większość kibiców w neutralnym sektorze „Z”. Włoscy kibice zareagowali w taki sam sposób – obrzucając kibiców Liverpoolu przedmiotami, co spowodowało angielskich kibiców przebywających w sektorach „X” i „Y” do sforsowania metalowej, trzymetrowej siatki rozpiętej na metalowych słupkach i przedarcia się na przylegający sektor „Z”. Ogrodzenie strzeżone było przez kilku policjantów, którzy nie byli w stanie powstrzymać brytyjskich kibiców. Większość kibiców z sektora „Z” podjęło próbę ucieczki, próbując przeskoczyć ogrodzenie zbudowane z siatki i półtorametrowego murku oddzielającego trybunę od boiska, albo próbując przeskoczyć trzymetrowy mur stanowiący krawędź trybuny. W wyniku naporu na betonowy mur oddzielający trybunę od boiska (który był w złym stanie technicznym¹⁷), doszło do zawalenia się tego ogrodzenia i przygniecenia przez fragmenty muru włoskich kibiców. W konsekwencji starć pomiędzy kibicami oraz zawalenia się fragmentu muru doszło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku pobicia, uderzenia niebezpiecznymi przedmiotami, upadku, uduszenia i zmiążdżenia. Akcja ratownicza była utrudniona. Poszkodowa-

¹⁴ https://www.youtube.com/watch?v=6noPZpJ9_2w [dostęp: 26.09.2016].

¹⁵ <https://www.theguardian.com/football/2005/apr/03/newsstory.sport14> [dostęp: 26.09.2016].

¹⁶ Sektor „Z” przewidziany był dla neutralnych belgijskich kibiców. Jednak znaczna część biletów została sprzedana włoskim imigrantom w Belgii.

¹⁷ *How Heysel changed football: Explosive 80s*, źródło <https://www.youtube.com/watch?v=xpy6H9t-3f0> [dostęp: 26.09.2016].

nym udzielali pomocy medycznej przypadkowi kibice, którzy posiadali wykształcenie medyczne oraz 50 wolontariuszy Brytyjskiego Czerwonego Krzyża.

11. 12 marca 1988 r., Dasarath Rangasala Stadium w Katamandu, Nepal. W trakcie meczu piłkarskiego pomiędzy Janakpur Cigarette Factory Ltd a Liberation Army z Bangladeszu doszło do zdarzenia, w którego wyniku zginęły 93¹⁸ osoby, a ponad 100 zostało rannych¹⁹. Na stadionie przebywało około 30 tysięcy widzów. Kibice wypełnili trzy trybuny, przy czym tylko jedna trybuna (zachodnia) posiadała dach. W trakcie meczu doszło do silnego gradobicia. Na podstawie uzyskanych informacji, tłumy kibiców z innych trybun zaczęły uciekać przed gradem w stronę jedynej krytej trybuny, ale służby policyjne uniemożliwiły przedostanie się tam tłumowi. Kibice z niekrytych trybun ruszyli z powrotem w stronę południowej trybuny i udali się do tunelu wyjściowego. Brama od trybuny południowej była zamknięta, co doprowadziło do ścisku, który spowodował zagrożenie dla życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiżdżenia.

12. 15 kwietnia 1989 r., Hillsborough Stadium w Sheffield, Anglia. Podczas półfinałowego meczu Pucharu Anglii pomiędzy FC Liverpoolem a Nottingham Forest doszło do niekontrolowanego ruchu tłumów, w wyniku którego zginęło 96 osób, a 766 zostało rannych²⁰. Na 45 minut przed meczem, pod bramą C pojawił się tłum²¹. Na bieżąco napływali tam kibice, którzy przyjeżdżali indywidualnie oraz kibice grupowo eskortowani przez policję. O godzinie 14:30, a więc pół godziny przed meczem odnotowano narastający pod bramą C tłum i zagrożenie niebezpiecznym ściskiem. Podjęto decyzję o otwarciu bramy C, w celu niedopuszczenia do zagrożenia życia i zdrowia. Tłum kibiców Liverpoolu przeszedł przez bramę, następnie przez kołowrotki i skierował się tunelem prosto na trybunę Leppings Lane. Kibice przemieszczający się tunelem nie byli w stanie zobaczyć poziomu zapełnienia trybuny. Na już zapełnioną trybunę Leppings Lane, weszło dodatkowe 2000 osób. W tunelu nie było pracowników stadionu, którzy mogliby pokierować tłum do skrajnych wejść na sektor, które ograniczyłyby natłok w centralnej części sektora. Nieustannie wchodzący przez bramę C do tunelu kibice uniemożliwiali wycofanie się z sektora. O godzinie 15:00, tuż przed gwizdkiem rozpoczynającym mecz, w części centralnej trybuny Leppings Lane doszło do ścisku, który zaczął doprowadzać do incydentów uduszeń, wgnieceń w ogrodzenie i zmiżdżeń. Z początku policja określiła sytuację jako „akt agresji szalejącego tłumy” i nie otworzyła bramek umożliwiających wejście na płytę boiska, a osoby które wspinały się na ogrodzenie oddzielające trybuny od płyty boiska, spychała z powrotem w tłum. Na trybunach doszło do przewrócenia się barierok strefujących w wyniku naporu tłumy. Po pewnym czasie – kiedy osoby odpowiedzialne za organizację meczu uznały, że zachowanie

¹⁸ Inne źródła podają, że zginęło 70-73 osoby, źródło: http://articles.latimes.com/1988-03-13/news/mn-1821_1_soccer-fans [dostęp: 26.09.2016].

¹⁹ <http://news.bbc.co.uk/sport2/hi/football/1273347.stm> [dostęp: 26.09.2016].

²⁰ Home office, *The Hillsborough Stadium disaster 15 April 1989 inquiry by the Rt Hon Lord Justice Taylor, Interim Report*, London, 1989, źródło: <https://www.southyorks.police.uk/sites/default/files/Taylor%20Interim%20Report.pdf> [dostęp: 29.09.2016].

²¹ Hillsborough The Report of the Hillsborough Independent Panel, 2012 s. 37-40, źródło: http://hillsborough.independent.gov.uk/repository/report/HIP_report.pdf [dostęp: 26.09.2016].

tlumu to nie wynik agresji tylko ścisku – otworzono dwie furtki w ogrodzeniu oddzielającym trybunę od płyty boiska, którymi wyprowadzano poszkodowanych. W akcji ratunkowej brało udział 30 osób personelu medycznego organizacji St Johns Ambulance, 4 zespoły SYMAS²², wspierane przez policjantów oraz kibiców, którzy posiadali kompetencje medyczne. Niestety, karetki oczekiwały na poszkodowanych po drugiej stronie boiska, co zmusiło służby i kibiców do transportowania poszkodowanych na banerach reklamowych przez całą długość boiska, tracąc tym samym kluczowe, z perspektywy ratowania życia i zdrowia poszkodowanych, sekundy i minuty.

13. 13 stycznia 1991 r., Oppenheimer Stadion w Orkney, RPA. Podczas meczu towarzyskiego pomiędzy drużynami Kaizer Chiefs i Orlando Pirates doszło do starć pomiędzy kibicami, co doprowadziło do śmierci 42 osób i nieokreślonej liczby rannych²³. Na stadionie znajdowało się około 30 tysięcy kibiców, pomimo przewidzianej liczby dopuszczalnych 23 tysięcy widzów. W trakcie gry, sędzia uznał gol piłkarza drużyny Kaizer Chiefs, co wywołało oburzenie wśród fanów przeciwnego zespołu. Kibice Orlando Pirates obrzucali kibiców przeciwnej drużyny różnymi przedmiotami. Według źródeł informacji, doszło do aktów przemocy z użyciem ostrych narzędzi ze strony fanów Orlando Pirates, które wywołały panikę wśród kibiców przeciwnej drużyny, co doprowadziło do niekontrolowanego przemieszczenia części kibiców w przeciwną stronę i napierania na kibiców stojących przy ogrodzeniu oddzielającym sektory. W konsekwencji doszło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku pobicia, upadku, uduszenia i zmiażdżenia.

14. 5 maja 1992 r., Stade Armand Césari w Bastii, Francja. Przed planowanym rozpoczęciem meczu półfinałowego w Pucharze Francji pomiędzy SC Bastia a Olympique Marsylia, doszło do zawalenia się trybuny, w wyniku czego zginęło 18 osób, a kilkaset zostało rannych²⁴. Pojemność stadionu pierwotnie wynosiła 8750 miejsc, jednak ze względu na udział najlepszej w tamtych czasach pierwszoligowej drużyny francuskiej Olympique Marsylia, zarządca stadionu postanowił rozebrać północną trybunę mieszczącą 750 widzów i zastąpić ją tymczasową konstrukcją trybuny, która była w stanie pomieścić 9300 kibiców. Zarządca stadionu dokonał rozbiórki, a następnie budowy nowej trybuny bez wymaganych zezwoleń budowlanych. Przedsiębiorstwo realizujące projekt budowy trybuny miało trudności z pozyskaniem odpowiednich materiałów budowlanych w wyniku strajku pracowników portu morskiego w Marsylii, ale pozyskało je ostatecznie z lokalnego korsykańskiego rynku. Zarządca stadionu uzyskał zgodę Francuskiego Związku Piłki Nożnej na sprzedaż biletów na nowo wybudowaną trybunę, pomimo negatywnej opinii straży pożarnej na temat bezpieczeństwa trybuny oraz faktu, że ostatnie prace związane z budową trybuny zakończyły się na kilka godzin przed rozpoczęciem meczu. 90 minut przed meczem trybuny wypełniły się. Kibice zajmujący miejsca na nowej trybunie byli zaniepokojeni, ponieważ odczuwali niestabilność i chwiejność trybuny. Na 15 minut przed meczem spiker poprosił o mniej gwałtowne poruszanie się po trybunie. Pięć minut później górna część trybuny

²² SYMAS – South Yorkshire Metropolitan Ambulance Service.

²³ <http://www.rnews.co.za/article/2439/today-in-sa-sport-history-oppenheimer-stadium-victims> [dostęp: 26.09.2016].

²⁴ <http://www.stadiumguide.com/twenty-years-ago-the-bastia-stadium-disaster/> [dostęp: 26.09.2016].

zawaliła się razem z 2000 kibiców. W konsekwencji doszło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku upadku z wysokości. Szpitale szybko zapełniły się poszkodowanymi, stąd część z nich została przetransportowana na kontynentalną część Francji.

- 15. 16 czerwca 1996 r., Stadion w Lusake, Zambia.** Podczas meczu pomiędzy reprezentacją narodową Zambii a Sudanu w ramach eliminacji do Mistrzostw Świata w Piłkę Nożną, doszło do niekontrolowanego ruchu tłumu, w wyniku którego 9 osób zginęło, a 78 zostało rannych²⁵. Kibice reprezentacji Zambii, w euforii wynikającej ze zwycięstwa swojej drużyny, zaczęli się tratować, co spowodowało zagrożenie dla życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiążdżenia.
- 16. 16 października 1996 r., Mateo Flores Stadium w Gwatemali, Gwatemala.** Przed meczem pomiędzy Gwatemalą a Kostaryką w ramach eliminacji do Pucharu Świata w Piłce Nożnej, doszło do ścisku tłumu, w wyniku którego 78 osób zginęło, a 180 zostało rannych²⁶. Obecny na stadionie przedstawiciel FIFA stwierdził, że wprowadzono do obrotu fałszywe bilety, co przyczyniło się do obecności na stadionie większej liczby kibiców niż planowano²⁷. Trybuna południowa została nadmiernie wypełniona kibicami, co w pewnym momencie spowodowało napór kibiców z górnej części trybuny na kibiców znajdujących się przy ogrodzeniu oddzielającym trybunę od płyty boiska. Obecne na miejscu służby bezpieczeństwa w pewnym momencie otworzyły awaryjne bramki w ogrodzeniu oddzielającym trybunę od płyty boiska, co umożliwiło wydostanie się kibicom i ograniczenie ścisku. Pomimo to, doszło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku uduszenia i zmiążdżenia.
- 17. 6 kwietnia 1997 r., Stadion w Lagos, Nigeria.** Po meczu pomiędzy Nigerią a Egiptem w ramach kwalifikacji do Pucharu Świata w Piłce Nożnej doszło do zdarzenia, w wyniku którego 5 osób zginęło, a kilkanaście zostało hospitalizowanych²⁸. Po zakończeniu meczu około 40 tysięczny tłum zaczął kierować się do wyjść. Trzy z pięciu bram były zamknięte. Tłum napierający na osoby będące przy zamkniętych bramach nie był świadomy braku przejścia, co spowodowało ścisk. Doszło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku uduszenia, zmiążdżenia, zdeptania i stratowania.
- 18. 23 kwietnia 2000 r. Stadion w Monrovi, Liberia.** W trakcie meczu pomiędzy reprezentacją Liberii i Czadu w ramach kwalifikacji do Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej, doszło do ścisku, w wyniku którego zginęły 3 osoby, a tysiące zostało rannych²⁹. W wyniku przekroczenia dopuszczalnej ilości osób jaką mogły pomieścić trybuny doszło do ścisku, co spowodowało zagrożenie dla życia i zdrowia w wyniku uduszenia i zmiążdżenia.
- 19. 9 maja 2000 r., Ohene Djan Stadion w Accara, Ghana.** W trakcie meczu w ramach rozgrywek ligowych pomiędzy drużynami Kumasi Asante Kotoko a Accra Hearts z Oak, doszło do paniki tłumu, w wyniku której zginęło 127 osób, a 250 zostało ran-

²⁵ <http://www.cbsnews.com/news/major-soccer-stadium-disasters/> [dostęp: 26.09.2016].

²⁶ <http://www.cbsnews.com/news/major-soccer-stadium-disasters/> [dostęp: 26.09.2016].

²⁷ <http://www.fifa.com/news/y=1996/m=10/news=stadium-disaster-guatemala-city-with-approximately-dead-70061.html> [dostęp: 26.09.2016].

²⁸ <http://www.telegraph.co.uk/sport/football/3003121/Football-stadium-disasters.html> [dostęp: 26.09.2016].

²⁹ <http://www.cbsnews.com/news/major-soccer-stadium-disasters/> [dostęp: 26.09.2016].

nych³⁰. Stadion miał pojemność 40 tysięcy widzów. Pod koniec meczu, kiedy Accra Heart z Oak prowadziła 2:1, doszło do wzburzenia kibiców Kumasi Assante Kotoko, czego przejawem było wyrywanie krzesłek i rzucanie nimi w stronę płyty boiska. Policja użyła granatów z gazem łzawiącym oraz broni gładkolufowej w celu oddania strzałów ostrzegawczych, co spowodowało panikę tłumu. Kibice zaczęli uciekać w stronę wyjść tratując się wzajemnie, powodując przy tym ścisk. Doszło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiżdżenia.

20. 9 lipca 2000 r., Stadion Narodowy w Harare, Zimbabwe. Podczas meczu pomiędzy RPA a Zimbabwe w ramach kwalifikacji do XVII Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej, doszło do paniki tłumu, w wyniku której 13 osób zginęło, a około 100 zostało rannych³¹. Na stadionie przebywało około 35 tysięcy widzów. Po zdobytej przez drużynę RPA drugiej bramce, kibice Zimbabwe w wyniku swojego niezadowolenia, zaczęli rzucać różne przedmioty na płytę boiska. W celu opanowania sytuacji służby policyjne zastosowały wobec kibiców z Zimbabwe gaz łzawiący. Fakt postępującego wypełniania stadionu gazem zmusił sędziego do przerwania meczu i opuszczenia płyty boiska wraz z piłkarzami obu drużyn. Granaty z gazem łzawiącym wystrzelwane w stronę trybun spowodowały panikę tłumu i ucieczkę kibiców w stronę wąskich wyjść na górze trybun, co spowodowało ścisk i trawienie się kibiców. Doszło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiżdżenia.

21. 11 kwietnia 2001 r., Ellis Park Stadion w Johannesburgu, RPA. W trakcie meczu piłki nożnej w ramach rozgrywek ligowych pomiędzy drużyną Kaizer Chiefs a Orlando Pirates doszło do zdarzenia, w wyniku którego zginęły 43 osoby, a 158 zostało rannych³². Obie drużyny były uznawane za potencjalnych zwycięzców sezonu, posiadały najwięcej kibiców w Południowej Afryce oraz siedziby w Johannesburgu, co wpłynęło na duże zainteresowanie meczem. Pojemność stadionu wynosiła 50 tysięcy widzów. Na stadion weszło około 80 tysięcy kibiców, z czego większość (76 tysięcy) kupiła bilety w kasach przed meczem. Dokładna liczba sprzedanych biletów nie została określona, ponieważ doszło do wielu nieprecyzyjnych działań (dodrukowywanie biletów, zwracanie biletów, nieksięgowanie sprzedanych biletów itp.) O godzinie 19:15 zaprzestano sprzedawania biletów. Na północnych bramach stadionu rozpoczęto zachęcanie kibiców, którzy nie weszli na stadion, do powrotu do domu, za to na południowo-zachodnich bramach informowano o możliwości zakupu biletów na bramach północnych, co wywołało dezinformację wśród kibiców. O godzinie 19:45 tłum wyłamał bramę 4 i ogrodzenie przy bramie 6, co spowodowało wdarcie się do wnętrza stadionu tysięcy osób. Do godziny 19:55 wszystkie bramy północne (4, 5, 6, 7) zostały wyłamane. Kibice, którzy weszli na stadion w sposób nieautoryzowany, przedarli się przez kołowrotki i zaczęli zapełniać trybuny, głównie północno-wschodnie, powodując ścisk. Służby porządkowe – z niejasnych przyczyn – użyły gazu łzawiącego w stosunku do kibiców. Doszło do paniki tłumu i jeszcze większego zagrożenia dla życia i zdrowia w wyniku upadku, uduszenia i zmiżdżenia.

³⁰ http://datablog.peacefonline.com/pages/blog/23/2013_may_9tha.pdf [dostęp: 26.09.2016].

³¹ <http://www.contrast.org/hillsborough/history/zimbabwe.shtm> [dostęp: 26.09.2016].

³² B.M. Nqoepe, *Final Report Commission of inquiry into the Ellis Park Stadium soccer disaster of 11 April*, Pretoria 2001.

22. 1 lutego 2012 r., Port Said Stadion w Port Said, Egipt. Po meczu piłki nożnej pomiędzy drużynami El Masry i El Ahly w ramach rozgrywek ligowych doszło do zamieszek, w wyniku których 74 osoby zginęły, a ponad 500 zostało rannych³³. Po zakończeniu wygranego meczu dla drużyny El Masry (3:1), kibice tej drużyny wdarli się na płytę boiska i skierowali się w stronę trybun zajętych przez kibiców przeciwnej drużyny. Kibice El Masry zaatakowali fanów El Ahly, wykorzystując pałki, noże, kamienie, wyrwane krzeselka i materiały pirotechniczne. Część kibiców El Ahly odniosła obrażenia w czasie panicznej ucieczki w stronę wyjść, które okazały się być zamknięte. Piłkarze drużyny El Ahly zabarykadowali się w szatni, do której próbowali dostać się kibice przeciwnej drużyny. W celu odbicia piłkarzy wysłano żołnierzy. Trener drużyny El-Ahly został pobity. W wyniku starć oraz paniki tłumu doszło do zagrożenia życia i zdrowia w wyniku pobicia, ran klutych i tłuczonych, uduszenia i zmiżdżenia. Niektóre źródła informacji³⁴ podają, że przyczyną zamieszek była chęć zemsty władz lokalnych na ultrasach El-Ahly, którzy brali czynny udział w protestach na placu Tahrir. Według tych źródeł, policja nie próbowała zapobiec wtargnięciu na boisko, otworzyła wejścia oddzielające kibiców i uniemożliwiła ucieczkę kibiców El-Ahly ze stadionu.

23. 13 listopada 2015 r., Stadion Narodowy Stade de France w Saint-Denis (miejsco-wość pod Paryżem), Francja. Podczas meczu towarzyskiego pomiędzy reprezentacją Francji i Niemiec doszło do symultanicznego ataku terrorystycznego, w wyniku którego zginęły 130 osób, a 398 zostało rannych³⁵. Jednym z celów ataku byli widzowie na Stadionie Narodowym, gdzie grupa trzech zamachowców – samobójców zdetonowała nasobne ładunki wybuchowe w okolicach Stadionu Narodowego Francji³⁶. Na stadionie przebywało około 60 tys. kibiców, w tym prezydent Francji Francois Hollande. Około godziny 21:20 (20 minut po rozpoczęciu meczu) nieznany mężczyzna podszedł do bramy stadionu z zamiarem wejścia na stadion³⁷. Zamachowiec nie został wpuszczony przez stewarda. Doszło do detonacji nasobnego urządzenia wybuchowego, w wyniku czego zginął zamachowiec oraz członek służby stadionowej, który go nie wpuścił. O godzinie 21:30 doszło do drugiego wybuchu w okolicy stadionu. W wyniku drugiej eksplozji zginął zamachowiec, który zdetonował ładunek wybuchowy. W tym samym czasie, część kibiców została ewakuowana na płytę boiska, a część przemieściła się do tunelu okalającego stadion, gdzie kierowana przez stewardów, krążyła dokoła stadionu śpiewając hymn narodowy³⁸. O godzinie 21:53 doszło do trzeciego wybuchu w okolicy stadionu. W wyniku trzeciej eksplozji zginął zamachowiec, który zdetonował ładunek wybuchowy. Kibice zostali wypuszczeni ze stadionu w momencie, kiedy służby odpowiedzialne za reagowanie na incydenty terrorystyczne wydały na to zgodę. Istnieje

³³ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16845841> [dostęp: 26.09.2016].

³⁴ <https://www.theguardian.com/world/2012/feb/05/egypt-football-massacre-police-arab-spring> [dostęp: 26.09.2016].

³⁵ EUROPOL, European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2016, Haga, 2016, s. 22.

³⁶ <https://www.stratfor.com/analysis/what-expect-after-nov-13-paris-attacks> [dostęp: 11.10.2016].

³⁷ <http://edition.cnn.com/interactive/2015/11/world/map-paris-shootings/> [dostęp: 11.10.2016].

³⁸ <http://www.independent.ie/world-news/europe/paris-terror-attacks/video-french-fans-sang-la-marseillaise-as-they-were-evacuated-from-the-stade-de-france-34199773.html> [dostęp: 11.10.2016].

przypuszczenie, że scenariusz ataku na stadion przewidywał detonację jednego ładunku wybuchowego na trybunie stadionu i detonację dwóch pozostałych na drogach ewakuacyjnych/punktach koncentracji ewakuowanych, w momencie zapełnienia ich kibicami ewakuowanymi ze stadionu.

Wnioski

- Sytuacje kryzysowe na stadionach powstają w wyniku zablokowanych lub niedrożnych wyjść lub dróg wyjściowych (5); błędnych decyzji organizatora dotyczących zarządzania ruchem tłumu (4); złego stanu technicznego elementów konstrukcyjnych stadionu (3); starć pseudokibiców między sobą (3); starć pseudokibiców ze służbami porządkowymi i policyjnymi (3); pożarów (1); sprzedaży fałszywych biletów (1); euforii tłumu (1); *pile-up*³⁹ (1); ekstremalnych warunków pogodowych (1), zamachów terrorystycznych(1).
- Do najczęstszych rodzajów skutków w postaci utraty życia i zdrowia uczestników imprez na stadionach należą uduszenia w wyniku unieruchomienia klatki piersiowej; upadek ze schodów i stopni; zmiążdżenia, pchnięcia i zdeptania przez tłum w panice; uderzenie przez rzucony, wystający lub spadający przedmiot; ugodzenie, uderzenie, skręcenie, pobicie i zadrapanie przez inną osobę; narażenie na niekontrolowany pożar budynku lub budowli; zawałenie się budynku lub budowli; podrażnienia górnych dróg oddechowych i skóry w wyniku działań gazów obojętniających. Najbardziej zagrożonymi grupami osób są osoby starsze, dzieci oraz niepełnosprawni.
- Większości sytuacji kryzysowych na stadionach towarzyszyła paniczna reakcja tłumu i niekontrolowane ruchy tłumu powodujące ścisk, co generowało największe zagrożenie dla życia i zdrowia osób przebywających na stadionie (19 na 23 analizowane przypadki).
- Uzyskanie przez obiekt sportowy certyfikatów bezpieczeństwa międzynarodowych federacji piłki nożnej lub krajowych związków piłki nożnej nie wyklucza możliwości wystąpienia zagrożenia dla życia i zdrowia w znaczących rozmiarach.
- W większości sytuacji kryzysowych na stadionach wystąpiła dysproporcja pomiędzy obecnymi na obiekcie siłami i środkami ratowniczymi a liczbą poszkodowanych, co wymusiło zaangażowanie do działań ratowniczych służb nie ratowniczych, członków organizacji pozarządowych oraz nieposzkodowanych kibiców.
- W przypadku użycia środków przymusu bezpośredniego przez zwarte pododdziały i oddziały policji oraz służby porządkowe, istnieje ryzyko wystąpienia paniki tłumu powodującej ucieczkę kibiców w stronę wyjść.
- Osoba obserwująca sytuację na stadionie z poziomu uczestnika imprezy nie ma pełnego obrazu sytuacji, a tłum kierujący się najkrótszą i najprostszą drogą na trybuny/do wyjść, nie ma świadomości sytuacji przy bramach wyjściowych/trybunach.

³⁹ Efekt domina polegający na upadku na inną osobę, która również upada i powoduje upadek kolejnych osób.

- Do negatywnych zdarzeń może dojść w zasadzie w każdym miejscu przebywania dużej liczby osób w ograniczonej przestrzeni – na trybunach, w klatkach schodowych, tunelach, kołowrotkach i bramach. Największe ryzyko wypadku niesie ze sobą przemieszczanie się tłumu po schodach, co może spowodować efekt domina (upadek jednej osoby na drugą powoduje kolejny upadek). Znaczne ryzyko pojawienia się ścisku występuje w tzw. przejściach gardłowych (ang. *bottlenecks*), czyli przejściach o nieadekwatnej przepustowości do zaplanowanej liczby użytkowników przejścia.
- Wysokie ogrodzenia zewnętrzne, rozdzielające sektory trybun lub oddzielające trybuny od płyty boiska, zmniejszają ryzyko nieautoryzowanego wejścia do strefy chronionej, ale utrudniają ewakuację uszkodzonych i zwiększają ryzyko wystąpienia ścisku.
- Istnieje ryzyko wystąpienia działań odwetowych kibiców jednej drużyny na kibicach przeciwnej drużyny w przypadku wystąpienia negatywnego zdarzenia, w którym śmierć ponieśli tylko kibice jednej drużyny. Ryzyko jest większe, kiedy wśród ofiar są tylko kibice drużyny-gości, co wynika z poczucia odpowiedzialności drużyny-gospodarzy za bezpieczeństwo imprezy.
- Procedury reagowania w sytuacji wystąpienia pożaru lub zagrożenia zawaleniem budynku mogą nie przynieść zamierzonego efektu lub przynieść odwrotny efekt w sytuacji wystąpienia zagrożenia o charakterze terrorystycznym.

Rekomendacje

- Należy stale i bezwzględnie nadzorować podmioty zobowiązane do przestrzegania przepisów budowlanych, przeciwpożarowych, dotyczących organizacji imprez masowych oraz wypracowanych przez międzynarodowe federacje piłki nożnej i krajowe związki piłki nożnej standardów bezpieczeństwa na stadionie. Dla zapewnienia wdrażania standardów bezpieczeństwa w aspekcie techniczno-budowlanym kluczowe jest włączenie podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo meczów piłki nożnej w cały cykl życia obiektu sportowego (fazę studialną i koncepcyjną; fazę projektowania; fazę budowy, przebudowy, remontu, montowania; fazę eksploataowania; fazę rozbierania).
- Zaleca się tworzenie banków dobrych praktyk, które łączyłyby wiedzę zarządców stadionów, organizatorów meczów piłki nożnej, krajowego związku piłki nożnej, klubów piłkarskich, policji, straży pożarnej i innych podmiotów, które zaangażowane są w zapewnienie bezpieczeństwa meczów piłki nożnej.
- Zaleca się przeanalizowanie przepisów prawnych dotyczących bezpieczeństwa imprez masowych, wewnętrznych procedur awaryjnych i zasad postępowania podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo meczów piłki nożnej w kontekście reagowania na zagrożenia o charakterze terrorystycznym.
- Wszystkie bramy w trakcie imprezy powinny być odblokowane i możliwe do pełnego otworzenia w sposób automatyczny (z poziomu centrum dowodzenia) i ręczny (przez stewardów). Każda brama w czasie trwania imprezy powinna mieć zapewnioną obsadę

stewardów⁴⁰, którzy w razie wystąpienia zagrożenia będą w stanie niezwłocznie otworzyć bramy.

- Należy bezwzględnie przestrzegać limitów osób na trybunach oraz stale monitorować poziom ich zapelnienia. W przypadku ich przekroczenia oraz wystąpienia zjawiska ścisku, zalecane jest wykorzystanie płyty stadionu, jako naturalnego miejsca ewakuacji nadmiernej liczby osób. Niezbędne do tego jest zapewnienie na czas imprezy stałej obsady stewardów przy bramkach dzielących trybuny od płyty boiska, którzy w razie wystąpienia zagrożenia będą w stanie niezwłocznie otworzyć bramki.
- Zaleca się tworzenie rozwiązań umożliwiających prognozowanie ilości osób chętnych do wzięcia udziału w imprezie (np. wcześniejsza rejestracja kibiców, tańsze bilety zakupione przed imprezą). Warto rozważyć posiadanie planów awaryjnych na wypadek przybycia pod stadion zbyt dużej ilości osób (np. mobilne telebimy umożliwiające relacje na żywo, ustawione na parkingu stadionu).
- Jeśli nie ma zagrożenia dla porządku i bezpieczeństwa publicznego, zaleca się unikanie lokalizowania zwartych oddziałów i pododdziałów policji w miejscach widocznych dla kibiców. W przypadku potrzeby interwencji, nie zaleca się stosowania przez funkcjonariuszy policji granatów z gazem łzawiącym oraz broni gładkolufowej, zważywszy na ryzyko wystąpienia paniki tłumu i wzrostu zachowań agresywnych.
- Zaleca się prowadzenie pełnego monitoringu ruchu tłumu (CCTV, bezpośrednia obserwacja) oraz stałej i aktywnej komunikacji z uczestnikami imprezy (za pośrednictwem spikera oraz stewardów), w celu przeciwdziałania wystąpienia zagrożeń (np. informowanie o zatorach i alternatywnych przejściach, zachęcaniu do pozostania na miejscu w celu ograniczenia ścisku w przejściach gardłowych, informowaniu o drogach ewakuacji).
- Zaleca się sprzedawanie imiennych biletów z wyznaczonym miejscem siedzącym oraz egzekwowanie rozmieszczenia kibiców na kołowrotkach i innych bramkach strefujących.

Bibliografia

Publikacje zwarte

Murray W., Murray J., *The World's Game: A History of Soccer*, Chicago, 1996.

Nauright J., Parrish C. (red.), *Sports Around the World: History, Culture and Practice*, Santa Barbara, 2012.

Artykuły naukowe

Baker N., *Have they forgotten Bolton?*, *The Sport Historian* No. 18(1), Buffalo, 1998.

Shiels R.S., *The Fatalities at the Ibrox disaster of 1902*, *The Sports Historian*, No. 18(2), Edinburgh, 1998.

⁴⁰ Steward jest tutaj rozumiany jako członek służby informacyjnej lub porządkowej organizatora meczu w rozumieniu przepisów ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych. Zadaniem Stewardów jest bezpośrednia obserwacja sytuacji na stadionie i informowanie centrum dowodzenia o zagrożeniach; reagowanie na incydenty nieprzestrzegania regulaminu imprezy, obiektu sportowego lub przepisów prawa; udzielanie wszystkich niezbędnych informacji uczestnikom imprezy; udzielanie pierwszej pomocy i wskazywanie kierunku ewakuacji oraz wspieranie procesu monitorowania i kierowania tłumem.

Raporty

EUROPOL, European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2016, Haga, 2016.

Hillsborough The Report of the Hillsborough Independent Panel, London, 2012.

Home office, The Hillsborough Stadium disaster 15 April 1989 inquiry by the Rt Hon Lord Justice Taylor, Interim Report, London, 1989.

Nqoepe B.M., *Final Report Commission of inquiry into the Ellis Park Stadium soccer disaster of 11 April*, Pretoria, 2001.

Źródła internetowe

<http://www.bbc.com>

<http://www.cbsnews.com>

<http://www.contrast.org>

<http://www.datablog.peacefonline.com>

<https://www.en.wikipedia.org>

<http://www.fifa.com>

<http://www.football-stadiums.co.uk>

<http://www.footballpink.net>

<http://www.hillsborough.independent.gov.uk>

<https://www.iainduff.wordpress.com>

<http://www.independent.ie>

<http://www.stadiumguide.com>

<https://www.stratfor.com>

<http://www.mews.co.za>

<http://www.stadiony.net>

<https://www.youtube.com>

KLAUDIA BOGACKA

ZABEZPIECZENIE MASOWYCH IMPREZ SPORTOWYCH PRZED ZAGROŻENIAMI TERRORYSTYCZNYMI

Wstęp

Przed organizatorami imprez masowych stoi jedno z najpoważniejszych wyzwań dzisiejszych czasów – zapewnienie bezpieczeństwa uczestnikom imprez masowych w związku z zagrożeniami terrorystycznymi. Najbardziej popularnymi formami imprez masowych są imprezy sportowe organizowane w celu współzawodnictwa sportowego lub popularyzowania kultury fizycznej.

Miejsca skupiające duże grupy ludzi stały się obiektami pożądania dla terrorystów. Kierują oni zamachy bombowe przeciwko celom masowym, ponieważ niesie to za sobą więcej ofiar, także tych przypadkowych, uwydatniając przy tym zamiary taktyczne – intencjonalne nagłośniecie sprawy i zastraszenie społeczeństwa. Wydaje się, że najistotniejsze, z punktu widzenia zamachowców, jest stworzenie sytuacji zagrożenia, a nie sam sposób, w jaki zostaje osiągnięty końcowy efekt. Terrorysty dostrzegli dla siebie szczególną szansę w tym względzie w związku z niekontrolowanym ruchem tłumu w wyniku paniki lub niepoprawnego zarządzania jego przepływem. Historia pokazuje, że niedostateczna wiedza na temat psychologii tłumu doprowadzała do tragedii nie związanych w żaden sposób z aktami terroryzmu. Przykładem jest tragedia w Hillsborough, która zwróciła uwagę i przyczyniła się do zwiększenia świadomości rządzących oraz służb w zakresie zarządzania przepływem tłumu. Dla terrorystów sposób na wywołanie psychozy strachu i przykład prób wpłynięcia na decydentów politycznych jest najistotniejszy¹. Uwzględniając ten punkt widzenia i łącząc te pożądane przez terrorystów efekty z katastrofą typu Hillsborough, gdzie uczestnicy imprezy ginęli wskutek niewłaściwego zarządzania przepływem tłumu, możemy zakładać, że tego typu czynniki (panika tłumu, niepoprawne zarządzanie tłumem) połączone z atakiem terrorystycznym na imprezę masową byłyby bardzo interesujące dla terrorystów, którzy chętnie chcieliby zintensyfikować efekty swoich wysiłków.

¹ T. Bialek, *Terroryzm. Manipulacja strachem*, Warszawa 2005.

Dlaczego masowe imprezy sportowe?

Ataki terrorystyczne wymierzone w masowe imprezy sportowe, poprzez dramatyzm sytuacji, zwracają na siebie uwagę mediów – czwartej władzy. Terrorysty przekonali się o sile i znaczeniu mediów po dokonaniu zamachu na Igrzyska Olimpijskie w Monachium – oprócz wydarzenia zostały zauważone również jego przyczyny. Przebieg śledzono w ponad 100 krajach. Ośmiu palestyńskich terrorystów z organizacji Czarny Wrzesień pokonało 5 września 1972 r. o świcie ogrodzenie wioski olimpijskiej. Zabili w izraelskiej kwaterze dwóch sportowców, dziewięciu wzięli jako zakładników, po czym udali się śmigłowcami na lotnisko wojskowe, gdzie czekał gotowy do lotu samolot. Zażądali uwolnienia Palestyńczyków przetrzymywanych w Izraelu, pięciu terrorystów przebywających w niemieckich więzieniach oraz eskortowanego przelotu z zakładnikami do Egiptu. Jednak na miejscu doszło do niekontrolowanej wymiany ognia, gdy policyjni snajperzy zaczęli strzelać. Do jednego z helikopterów terrorysta wrzucił granat. W drugim helikopterze inny zastrzelił zakładników – zginęło jedenastu izraelskich sportowców. Zabitych zostało pięciu z ośmiu terrorystów, natomiast trzech aresztowano. Niedługo po tym rozpoczęły się liczne sprawozdania z wydarzenia w mediach. Wielu ludzi na całym świecie dostrzegło w największym wydarzeniu sportowym dodatkową arenę konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Terrorysty dopuścili się czynów o wartości medialnej poprzez rozmiar przemocy, liczbę ofiar oraz symboliczny wybór miejsca².

Czynniki medialne decydujące o imprezie godnej zaatakowania według ocen terrorystów spowodowały, że Polska wraz z Ukrainą również mogły paść ofiarą działań terrorystycznych podczas trwania rozgrywek piłkarskich w ramach turnieju finałowego UEFA EURO 2012. Czynniki medialne, czyli obecność prasy i uwagi całego świata oraz ogromne skupiska ludzi w centrach miast i bezpośrednio na stadionach sugerowały potrzebę zwiększenia zabezpieczeń przed zagrożeniami terrorystycznymi.

Jednym z celów symultanicznych zamachów w Paryżu w listopadzie 2015 r. stał się stadion Stade de France. We francuskim dzienniku „L'Equipe” zamieszczono raport na temat serii zamachów na terenie i w obrębie obiektu sportowego. Terrorysty zaplanowali samobójczy atak podczas towarzyskiego meczu Francja – Niemcy. Następne zamachy miały mieć miejsce w tłumie ludzi próbujących wydostać się ze stadionu. Plan napastników nie powiódł się, gdyż terrorysty nie posiadali biletów uprawniających do wstępu na Stade de France. Próbowali dostać się na teren obiektu dopiero po rozpoczęciu meczu. Jednak wraz z rozpoczęciem spotkania zamknięto piętnaście bramek, a tylko trzy (w tym dwie dla widzów) pozostawiono otwarte. Na teren stadionu miało przedostać się dwóch z trzech zamachowców-samobójców – jeden do sektora północnego, drugi do wschodniego. W związku z brakiem wejściówek zostali wyproszeni przez stewardów. Dopuszczając ewentualność ich posiadania, dotarliby do drugiej bramki, gdzie z kolei stewardzi przeprowadzają szczegółowe kontrole widzów. Terrorysty przewidywali, że po detonacji tzw. pasu szahida³ spaniowany tłum zacznie uciekać z terenu obiektu. Na ocalałych miał czekać

² Tamże, s. 34, 49–50.

³ Pas szahida – część garderoby noszona przez zamachowca, wyposażona w ładunki wybuchowe połączona z detonatorem ([tps://en.oxforddictionaries.com/definition/explosive_belt](https://en.oxforddictionaries.com/definition/explosive_belt) [dostęp: 16.10.2016]).

kolejny zamachowiec-samobójca, który spowodowałby kolejny wybuch i następne ofiary. Jednak terroryści nie zdołali dostać się na trybuny. Pierwszy z nich dokonał detonacji ładunku przy jednym z wejść na Stade de France, po tym jak steward odkrył na jego ciele śmiercionośną kamizelkę. Prócz zamachowcy zginął przechodzień. Chwilę później wysadził się drugi z atakujących. Trzeci dokonał zamachu przy restauracji McDonalds w oczekiwaniu na spanikowany tłum kibiców. Obyło się bez ofiar śmiertelnych. Ludzi zgromadzonych na trybunach nie powiadomiono o serii zamachów, aby nie wywołać paniki. Osobami, które otrzymały informację o incydentach był obecny na meczu prezydent Francji Francois Hollande wraz z dygnitarzami państwowymi. W przerwie spotkania powiadomiono również trenerów obu reprezentacji, którzy zdecydowali się nie przekazywać tragicznych wieści piłkarzom. Po zakończeniu postanowiono ewakuować widzów na płytę boiska, czyli najbezpieczniejsze miejsce w obrębie stadionu, aby zapobiec wybuchowi paniki 80-tysięcznego tłumu. W tym czasie na terenie obiektu służby przeprowadziły akcję w poszukiwaniu ładunków wybuchowych i kolejnych, potencjalnych terrorystów⁴.

Przykład ataku na Stade de France obrazuje dwie zasadnicze kwestie związane z zagrożeniem terrorystycznym dla imprez masowych. Po pierwsze, masowe imprezy sportowe, mimo upływu kilkudziesięciu lat od opisanych powyżej zdarzeń w Monachium, nadal pozostają interesującym celem ataków terrorystycznych. Po drugie, *modus operandi* sprawców zamachów ulega ciągłym przemianom i z tego powodu szczególnie trudno zapobiegać jest atakom terrorystycznym na imprezy masowe.

Terroryzm jako przejaw ewolucji zagrożeń masowych imprez sportowych

Jak dotąd nie wyznaczono precyzyjnej, uniwersalnej definicji terroryzmu. Na przeszkodzie stoją głównie względy polityczne – ideologie, kultury, indywidualne interesy oraz partykularyzmy. Ponadto terroryzm podlega nieustannym, różnorodnym i chaotycznym transformacjom. Wydaje się być zjawiskiem zbyt heterogenicznym. W związku z powyższym funkcją definicji terroryzmu jest jedynie swoiste przybliżenie zjawiska, podając jego typowe cechy⁵.

Polski Kodeks karny definiuje przestępstwo o charakterze terrorystycznym w rozdziale XIV dotyczącym objaśnień wyrażeń ustawowych, w artykule 115 § 20, jako *czyn zabroniony, zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, popełniony w celu:*

- 1) *poważnego zastraszenia wielu osób,*
- 2) *zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonej czynności,*

⁴ Przerazający plan terrorystów. Na Stade de France mogło dojść do masakry, polskieradio.pl, polskieradio.pl/43/265/Artykul/1545300,Przerazajacy-plan-terrorystow-Na-Stade-de-France-moglo-dojsc-do-masakry [dostęp: 16.09.2016].

⁵ Zob. A. Zięba, *Badania nad terroryzmem w naukach o bezpieczeństwie*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, Warszawa 2014, s. 220–236.

- 3) wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej
– a także groźba popełnienia takiego czynu⁶.

Najczęściej wymianianym kwalifikatorem terroryzmu jest przemoc – pojawia się w 83,5% istniejących definicji. W niektórych przypadkach skuteczne może się okazać samo zagrożenie użycia przemocy. Z tego wynika, że bez realnej lub potencjalnej (groźby i ostrzeżenia) przemocy nie można mówić o terroryzmie. Bartosz Bolechów używa definicji operacyjnej wskazującej, że *terroryzm jest formą przemocy politycznej, polegającej na stosowaniu morderstw lub zniszczenia (albo grożeniem zastosowania takich środków) w celu wywołania szoku i ekstremalnego zastraszenia jednostek, grup, społeczeństw lub rządów, czego efektem mają być wymuszenia pożądaných ustępstw politycznych, spowodowanie nieprzemysłanych działań lub/i zademonstrowanie/nagłośnienie własnych politycznych przekonań*⁷. Współcześnie terroryzm jest wyrazem niezadowolenia oraz buntu przeciwko danej sytuacji – stał się formą ekspresji przekonań.

Obecnie najczęstszym przejawem aktu terrorystycznego stały się zamachy bombowe, czyli konwencjonalne metody terrorystyczne. Petardy hukowe pojawiające się na ligowych meczach piłki nożnej imitujące wybuch różnorodnych środków pirotechnicznych mogą powodować panikę oraz uczucie trwogi podobne do reakcji po wybuchu bomby – szczególnie u uczestników imprez masowych przebywających poza trybuną dopingową. Producenci i sprzedawcy reklamują broń hukową jako skuteczne narzędzie odstraszenia włamywaczy i agresywnych zwierząt oraz niezbędne przy wzniesieniu alarmu. Na wydarzenia sportowe kibice próbują nielegalnie wnosić race morskie i dymne sprzedawane dla tworzenia widowiskowych opraw meczowych. W związku z organizacją feralnego meczu na stadionie Hillsborough podczas półfinałowej rozgrywki Pucharu Anglii pomiędzy Liverpoolem FC a Nottingham Forest ewentualne użycie petardy hukowej, bądź racy dymnej mogłoby skończyć się znacznie wyższą liczbą ofiar, prawdopodobnie największą światową tragedią w historii masowych imprez sportowych.

W dzisiejszych czasach borykamy się z dylematami dotyczącymi transgraniczności oraz asymetrii. Ideologia nie jest ograniczona do określonego regionu, rozpowszechnia się tam, gdzie są jej zwolennicy. Wpływa to na globalizację konfliktów, gdyż lokalne grupy terrorystyczne zastępowane są organizacjami ideologicznymi. Terroryzm również idzie „z duchem czasu” – wykorzystuje doświadczenia wcześniejszych pokoleń, nowości techniczne, upadek wartości państw narodowych, zniesienie państwowego monopolu na użycie przemocy w niektórych rejonach i rozwój społeczny⁸. Wszystkie te elementy mają analogiczne przełożenie w przypadku zagrożeń terrorystycznych na środowisko imprez masowych.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny [Dz.U. RP 1997, Nr 88, poz. 553].

⁷ B. Bolechów, *Terroryzm w świecie podwubiegunowym. Przewartościowania i kontynuacje*, Toruń 2002, s. 25.

⁸ W. Dietl, K. Hirschmann, R. Tophoven, *Terroryzm*, Warszawa 2009, s. 34–35.

Metody terrorystyczne stosowane podczas masowych imprez sportowych

W przeszłości technika używana przez terrorystów była przewidywalna, ograniczała się do sprawdzonych metod konwencjonalnych. Używali broni palnej i bomb, gdyż było to skuteczne i proste w obsłudze – unikali niepotrzebnego ryzyka. Powodzenie misji było zapewnione przez wzgląd na optymalny wybór miejsca zdetonowania ładunków w przypadku identyfikacji zamachowca przez służby, co wiąże się również z niemożnością wzięcia sprawy do niewoli, dzięki czemu kierownictwo wraz z aktywistami czuli się bezpiecznie. Ponadto, nie zachodziła konieczność opracowywania planów ucieczki z miejsca zamachu, gdyż są to wyprawy bez powrotu. Ważnymi zmianami wprowadzonymi w ostatniej dekadzie są zamachy samobójcze. Istnieją jednak powody przemawiające za rezygnacją z konwencjonalnego terroryzmu na rzecz nowych form działania. Celem terrorystów jest wywołanie licznych przekazów medialnych i ściągnięcie na siebie uwagi opinii publicznej. Przy wyborze środków działania terroryści kładą nacisk nie tyle na fizyczność, co odbiór psychiczny tego, co dzieje się przy okazji organizowania imprez masowych o różnym charakterze. Warto zastanowić się czy metody niekonwencjonalne, takie jak bronie chemiczne, biologiczne, radiologiczne i nuklearne (CBRN) są w stanie zastąpić stare i sprawdzone techniki⁹.

Przykładem wojny asymetrycznej¹⁰ prowadzonej przez terrorystów są zamachy samobójcze. Wywołują one największy chaos oraz poczucie zagrożenia wśród społeczeństwa. Prowadzi to do zmian w ludzkim myśleniu, czego przejawem są kalkulacje społeczeństwa, czy dane wydarzenie stanie się obiektem zamachu terrorystycznego ze względu na dużą liczbę uczestników oraz uwagę mediów. Z perspektywy organizacji terrorystycznych, zamachy samobójcze mają wiele zalet – powodują duże straty i wiele ofiar, osłabiają morale ludności, są gwarancją zainteresowania światowych mediów, wybór czasu i miejsca uderzenia jest optymalny, powodzenie misji jest zagwarantowane, brak obaw o zdradę w przypadku zniewolenia i brak potrzeby organizowania planu ucieczki.

Terroryści nie prowadzą klasycznej wojny, zaś planują na niższej płaszczyźnie przeprowadzanie pojedynczych zamachów. Do tego wystarczą im mniejsze ilości bojowych środków chemicznych, które produkują w tajnych laboratoriach. Zamachowcy są w stanie zdobyć potrzebny materiał i skonstruować z niego domowe bomby, dlatego lokują się w niedalekich odległościach od miejsc przeprowadzania imprez masowych, czasem na długo przed ich planowanym terminem przeprowadzenia, tworząc komórki organizacji terrorystycznych.

Należy też pamiętać, że niekoniecznie obiekty, na których odbywają się masowe imprezy sportowe są głównym celem terrorystów. To, przynajmniej w założeniu, najlepiej zabezpieczone miejsca podczas trwania wydarzeń, a największa i najłatwiej dostępna liczba ludzi jest skupiona w centrach miast oraz w strefach kibiców. Zagrożone są zarówno obiekty sportowe, jak i drogi doprowadzające na teren obiektu wraz z transportem publicznym. Przebywanie w miejscach

⁹ Tamże.

¹⁰ Wojna asymetryczna – wojna między stronami dysponującymi nierównymi siłami, w której słabsza z nich stara się zneutralizować siły swojego przeciwnika, w tym jego wyższy poziom zaawansowania technologicznego, przez wykorzystanie jego słabości (<http://stosunki-miedzynarodowe.pl/slownik/68-w/777-wojna-asymetryczna> [dostęp: 16.10.2016]).

publicznych w niedalekich odległościach od obiektu masowych imprez sportowych nie jest zagrożone przeszukiwaniami, dlatego w takich miejscach najłatwiej o zamach terrorystyczny. Prostszy sposób jest skazić wodę lub sparaliżować transport publiczny, niż dokonać zamachu terrorystycznego w miejscu odbywania się masowej imprezy sportowej¹¹.

Terrorystyci są niezwykle świadomi otaczającego nas świata i mechanizmów w nim zachodzących. Wykorzystują wiadomości z zakresu psychologii tłumu, przez które masowe imprezy sportowe stają się szczególnie zagrożone zamachami terrorystycznymi. Przede wszystkim ciągle zmienność tłumu utrudnia władanie nim, więc służby obecne na wydarzeniach łatwo tracą kontrolę nad jego zachowaniem. Z reguły tłum jest drażliwy i impulsywny oraz posiada nadzwyczajną zdolność do ulegania sugestiom – ledwo dosłyszalny wybuch może spowodować niewspółmierną reakcję ludzi i wywołać chaos. W ten sposób traci zdolność obiektywnej oceny faktów, poprawnego spostrzegania oraz zmysł krytyczny. Zamachowcy wykorzystują wrażliwą wyobraźnię tłumu, który najbardziej pociągają obrazy najmniej wiarygodne, wręcz nieprawdopodobne. Pirotechnika hukowa obecna szczególnie na meczach ligowych w dobie zamachów terrorystycznych staje się źródłem sugestii, ponieważ złudzenie zamachu po usłyszeniu huku powstałe w umyśle chociażby jednego z kibiców staje się zaraźliwe, nabiera cech faktu i przenosi się do umysłów innych jak stan rzeczywisty. Czynniki osłabiające prawdziwość odczuć tłumu terrorystyci wykorzystali w planie drugiego wybuchu na Stade de France w listopadzie 2015 r.

Zgodnie z powyższym można zaryzykować stwierdzenie, że terroryzm CBRN nie stanie się metodą preferowaną i będzie jedynie ograniczał się do pojedynczych przypadków dopóki media, opinia publiczna i społeczeństwo nie zubożają na klasyczne metody wykorzystywane w walce terrorystycznej¹². Zamachy na dużych otwartych przestrzeniach z użyciem broni masowego rażenia są wręcz niemożliwe. Sprawdzają się one bardziej w zamkniętych pomieszczeniach typu biurowce, czy stacje metra, gdzie potrzebna jest mniejsza ilość surowca, a wpływ warunków naturalnych jest ograniczony.

Masowe imprezy sportowe i zagrożenia terrorystyczne w aktach prawnych

W celu oceny braków w systemie bezpieczeństwa masowych imprez sportowych oraz określenia, w jakim stopniu są one narażone na akty przemocy o charakterze terrorystycznym, należy dokonać analizy aktów prawa krajowego i międzynarodowego stanowiących w tym przedmiocie (ze szczególnym naciskiem na polską ustawę o bezpieczeństwie imprez masowych):

- Europejska konwencja w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej przyjęta w Strasburgu dnia 19 sierpnia 1985 r. – ratyfikowana przez Polskę w 1995 r.;
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym,
- Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych.

¹¹ M. Sabat, *Euro 2012 w Polsce. Organizacja turnieju oraz zapobieganie zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2012, s. 132.

¹² W. Dietl, K. Hirschmann, R. Tophoven, dz. cyt., s. 235.

Europejska konwencja w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej

Sporządzenie i podpisanie 19 sierpnia 1985 r. w Strasburgu europejskiej konwencji w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej było reakcją Rady Europy na tragedie, które miały miejsce w 1985 r. – pożar na stadionie w Bradford w Wielkiej Brytanii oraz zamieszki wywołane przez kibiców na stadionie Heysel w Brukseli. Konwencja stała się aktem nadrzędnym nad uregulowaniami państw-stron Konwencji w sprawach bezpieczeństwa na obiektach sportowych. Ratyfikacja Konwencji zobowiązała polskie ustawodawstwo do zmian (w granicach dopuszczalności) aktów prawnych, by móc podjąć działania niezbędne dla realizacji postanowień Konwencji. Dokument dotyczy w głównej mierze zapobiegania i zwalczania przejawów przemocy ze strony widzów, zobowiązał strony do zatrudnienia odpowiednich sił porządkowych i podjęcia konkretnych działań by układ infrastruktury na stadionach nie sprzyjał aktom przemocy. Konwencja zasygnalizowała potrzebę oddzielenia stref kibiców przeciwnych drużyn, ustanowiła zakaz wstępu na wydarzenia sportowe osobom znanym z zakłócania porządku oraz będącym pod wpływem alkoholu lub środków odurzających. Uregulowała również kwestię wnoszenia na teren obiektów sportowych materiałów pirotechnicznych¹³.

Tragedia mająca miejsce na stadionie Hillsborough w Wielkiej Brytanii 15 kwietnia 1989 r. pokazała kolejne braki w zabezpieczeniach masowych imprez sportowych. Dramat, który rozegrał się podczas półfinałowej rozgrywki Pucharu Anglii pomiędzy Liverpoolem FC a Nottingham Forest doprowadził do poważnych zmian w organizacji masowych imprez sportowych. Pod wpływem raportu ówczesnego Ministra Sprawiedliwości Anglii Petera Taylora rozpoczęto przebudowę stadionów, by zlikwidować miejsca stojące oraz płoty okalające boiska. Wprowadzono monitoring wizyjny (system telewizji przemysłowej – CCTV) oraz numerowane krzesła, co wiązało się z dążeniem do pełnej identyfikacji kibiców. Zmiany oznaczały podwyższenie cen wstępu na imprezy sportowe rozpoczynając ewolucję w kulturze kibicowania.

Incydenty związane z przemocą, naruszeniem porządku publicznego i bezpieczeństwem miejsc doprowadziły do zmniejszenia pojemności stadionów, wprowadzenia sektorów buforowych, rezygnacji z większości płotów na rzecz kordonów formowanych z członków służb informacyjnych i porządkowych (tzw. stewardów) oraz „wyprowadzenia” z obiektów imprez masowych policji¹⁴.

Ustawa z dnia 6 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych

W myśl ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych za bezpieczeństwo imprezy w miejscu i w czasie jej trwania oraz spełnienie wymogów w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa uczestnikom, ochrony porządku publicznego, ochrony pod względem medycz-

¹³ Europejska konwencja w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej sporządzona w Strasburgu dnia 19 sierpnia 1985 r.

¹⁴ M. Sabat, dz. cyt., s. 25–28.

nym i odpowiedniego stanu technicznego obiektów budowlanych odpowiada organizator. Ponadto rozdział I dotyczący przepisów ogólnych precyzuje terminy, takie jak:

- **impreza masowa podwyższonego ryzyka** – impreza masowa, w czasie której, zgodnie z informacją o przewidywanych zagrożeniach lub dotychczasowymi doświadczeniami dotyczącymi zachowania osób uczestniczących, istnieje obawa wystąpienia aktów przemocy lub agresji;
- **organizator** – osoba prawna, fizyczna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej przeprowadzająca imprezę masową;
- **kierownik do spraw bezpieczeństwa** – osoba wyznaczona przez organizatora, reprezentująca go w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa uczestnikom imprezy masowej,
- **służba informacyjna** – osoby podlegające kierownikowi ds. bezpieczeństwa, wyznaczone przez organizatora, w tym spikera zawodów sportowych;
- **służba porządkowa** – osoby podlegające kierownikowi ds. bezpieczeństwa wyznaczone przez organizatora, wpisane na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej;
- **zakaz zagraniczny** – zakaz stadionowy nałożony przez uprawnione do tego podmioty innych państw.

Ustawa zobowiązuje organizatora do zwiększenia liczebności służby porządkowej i służby informacyjnej w przypadku imprezy masowej podwyższonego ryzyka – z co najmniej 10 członków obu służb przypadających na 300 uczestników do 15 członków przypadających na 200 uczestników, z co najmniej 1 członka wybranej ze służb na każde następne 100 osób do 2 członków służby porządkowej lub informacyjnej.

Problemu terroryzmu w pewien sposób dotyka art. 8 ust. 2 – przepis ten zabrania wnoszenia na imprezę masową i posiadania przez osoby uczestniczące broni, niebezpiecznych przedmiotów, materiałów wybuchowych, wyrobów pirotechnicznych, materiałów pożarowo niebezpiecznych. Oznacza to, że eliminuje obecność osoby zagrażającej bezpieczeństwu innych bezpośrednio na terenie wyznaczonym do przeprowadzenia imprezy masowej oraz integralności obiektu. Jednak przepisy ustawy nie przewidują zabezpieczenia miejsc przylegających do obiektu, prawnie nie wchodzących w skład danego stadionu, gdzie zwiększa się ryzyko wystąpienia aktu przemocy, w tym o charakterze terrorystycznym.

W artykule 11 znajdziemy odniesienie do raportu Taylora. Zapis przyznaje organizatorowi imprezy prawo do utrwalania przebiegu imprezy za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk, czyli stosowania monitoringu wizyjnego, przy czym w określonych sytuacjach posiadanie monitoringu wizyjnego jest obowiązkiem. W ten sposób zapewnia się możliwość natychmiastowego i precyzyjnego rozpoznania oraz zapobiegania zagrożeniom.

Ustawa poświęca jeden z rozdziałów bezpieczeństwu meczów piłki nożnej, czyli najbardziej rozpowszechnionej dyscyplinie sportu w Polsce, skupiającej najwięcej widzów, zarówno na meczach, jak i przed odbiornikami telewizyjnymi czy też w internecie. Nakłada obowiązek na organizatora imprezy masowej zapewnienia identyfikacji osób uczestniczących w imprezie poprzez użycie „elektronicznych systemów identyfikacji osób” – kompatybilnych systemów służących do identyfikacji osób, sprzedaży biletów, kontroli przebywania w miejscu i w czasie trwania meczu piłki nożnej, kontroli dostępu do określonych miejsc. Nakłada również na organizatora meczu piłki nożnej obowiązek odmowy sprzedaży biletu wstępu osobom objętym zakazem klubowym, zakazem zagranicznym,

orzeczeniem zakazującym wstępu na imprezę masową oraz orzeczeniem zobowiązującym do powstrzymania się od przebywania w miejscach przeprowadzania imprez masowych.

Zakaz klubowy, o którym mowa w art. 14 ma w założeniu eliminować możliwość pojawienia się niepożądaney osoby na meczu piłki nożnej, ponieważ organizator dostaje uprawnienie do stosowania zakazu polegającego na zakazie uczestniczenia w kolejnych imprezach masowych przeprowadzanych przez organizatora nakładany na osobę, która dopuściła się naruszenia regulaminu obiektu (terenu) lub regulaminu imprezy masowej.

Wyróżnikiem służby porządkowej od służby informacyjnej jest uprawnienie tej pierwszej do stosowania środków przymusu bezpośredniego. Mimo to oba rodzaje służb dysponują też wspólnymi uprawnieniami – sprawdzaniem i stwierdzaniem uprawnień osób do uczestniczenia w imprezie, legitymowaniem osób w celu ustalenia ich tożsamości, przeglądania zawartości bagaży i odzieży osób, wydawania poleceń porządkowych, prawem do ujęcia osoby w celu niezwłocznego przekazania policji. Po wykryciu niebezpiecznych narzędzi członkowie służb organizatora są zobowiązani natychmiast powiadomić odpowiednie służby publiczne. Jak pokazał przypadek z Paryża – dzięki skutecznej kontroli na bramach wejściowych nie wpuszczono terrorystów na stadion, wskutek czego ostateczna liczba ofiar była diametralnie niższa od tej, która była możliwa po zdetonowaniu ładunków wewnątrz stadionu, np. w tłumie na trybunie czy przy kiosku gastronomicznym podczas przerwy w meczu.

Pracownicy służby informacyjnej i porządkowej nazywani są potocznie stewardami. Zastąpili na stadionach tradycyjnych ochroniarzy podnosząc poziom bezpieczeństwa i jakości obsługi. Wymogiem do podjęcia pracy w tym charakterze jest ukończenie szkolenia zgodnego określonego we właściwym rozporządzeniu do ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, a w przypadku obsługi meczów piłkarskich na szczeblu centralnym – dodatkowego szkolenia przeprowadzonego w oparciu o pakiet szkoleniowy autorstwa Polskiego Związku Piłki Nożnej. Steward pełni funkcje zabezpieczające oraz informacyjne, zrywa z dotychczasowym wizerunkiem służbisty. Przede wszystkim kontroluje bezpieczne przemieszczanie się uczestników imprezy, obserwuje tłum i obszar ewentualnego zagrożenia, a także przeciwdziała zbyt dużemu zagęszczeniu się obszarów. Jest to element ważny z punktu widzenia działania antyterrorystycznego.

W przypadku nieskutecznych działań służby porządkowej, o których mówi art. 22 ust. 4, organizator lub kierownik ds. bezpieczeństwa występuje z pisemnym zgłoszeniem (obligatoryjnie) do policji o udzielenie pomocy. Jeśli teren imprezy masowej podlega jednostkom nadzorowanym przez Ministra Obrony Narodowej wystąpienie kierowane jest do Żandarmerii Wojskowej. Od momentu wezwania pomocy dowodzenie przejmuje odpowiednio Policja lub Żandarmeria Wojskowa wydając stosowne polecenia. Artykuł ma zastosowanie również w przypadku incydentu o charakterze terrorystycznym, z którym służby porządkowe nie będą w stanie sobie poradzić.

Zabezpieczenie masowych imprez sportowych dotyczy również administracyjnych działań prewencyjnych, o czym stanowi rozdział 7 ustawy – *Zasady gromadzenia i przetwarzania informacji dotyczących bezpieczeństwa imprezy masowej*. Komendant Główny Policji jest organem właściwym do gromadzenia i przetwarzania informacji. W przypadku masowych imprez sportowych, w tym meczów piłki nożnej jego zadaniem jest opracowywanie analiz. Natomiast do zakresu gromadzonych i przetwarzanych informacji należą między innymi dane o:

- osobach, przeciwko którym toczy się postępowanie karne;
- zapadł prawomocny wyrok lub orzeczenie o ukaraniu za przestępstwo, bądź wykroczenie popełnione w związku z masową imprezą sportową;
- naruszeniach porządku i bezpieczeństwa publicznego;
- przemieszczaniu się osób biorących udział w organizowanych wydarzeniach, wykorzystywanych środkach transportu, miejscach zbiórek, trasach przejazdu, liczebności uczestników;
- zakazach zagranicznych.

Organizatorzy masowych imprez sportowych, w tym meczów piłki nożnej są podmiotami uprawnionymi przez ustawę do otrzymywania od Komendanta Głównego Policji informacji na temat bezpieczeństwa.

Wykrycie posiadania na masowej imprezie sportowej broni, wyrobów pirotechnicznych, materiałów pożarowo niebezpiecznych, materiałów wybuchowych lub innych niebezpiecznych przedmiotów w rozumieniu art. 59 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych jest objęte grzywną nie mniejszą niż 180 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym¹⁵

W ustawie o zarządzaniu kryzysowym w trzech artykułach możemy znaleźć odwołanie do zabezpieczeń w przypadku zagrożeń terrorystycznych, które zaliczane są do sytuacji kryzysowych.

Zgodnie z art. 12a przeciwdziałaniem, zapobieganiem i usuwaniem skutków o charakterze terrorystycznym zajmuje się głównie Szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. W razie wystąpienia incydentu terrorystycznego może udzielać zalecenia organom i podmiotom zagrożonym oraz przekazywać im niezbędne informacje służące przeciwdziałaniu.

Art. 23 ustawy przyznaje uprawnienie Prezesowi Rady Ministrów, ministrom, kierownikom urzędów centralnych i wojewodom do wprowadzenia w drodze rozporządzenia odpowiedniego stopnia alarmowego w zależności od skali zagrożenia atakiem terrorystycznym lub sabotażowym. Z kolei ustawa o działaniach antyterrorystycznych¹⁶ również przewiduje wprowadzenie jednego ze stopni alarmowych w przypadku zagrożenia lub wystąpienia aktu o charakterze terrorystycznym.

Zgodnie z art. 21 polskiej ustawy o działaniach antyterrorystycznych¹⁷ po wprowadzeniu trzeciego lub czwartego stopnia alarmowego minister właściwy do spraw wewnętrznych może zarządzić zakaz organizowania masowych imprez w obszarze objętym danym stopniem alarmowym.

Zapis w ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych dotyczący przejścia dowodzenia akcją przez Żandarmerię Wojskową jest zbieżny z art. 25 ustawy o zarządzaniu kryzyso-

¹⁵ Dz.U. 2007 nr 89 poz. 590.

¹⁶ Dz.U. 2016 poz. 904.

¹⁷ Ustawa z dnia 10 czerwca 2016r. o działaniach antyterrorystycznych [Dz.U. RP 2016, Nr poz. 904].

wym. Minister Obrony Narodowej na wniosek wojewody może przekazać do jego dyspozycji pododdziały lub oddziały Sił Zbrojnych RP ze skierowaniem do wykonywania zadań z zakresu zarządzania kryzysowego, jeżeli w sytuacji kryzysowej użycie innych środków jest niemożliwe lub niewystarczające. Ponadto mogą one brać udział w działaniach antyterrorystycznych, ratowaniu lub ochronie zdrowia i życia ludzkiego, oczyszczaniu terenów z materiałów wybuchowych¹⁸.

Stopień alarmowy	Skala zagrożenia
Pierwszy stopień alarmowy (stopień ALFA)	Uzyskanie informacji o możliwości wystąpienia zdarzenia o charakterze terrorystycznym lub innego zdarzenia, których rodzaj i zakres jest trudny do przewidzenia;
Drugi stopień alarmowy (stopień BRAVO)	Uzyskanie informacji o możliwości wystąpienia zdarzenia o charakterze terrorystycznym lub innego zdarzenia, powodujących zagrożenie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej;
Trzeci stopień alarmowy (stopień CHARLIE)	Uzyskanie informacji o osobach lub organizacjach przygotowujących działania terrorystyczne godzące w bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej lub wystąpienia aktów terroru godzących w bezpieczeństwo innych państw albo w przypadku uzyskania informacji o możliwości wystąpienia innego zdarzenia godzącego w bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej lub innych państw;
Czwarty stopień alarmowy (stopień DELTA)	Wystąpienie zdarzenia o charakterze terrorystycznym lub innego zdarzenia, powodujących zagrożenie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej lub innych państw.

Źródło: M. Pawełczyk, P. Sokal, *Ustawa o zarządzaniu kryzysowym. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 199.

Coraz częściej organizowane są imprezy biegowe, do których nie stosuje się zapisów ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, wyłączając przepisy dotyczące organizacji i uprawnień służb. Jednym z odmiennych zapisów, które znajdziemy w planach określających sposoby zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego tego typu wydarzeń lub planach zabezpieczenia trasy, jest kontrola depozytu. Procedura polega na przechowywaniu na czas odbywania biegu rzeczy osobistych zawodników, które poddawane są szczegółowej kontroli pod kątem obecności materiałów pirotechnicznych. Kontrola przeprowadzana jest na wniosek policji przez wyszkolonego psa policyjnego. Równocześnie w aspekcie pirotechniki i materiałów wybuchowych przygotowana jest trasa biegowa oraz obiekty przyległe. Na czas odbywania masowych imprez biegowych organizatorzy zlecają demon-taż przydrożnych koszy na śmieci, jako miejsc mogących posłużyć do ewentualnego podłożenia bomb.

¹⁸ M. Pawełczyk, P. Sokal, *Ustawa o zarządzaniu kryzysowym. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 144.

Co można zmienić? – braki w systemie bezpieczeństwa imprez masowych

1. W celu ograniczenia liczby chętnych do posługiwania się cudzymi kartami wejściowymi na obiekty masowych imprez sportowych należałoby rozważyć wprowadzenie weryfikacji odcisków linii papilarnych. Wzór linii papilarnych zainstalowany na chipie w karcie byłby sprawdzany wraz z liniami osoby faktycznie wchodzącej na kołowrotach wejściowych.
2. W celu podnoszenia wiedzy społeczeństwa należałoby wdrożyć odpowiednie programy prewencyjne oraz programy o charakterze informacyjnym edukujące na temat potencjalnych zagrożeń, sposobów przeciwdziałania, niezwłocznego powiadamiania odpowiednich służb. Za zwiększenie wiedzy dotyczącej czujności, obserwacji podejrzanych zachowań, zasad działania w przypadku wystąpienia aktu terroru – co każdy z nas ma zrobić w przypadku sytuacji zagrożenia, jak się zachować – powinny odpowiadać odgórnie proponowane szkolenia. W badaniach przeprowadzonych przez Marcina Sabata respondenci (obywatele) posiadali znikomą wiedzę na temat przygotowania polskich służb odpowiedzialnych za walkę z terroryzmem przed rozpoczęciem EURO 2012¹⁹. Osoby niezwiązane z bezpieczeństwem, zabezpieczeniami, czy obsługą imprez masowych nie posiadają często podstawowej wiedzy na temat uregulowań i służb czuwających nad zapewnieniem porządku i spokoju w kraju, a także zasad zachowania w przypadku wystąpienia ataku terrorystycznego.
3. W ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych powinny zostać dodane specjalne zapisy dotyczące szczegółowej weryfikacji pracowników firm sprzątających i cateringowych przebywających zarówno w trakcie, jak i przed wydarzeniem na terenie określonych imprezy masowych, tj. tych o najwyższej randze. Pracownicy tych firm mogą wносить niebezpieczne przedmioty na stadion, przyczyniając się do tworzenia sytuacji zagrożenia. W związku z tym organizatorzy imprez muszą być świadomi luk w stadionowym systemie bezpieczeństwa, które można nazwać kanałami przerzutowymi wnoszenia niebezpiecznych przedmiotów na stadion poprzez pracowników ochrony, czy cateringu.
4. Do obowiązkowego cyklu szkoleń należałoby dołączyć wspólne szkolenia stewardów ze służbami, takimi jak Policja, Straż Pożarna czy wojsko. Dotyczyłyby one obopólnego reagowania na trudne sytuacje związane również z wystąpieniem incydentów o charakterze terrorystycznym. Uzupełniająco, organizatorzy imprez powinni ćwiczyć kontrolowane ewakuacje z terenu wydarzeń, by w przypadku wystąpienia realnego i faktycznego zagrożenia, zarządzanie bezpieczeństwem uczestników imprezy odbywało się w sposób przemyślany i uporządkowany.

¹⁹ Źródło: Tabela korelacyjna E1 („Eksperci”). Czy Pani/Pana zdaniem Polska jest przygotowana do organizacji turnieju 2012?/Przygotowanie polskich służb bezpieczeństwa do zagrożenia terrorystycznego, M. Sabat, dz. cyt., s. 177.

Zwalczanie terroryzmu

Reakcją zaradczą po zamachu terrorystycznym dokonany na wspomnianej już olimpiadzie w Monachium było założenie formacji antyterrorystycznej GSG 9 (Grupa nr 9 Straży Granicznej) w Niemczech. Powstanie jednostki do walki z terroryzmem stało się impulsem dla innych państw do tworzenia podobnych służb, wzorowanych na grupie niemieckiej.

Zwalczanie terroryzmu w Polsce to zadanie realizowane przez służby i instytucje wskazane między innymi w:

- Ustawie z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeksie karnym,
- Narodowym Programie Antyterrorystycznym na lata 2015 – 2019,
- Ustawie z dnia 10 czerwca 2016r. o działaniach antyterrorystycznych.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny

Kodeks karny przewiduje karę zarówno za dokonanie czynu zabronionego o charakterze terrorystycznym, ale także za przestępstwa będące powiązane z terroryzmem, nie związane bezpośrednio z dokonaniem zamachu:

- art. 110. § 1 – polskiemu Kodeksowi karnemu podlega również obywatel polski, polska osoba prawna, polska jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej i cudzoziemiec, którzy poza granicami kraju popełnili przestępstwo o charakterze terrorystycznym (wymierzone w interesy RP);
- art. 165a. – finansowanie przestępstwa o charakterze terrorystycznym podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat;
- art. 240 – osoba mająca wiarygodne informacje o przygotowaniach przestępstwa o charakterze terrorystycznym, nie zawiadomi niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw podlega karze pozbawienia wolności do lat 3;
- art. 255a. – rozpowszechnianie lub prezentowanie treści mogących ułatwić popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym zagrożone jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5;
- art. 258 – jeśli grupa albo związek ma w zamiarze popełnienie czynu zabronionego o charakterze terrorystycznym, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat (art. 258 § 2); założycielowi lub kierującemu grozi kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata (art. 258 § 4).

Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015–2019²⁰

Narodowy Program Antyterrorystyczny ma za zadanie podnosić świadomość społeczną na temat terroryzmu i zagrożeń związanych z występowaniem tego zjawiska, co ma przyczynić się do przychylności obywateli dla wykonywania zadań o charakterze antyter-

²⁰ Uchwała nr 252 Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2014 r. w sprawie „Narodowego Programu Antyterrorystycznego na lata 2015–2019” (M.P. z 2014 r. poz. 1218).

rorystycznym przez wyznaczone do tego służby. Zasygnalizował potrzebę wzmocnienia antyterrorystycznej polityki informacyjnej.

Program tworzy polski system antyterrorystyczny wyróżniając trzy wymiary walki z terroryzmem: strategiczny, operacyjny, taktyczny. Program w ramach mechanizmów realizacji wyszczególnił fazy działania służb i instytucji związanych z wykrywaniem i zwalczaniem terroryzmu przedstawione w poniższej tabeli:

Tabela 1. Fazy działania antyterrorystycznego w Polsce

Faza działania	Wybrane czynności fazy
ZAPOBIEGANIE	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych, • ochrona granicy państwowej, • monitorowanie środków masowego przekazu, • wymiana informacji między służbami, instytucjami i organami zwalczającymi terroryzm, • przeciwdziałanie finansowaniu terroryzmu, • ochrona cyberprzestrzeni, • prowadzenie polityki informacyjnej i edukacyjnej.
PRZYGOTOWANIE	<ul style="list-style-type: none"> • opracowywanie planów i zwiększanie zasobów niezbędnych do natychmiastowego reagowania, • ocena zabezpieczenia potencjalnych celów ataków, • ochrona systemów transportowych, • ocena skupisk ludzkich, • udział funkcjonariuszy porządku publicznego w ćwiczeniach i szkoleniach.
REAGOWANIE	<ul style="list-style-type: none"> • działanie na miejscu zdarzenia, • zdolność do reagowania na zagrożenia CBRN, • komunikacja ze społeczeństwem na temat incydentów terrorystycznych – podawanie rzetelnych informacji o charakterze zdarzeń, skali zagrożenia, liczbie ofiar itp., • pomoc ofiarom i poszkodowanym.
ODBUDOWA	<ul style="list-style-type: none"> • Odtwarzanie sił i środków oraz doskonalenie procedur.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Narodowego Programu Antyterrorystycznego na lata 2015–2019 [M.P. 2014, poz. 1218].

Dokument obarcza odpowiedzialnością w zakresie reagowania na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym policję, na terenach wojskowych – Żandarmerię Wojskową. Ich podstawowym zadaniem jest dowodzenie na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym. Wymienione służby zobowiązane są do prowadzenia działań kontrterrorystycznych, zabezpieczenia miejsca zdarzenia oraz prowadzenia czynności podejmowanych w celu uzyskania informacji o zdarzeniu i jego sprawcach. Tymczasem za czynności ratownicze odpowiadają jednostki systemu Państwowego Ratownictwa Medycznego, a za działania ratownicze podmioty krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego.

Organem przewodnim w realizowaniu czynności na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym jest policja. Głównymi czynnościami wykonywanymi przez policję w fazie reagowania są: „fizyczne zwalczanie terroryzmu, zabezpieczenia miejsca zdarzenia o charakterze terrorystycznym, prowadzenie działań minersko – pirotechnicznych, koordyna-

cja współdziałania służb i instytucji na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym w fazie, która poprzedza czynności związane z podjęciem postępowania przygotowawczego”. Ponadto policja jest służbą wspierającą inne organy w poszczególnych fazach działania. W strukturach policji istnieją specjalne jednostki antyterrorystyczne. Centralną jednostką antyterrorystyczną w Polsce jest Biuro Operacji Antyterrorystycznych Komendy Głównej Policji, które pełni zwierzchnią rolę nad pozostałymi policyjnymi jednostkami specjalnymi w zakresie zwalczania terroryzmu, wykonuje zadania specjalnej jednostki interwencyjnej. Zadania komórek organizacyjnych BOA KGP zostały określone w Zarządzeniu nr 8 Komendanta Głównego Policji z dnia 15 marca 2013 r. w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji²¹. Przede wszystkim przeciwdziała terroryzmowi, zajmuje się jego fizycznym zwalczaniem, organizuje, koordynuje i nadzoruje działalność policji w zakresie zabezpieczeń antyterrorystycznych. Jednostka ma za zadanie m.in.:

- 1) prowadzić działania bojowe oraz rozpoznawcze, zmierzające do fizycznego zwalczania zamachów terrorystycznych;
- 2) prowadzić negocjacje policyjne,
- 3) koordynować przygotowania policji do prowadzenia działań bojowych, minersko-pirotechnicznych, negocjacji policyjnych;
- 4) analizować różne aspekty zwalczania terroryzmu i podejmować inicjatywy mające wpływ na właściwą realizację zadań policji w tym zakresie.

Co ważne, Biuro przynależy do organizacji ATLAS, która zrzesza policyjne grupy kontrterrorystyczne państw Unii Europejskiej, obierającej za cel uzyskanie możliwie najwyższego jakościowo poziomu wyszkolenia w zwalczaniu terroryzmu. Oprócz tego w strukturach policji funkcjonują Samodzielne Pododdziały Antyterrorystyczne Policji oraz Sekcje Antyterrorystyczne, których zadaniem jest fizyczna walka z terroryzmem. W Centralnym Biurze Śledczym wyodrębniono Wydział do Zwalczania Aktów Terroru, by zajmował się rozpoznawaniem i zwalczaniem zagrożeń terrorystycznych poprzez rozpoznanie zagrożeń z użyciem materiałów wybuchowych. Mimo „wyprowadzenia” policji z terenów odbywania się masowych imprez sportowych, zajmuje ona kluczową pozycję w zakresie fizycznego zwalczania terroryzmu w Narodowym Programie Antyterrorystycznym na lata 2015–2019.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych

Art. 9 ustawy przyznaje Szefowi Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego uprawnienia do prowadzenia niejawnych czynności wobec osoby niebędącej obywatelem RP, w stosunku do której istnieje obawa prowadzenia działalności terrorystycznej w postaci uzyskiwania i utrwalania: treści rozmów, obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków komunikacji lub miejsc niepublicznych, treści korespondencji (w tym elektronicznej), danych zawartych na nośnikach informatycznych oraz kontroli zawartości przesyłek. Służba przejmuje odpowiedzialność za przeciwdziałanie terroryzmowi koordynując politykę antyterrorystyczną państwa. Potencjalni terroryści planujący zamachy na pewien okres przed odbyciem się

²¹ Dz. Urz. KGP Nr 5, poz. 25.

masowych imprez sportowych mogą zostać wykryci właśnie dzięki tym uprawnieniom. Ponadto za zgodą sądu mogą trafić na 14 dni do aresztu bez prawomocnego oskarżenia, co zwiększa poczucie bezpieczeństwa przy przeprowadzaniu imprez masowych.

Kierującymi działaniami na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym zgodnie z opisywanymi już zapisami jest funkcjonariusz Policji, bądź żołnierz Żandarmerii Wojskowej (art. 18). Mogą oni między innymi: zarządzić ewakuację z miejsca zdarzenia, wstrzymać ruch pieszych i ruch pojazdów, żądać udzielenia pomocy od instytucji, organizacji i przedsiębiorstw i osób fizycznych oraz wydawać im polecenia.

Po wprowadzeniu trzeciego lub czwartego stopnia alarmowego Szef ABW, bądź Komendant Główny Policji mogą zakazać odbywania masowych imprez, w tym sportowych na obszarach dotkniętych danym stopniem. Wtedy właściwy wojewoda wydaje zarządzenie o niezwłocznym przerwaniu lub niemożności przeprowadzenia wydarzenia o charakterze masowym.

Bezzałogowy statek powietrzny sterowany automatycznie (tzw. dron) latający bezkarnie, przenoszący ładunki wybuchowe według art. 39 ust. 1 pkt 1 i art. 39 ust. 2 pkt 2 może zostać zniszczony, unieruchomiony albo przejęty przez Policję, Straż Graniczną, Biuro Ochrony Rządu, Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, żołnierzy Żandarmerii Wojskowej oraz pracowników specjalistycznie uzbrojonych formacji ochronnych, jeśli zakłóca przebieg imprezy masowej lub zagraża życiu jej uczestników.

Jeśli doszłoby do zamachu na terenie Polski to odpowiedzialnością za walkę z terrorystami i skutkami incydentu obciąża się ministra właściwego do spraw wewnętrznych, czyli Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Odnosząc się do wspomnianego Turnieju Finałowego EURO 2012, w ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych pojawił się dodatkowy rozdział na temat przygotowania imprezy – rozdział 9a dotyczący zapewnienia bezpieczeństwa w związku z organizacją Turnieju Finałowego UEFA EURO 2012. Przed wydarzeniem policja miała za zadanie sprawdzać pod względem pirotechnicznym na jeden dzień przed przejęciami obiektów lub zakwaterowaniami stadiony, Międzynarodowe Centrum Transmisyjno-Nadawcze w Warszawie, centra pobytowe drużyn, hotele i boiska transferowe oraz hotele pobytowe oficjeli UEFA. Dodatkowo wzmocniła w tych obszarach obserwację policyjną i zwiększyła liczbę patroli. W centrach pobytowych drużyn (hotelach i boiskach treningowych) Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego prowadziła rozpoznania zagrożeń terrorystycznych. W czasie trwania sesji treningowych obecna była policja. Polski ustawodawca zadbał o prewencję w związku z tak ważnym wydarzeniem. Podejmowanie działań tego typu może być, a nawet powinno być powtarzane w przypadku większych imprez oraz przy podejrzeniu zagrożenia terrorystycznego.

Podsumowanie

Obecnie terroryzm to nowa forma wojny prowadzona przez grupy i organizacje, które pragną zwrócić na siebie uwagę całego świata. Jako iż masowe imprezy sportowe zreszają najwięcej widzów, a z tym wiąże się obecność mediów, terroryści uważają obiekty przeprowadzania tego typu wydarzeń za najbardziej atrakcyjne i pożądane. W związku z powyż-

szym przed organizatorami i służbami zabezpieczającymi powstaje obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa uczestnikom, stosując się do aktów prawnych krajowych i międzynarodowych, ale także wykazania się własnymi umiejętnościami, doświadczeniem, czujnością oraz wyczuciem. Obecne akty prawne, programy dotyczące tylko problemu terroryzmu dają duże możliwości prewencyjne. Służby zabezpieczające mają za zadanie rozwijać nowe strategie zapobiegawcze tak, by móc dostatecznie wcześniej rozpoznać zagrożenie, zapobiec mu i zniwelować powstanie szkód. Zrozumienie motywacji, uwarunkowań, czy nawet kultury terrorystów jest elementem niezbędnym w tworzeniu taktyki przez podmioty zwalczające. Jednak kwestia bezpieczeństwa w dzisiejszym świecie jest na tyle dynamiczna, że pewne zapisy powinny być bardziej skrupulatne i pogłębione. Zarówno obiekty sportowe, jak i dokumenty stanowiące w sprawach terroryzmu powinny być poddawane częstym sprawdzeniom i uaktualnieniom. System bezpieczeństwa imprezy masowej jest w swoisty sposób „dziurawy” z założenia, ponieważ istnieje wiele kanałów przerzutu, wejścia niepożądanych rzeczy i osób. Stwarza to niepowtarzalną sytuację dla potencjalnych terrorystów. Natomiast w sytuacji, w której dojdzie do tego ewentualny czynnik paniki i niewłaściwego zarządzania tłumem, tak postrzegany cel ataku (impreza masowa) jest szczególnie atrakcyjny dla terrorystów, przede wszystkim z powodu możliwości maksymalizacji szkód wywołanych skutecznym atakiem na terenie imprezy masowej.

Bibliografia

Akty prawne

- Europejska konwencja w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej sporządzona w Strasburgu dnia 19 sierpnia 1985 r. [Dz.U. 1995 Nr 129, poz. 625].
 Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015-2019 [M.P. 2014, poz. 1218].
 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny [Dz.U. RP 1997, Nr 88, poz. 553].
 Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych z dnia 20.03.2009 r. [Dz.U. Nr 62, poz. 504 ze zm.].
 Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych [Dz.U. RP 2016, poz. 904].
 Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym [Dz.U. 2007 nr 89 poz. 590].

Publikacje zwarte i artykuły naukowe

- Białek T., *Terroryzm. Manipulacja strachem*, Warszawa 2005.
 Bolechów B., *Terroryzm w świecie podwubiegunowym. Przewartościowania i kontynuacje*, Toruń 2002.
 Le Bon G., *Psychologia tłumu*, Warszawa 1977.
 Dietl W., Hirschmann K., Tophoven R., *Terroryzm*, Warszawa 2009.
 Sabat M., *Euro 2012 w Polsce. Organizacja turnieju oraz zapobieganie zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2012.
 Zięba A., *Badania nad terroryzmem w naukach o bezpieczeństwie*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, Warszawa 2014, s. 220–236.

Źródła internetowe

- Bezpieczeństwo Stadionów / Miejsc Oficjalnych UEFA EURO 2012*, <http://docplayer.pl/2928204-Bezpieczenstwo-stadionow-miejsc-oficjalnych-uefa-euro-2012.html> [dostęp 30.09.2016].

Młodzi o sporcie 2014. Bezpieczeństwo i organizatorzy imprez masowych, <http://www.turystyka.uj.edu.pl/mos-2014-bezpieczenstwo-i-organizatorzy-imprez-sportowych.pdf> [dostęp: 30.09.2016].

Pol Michał, „*Justice For The 96*”. *Jak tragedia zmieniła Anglię*, <http://www.przegladSPORTOWY.pl/felietony,felieton-michala-pola-o-tragedii-w-hillsborough,artykul,668386,1,920.html> [dostęp: 16.09.2016].

POLSKIERADIO.PL, *Przerazający plan terrorystów. Na Stade de France mogło dojść do masakry*, polskieradio.pl/43/265/Artykul/1545300,Przerazajacy-plan-terrorystow-Na-Stade-de-France-moglo-dojsc-do-masakry [dostęp: 16.09.2016].

ALEKSANDRA KAMIŃSKA, ALEKSANDRA NOWICKA

ZACHOWANIE TŁUMU PODCZAS MASOWYCH IMPREZ SPORTOWYCH

Imprezy masowe stanowią swoisty „codzienny” sprawdzian sprawności systemu bezpieczeństwa państw. Szczególnie należy zwrócić uwagę na sportowe imprezy masowe, gdzie w grę wchodzi pewnego rodzaju rywalizacja, która może – choć należy zaznaczyć, że nie musi – przerodzić się we wrogię postawę wobec np. kibiców przeciwnej drużyny. W ramach organizacji imprez masowych należy zwrócić szczególną uwagę na potrzeby uczestników, a także ich oczekiwania. Zaspokojenie tych potrzeb wpłynie na komfort uczestników, zwiększy ich poczucie bezpieczeństwa, a zarazem zmniejszy ryzyko pojawienia się negatywnych emocji. Co więcej, identyfikacja takich potrzeb i oczekiwań pomoże lepiej zorganizować ewentualną pomoc. Należy także zwrócić uwagę na różnego rodzaju zagrożenia, które nie dotyczą tylko imprez masowych, ale ich wystąpienie podczas takiej imprezy może powodować synergii skutków. Szczególnie powinno się zwrócić uwagę na takie zagrożenia, jak awarie techniczne i klęski żywiołowe. Zagrożenia mogą wywołać także inni uczestnicy imprezy, jak to zostało już wcześniej wspomniane. Również biorąc pod uwagę obecną sytuację na świecie, należy bacznie przyglądać się zagrożeniom terrorystycznym.

Psychologia tłumu również jest istotnym aspektem, przez który należy spoglądać na imprezy masowe. Wynika to z tego, że człowiek w tłumie będzie zachowywał się inaczej, aniżeli będąc w małej grupce, czy też sam. Istotna jest także rola lidera w tłumie. Wreszcie, nieodłącznym elementem zarządzania imprezami masowymi, jest zarządzanie tłumem, które nabiera szczególnego znaczenia podczas sytuacji kryzysowych. Autorzy mają tutaj na uwadze głównie napełnianie stadionu tłumem, a także ruch mas w przerwie wydarzenia oraz opuszczanie terenu imprezy przez jej uczestników.

Gdyby wszystkie powyższe kwestie zostały uwzględnione w planowaniu imprez masowych, zapewne udałoby się uniknąć wielu katastrof, związanych właśnie z niepoprawnym zarządzaniem tłumem. Taką katastrofą była np. tragedia na Hillsborough, której główną przyczyną było niewłaściwe napełnianie stadionu, w tym nieudolne próby zapanowania nad przerażonymi, zdenerwowanymi i zdezorientowanymi kibicami, w wyniku czego doszło do przepelnienia trybun oraz zgnicenia i uduszenia prawie stu osób.

Potrzeby i oczekiwania uczestników imprez masowych

Jo Mackellar (australijski badacz) zwraca uwagę na fakt, że zarządzanie imprezami masowymi skupia się głównie na problemach zarządzania jako takiego, i różnego rodzaju strategiach, które odpowiadają za całokształt imprezy. Niestety, zbyt często pomija się uczestników tych imprez lub też ich potrzeby i oczekiwania są zbyt pobieżnie, czy też w ogóle błędnie, identyfikowane. Mackellar zwraca szczególną uwagę na to, że nie można stworzyć uniwersalnej listy potrzeb i oczekiwań uczestników, ponieważ te będą się różnić w zależności od typu publiczności, która z kolei jest uzależniona od rodzaju wydarzenia. Planując więc każdą imprezę masową, aby poprawnie zidentyfikować potrzeby i oczekiwania uczestników, trzeba odpowiedzieć na kluczowe pytanie „kim jest publiczność?”. Oczywiście, uczestnicy nie stanowią jednolitej masy, zatem może istnieć kilka odpowiedzi na to pytanie – tj. wśród uczestników można wyróżnić kilka grup i dla każdej oddzielnie zdefiniować potrzeby i oczekiwania. Najogólniej, za Jo Mackellarem, potrzeby i chęć uczestników imprezy masowej można zdefiniować jako chęć uczestnictwa w wydarzeniu o charakterze społecznym, które jest bezpieczne i dostarcza odpowiedni poziom rozrywki, zabawy i interakcji społecznej¹.

Podstawowe potrzeby uczestników imprez masowych ogólnie zdefiniował polski ustawodawca w ustawie z 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych², nakładając na organizatora takie obowiązki, jak konieczność zapewnienia uczestnikom bezpieczeństwa, ochrony porządku publicznego, czy też zabezpieczenia pod względem medycznym. Co więcej, ustawa ta zobowiązuje również organizatora do zagwarantowania uczestnikom dostępu do informacji, poprzez zapewnienie udziału służb informacyjnych (również porządkowych). Konieczne jest także zorganizowanie zaplecza higieniczno-sanitarnego³.

Wspomniane już zabezpieczenie medyczne jest także regulowane właściwym rozporządzeniem ministra zdrowia⁴. W rozporządzeniu tym są określone minimalne wymagania, jakie organizator musi spełnić, organizując taką imprezę masową. I tak, poprzez minimalne zabezpieczenie medyczne rozumie się:

- zespoły wyjazdowe,
- patrole ratownicze,
- punkty pomocy medycznej.

Przy czym należy zaznaczyć, że owymi zespołami wyjazdowi nie mogą być jednostki, które przynależą do Państwowego Systemu Ratowniczego. Zespół wyjazdowy może być z lekarzem, ale także i bez lekarza. Z kolei patrole ratownicze, jak określa rozporządzenie, muszą składać się z co najmniej dwóch osób, które posiadają uprawnienia do udzielania

¹ J. Mackellar, *Event Audiences and Expectations*, Routledge, New York, 2014, w: https://books.google.pl/books?hl=pl&lr=&id=7SCYAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=event+audiences+and+expectations&ots=BenzjloPcL&sig=HXniVdz_F0NvAXL0vtIUuVc4UAW&redir_esc=y#v=onepage&q=event%20audiences%20and%20expectations&f=false, s. 1–19 [dostęp: 09.2016].

² Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2009 nr 62 poz. 504 z późn. zm., art. 5.

³ Tamże, art. 5, ust. 2, art. 6 ust. 1, pkt 1–4.

⁴ Dz.U. 2012 poz. 181.

co najmniej kwalifikowanej pierwszej pomocy. W punktach medycznych również muszą się znajdować co najmniej dwie osoby, w tym koniecznie lekarz. Ponadto, lekarzowi może towarzyszyć ratownik medyczny, bądź pielęgniarka systemu. Jednakże, gdy na imprezie masowej znajduje się więcej niż jeden taki punkt, to jeden lekarz może przypadać na dwa takie miejsca. W takiej sytuacji jednak nadal wymaga się, aby w punktach medycznych przebywały zawsze dwie osoby, w tym przypadku mogą to być ratownicy medyczni i pielęgniarki systemu. Rozporządzenie to określa także minimalne wymagania co do sprzętu, jaki muszą mieć przy sobie ratownicy medyczni⁵.

Zarówno wspomniana ustawa, jak i rozporządzenie wychodzą naprzeciw podstawowym potrzebom i oczekiwaniom uczestników imprez masowych. Zagwarantowane ogólne minima, co do bezpieczeństwa, prawa do informacji, czy też zabezpieczenia medycznego stanowią doskonały grunt do organizowania imprez masowych w taki sposób, aby wyjść naprzeciw oczekiwaniom uczestników, którzy przede wszystkim chcą skorzystać z rozrywki, a także w komfortowych warunkach zaspokoić swoje potrzeby w zakresie np. kultury. Oczywiście należy jednak pamiętać, że same uregulowania prawne nie są w stanie w pełni zaspokoić tych potrzeb i oczekiwań. Organizator imprezy masowej musi więc za każdym razem analizować zaplanowane wydarzenie pod kątem typu publiczności i pod dany rodzaj musi przygotować plany tak, aby każdy uczestnik czuł się podczas imprezy swobodnie i bezpiecznie.

Zagrożenia związane z tłumem podczas imprez masowych

Omawiając zagadnienie tłumy i imprez masowych konieczne jest krótkie przeanalizowanie zagrożeń, jakie towarzyszą takim wydarzeniom. Jak już zostało wspomniane, zagrożenia te (panika, zatłoczenie, ścisk, niepokój, incydenty medyczne na wielką skalę itp.) mogą prowadzić do niebezpiecznej synergii – tj. skutki tych zagrożeń, jeżeli wystąpią podczas trwania imprezy masowej, będą miały znacznie silniejsze efekty, aniżeli, jakby wystąpiły nie na takim wydarzeniu. Zagrożenia takie można podzielić na trzy podstawowe kategorie: awarie techniczne, klęski żywiołowe i inne. Do kategorii „inne” należy zaliczyć przede wszystkim zagrożenie terrorystyczne.

Awarię techniczną ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej⁶ definiuje w następujący sposób: gwałtowne, nieprzewidziane uszkodzenie lub zniszczenie obiektu budowlanego, urządzenia technicznego lub systemu urządzeń technicznych powodujące przerwę w ich używaniu lub utratę ich właściwości⁷. Do takich awarii zaliczymy więc uszkodzenia konstrukcji np. stadionów. Takie uszkodzenia stanowią poważne zagrożenia dla życia i zdrowia uczestników imprezy masowej, zwłaszcza, jeżeli mówimy o tłumie.

⁵ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 lutego 2012 r. w sprawie minimalnych wymagań dotyczących zabezpieczenia pod względem medycznym imprezy masowej, Dz.U. 2012 poz. 181. w: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000181> [dostęp: 09.2016].

⁶ Dz.U. 2002 nr 62 poz. 558

⁷ Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, art. 3, ust. 1, pkt 3 Dz.U. 2002 nr 62 poz. 558, w: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20020620558> [dostęp: 09.2016].

Przykładowo należy wspomnieć o 2 stycznia 1971 roku, kiedy to w Glasgow, w Szkocji, podczas meczu Celtic – Rangers, zawaliła się bariera, która pozbawiła życia aż 66 osób. W 2016 roku w mieście Salvador, w Brazylii na stadionie podczas meczu Bahia – Via Nova, zawaliła się trybuna. W wyniku tego wypadku zginęło 8 osób⁸. Kolejnym przykładem awarii technicznej może być awaria elektryczności, która nie tylko sama w sobie może stanowić zagrożenie – tłum może wpaść w panikę, co spowoduje niekontrolowany ruch masy ludzi. Co więcej, taka awaria może również wpłynąć na tłum w tym sensie, że doprowadzi do jego rozwścieczenia, bądź agresji⁹. Nieprawidłowe działanie instalacji elektrycznej może także przyczynić się do powstania pożaru. Warto także wspomnieć o katastrofie, jaka miała miejsce w Katowicach, w 2006 roku, kiedy podczas wystawy gołębi pocztowych, zawalił się dach hali. W katastrofie tej zginęło ponad 60 osób. Co prawda, bezpośrednią przyczyną katastrofy był zalegający na dachu śnieg, jednakże główną przyczyną były błędy konstrukcyjne¹⁰.

Katastrofa naturalna, wg wspomnianej wyżej ustawy, to zdarzenie związane z działaniem sił natury. Ustawodawca wymienia, jakie zdarzenia w szczególności uznaje za katastrofy naturalne, i tak są to: wyładowania atmosferyczne, wstrząsy sejsmiczne, silne wiatry, intensywne opady atmosferyczne, długotrwałe występowanie ekstremalnych temperatur, osuwiska ziemi, pożary, susze, powodzie, zjawiska lodowe na rzekach i morzu oraz jeziorach i zbiornikach wodnych, masowe występowanie szkodników, chorób roślin lub zwierząt albo chorób zakaźnych ludzi albo też działanie innego żywiołu¹¹.

Analizując imprezy masowe należy zwrócić szczególną uwagę na wyładowania atmosferyczne, wstrząsy sejsmiczne, silne wiatry, intensywne opady, a także pożary. Są to więc zdarzenia nagłe, których zazwyczaj nie da się wcześniej przewidzieć – lub też, błędnie szacowana jest intensywność danego zdarzenia. Należy także zwrócić uwagę na zagrożenie, jakim są choroby zakaźne ludzi. Zagrożenie to nie kojarzy się bezpośrednio z imprezami masowymi, jednakże, ze względu na specyfikę tłumu, należy przyjąć, że jest ono w jakiś sposób z imprezami masowymi powiązane. Zagrożenie to jednak należy do zupełnie innej kategorii i jest dosyć abstrakcyjne. Wydaje się, że najgroźniejszym, i najbardziej prawdopodobnym zagrożeniem na imprezach masowych związanym z „czynnikiem pogodowym” są wspomniane wyładowania atmosferyczne. Takie zdarzenie miało np. miejsce podczas festiwalu „Rock am Ring” w Niemczech, w czerwcu 2016 roku, wówczas piorun, który uderzył w tłum, poraził aż 82 osoby, przy czym 15 osób znalazło się w stanie ciężkim¹².

⁸ PAP, *Największe Tragedie na Stadionach Piłkarskich*, Sportowefakty.wp.pl, 2009, w: <http://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/67882/najwieksze-tragedie-na-stadionach-pilkarskich> [dostęp: 09.2016].

⁹ K. Bartuszek, *Impreza masowa. Ludzie, technika, procedury*, „Czasopismo Zabezpieczenia” nr 5, 2010, w: <http://www.zabezpieczenia.com.pl/publicystyka/impreza-masowa-ludzie-technika-procedury> [dostęp: 09.2016].

¹⁰ P. Pawlik, *Śmiertelna cisza*, Onet.pl, 2016, w: <http://wiadomosci.onet.pl/slask/10-rocznica-katastrofy-hali-mtk-w-katowicach/w6767b> [dostęp: 09.2016].

¹¹ Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, art. 3, ust. 1, pkt 2 Dz.U. 2002 nr 62 poz. 558, w: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20020620558> [dostęp: 09.2016].

¹² TVN, *Piorun ranił 82 uczestników festiwalu „Rock am Ring”*. Impreza przerwana, by „uniknąć kolejnych ofiar”, 2016, w: <http://tvnmeteo.tvn24.pl/informacje-pogoda/swiat,27/piorun-ranil-82-uczestnikow-festiwalu-rock-am-ring-impreza-przerwana-by-uniknac-kolejnych-ofiar,204248,1,0.html> [dostęp: 09.2016].

W obliczu obecnej sytuacji na świecie, jednym z zagrożeń, które szczególnie są związane z imprezami masowymi, jest zagrożenie terrorystyczne. Należy pamiętać, że terrorystom zależy na uwadze mediów i wzbudzeniu wśród społeczeństwa jak największego szoku oraz poczucia strachu. Imprezy masowe wydają się więc bardzo prawdopodobnym celem, ponieważ – po pierwsze jest to duże zbiorowisko ludzi, a po drugie, często takim wydarzeniem towarzyszy zainteresowanie mediów. Udane uderzenie na imprezie masowej będzie na pewno spektakularne, a na takim efekcie terrorystom najbardziej zależy. Po trzecie, taki atak wywołuje oczekiwany przez terrorystów efekt psychologiczny w społeczeństwie¹³.

Imprezy masowe, zwłaszcza te największe, są więc obciążone dużym ryzykiem wystąpienia ataku. Oczywiście sam fakt, że zbierze się w jednym miejscu duża liczba ludzi nie jest czynnikiem decydującym o jego wystąpieniu, ale z pewnością nie należy tego bagatelizować. Jako przykład takich ataków można przytoczyć ostatnie zamachy terrorystyczne we Francji – zamach w sali koncertowej Bathaclan, 13 listopada 2015, gdzie śmierć poniosło 90 osób¹⁴, czy też zamachy w Nicei, gdzie 14 lipca 2016 w tłum, podziwiający pokaz fajerwerków z okazji dnia zdobycia Bastylli, wjechała ciężarówka. Zginęło wówczas ponad 80 osób¹⁵.

Podsumowując, istotnym zagrożeniem dla imprez masowych są awarie techniczne. Awarie techniczne oczywiście mogą być spowodowane zarówno działalnością człowieka – w tym atakami terrorystycznymi - ale także mogą być spowodowane przez czynniki naturalne, takie jak warunki atmosferyczne. Katastrofy naturalne stanowią tylko zagrożenie, jeżeli mamy do czynienia z gwałtownością – np. burze – susze oraz powódzie nie będą więc stanowiły zagrożenia dla tłumu na imprezie masowej, ponieważ w przypadku ich wystąpienia, taka impreza będzie po prostu odwołana. Zagrożenie terrorystyczne jest jak najbardziej realne, chociaż często wyolbrzymiane. Obawiano się np. ataków podczas szczytu NATO w Warszawie w lipcu 2016, czy też podczas Światowych Dni Młodzieży 2016, nic takiego jednak nie mało miejsca.

Psychologia tłumu

Analizując zagadnienie zachowania tłumu podczas masowych imprez sportowych, należy odpowiedzieć na wstępie na pytanie, dlaczego poszczególne jednostki partycypują w tego typu wydarzeniach oraz dlaczego każdy z nas dąży do kontaktu z innymi ludźmi? Amerykański psycholog – Elliot Aronson w swojej książce „Człowiek istota społeczna”¹⁶, w samym już tytule udziela odpowiedzi na to pytanie. Człowiek bez grupy odniesienia byłby ułomny, a z pewnością nie funkcjonowałby we właściwy sposób. Trzeba jednak rozważyć, czy permanentny wpływ innych osób lub grup na jednostkę zawsze ma charakter pozytywny i sprzyja szeroko pojętemu rozwojowi, czy występują także negatyw-

¹³ S. Koziej, *Terroryzm a Euro 2012*, w: http://koziej.pl/wp-content/uploads/2015/07/terroryzm_a_euro_2012.doc [dostęp: 09.2016].

¹⁴ BBC, *What happened at Bathaclan*, BBC, w: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34827497>

¹⁵ <http://www.tvn24.pl/raporty/zamach-w-nicei,1097> [dostęp: 09.2016].

¹⁶ E. Aronson, *Człowiek istota społeczna. Wybór tekstów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

ne procesy związane z socjalizacją człowieka? Jak pisze Aronson „Jest rzeczą oczywistą, że społeczne oddziaływania kształtują działania, sądy i przekonania każdego człowieka. Dziecko opanowuje wszelkie subtelnosci dialektu, jakim posługują się ludzie z jego otoczenia. Członek plemienia, w którym występują przypadki ludożerstwa, w pełni akceptuje kanibalizm, uznając go za zjawisko właściwe i naturalne. Wszystkie nauki społeczne przyjmują za punkt wyjścia obserwację głębokich efektów, jakie grupy wywierają na swoich członków. Dla psychologów nacisk grupowy na umysły jednostek rodzi wiele problemów, które chcieliby dokładnie zbadać. Czy i w jakim stopniu siły społeczne ograniczają ludzkie postawy i opinie? Obecnie problem ten stał się szczególnie istotny”¹⁷. Interakcje stanowią istotę ludzkiego życia. Codziennie poprzez swoje zachowanie, wypowiedane słowa czy emocje oddziałujemy na innych ludzi. Wszystkie te elementy tworzą rzeczywistość, która nas otacza. Wiele tych zależności i interakcji zachodzi bez naszej świadomości. Często nie zdajemy sobie sprawy z tego, że chociażby sposób w jaki mówimy, to jak jesteśmy ubrani wpływa na to jak jesteśmy postrzegani przez inne osoby. Co ciekawe, „sama obecność innych wystarczy, by zmienić zachowanie. Zasada efektu publiczności wyjaśnia, w jaki sposób praca jednostki zmienia się w zależności od tego, czy jednostka wie, że jest obserwowana przez innych”¹⁸. Przy publiczności pracujemy szybciej, szybciej się uczymy, ale też popełniamy więcej błędów, mimo, że tak bardzo zależy nam na uniknięciu kompromitacji w obecności innych ludzi¹⁹. Również zasada efektu współdziałania potwierdza tezę, że na naszą aktywność lub bierność wpływ ma zachowanie członków grupy, w której się znajdujemy. Prowadzone badania wykazały, iż „indywidualne sądy ulegały dużym zmianom pod wpływem głośno wyrażanych opinii współuczestników eksperymentu”²⁰. W tej samej zasadzie zawiera się także mechanizm tzw. rozproszonej odpowiedzialności, gdzie przy obecności innych osób jednostki wykazują się o wiele większą biernością w działaniu aniżeli w analogicznych sytuacjach, w których musiałyby podjąć działanie samodzielnie. Przytoczone egemplifikacje jednoznacznie wykazują, że zachowanie człowieka w grupie zdecydowanie różni się od zachowania człowieka jeżeli jest sam. Potwierdza tę tezę także syndrom myślenia grupowego – będącego formą skrajnej polaryzacji grupowej, w której zaburzone zostaje właściwe postrzeganie rzeczywistości oraz dochodzi do obniżenia zdolności umysłowych u członków grupy. Co więcej, syndrom ten pojawia się nie tylko w grupach o dużej spójności wewnętrznej, ale także w sytuacjach zagrożenia. Cechami charakterystycznymi myślenia grupowego są: przecenienie kompetencji grupy, przesadny konformizm, schematyczne myślenie oraz poczucie wyższości własnej grupy nad innymi²¹. Bez wątpienia obecność innych osób sprawia, że każdy z nas zaczyna zachowywać się w zupełnie odmienny sposób. Z jednej strony pragniemy zaimponować innym swoimi umiejętnościami czy kompetencjami, z drugiej wpływ jaki mają te osoby na nas sprawia, że zmieniamy swoje poglądy oraz opinie. W jednej chwili potrafimy zamienić naszą aktywność w bierność i na odwrót.

¹⁷ Tamże, s. 37.

¹⁸ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, Zysk i S-ka, Poznań 2001, s. 97.

¹⁹ Tamże, s. 97–98.

²⁰ Tamże, s. 98.

²¹ R.J. Crisp, R.N. Turner, *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 164.

Skoro jednostki niezależne, racjonalne i rozumne pod wpływem innych osób dowodzą jedynie pozorności tych przymiotów, należy odpowiedzieć na pytanie jak daleko są one w stanie posunąć się w działaniach, często nieświadomie kierowanych „głosem” grupy? Co więcej, należy także zweryfikować czy typ, liczebność oraz okoliczności powstania grupy są bezpośrednio skorelowane ze zjawiskiem myślenia grupowego, a tym samym z aktywnością jednostki analogiczną do aktywności pozostałych członków konkretnej zbiorowości? „Całokształt wspólnych cech jednostek danego narodu, wynikających z wpływów środowiska i z dziedziczności, stanowi duszę rasy. Cechy te są dziedziczone, a zatem niezwykle stałe. Gdy pewna liczba ludzi, ulegając pewnym wpływom, chwilowo się zespoli, wtedy obok ich cech dziedzicznych występują na jaw nowe cechy, nieraz mocno odmienne od cech rasy. Ich całokształt tworzy duszę zbiorową, potężną lecz krótkotrwałą. W dziejach narodów tłumy odgrywały zawsze niepoślednią rolę; nie była ona nigdy jednak tak brzemienna w skutki jak w obecnej epoce. Charakterystycznym rysem obecnego wieku jest górowanie nieświadomej działalności tłumu nad świadomą działalnością jednostki”²². W przytoczonym fragmencie Le Bon posługuje się pojęciem tłumu, który oznacza zbiorowisko przypadkowych jednostek bez względu na ich narodowość, wyznanie, przekonania czy płeć. Jest to potoczne rozumienie tłumu. W psychologicznym ujęciu tłumu, dodaje autor „zanika świadomość własnej odrębności, a uczucia i myśli wszystkich jednostek mają jeden tylko kierunek. Powstaje jakby zbiorowa dusza; chociaż jej istnienie jest bez wątpienia bardzo krótkie, to jednak posiada ona cechy nadzwyczaj wyraźne”²³. Choć istnieją różne typy tłumu, można wskazać kilka wspólnych cech charakterystycznych dla każdego z nich.

1. Impulsywność – tłum jest „niewolnikiem impulsów”, reaguje na wszelkie bodźce pochodzące spoza konkretnej zbiorowości. To one wyznaczają pole działania tłumu oraz poszczególnych jednostek wchodzących w jego skład.
2. Zmienność – powiązana jest z impulsywnością. Ze względu na permanentne odbieranie bodźców zewnętrznych tłum narażony jest na ciągłe zmiany formy, jak i celu istnienia.
3. Drażliwość – tłum zrobi wszystko by urzeczywistnić swoje żądania. Poczucie to utrwała zarówno liczebność tłumu jak i mistyczne poczucie niezwyknięcia.
4. Podatność na sugestie oraz łatwowierność – jest najistotniejszą cechą, która tłumaczy nadzwyczaj szybką zdolność do potęgowania się uczuć i dążeń związanych z konkretnym obranym przez tłum celem. Tłumem rządzą nieświadomość oraz irracjonalność podejmowanych działań czy żądań. Owa masa wyłaniająca się ze wspomnianej nieświadomości oczekuje jedynie na sugestie, hasła, myśli przewodnie, bez względu na ich treść i skutki. Dlatego też istotną rolę w tłumie odgrywają – przywódca lub „autorytety”, których słowa będą wystarczającym motywatorem do działania dla całej masy. Występuje tutaj mechanizm zaraźliwości sugestii.
5. Prostota i przesada w uczuciach tłumu – w tłumie mamy do czynienia z wysokim stopniem polaryzacji emocji czy uczuć. Nie występują tutaj stadia pośrednie. Pewne zjawiska, zachowania są albo białe, albo czarne. W krótkim odstępie czasu tłum jest w stanie także pod wpływem odpowiednich bodźców przejść z pozytywnych emocji na

²² G. Le Bon, *Psychologia tłumu*, Wydawnictwo Antyk, Kęty 2004, s. 9.

²³ Tamże, s. 15.

negatywne. Dlatego też w grupie tak szybko potęguje się uczucie gniewu, nienawiści. Jest to skorelowane ze wspomnianą już mistyczną świadomością niezwykłości i bezkarności konkretnej zbiorowości. W analogicznych sytuacjach poszczególne jednostki odstąpiłyby od działania ze względu na świadomość kary. W tłumie ten strach zanika, a uwidaczniają się „pierwotne” instynkty.

6. Nietolerancja i autorytaryzm – powiązane są z prostotą uczuć w tłumie oraz percepcją zdarzeń jako czarne lub białe. Masa sugerowane jej poglądy, przekonania, wierzenia lub idee będzie bezwzględnie respektować i traktować jak własne lub odrzucać. W tłumie nie ma miejsca na szczegółowe analizowanie sugestii, albo są zgodne z przekonaniem większości oraz celem do którego dąży tłum, albo nie. „Jednostka może uznawać zdania przeciwne i nawet podejmować decyzje, tłum zaś nie czyni tego nigdy. Na zgromadzeniach ludowych najmniejsze wystąpienie przeciw tłumowi zostaje przyjęte ze wściekłością i gwałtownymi obelgami. Po których szybko dochodzi do rękoczynów”²⁴.
7. Konserwatyzm – stanowi swego rodzaju zaprzeczenie impulsywności tłumy. Okazuje się, że tłum *de facto* jest podatny na sugestie i szybko dostosowuje się do bodźców zewnętrznych jednak tylko w błahych i powierzchownych kwestiach. Jeśli zaś chodzi o stosunek do tradycji i kwestii zasadniczych, masa staje się niezmiernie konserwatywna, uwidaczniając to chociażby w niechęci do wszelkich „nowinek”. Jest to bez wątpienia podyktowane podświadomym strachem przed zmianami, gdzie mogłoby dojść do zachwiania ugruntowanej pozycji konkretnego tłumy.
8. Moralność – oczywiście w kontekście tłumów nie można analizować moralności w ujęciu przestrzegania norm społecznych czy empatii. Moralność w tym wypadku będzie przejawiać się poświęceniem, ofiarnością i oddaniem zarówno grupie jak i poszczególnym jednostkom ją tworzącym, a także celem do których dany tłum dąży²⁵.

W literaturze przedmiotu znaleźć można różnorodną typologię tłumy. Le Bon dokonuje podziału na tłumy heterogeniczne oraz homogeniczne. Pierwsze dzielą się na bezimienne (np. tłum uliczny, grupa gapiów) oraz nie anonimowe (np. parlament, ława przysięgłych). Do grupy heterogenicznej będziemy mogli także zaliczyć tłumy biorące udział w masowych imprezach sportowych, bowiem taki tłum jest zbiorem różnorodnych jednostek chociażby pod względem: wykształcenia, płci, wieku, statusu społecznego itd. Na tłumy homogeniczne składają się sekty, kasty oraz warstwy. W tym przypadku występują liczne cechy wspólne (nie mające charakteru tymczasowego) łączące członków poszczególnych grup, na przykład pochodzenie, religia itp.²⁶.

Nieco inaczej tłumy dzieli Stefania Dzięcielska-Machnikowska.

Po pierwsze, wyróżnia – zgromadzenia, które mogą mieć cel polityczny, ekonomiczny, ideologiczny. To wszelkiego rodzaju zebrania, konferencje, zjazdy, odbywające się w jednym miejscu i czasie zarówno grup hetero, jak i homogenicznych, podczas których omówione mają zostać problemy lub uzgodnione stanowiska i wyznaczone programy działania

Po drugie, wyróżniona została publiczność, która różni się od zgromadzenia tym, że jej uczestnicy są jedynie biernymi obserwatorami zdarzeń. Przybiera formę zbiegowiska –

²⁴ Tamże, s. 29.

²⁵ Tamże, s. 21–32.

²⁶ Tamże, s. 74–76.

czyli grupy osób, które przypadkowo znalazły się w danym miejscu i stały się świadkami wydarzenia. Istnieje także publiczność intencjonalna – kibice sportowi oraz osoby biorące udział w spektaklu czy koncercie w filharmonii. Ich celem jest konkretne przeżycie, chęć zdobycia wiedzy, rozwoju²⁷.

Norman Goodman zbiegowisko określa mianem tłumu przypadkowego, czyli „spontanicznego zgromadzenia jednostek, których uwagę przyciąga to samo wydarzenie, ale które nie dążą do interakcji”²⁸.

Publiczność intencjonalna u Goodmana to z kolei tłum konwencjonalny – gdzie występuje wspólnota celu, jednak jest on osiąganym indywidualnie przez jednostki. Co ważne, działanie takiego tłumu jest obostrzone przez funkcjonujące normy społeczne.

Tłum ekspresywny – słabiej zorganizowany aniżeli konwencjonalny, jednak jego celem jest partycypacja w wydarzeniu o dużym ładunku emocjonalnym, często nieakceptowanym w okolicznościach dnia codziennego, jak np. imprezy masowe z okazji sylwestra.

Tłum aktywny – „zgromadzenie podekscytowanych jednostek, których emocje najczęściej znajdują ujście w działalności niszycielskiej i przemocy. Tłum aktywny nie tylko stara się rozładować silne emocje, jakie się wytworzyły, ale także przedsięwziąć działania przeciwko czemuś, co postrzega jako zło. Przykładami zachowań tłumu aktywnego są akty przemocy wśród kibiców na europejskich stadionach piłkarskich i samosady”²⁹.

Tłum protestujący – jest połączeniem tłumu konwencjonalnego (stopień zorganizowania) oraz aktywnego (działanie destrukcyjne)³⁰.

Typologia tłumów powiązana jest także z uwarunkowaniami sytuacyjnymi wpływającymi na tłum, czyli powodami dla których ów zbiór jednostek się tworzy oraz jak może się zmieniać jego funkcjonowanie. Powodów organizowania się ludzi w tłumy jest wiele – chęć zaznaczenia swojego niezadowolenia z poczynań polityków, okazania swojego poparcia dla inicjatyw społecznych itp. Tłumy także mogą się tworzyć w celu wspólnej rozrywki – koncerty, pokazy, masowe imprezy sportowe (np. mecze piłkarskie) oraz ogólnie pojętego rozwoju i chęci przeżycia określonych emocji – przykładem jest publiczność w teatrze, filharmonii lub kinie. Bez względu na powód partycypacji jednostek w wydarzeniu tego typu, napływ zewnętrznych bodźców jest tak silny, że pozornie spokojne zgromadzenie może przerodzić się w sytuację zagrażającą zdrowiu, życiu oraz porządkowi publicznemu. Egzemplifikację stanowią obchody Święta Niepodległości w Polsce, gdzie niemal każdego roku, marsze organizowane w celu uczczenia narodowego święta przeistaczają się w regularną bitwę tłumu z policją lub przeciwnymi grupami, których wrogość ma różnorodne podłoże.

Panika oraz histeria masowa są skrajnymi skutkami „zainfekowania” tłumu nieprzewidywanymi impulsami zewnętrznymi. Panika jest formą bezładnej ucieczki przed zagrożeniem, dochodzi wówczas do obezwładniającego strachu, który redukuje racjonalne zdolności rozumowania. Panice towarzyszy dezorientacja oraz krzyk. Masowa histeria powiązana jest natomiast z szybkim rozprzestrzenianiem się strachu oraz niekontrolo-

²⁷ S. Dzięcielska-Machnikowska, *Tłum i społeczeństwo*, Omega-Praxis, Łódź 1998, s. 57–62.

²⁸ N. Goodman, dz. cyt., s. 322.

²⁹ Tamże, s. 323.

³⁰ Tamże, s. 322–323.

waną reakcją na niego. Jest samonapędzającą się maszyną, którą trudno jest zatrzymać³¹. Bez wątplenia opisane powyżej zagrożenia związane z tłumem podczas imprez masowych mogą skutkować wystąpieniem paniki oraz masowej hysterii – gdzie organizatorzy nie są w stanie przewidzieć jak zachowa się każda jednostka w obliczu pożaru, zaważenia się trybun lub zamachu terrorystycznego. Dlatego też biorąc udział w imprezach masowych każdy uczestnik powinien racjonalnie oceniać każdą sytuację, impuls zewnętrzny, a co najważniejsze nie poddawać się zwodniczej woli tłumu – choć jak wskazały wcześniejsze rozważania nie jest to proste zadanie.

Istotną rolę w zapanowaniu nad tłumem odgrywa jego przywódca – najbardziej wpływowa i najsilniejsza osoba w grupie. Co najistotniejsze, to przywódca odpowiada za wybór kierunku dążenia tłumu, żądań jakie stawia oraz celów, które chce osiągnąć. Jak więc stać się przywódcą tłumu? Sprzyjają temu czynniki osobowe oraz sytuacyjne. Z łatwością masą zarządzać będą osoby ponad przeciętne, które wybijają się ponad innych, z silnym charakterem oraz pewne siebie i swoich kompetencji. Są to osoby inteligentne, rozmowne oraz otwarte na nowe doświadczenia. Jednak, co ciekawe, czynniki sytuacyjne zdają się być determinantami stania się dobrym przywódcą, bowiem to od okoliczności i grupy, którą trzeba zarządzać zależy czy nasze cechy osobowe będą odpowiednie. Co istotne, przywódca nie tylko wyznacza cele, dzieli zadania, ale także powinien stanowić wsparcie dla poszczególnych jednostek w tłumie. Dobry przywódca powinien znać swoją grupę i umieć nad nią zapanować w każdej sytuacji. Przywódca stanowi także autorytet dla podległych mu osób, jednak tutaj może wystąpić aspekt negatywny – ślepe posłuszeństwo jednostek, które mogą się stać narzędziem w rękach przywódcy do osiągnięcia nie zawsze legalnych i pozytywnych celów.

Zarządzanie tłumem

Do sytuacji kryzysowych spowodowanych działaniami przyrody czy wadami infrastruktury, a nawet skrajnych przypadków takich, jak zamach terrorystyczny, dochodzi w sposób nagły. Uczestnicy imprezy masowej nie są w stanie przewidzieć ich zaistnienia. Dlatego też kiedy dochodzi na przykład do zaważenia elementu konstrukcyjnego stadionu czy ulewy podczas trwania imprezy masowej może to skutkować wybuchem paniki. Zdezorientowani widzowie nie będą wiedzieli co mają ze sobą zrobić. Istotne jest także to, że niektóre osoby nie będą świadome tego co się wydarzyło, bowiem do zajścia mogło dojść w miejscu, niewidocznym dla wszystkich uczestników imprezy. Wtedy też łatwo jest doprowadzić do zaistnienia mechanizmu zaraźliwości. Poszczególne osoby będą snuły domysły na temat zdarzenia tym samym potęgując strach u innych osób – co może skutkować wybuchem masowej hysterii. Niedoinformowany tłum z upływem czasu i budującym się napięciem i niepewnością będzie stanowił coraz większe zagrożenie wystąpienia przejawów agresji. W obliczu zagrożenia uczestnicy imprezy będą się jednoczyć w celu wspólnego przezwyciężenia kryzysu, a jak było już to wspomniane, tłumem o wiele trudniej jest zarządzić aniżeli pojedynczymi osobami.

³¹ Tamże, s. 327–328.

Dlatego tak istotne znaczenie w przebiegu imprez masowych mają stewardzi oraz spike-rzy, którzy bezpośrednio odpowiedzialni są za komunikację z kibicami czy innymi widzami imprez masowych. Komunikacja podczas imprez masowych nie jest łatwym zadaniem, liczni widzowie, duży hałas, ale i duża grupa osób obsługujących dane wydarzenie sprawiają, że informacje mogą docierać do konkretnych osób z opóźnieniem lub w ogóle. Rozwiązania technologiczne w postaci krótkofalówek, telefonów komórkowych itp. pomagają w przezwycięzeniu tych problemów. Jednak istotne jest by każda osoba pracująca przy zabezpieczeniu imprezy masowej wiedziała komu, jakie i w jaki sposób przekazać uzyskane przez siebie informacje. Szczególny nacisk kładzie się na komunikatywność stewardów, którzy stanowią pierwsze źródło informacji dla kibiców – gdzie znajdują się ich miejsca, którędy mogą wyjść ze stadionu lub gdzie zostanie im udzielona pomoc medyczna. Osoby dobrze poinformowane, czują się o wiele pewniej i bezpieczniej w nowym miejscu, tym samym niwelowane jest prawdopodobieństwo, że taki kibic może stanowić zagrożenie dla innych oraz obiektu. Komunikacja musi także zachodzić między służbami zabezpieczającymi imprezę, powinna następować wymiana informacji dotycząca np. aktów wandalizmu lub niepokojących zachowań czy przedmiotów, które nie powinny znaleźć się w danym miejscu.

Komunikacja ma szczególne znaczenie w sytuacjach kryzysowych, gdzie należy wydać jasne, proste komunikaty, mające pomóc tłumowi w ewakuacji lub zachowaniu dostosowanym do okoliczności. W przeciwnym razie niedoinformowany tłum stanie się kolejnym zagrożeniem, które może eskalować w nieprzewidywalny sposób.

Właściwy obieg informacji pomaga także w podejmowaniu decyzji kiedy już dojdzie do zaistnienia sytuacji kryzysowej. Jeżeli osoby decyzyjne będą posiadały kompletne informacje na temat rozmiarów zdarzenia, jego rodzaju, prawdopodobnych skutków oraz liczby zagrożonych osób, będą w stanie podjąć stosowne działania w celu usunięcia lub zniwelowania zagrożenia. Dodatkowo, panikujący tłum oraz presja czasu sprawiają, że podjęcie właściwych decyzji, zwłaszcza przy braku kompletnej informacji, jest niezmiernie trudne lub wręcz niemożliwe. Niewłaściwy obieg informacji może także doprowadzić do sytuacji, w której użyte siły i środki będą niewystarczające, niestosowne lub ich rozlokowanie będzie błędne.

Warto także zauważyć, iż reagowanie na nagłe sytuacje kryzysowe wspomniane powyżej, różni się nieco od np. meczów podwyższonego ryzyka, gdzie służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo i porządek publiczny są przygotowane na prawdopodobieństwo dojścia do zamieszek lub innych niekontrolowanych przejawów agresji. Sam tłum w takich sytuacjach zachowuje się odmiennie. Nie występuje bowiem u niego strach, a jedynie agresja i chęć pokonania grupy przeciwnej. W tego typu tłumie wzmagają się poczucie bezkarności i niezwyknięcia, dlatego też tzw. ustawki czy bójki pseudokibiców są tak niebezpieczne dla osób biorących w nich udział, jak i dla otoczenia. Policja – bo to ona odpowiada w największej mierze za bezpieczeństwo i porządek publiczny, opracowała specjalne procedury działania na wypadek tego typu zajść. Zawierają one między innymi sposoby rozdzielania walczących stron czy opanowania rozwścieżonego i nieprzewidywalnego tłumy.

Bez wątpienia jakiegokolwiek nieprzewidziane zajścia podczas przebiegu meczów lub innych imprez masowych, zarówno kulturalnych, jak i sportowych stanowią wyzwanie dla organizatorów i osób odpowiedzialnych za bezpieczeństwo. Jedynie dzięki wła-

ściwemu obiegowi informacji, szkoleniom oraz wykwalifikowanym stewardom możliwe jest podjęcie próby zapanowania nad tłumem oraz zniwelowania lub wręcz zlikwidowania zagrożenia.

Wspomniani stewardzi (rozumiani tutaj jako służba informacyjna i porządkowa, o której mowa w ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych), są osobami odpowiedzialnymi za dbanie o bezpieczeństwo poprzez przekazywanie wszelkich niezbędnych informacji uczestnikom imprez masowych. Według ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, przez służbę informacyjną należy rozumieć „osoby podlegające kierownikowi do spraw bezpieczeństwa, wyznaczone przez organizatora, w tym Spikera zawodów sportowych”³². Jest to jednak definicja, z której trudno jest wywnioskować czym powinien zajmować się ów steward. Dopiero po przeanalizowaniu treści artykułu 19. wyżej wymienionej ustawy można wywnioskować, iż „członkowie służby informacyjnej działają na rzecz bezpieczeństwa uczestników imprezy masowej, w szczególności poprzez informowanie ich o przyjętych rozwiązaniach organizacyjnych”³³. Przytoczony fragment dowodzi, iż, w modelowej sytuacji, osoba poinformowana czuje się pewnie, a więc nie stanowi zagrożenia zarówno dla siebie, współuczestników imprezy oraz infrastruktury. Do innych zadań stewardów, które również mają wpływ na zapewnienie bezpieczeństwa uczestników imprez masowych należą:

- informowanie o udogodnieniach oraz wymogach bezpieczeństwa określonych przez organizatora lub służby ratownicze;
- informowanie o umiejscowieniu punktów pomocy medycznej, gastronomicznych i sanitarnych;
- nadzorowanie bezpiecznego wejścia i wyjścia osób uczestniczących w imprezie masowej;
- niedopuszczanie osób uczestniczących w imprezie masowej do miejsc nieprzeznaczonych dla publiczności;
- niezwłoczne reagowanie na incydenty i zagrożenia oraz podejmowanie niezbędnych działań zaradczych, w szczególności poprzez informowanie o nich służb porządkowych;
- obserwowanie wszystkich obszarów potencjalnego zagrożenia i przeciwdziałanie nadmiernemu zagęszczeniu osób;
- pilnowanie przestrzegania postanowień regulaminu obiektu (terenu) i regulaminu imprezy masowej
- reagowanie na skargi składane przez osoby uczestniczące w imprezie masowej³⁴.
Dodatkowo służby informacyjne oraz służby porządkowe uprawnione są do:
- „sprawdzania i stwierdzania uprawnień osób do uczestniczenia w imprezie masowej, a w przypadku stwierdzenia braku takich uprawnień – wezwania ich do opuszczenia imprezy masowej;

³² Ustawa z dnia 20 marca 2009 o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2009 nr 62 poz. 504, art. 3, z późniejszymi zmianami, online, Internetowy System Aktów Prawnych <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090620504> [dostęp: 10.09.2016].

³³ Tamże, art. 19.

³⁴ Tamże, art. 22, ust. 2.

- legitymowania osób w celu ustalenia ich tożsamości;
- przeglądania zawartości bagaży i odzieży osób w przypadku podejrzenia, że osoby te wnoszą lub posiadają przedmioty, o których mowa w art. 8 ust. 2;
- wydawania poleceń porządkowych osobom zakłócającym porządek publiczny lub zachowującym się niezgodnie z regulaminem imprezy masowej lub regulaminem obiektu (terenu), a w przypadku niewykonania tych poleceń – wezwania ich do opuszczenia imprezy masowej;
- ujęcia, w celu niezwłocznego przekazania policji, osób stwarzających bezpośrednie zagrożenie dla dóbr powierzonych ochronie oraz osób dopuszczających się czynów zabronionych³⁵.

Należy także dodać, że zgodnie z wymogami Regulaminu w zakresie bezpieczeństwa podczas rozgrywek organizowanych przez PZPN i Ekstraklasę SA, wszyscy stewardzi muszą być dokładnie zaznajomieni z planem obiektu oraz jego procedurami bezpieczeństwa i ewakuacji³⁶. Istotne jest, że wszelkie uprawnienia oraz zadania stewardzi jak i członkowie służb porządkowych wykonują z poszanowaniem godności ludzkiej. Nie tylko służby informacyjne dbają o bezpieczeństwo kibiców lub widzów poprzez przekazywanie im odpowiednich informacji, to zadanie należy także do Spikera.

Spiker na mocy ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych jest traktowany jako członek służby informacyjnej, a więc odpowiedzialny jest za zapewnienie bezpieczeństwa poprzez udzielanie informacji, jednak czyni to w odmienny sposób aniżeli stewardzi. Z kolei na podstawie przepisów piłkarskich, w trakcie trwania meczu Spiker jest uprawniony do podawania komunikatów o zdobytych bramkach, napomnieniach i wykluczeniach, zmianach zawodników, doliczonym czasie gry oraz o liczbie kibiców. Może również w specjalny sposób celebrować zdobyte bramki przez obie drużyny oraz informować o specjalnych wydarzeniach towarzyszących konkretnej imprezie sportowej np., akcja charytatywna, jubileusz itp. Poza wymienionymi informacjami Spiker ma prawo podawać wyłącznie komunikaty związane z bezpieczeństwem trwającej imprezy. W tym celu „Spiker jest wyposażony w komunikaty bezpieczeństwa w formie pisemnej, przygotowane przez Kierownika ds. bezpieczeństwa w porozumieniu z policją i Spikerem. Treść komunikatów powinna uwzględniać specyfikę danego stadionu oraz konkretnej imprezy, w szczególności przyjęte rozwiązania infrastrukturalne oraz procedury działania w zakresie bezpieczeństwa (np. plan ewakuacji stadionu). Komunikaty bezpieczeństwa obejmują wszelkie dające się przewidzieć zdarzenia niepożądane, w szczególności: zbiorowe naruszenie porządku publicznego; wnoszenie obraźliwych okrzyków, zachowania rasistowskie; użycie środków pirotechnicznych, rzucanie przedmiotami; wtargnięcie kibiców na boisko; przerwanie lub zakończenie imprezy przed upływem regulaminowego czasu gry; rozproszenie tłumu, panika; konieczność ewakuacji. Komunikaty bezpieczeństwa mogą być odczytywane lub

³⁵ Tamże, art. 20, ust. 1.

³⁶ Regulamin w zakresie bezpieczeństwa podczas rozgrywek organizowanych przez PZPN i Ekstraklasę SA, online, Polski Związek Piłki Nożnej, art. 31, <https://www.pzpn.pl/> [dostęp: 10.09.2016].

odtworzane. Odtwarzanie komunikatów nie zwalnia Spikera z obowiązku posiadania komunikatów w formie pisemnej oraz niezwłocznej reakcji na nieprzewidziane zdarzenia³⁷.

Spiker jest także obowiązany do niezwłocznej interwencji w sytuacji wystąpienia następujących zdarzeń: „rzucanie przedmiotami; wtargnięcie kibiców na boisko; użycie środków pirotechnicznych; wznoszenie obraźliwych okrzyków; zachowania rasistowskie, o ile Spiker dysponuje możliwością dostrzeżenia tych zdarzeń. Interwencja Spikera powinna obejmować apel o zaprzestanie podejmowania zabronionych zachowań. W przypadku, gdy określone zdarzenie występuje podczas danej imprezy po raz kolejny, Spiker może zaniechać powtarzania apeli, jeżeli przemawiają za tym względy celowości³⁸. Jeżeli kierownik ds. bezpieczeństwa zdecydował, że kibice drużyny gościa opuszczą stadion z opóźnieniem ze względów bezpieczeństwa Spiker informuje ich o tym oraz o czasie i sposobie opuszczenia stadionu.

Także rozwiązania architektoniczne oraz ich oznakowanie mają wpływ na poczucie bezpieczeństwa uczestników imprezy masowej. Przede wszystkim najistotniejsze wydaje się dostosowanie ilości dróg ewakuacyjnych do maksymalnej ilości widzów którzy mogą zasiąść na trybunach konkretnego obiektu, a także właściwe i widoczne ich oznakowanie. W racjonalny sposób powinny także zostać rozlokowane punkty pierwszej pomocy medycznej, tzn. tak by z każdego miejsca obiektu było wystarczająco blisko do takiego punktu. Z perspektywy doświadczeń z wielu boisk europejskich każdy obiekt powinien także posiadać zainstalowane furki, które umożliwią kibicom ewakuację na płytę boiska. Na każdym takim obiekcie muszą także znaleźć się specjalne tunele tzw. techniczne, które pozwolą na szybki dojazd na płytę boiska, np. wozów bojowych policji czy ambulansów. Wymóg ten został nałożony na organizatora imprezy masowej na mocy art. 6 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych – „organizator zapewnia wyznaczenie dróg ewakuacyjnych oraz dróg umożliwiających dojazd pojazdom służb ratowniczych i policji³⁹. Tunele techniczne na stadionach (tunele narożne) nie powinny być miejscem stacjonowania pojazdów służb (nie mówiąc już o innych obiektach), a powinny one zapewniać dojazd do płyty boiska tym służbom i natychmiastową ewakuację obiektu w przypadku jej zarządzenia. Niestety, praktyka pokazuje, że przedmiotowe tunele często są blokowane pojazdami organizatora lub służb, czy też innymi obiektami, np. balonami reklamowymi. A przecież ich drożność powinna być zapewniona w trakcie całego czasu trwania imprezy, także pod kątem użycia tuneli w ramach ewakuacji stadionu, najpierw na płytę boiska, a stąd – poza teren imprezy.

Obiekt powinien być także dobrze oświetlony, a wszelkie oznakowania dróg ewakuacyjnych i punktów medycznych powinny być umieszczone w widocznych miejscach oraz zrozumiałe dla wszystkich uczestników imprez masowych. Należy także dbać o utrzymanie porządku w ciągach komunikacyjnych, by nie znajdowały się tam zbędne elementy, które podczas ewakuacji mogą przeszkadzać lub ją opóźniać⁴⁰.

³⁷ Regulamin Spikera. Uchwała nr III/59 z 30 marca 2016 roku zarządu Polskiego Związku Piłki Nożnej w sprawie przyjęcia Regulaminu pracy Spikera zawodów piłki nożnej szebbla centralnego, online, Polski Związek Piłki Nożnej, <https://www.pzpn.pl/> [dostęp: 10.09.2016].

³⁸ Tamże.

³⁹ Ustawa z dnia 20 marca 2009 o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2009 nr 62 poz. 504, art. 6, ust. 1, z późniejszymi zmianami, online, Internetowy System Aktów Prawnych <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090620504>, [dostęp: 10.09.2016].

⁴⁰ Wytuczne i dobre praktyki w zakresie infrastruktury stadionowej oraz organizacji meczów piłki nożnej, online, Polski Związek Piłki Nożnej, <https://www.pzpn.pl/> [dostęp: 10.09.2016].

Zapobieganie negatywnym zjawiskom podczas imprez masowych

W celu uniknięcia wystąpienia negatywnych zjawisk podczas przebiegu imprez masowych, każdy z organizatorów powinien dokonać analizy ryzyka. Bazując na informacjach od właściwych służb mundurowych, które odpowiedzialne są za ład, porządek i bezpieczeństwo, organizator powinien przewidzieć wszelkie możliwe niepożądane zdarzenia i zabezpieczyć się na wypadek ich wystąpienia, a przede wszystkim zrobić wszystko by ich uniknąć. Jeżeli przykładowo wiadomo, że dany mecz jest meczem podwyższonego ryzyka, bowiem w historii w zasadzie każde sportowe starcie danych drużyn kończyło się bójką pseudokibiców, wiadomo, że należy wprowadzić specjalne procedury bezpieczeństwa. Kibice przeciwnych drużyn w asyście policji, w stosownych odstępach będą docierać na stadion oraz zasiadać z dala od siebie. Należy także mieć na uwadze jaka ma być pogoda w dniu imprezy i czy ona nie będzie stanowiła zagrożenia dla kibiców. Również jak pokazały wspomniane już doświadczenia francuskie, organizator powinien być w ciągłym kontakcie ze służbami odpowiedzialnymi za zwalczanie terroryzmu, czy przypadkiem osoby podejrzane o działalność terrorystyczną nie znajdują się w pobliżu miejsca odbywania się imprezy masowej.

Po dokonaniu analizy ryzyka organizator, kierownik ds. bezpieczeństwa oraz przedstawiciele służb mundurowych powinni dla danego obiektu i konkretnego typu imprezy opracować scenariusze działań na każdą możliwą ewentualność. Takie scenariusze powinny zawierać symptomy danego zdarzenia, prawdopodobny przebieg oraz skutki. Najistotniejszym elementem będzie wskazanie działań oraz podmiotów, które przy użyciu odpowiedniego sprzętu mają je wykonać w celu zniwelowania lub zlikwidowania zagrożenia. Wśród ekspertów z dziedziny bezpieczeństwa istnieje spór, czy tworzenie takich scenariuszy jest zasadne. Po pierwsze, każda taka sytuacja jest niezmiernie stresująca, istnieje więc ryzyko, że pod wpływem emocji lub zmęczenia scenariusz nie zostanie zrealizowany. Po drugie, nie da się stworzyć scenariusza na każdą ewentualność. W związku z tym istnieje prawdopodobieństwo, że służby przyzwyczajone do działania według założonego schematu nie będą potrafiły spontanicznie zareagować na nowe zagrożenie, które nie było ujęte w żadnym scenariuszu.

Na zakończenie, nie można nie odnieść się także do ćwiczeń, które służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo imprez masowych powinny ze sobą odbywać. W ramach ćwiczeń należy także wspomnieć o szkoleniach, które przechodzą stewardzi oraz służby porządkowe organizatora. Uczą się na nich nie tylko pierwszej pomocy, planów obiektu, ale przede wszystkim procedur ewakuacji czy współpracy ze spanikowanym tłumem.

Ćwiczenia na obiekcie powinna najpierw odbywać każda ze służb indywidualnie, np. straż pożarna, policja. Przede wszystkim w celu zapoznania się z obiektem, drogami ewakuacji, ale także by nauczyć się za jakie zadania odpowiadają poszczególni funkcjonariusze. Następnie służby powinny wspólnie przećwiczyć opracowane scenariusze działań, żeby w sytuacji zagrożenia każdy dokładnie znał swoje obowiązki oraz miejsce, w którym powinien się znaleźć. Podczas ćwiczeń istotne jest także przeszkolenie z zakresu współpracy ze stewardami, Spikerem oraz sposobów komunikacji.

Reasumując, imprezy masowe stanowią nieodzowny element rozrywki w dzisiejszych czasach. Jednak należy mieć na uwadze, że nawet podczas koncertów lub meczów może

dojść do nieprzewidzianych zdarzeń o różnym charakterze. Istotne jest także to, że reakcja zgromadzonego tłumu będzie odmienna od reakcji jednostki w analogicznych okolicznościach. Dlatego też, w celu uniknięcia paniki oraz objawów masowej hysterii wprowadzane są coraz to nowsze rozwiązania oraz procedury bezpieczeństwa, które mają zniwelować do minimum prawdopodobieństwo zakłócenia przebiegu imprez masowych. Warto także mieć na uwadze, że bez względu na rozwiązania prawne czy proceduralne, zdecydowana większość uczestników imprez to osoby rozumne, które każde zdarzenie i okoliczności powinny racjonalnie ocenić oraz podjąć stosowne działanie. Należy pamiętać, że nie wolno bezmyślnie poddawać się woli tłumu, który rządzi się swoimi prawami, nie zawsze rozsądnymi i prowadzącymi do zażegnania sytuacji kryzysowej.

Bibliografia

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 lutego 2012 r. w sprawie minimalnych wymagań dotyczących zabezpieczenia pod względem medycznym imprezy masowej, Dz. U. 2012 poz. 181, online, Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000181> [dostęp: 09.2016].

Ustawa z dnia 20 marca 2009 o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz. U. 2009 nr 62 poz. 504, z późniejszymi zmianami, online, Internetowy System Aktów Prawnych <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090620504> [dostęp: 10.09.2016].

Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie kłęski żywiolowej, Dz. U. 2002 nr 62 poz. 558, z późniejszymi zmianami, online, Internetowy System Aktów Prawnych <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20020620558> [dostęp: 10.09.2016].

Druki zwarte i monografie

Aronson E., *Człowiek istota społeczna. Wybór tekstów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

Crisp R.J., Turner R.N., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

Dzięcielska-Machnikowska S., *Tłum i społeczeństwo*, Omega-Praxis, Łódź 1998.

Goodman N., *Wstęp do socjologii*, Zysk i S-ka, Poznań 2001.

Le Bon G., *Psychologia tłumu*, Wydawnictwo Antyk, Kęty 2004.

Materiały źródłowe

Regulamin Spikera. Uchwała nr III/59 z 30 marca 2016 roku zarządu Polskiego Związku Piłki Nożnej w sprawie przyjęcia Regulaminu pracy Spikera zawodów piłki nożnej szczebla centralnego, online, Polski Związek Piłki Nożnej, <https://www.pzpn.pl/> [dostęp: 10.09.2016].

Regulamin w zakresie bezpieczeństwa podczas rozgrywek organizowanych przez PZPN i Ekstraklasę SA, online, Polski Związek Piłki Nożnej, <https://www.pzpn.pl/> [dostęp: 10.09.2016].

Wytyczne i dobre praktyki w zakresie infrastruktury stadionowej oraz organizacji meczów piłki nożnej, online, Polski Związek Piłki Nożnej, <https://www.pzpn.pl/> [dostęp: 10.09.2016].

Artykuły

Bartuszek K., *Impreza masowa. Ludzie, technika, procedury*, „Czasopismo Zabezpieczenia” nr 5, 2010, w: <http://www.zabezpieczenia.com.pl/publicystyka/impreza-masowa-ludzie-technika-procedury> [dostęp: 09.2016].

BBC, *What happened at Bathaclan*, BBC, w: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34827497>

<http://www.tvn24.pl/raporty/zamach-w-nicei,1097> [dostęp: 09.2016].

Koziej S., *Terroryzm a Euro 2012*, w: http://koziej.pl/wp-content/uploads/2015/07/terroryzm_a_euro_2012.doc [dostęp: 09.2016].

PAP, *Największe Tragedie na Stadionach Piłkarskich*, Sportowefakty.wp.pl, 2009, w: <http://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/67882/najwieksze-tragedie-na-stadionach-pilkarskich> [dostęp: 09.2016].

Pawlik P., *Śmiertelna cisza*, Onet.pl, 2016, w: <http://wiadomosci.onet.pl/slask/10-rocznica-katastrofy-hali-mtk-w-katowicach/w6767b> [dostęp: 09.2016].

TVN, *Piorun ranil 82 uczestników festiwalu „Rock am Ring”. Impreza przerwana, by „uniknąć kolejnych ofiar”*, 2016, w: <http://tvnmeteo.tvn24.pl/informacje-pogoda/swiat,27/piorun-ranil-82-uczestnikow-festiwalu-rock-am-ring-impieza-przerwana-by-uniknac-kolejnych-ofiar,204248,1,0.html> [dostęp: 09.2016].

Internet

Mackellar J., *Event Audiences and Expectations*, Routledge, New York, 2014, w: https://books.google.pl/books?hl=pl&lr=&id=7SCYAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=event+audiences+and+expectations&ots=BenzjloPcL&sig=HXniVdz_F0NvAXL0vtIUuVc4UAW&redir_esc=y#v=onepage&q=event%20audiences%20and%20expectations&f=false, s. 1–19 [dostęp: 09.2016].

MARCIN SABAT

WSPÓŁCZESNE STANDARDY I NAJLEPSZE PRAKTYKI DOTYCZĄCE ORGANIZACJI I BEZPIECZEŃSTWA IMPREZ MASOWYCH – PODSUMOWANIE

W ramach niniejszego artykułu autor postara się o podsumowanie wcześniejszych opracowań składających się na przedkładany tom Securo. Autor spróbuje jednocześnie wskazać główne obszary działań związane z właściwą organizacją imprez masowych. W każdym obszarze podjęto próbę określenia, z jednej strony dobrych praktyk i bezpiecznych rozwiązań (podejście pozytywne), a z drugiej – typowych błędów popełnianych przez organizatorów imprez, służby publiczne zabezpieczające imprezy, czy też niedociągnięcia legislacyjne oddziałujące na środowisko imprez masowych (ujęcie negatywne). Na zasadzie punktowego wskazania wspomnianych błędów, w połączeniu z dostępnymi najlepszymi rozwiązaniami, autor postara się określić najlepsze zasady postępowania ze strony organizatorów imprez.

Niniejsze podsumowanie ma na celu wskazanie optymalnego (bezpiecznego, wygodnego, komfortowego, przyjaznego) środowiska imprez masowych – zarówno w sferze przygotowania infrastruktury, w sferze zarządzania imprezą, ale także w obszarze ram prawnych (oraz związanych z dokumentowaniem), w których imprezy są organizowane. Poniższy wykres prezentuje trzy główne obszary związane z organizacją imprez masowych w bezpiecznym, wydajnym i przyjaznym środowisku.

Obszar I: Infrastruktura

1. **Obwody bezpieczeństwa wokół stadionu.** Organizatorzy imprez oraz służby publiczne powinny dążyć do przeprowadzania imprez w środowisku, w którym dostęp do terenu imprezy będzie odbywał się w kilku odrębnych fazach. Optymalnym rozwiązaniem jest tzw. system pierścieni (obwodów) bezpieczeństwa, dzięki czemu następuje rozłożenie czynności sprawdzających na poszczególne etapy. Pierwszym pierścieniem mogłaby być strefa ograniczonego dostępu dla ruchu kołowego w najbliższej okolicy imprezy (*traffic perimeter*). Ma to kluczowe znaczenie z punktu widzenia bezpieczeństwa osób przebywających w tłumie, oczekujących na wejście na stadion / teren imprezy. Tłum taki nie byłby w tym momencie narażony na atak terrorystyczny przy użyciu ciężarówki (jak w Nicei w lipcu 2016 r.¹ czy w Berlinie w grudniu 2016 r.²). Na kolejnych etapach następowałoby sprawdzanie uprawnień uczestników do wstępu na teren imprezy – wizualna kontrola biletów oraz przeglądanie zawartości odzieży i bagaży (zewnątrzny obwód bezpieczeństwa – *outer security perimeter*). Ostatnim etapem kontroli (*inner security perimeter*) byłoby skanowanie biletów na linii kołowrotów. Taka organizacja dostępu do terenu imprezy posiada niewątpliwe zalety: rozłożenie czynności sprawdzających na kilka etapów, dzięki czemu są one dokładniejsze, staranniejsze; także wskutek tego zmniejsza się prawdopodobieństwo braku kontroli poszczególnych uczestników imprezy (kontrola nie zostanie „przegapiona”). System pierścieni bezpieczeństwa sprzyja integracji działań organizatora i służb publicznych, ponieważ muszą one współpracować ze sobą w momencie, gdy zajdzie konieczność odcinania dostępu poprzez zamykanie poszczególnych obwodów. Do wad opisywanego rozwiązania należą jego koszty (m.in. wskutek zwiększenia liczby członków służb potrzebnych do obsługi poszczególnych obwodów).
2. **Strefa wejścia na stadion.** Bardzo dobrym rozwiązaniem, z punktu zrównoważonego napełniania stadionu, jest instalacja tzw. kanałów wejściowych na zewnętrznym obwodzie bezpieczeństwa. Taki system barier kierujących pomaga w naprowadzaniu uczestników do terenu imprezy i pomaga w efektywnym kontrolowaniu publiczności przez służby organizatora. Strefa wejścia na stadion powinna być również wyposażona w toalety przenośne, punkty depozytowe (zlokalizowane w logiczny sposób względem wchodzenia na teren imprezy – przed lub obok kanałów wejściowych, tak aby deponowanie przedmiotów odbywało się spoza terenu imprezy), regulaminy imprezy i obiektu (najlepiej opatrzone piktogramami symbolizującymi przedmioty zabronione).
3. **Trybuny / sektory.** Organizator powinien zapewnić pełną widoczność pola gry z każdego miejsca siedzącego na trybunach – zapobiega to niekontrolowanemu przemieszczaniu się osób niezadowolonych z powodu ewentualnego niskiego komfortu na ich miejscach, zajmowanie miejsc innych osób, co z kolei prowadzi do niepotrzebnych napięć na trybunach. Ważna jest również odpowiednia wygoda siedzisk, właściwa szerokość przejść

¹ <https://www.wprost.pl/swiat/10015215/Atak-terrorystyczny-w-Nicei-Co-wiemy-do-tej-pory.html> [dostęp: 6.03.2017].

² <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1706859,Atak-w-Berlinie-Kierowca-polskiej-ciezarowki-zyl-do-momentu-zamachu> [dostęp: 6.03.2017].

między siedziskami, dostęp do dróg ewakuacyjnych z obu stron rzędów siedzisk na sektorze, a także odpowiednia jakość dachu nad trybunami (dla zapobiegania niekontrolowanym ruchom tłumu w przypadku niekorzystnych warunków atmosferycznych pod postacią opadów deszczu, śniegu, gradu istotna jest powierzchnia dachu – dach, który nie osłania pierwszych rzędów trybun w przypadku zacinających opadów, nie pomoże w kontrolowaniu zachowania tłumu, który przechodząc do wyższych rzędów będzie chciał uchronić się przed opadami i niekomfortowymi warunkami na trybunie).

4. **Zabezpieczenie płyty boiska.** Organizator powinien zadbać o bezwzględne zabezpieczenie płyty boiska i, ze względów wizerunkowych oraz bezpieczeństwa sędziów, zawodników czy artystów, płytę boiska / scenę powinien traktować priorytetowo. Bramki ewakuacyjne na płytę boiska powinny być zabezpieczone stewardami już od chwili rozpoczęcia imprezy, a nie samego meczu. Pole gry powinno być zabezpieczone tzw. stewardami-biegaczami, tj. stewardami wyposażonymi w specjalne obuwie sportowe (antyślizgowe) pomocne w zatrzymywaniu osób naruszających teren pola gry. Stewardzi-biegacze rozstawieni w narożnikach boiska, skierowani w stronę trybun, powinni bacznie je obserwować pod kątem wyłapania osób próbujących naruszyć pole gry. W ten sposób pełnią oni rolę prewencyjną. Również tunele techniczne powinny być w odpowiedni sposób zagospodarowane. Powinny być wolne od wszelkich obiektów, takich jak pojazdy, banery reklamowe itp. Tunele powinny być elementem planu ewakuacji obiektu, a także powinny umożliwiać służbom zabezpieczającym imprezę wejście na jej teren w przypadkach tego wymagających (np. wzmocnienie płyty boiska stewardami, interwencja pododdziałów policji, wjazd oddziałów straży pożarnej czy służby medycznej na płytę boiska).
5. **Stanowisko dowodzenia.** Praktyka pokazuje, że stanowisko dowodzenia (*control room*) bywa dzielone na część cywilną i policyjną. Jest to rozwiązanie wątpliwe z punktu widzenia zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa imprezy i współdziałania służb. Wydaje się, że dowódcy poszczególnych służb powinni współpracować z poziomem jednego pomieszczenia. Inną kwestią pozostaje ilość osób pracujących w stanowisku dowodzenia oraz układ miejsc pracy w tym pomieszczeniu. W przypadku dużych stadionów dobrą praktyką jest zapewnienie miejsc w pierwszym rzędzie następującym osobom: kierownik ds. bezpieczeństwa, szef służb informacyjnych i porządkowych, Dowódca operacji Policji, Koordynator medyczny, szef oddziałów Państwowej Straży Pożarnej, kierownik ds. organizacji imprezy. W kolejnym rzędzie powinni pracować: *logist* (rejestracja incydentów podczas imprezy), kontrolerzy z ramienia organu czy wojewody, operatorzy systemu monitoringu wizyjnego, operatorzy radiowi. Bezpośrednio przy stanowisku dowodzenia powinno być usytuowane pomieszczenie spikera zawodów, w którym mógłby on pracować razem z reżyserem imprezy, akustykiem, dj'em oraz osobą obsługującą telebimy. Infrastruktura stadionu powinna umożliwiać kontakt wzrokowy pomiędzy spikerem a kierownikiem ds. bezpieczeństwa, a najlepiej okno lub drzwi łączące obydwa te pomieszczenia, umożliwiające bezpośredni kontakt osób w nich przebywających. Oba pomieszczenia, zarówno stanowisko dowodzenia, jak i pokój spikera, powinny zapewniać bezpośredni odsłuch trybun, dzięki któremu służby zabezpieczające mogłyby diagnozować nastroje publiczności na trybunach czy też reagować na niepożądane zachowania werbalne.

6. **Nagłośnienie i telebimy.** Opisywane elementy są podstawowymi narzędziami służącymi komunikacji organizatora z uczestnikami imprezy. Komunikacja ta odbywa się zarówno w celach rozrywkowo-marketingowych (piosenki, teledyski, spoty reklamowe, hymny, składy drużyn itp.), jak i w celach związanych z bezpieczeństwem (komunikaty bezpieczeństwa, np. w przypadku ewakuacji, przełożenia meczu; komunikaty organizacyjno-transportowe itp.). Organizator powinien rozważyć, które spośród przekazywanych informacji powinny docierać również do kibiców znajdujących się w obrębie wejść na stadion, na korytarzach, w strefach bufetów itp. Dobrą praktyką w tym zakresie jest emisja odpowiedniej muzyki w strefach wejść na stadion, szczególnie w przypadku tłumu kibiców oczekujących na wejście.
7. **Monitoring wizyjny.** Należy jednoznacznie obalić mity dotyczące możliwości identyfikacji kibiców za pomocą systemu monitoringu wizyjnego. Identyfikacja jest niemożliwa w przypadku opisywanego już uprzednio *modus operandi* kibiców, polegającego na przebieraniu się i zmianie miejsc pod osłoną flagi wielkoformatowej przed odpaleniem środków pirotechnicznych. Monitoring wizyjny może jednak pełnić ważną funkcję prewencyjną w przypadku obserwacji stref wejściowych na stadion, w momencie napełniania obiektu czy trybun podczas samej imprezy. Sprawnie działający operator monitoringu wizyjnego może być cennym źródłem informacji dla służb kierujących zabezpieczeniem imprezy – pod warunkiem, że aktywnie obserwuje daną przestrzeń imprezy i jest w stanie wychwycić wszelkie podejrzane zachowania czy sytuacje, zanim przejdą one w stadium przemocy fizycznej.
8. **Sanitariaty i strefy gastronomii.** Obiekty te powinny być dostępne dla publiczności przez cały czas trwania imprezy, zatem także po zakończeniu meczu, np. w okresie, gdy kibice klubu drużyny gościa oczekują na stadionie na podstawienie środków transportu. Liczba toalet i punktów gastronomicznych powinna być dopasowana zarówno do liczby uczestników, jak i ich płci. Ważną kwestią w tym obszarze, a stosunkowo często zanedbywaną przez organizatorów, jest kierowanie kolejkami do bufetów i toalet. Brak właściwego zarządzania może powodować blokowanie ciągów komunikacyjnych, zdenerwowanie w tłumie i inne niepożądane sytuacje.
9. **Punkty medyczne.** W przypadku stadionów o pojemności ponad 10.000 miejsc, punkty medyczne powinny być dostępne dla poszczególnych trybun (na zasadzie: jeden punkt medyczny na trybunę). W przypadku imprez międzynarodowych konieczne jest zapewnienie w punkcie medycznym osoby władającej językiem angielskim albo językiem najbardziej licznej grupy kibiców na danej trybunie.
10. **Inne punkty użyteczności dla uczestników imprezy.** Możemy wyróżnić dodatkowe obiekty w znacznym stopniu wpływające na przyjazne i komfortowe środowisko danej imprezy. Mowa tutaj o punktach rzeczy znalezionych (*Lost and found*), charakterystycznych punktach spotkań, wieżach informacyjnych zawierających m.in. mapę terenu i oznaczenie dróg dojścia do poszczególnych trybun itp. Obiekty te mają istotne znaczenie w przypadku imprez, których uczestnikami są dzieci i młodzież, a także osoby starsze (w takich przypadkach organizatorzy imprez szczególnie często mają do czynienia z zagubionymi dziećmi czy osobami, które częściej niż w przypadku zwykłych kibiców, obeznanych z terenem imprezy, potrzebują dodatkowej pomocy oraz informacji).

Obszar II: Zarządzanie

1. **Zintegrowane podejście do organizacji i zabezpieczenia imprezy.** Za tym hasłem kryje się swego rodzaju filozofia opisująca sposób przygotowania i współpracy pomiędzy partnerami projektowymi współorganizującymi i współzabezpieczającymi imprezy masowe. Upraszczając to zagadnienie, mowa tutaj w szczególności o: uzgadnianiu sposobu organizacji imprezy, przepływie informacji pomiędzy stronami, angażowaniu możliwie dużej liczby podmiotów w organizację imprezy, tworzenia środowiska imprezy sprzyjającego tej wielopodmiotowej współpracy. Efektem tych działań ma być zabezpieczenie tej samej imprezy, a nie realizacja oderwanych od siebie działań zabezpieczających.
2. **Organizacja imprezy poprzez zarządzanie projektowe.** W celu efektywnego organizowania imprezy masowej (a nie przysłowiowego „gaszenia pożarów”) wydarzenie to należy rozumieć jako przedsięwzięcie / projekt, który należy podzielić na podprojekty (zadania). Sposób realizacji zadań jest wówczas determinowany przez dostępny czas, zasoby finansowe oraz zasoby ludzkie. Konieczne jest wyznaczenie liderów poszczególnych obszarów, do których w przypadku meczów piłki nożnej zaliczamy przede wszystkim: bilety, akredytacje, stewarding, sprawy sportowe, transport, kontrola dostępu, stanowisko dowodzenia, ceremonie itp.
3. **Stadionowy zespół ds. bezpieczeństwa.** Bezpieczeństwem każdej większej imprezy masowej powinna zarządzać grupa ludzi – specjalistów w obszarze bezpieczeństwa, tłumy, ochrony itp. W skład przedmiotowego zespołu z ramienia organizatora wchodzi: kierownik ds. bezpieczeństwa, jego zastępca pełniący często rolę szefa służb porządkowych i informacyjnych, spiker, logist (rejestrator incydentów), operator radiowy, kierownik ds. organizacji imprezy, kierownik ds. technicznych stadionu, koordynator medyczny oraz przedstawiciele / dowódcy służb publicznych, czyli policji, straży pożarnej, kontrolerzy z ramienia organu i wojewody.
4. **Służby organizatora.** Stewardzi (członkowie służby porządkowej i informacyjnej), wolontariusze, inni pracownicy z ramienia organizatora są „oczyma, uszami i rękoma” stadionowego zespołu ds. bezpieczeństwa operującego z poziomu stanowiska dowodzenia. Szeregowy steward to przedstawiciel organizatora imprezy, z którym najczęściej będą kontaktowali się uczestnicy imprezy. Jest więc swego rodzaju wizytówką organizatora. Wydaje się jednocześnie, że najważniejszym ogniwem całej struktury służb organizatora są tzw. kierownicy odcinków, tj. osoby na poziomie średniego szczebla zarządzającego, kierujące pracą podległych kilku-kilkunastu osób, w zależności od wielkości odcinka. Kierownicy ci powinni być wyposażeni w bezpośrednią łączność radiową ze stanowiskiem dowodzenia, powinni doskonale orientować się w topografii obiektu, regulaminach imprezy oraz przebiegu samego wydarzenia. To na nich tak naprawdę ciąży poprawna obsługa uczestników imprezy.
5. **Kontrola dostępu i strefowanie terenu imprezy masowej.** Wydajne środowisko imprezy masowej to takie, w którym publiczność cieszy się rozrywką i jednocześnie nie przeszkadza zakontraktowanym / akredytowanym pracownikom imprezy w wykonywaniu ich obowiązków. Osiągnięciu tego celu służy *zoning*, czyli strefowanie obszaru imprezy na strefy dostępne dla publiczności oraz dla poszczególnych kategorii pracow-

ników. Na meczu piłki nożnej z reguły wyróżniamy około dziesięciu stref, są to: płyta boiska, strefa szatni, strefa publiczna (jedyna dostępna dla kibiców), strefa operacji / biur organizatora imprezy, strefa VIP / Super VIP, strefa mediów, sala konferencyjna, strefa wozów transmisyjnych itp. Plan imprezy powinien przewidywać wydajną kontrolę dostępu do terenu imprezy jako całości, a także do poszczególnych stref z osobna. Służą temu bilety, zaproszenia VIP oraz akredytacje (niektóre z nich pełnią również rolę identyfikatorów w rozumieniu ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych). Jednakże, z reguły czytelnicy kołowrotów nie będą w stanie przepuścić akredytowanych pracowników na teren imprezy, w związku z czym należy pomyśleć o wejściach dedykowanych dla tej kategorii osób. Jeśli chodzi o dostęp do poszczególnych stref na terenie imprezy, to przydatnym narzędziem są plakaty akredytacyjne, prezentujące wzory uprawnień do poszczególnych stref, które są następnie sprawdzane przez stewardów.

6. **Zarządzanie napelnianiem stadionu.** Napelnianie stadionu (terenu imprezy) powinno odbywać się w sposób proporcjonalny, zrównoważony, zaplanowany już na etapie sprzedaży biletów. Należy mieć oczywiście na uwadze zwyczaj uczestników imprez, którzy często przychodzą na stadion na kilkanaście minut przed meczem, a w przypadku koncertów – grupy fanów nierzadko przychodzą w większej liczbie na występy konkretnych artystów, wskutek czego o określonych godzinach na bramach wejściowych tworzą się przepełnienia, zatory, napięcia w tłumie. W związku z tym organizator powinien efektywnie, dynamicznie zarządzać dostępnymi zasobami stewardów, dyslokując ich w miejscach o największym natężeniu tłumu w danym momencie. Równie dobrą praktyką jest zaplanowana sprzedaż biletów. Użyteczne przy tym są elektroniczne systemy sprzedaży biletów, za pomocą których organizator może w sposób świadomy udostępniać do sprzedaży poszczególne sektory z miejscami. W założeniu, w ostatniej fazie powinny być sprzedawane bilety na miejsca przylegające do stref buforowych na stadionach, a w określonych przypadkach – miejsca te powinny być wyłączane ze sprzedaży.
7. **Kontrolowanie opróżniania stadionu.** Wielkim osiągnięciem brytyjskiego systemu zarządzania stadionami jest kontrolowana ewakuacja obiektów po każdym zakończonym meczu. Każda taka sytuacja jest okazją dla stadionowego zespołu ds. bezpieczeństwa do obserwacji zachowania tłumu, sposobu jego przemieszczania się, zwyczajów dotyczących rozchodzenia się po meczu, mierzenia czasu potrzebnego do opróżnienia stadionu itp. Ciągła obserwacja, rejestrowanie i analizowanie tego typu wydarzeń z pewnością może okazać się pomocne w przypadku wystąpienia prawdziwej sytuacji kryzysowej, a nie tylko symulowanej.
8. **Plany awaryjne i plany kryzysowe.** Awarię rozumiemy tutaj umownie jako usterkę techniczną, a sytuację kryzysową jako tę, która jest związana z czynnikiem ludzkim lub pogodowym. Awarie mogą dotyczyć oświetlenia, kołowrotek, nagłośnienia, systemu monitoringu wizyjnego itp. Co do zasady awarie techniczne w tym rozumieniu nie mają wpływu na zagrożenie zdrowia uczestników imprezy. Natomiast sytuacje kryzysowe mogą być związane z wystąpieniem zachowań chuligańskich, spóźnieniem dużej liczby kibiców na stadion, wysoce niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi itp. Sytuacje kryzysowe mogą mieć wpływ na bezpieczeństwo uczestników imprezy. Najważniejszą kwestią jest zdawać sobie sprawę, że chociażby z samego rachunku prawdopodob-

bieństwa wynika, iż imprezy masowe są obarczone możliwością wystąpienia awarii lub sytuacji kryzysowych. Dlatego tak ważne jest przygotowanie się poszczególnych służb do zarządzania sytuacją w chwili wystąpienia tego typu zdarzeń niepożądanych. Wydajne plany przeciwdziałania muszą zawierać szczegółowe procedury dla poszczególnych służb, przewidywać określone działania zaradcze, naprawcze, zmierzające do przywrócenia sytuacji sprzed sytuacji niepożądanej. Zatem przykładowy plan awaryjny dotyczący awarii kołowrotów powinien przewidywać m.in. moment zwolnienia kołowrotów z pracy automatycznej i manualne sprawdzanie biletów – plan też powinien zawierać określone przesłanki, które muszą wystąpić, aby to ostateczne rozwiązanie mogło zostać wdrożone. Z kolei plany kryzysowe dotyczące np. wystąpienia pożaru na trybunie muszą przewidywać alternatywną ewakuację ludzi z trybuny na płytę boiska, a nie tylko do góry trybuny, womitoriami – wszak ogień może rozprzestrzeniać się właśnie stamtąd.

9. **Kontrolerzy wewnętrzni i zewnętrzni.** Wyróżniamy kilka rodzajów kontrolerów sprawdzających sposób organizacji i zabezpieczania imprezy masowej. Będą to kontrolerzy z ramienia organizatora, z ramienia podmiotu prowadzącego rozgrywkę, z ramienia samorządu (organu wydającego zezwolenie), z ramienia administracji rządowej (województwa). Organizator imprezy musi być świadomy, który kontroler posiada jakiego rodzaju prerogatywy, co jest szczególnie istotne w przypadku konieczności przerwania imprezy masowej i zakończenia jej przed planowanym czasem trwania. Uprawnienia kontrolerów publicznych regulowane są przepisami ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, natomiast kontrolerzy z ramienia podmiotu prowadzącego rozgrywkę działają na podstawie wewnętrznych przepisów danej organizacji sportowej. Warto podkreślić szczególną wagę kontroli o charakterze wewnętrznym, w ramach kontroli jakości zapewnianych przez organizatora usług. Szczególnie mocno zaleca się wdrożenie systemu kontroli wewnętrznej dla stadionowego systemu stewardingu.
10. **Reakcja na zdarzenia niepożądane.** Zdarzenia niepożądane są nieodłącznym elementem środowiska imprez masowych. Chodzi tylko o wielkość tych zdarzeń i ewentualny wpływ organizatora oraz służb publicznych na ograniczenie skali. Z tego powodu naczelną zasadą w działaniach organizatora oraz służb publicznych powinno być zarządzanie incydentami poprzez ich deeskalację. Przykładową sytuacją doskonale to obrazującą jest problem eksponowania na meczach piłkarskich transparentów zawierających niedozwolone treści. Mimo że czasami przekroczona jest granica dobrego smaku, czy nawet popełnione przestępstwo (np. w ramach pochwały systemów totalitarnych), to należy pamiętać, że wskutek eksponowania takiego zabronionego transparentu najprawdopodobniej nikt jeszcze nie zginął na stadionie. A mogłoby się to zdarzyć w sytuacji wprowadzenia na sektor zagorzałych kibiców służb mających na celu zdjęcie takiego baneru czy flagi. Zaogniona w ten sposób sytuacja mogłaby przerodzić się w niekontrolowany ruch tłumu o podłożu agresywnym, a z tego miejsca do tragedii potrzeba już bardzo niewiele. Zatem organizator i wszelkie odpowiedzialne służby powinny podejmować kroki, działania, reakcję proporcjonalną do zaistniałych zdarzeń, mając na uwadze, że tłum musi spokojnie opuścić teren imprezy, a podmiot ją organizujący zawsze można ukarać *post factum* – czy to poprzez organy dyscyplinarne podmiotów zarządzających rozgrywkami, czy też poprzez odpowiednie decyzje administracji publicznej.

Obszar III: Przepisy / dokumentacja

1. **Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych.** Główny akt prawny regulujący organizację i przeprowadzanie imprez masowych w Polsce jest dokumentem, który nie zawsze w sposób efektywny reguluje przedmiotowy obszar. Ustawa, oprócz nałożenia na organizatorów standardów (obowiązków) w zakresie bezpieczeństwa, zawiera również luki prawne, niedociągnięcia regulacyjne; w paru miejscach może powodować także błędy interpretacyjne. Podstawowym mankamentem jest brak jednoznacznego zdefiniowania „uczestnika imprezy masowej”, którego tylko częściowo możemy określić poprzez interpretację art. 19 ust. 2 ustawy. Rozwiązaniem utrudniającym funkcjonowanie organizatorom imprez jest również instytucja zezwolenia na przeprowadzenie imprezy masowej, która powinna być zastąpiona stadionowym certyfikatem bezpieczeństwa, wystawianym np. na 2–3 lata, po czym organizator informowałby tylko właściwe służby z odpowiednim wyprzedzeniem o zamiarze przeprowadzenia imprezy masowej na takim bezpiecznym (certyfikowanym) stadionie. Ponadto, doniosłość meczów piłki nożnej w sensie liczby imprez tego typu rocznie organizowanych czy ich wieloaspektowość wymaga poświęcenia tym imprezom oddzielnej ustawy, a nie tylko rozdziału w ramach obecnego aktu prawnego. Taka nowa ustawa mogłaby traktować nie tylko na temat standardu bezpieczeństwa (jak to jest obecnie), ale także na temat sposobu organizowania imprez, kładąc dalszy nacisk na zintegrowane podejście do organizacji i zabezpieczania imprez masowych.
2. **Przepisy wewnętrzne związków sportowych.** Na przykładzie przepisów piłkarskich można przyjąć ogólny wniosek, że związki sportowe mogą i powinny doprecyzowywać przepisy prawa powszechnie obowiązującego w zakresie organizacji i bezpieczeństwa imprez. Jest to działanie konieczne ze względu na specyfikę danych rozgrywek. Jednakże powoduje ono pewne trudności związane z faktem funkcjonowania dwóch reżimów prawnych, czego muszą być świadomi partnerzy / uczestnicy danego środowiska sportowego. Przykładowo: w przypadku wystąpienia przesłanek związanych z koniecznością przerwania imprezy (np. zamieszki na stadionie), instytucjami władnymi do podjęcia tego typu decyzji są podmioty publiczne działające w oparciu o przepisy prawa powszechnego (np. policja, wojewoda, organ), ale również podmioty ze środowiska piłkarskiego (sędzia, Delegat Meczowy PZPN). Oczywista jest nadrzędność przepisów prawa powszechnie obowiązującego nad przepisami wewnętrznymi środowiska piłkarskiego, niemniej jednak należy przykładać wagę do ustalania odpowiednich procedur każdorazowo przed daną imprezą, tak aby z jednej strony nie popełnić błędu pochopnej decyzji (bez pozostawienia czasu na przygotowanie właściwym służbom), a z drugiej – błędu zaniechania (spór kompetencyjny o charakterze negatywnym).
3. **Zawartość wniosku o wydanie zezwolenia na przeprowadzenie imprezy masowej.** Na podstawie rozmów przeprowadzanych z organizatorami imprez, autor niniejszego artykułu stwierdza powtarzającą się sytuację, w myśl której plany kryzysowe będące istotnym elementem wniosku o wydanie zezwolenia często zawierają wyłącznie jeden sposób ewakuowania publiczności z trybun, nie przewidując przy tym częściowej lub całkowitej ewakuacji ludzi na płytę boiska. Jak pokazały opisane wcześniej wydarzenia z Bradford (1985 r.) czy z Paryża (2016 r.), w niektórych sytuacjach płyta boiska jest jedynym możliwym kierunkiem ewakuacji. Plany pozbawione tego alternatywnego

scenariusza należy uznać za niekompletne i nie przygotowujące właściwych służb do działania będącego odpowiedzią na potencjalne zachowanie tłumu, który w sytuacjach zagrożenia nie będzie przecież uciekał w stronę ognia (np. w górnych częściach trybun), ale w kierunku przeciwnym, tj. na płytę boiska.

4. **Proces opiniowania wniosku o wydanie zezwolenia na przeprowadzenie imprezy masowej.** Na podstawie analizy przykładowych opinii wydawanych w ramach postępowania administracyjnego, autor niniejszego artykułu stwierdza sytuację całkowicie błędnego rozumienia ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych przez przedstawicieli organów opiniujących wnioski w różnych częściach kraju. Znamiennym przykładem jest opiniowanie wniosku w trybie określonym w art. 25 ust. 1 pkt 2) ustawy, w ramach którego podmioty opiniujące powinny wypowiedzieć się co do niezbędnej wielkości sił i środków potrzebnych do zabezpieczenia imprezy masowej, w dorozumieniu – sił i środków, które to właśnie te podmioty mają skierować do zabezpieczenia imprezy. Tymczasem zdarza się, i to całkiem często, że podmioty opiniujące skupiają się nie na swoich siłach i środkach, ale na zasobach, które mają zostać dostarczone przez organizatora imprezy. Przy czym zasoby te są określane przez ustawodawcę w artykule 6 ust. 2 ustawy. Takie postępowanie podmiotów opiniujących uznać należy za nielogiczne i wysoce nieprofesjonalne.
5. **Regulamin imprezy masowej oraz regulamin stadionu / obiektu.** Oba regulaminy, z których ten pierwszy jest nie tylko udostępniany, ale także opracowywany przez organizatora imprezy masowej, mają wzajemnie się uzupełniać. Błędem popełnianym przez organizatorów imprez jest opracowywanie regulaminów niezgodnych z ustawą, eksponowanie regulaminów na zbyt małych formatach oraz w nieodpowiednich miejscach. I tutaj z pomocą ustawodawcy ponownie przychodzi wewnętrzne prawo związkowe, które, na przykładzie przepisów piłkarskich, uszczegóławia kwestię formatu i miejsc eksponowania regulaminów.³ Organizator musi mieć ponadto na uwadze fakt, że najczęściej jedyną rzeczą, jaką uczestnik zapamięta z udostępnionego regulaminu są piktogramy (grafiki) przedmiotów zabronionych, stąd ważne jest opatrzenie regulaminów w tego typu rysunki odpowiedniej wielkości.
6. **Mapy / plany.** Powinny być dostępne zarówno dla dowódców służb w stanowisku dowodzenia, dla publiczności na terenie imprezy w formie plansz eksponowanych na ścianach, ogrodzeniu, stronie internetowej organizatora czy na biletach, jak i dla stewardów w formie kieszonkowych przewodników. Znajomość topografii obiektu to podstawowe zadanie stewarda i podstawowa potrzeba uczestnika imprezy (sposób dotarcia do miejsca siedzącego, do bufetu, toalety itp.). Podręczna mapa może być więc bardzo użytecznym narzędziem, wpływającym na komfort i bezpieczeństwo uczestników imprezy.
7. **Oznakowanie terenu imprezy.** Wieże informacyjne, punkty spotkań, numery trybun, sektorów, rzędów, miejsc siedzących, punktów medycznych, punktów informacyjnych, biletowych, akredytacyjnych – to podstawowe elementy oznakowania obiektu. Oznakowanie powinno być spójne, logiczne, powinno umożliwiać uczestnikowi łatwe dotarcie do konkretnego miejsca, nie wprowadzające go w błąd. Elementem oznakowania powinny być kolory trybun odzwierciedlone na biletach.

³ Doprecyzowania znajdują się w poszczególnych Podręcznikach Licencyjnych PZPN, dostępnych na oficjalnej stronie internetowej Związku: www.pzpn.pl

8. **Analiza ryzyka.** To czynność, która jest przeprowadzana przez policję⁴ w związku z procesem opiniowania wniosku o wydanie zezwolenia. Jednakże, bardzo często mamy do czynienia z sytuacją, gdy tego rodzaju opinia (i analiza) została wydana z półrocznym wyprzedzeniem względem danej imprezy masowej. Po tym czasie okoliczności mogą naturalnie ulec zmianie. Dlatego analiza ryzyka powinna być aktualna, uwzględniająca wszystkie dające się przewidzieć okoliczności w związku z daną imprezą. Analizę ryzyka wykonaną kilka miesięcy wcześniej należy więc powtórzyć bliżej terminu odbycia się imprezy (np. na dwa tygodnie przed). Ponowna analiza ryzyka może skutkować stwierdzeniem wzrostu albo obniżenia ryzyka towarzyszącego danej imprezie. W takich przypadkach powtórne przeprowadzenie analizy ryzyka leży w interesie samego organizatora imprezy – zarówno w przypadku konieczności wzmocnienia poziomu zabezpieczenia imprezy przez służby, jak i ich zmniejszenia (wówczas mamy do czynienia z czynnikiem ekonomicznym). Bardzo dobrym przykładem obrazującym to zagadnienie jest fakt nałożenia kary dyscyplinarnej na klub drużyny gościa, który wskutek takiej sankcji nie będzie mógł zamówić biletów dla swoich kibiców na mecz wyjazdowy. W związku z tym, tj. w związku z brakiem obecności kibiców gości na danym meczu, znika podstawowa przyczyna podwyższonego ryzyka imprezy, a więc możliwość fizycznej konfrontacji kibiców rywalizujących na boisku drużyn. Taka sytuacja powinna być traktowana jako przesłanka wystarczająca do zmiany decyzji i obniżenia ryzyka towarzyszącego danemu meczowi. Tego typu ponowne rozpatrzenie sprawy i ewentualna zmiana decyzji administracyjnej (zezwolenia na przeprowadzenie imprezy masowej) powinno odbywać się na wniosek strony postępowania administracyjnego, czyli w tym przypadku klubu piłkarskiego jako organizatora imprezy masowej.
9. **Rejestracja przebiegu imprezy z poziomu stanowiska dowodzenia.** Przebieg samej imprezy, a konkretnie incydentów i różnego rodzaju zdarzeń niepożądanych powinien być rejestrowany w specjalny sposób. Zaleca się rejestrację elektroniczną prowadzoną przez dedykowaną osobę (tzw. *logist*) wprowadzającą do ewidencji incydentów czas zdarzenia, źródło informacji, podjęte środki zaradcze, efekt podjętych działań. Tego typu zapisy mogą mieć wysoką wartość z punktu widzenia organizatora, zarówno podczas ewentualnych postępowań administracyjnych, dyscyplinarnych, jak i odszkodowawczych.
10. **Dokumentacja przebiegu imprezy z poziomu stewardów.** Drugim sposobem raportowania, który został z kolei narzucony przez ustawodawcę⁵ są notatki służbowe przygotowywane przez członków służby informacyjnej lub porządkowej. Zawarta w notatkach informacja zwrotna (przekazywana wewnątrz struktury organizatora na zasadzie „z dołu do góry”) jest nie tylko wypełnieniem obowiązków ustawowych, ale zawiera również cenne informacje co do charakteru wydarzeń (ujęcie osoby, usunięcie osoby z terenu imprezy masowej itd.), sposobu rozwiązania problemu, ewentualnych skutków ubocznych itp. Przebieg odnotowanych interwencji powinien być oczywiście omawiany z właściwymi służbami podczas odpraw pomeczowych.

⁴ Art. 28 ust. 2 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych.

⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 sierpnia 2011 r. w sprawie wymogów, jakie powinni spełniać kierownik do spraw bezpieczeństwa, służby porządkowe i służby informacyjne (Dz.U. z 2011 r., nr 183, poz. 1087).

Podsumowanie

Celem autora było podsumowanie zasad organizowania bezpiecznego, wydajnego, przyjaznego i komfortowego środowiska imprez masowych, w szczególności w wydaniu sportowym. Środowisko to jest kreowane w konkretnej przestrzeni, zazwyczaj stadionowej i funkcjonuje w określonych ramach prawnych (przepisy prawa powszechnego, jak i wewnętrznego). Organizatorzy muszą mieć na uwadze, że zarówno sama fizyczna przestrzeń, jak i dostępne przepisy prawa nie zawsze pomagają organizatorom oraz zaangażowanym służbom w zapewnieniu bezpieczeństwa uczestnikom imprezy. Kluczowy więc okazuje się element zarządzania – poprzez stadionowy system stewardingu (służby informacyjne i porządkowe), poprzez spikera zawodów, poprzez dodatkowe udogodnienia i przyjazną obsługę, rozumianą także jako zapewnienie rozrywki przed, w przerwie i po meczu, stref bufetowych, toalet itp.

Wszystkie te trzy elementy rozpatrywane z osobna nie przełożą się automatycznie na sukces imprezy. Dopiero zbalansowanie trzech części składowych – infrastruktury, dokumentacji / przepisów oraz zarządzania dostępnymi zasobami i przebiegiem imprezy – pozwala realnie myśleć o bezpiecznej imprezie. Organizator imprezy masowej oraz wszystkie zaangażowane służby nie mogą zapominać, że w dynamicznym, zmiennym środowisku imprez masowych samozadowolenie służb jest pierwszym krokiem do tragedii. Praktycznie zawsze mogą wystąpić dodatkowe czynniki oddziaływania, które przybierając niekorzystny obrót, są w stanie podważyć wszelkie plany, przygotowania, bezpieczną, zdałoby się, infrastrukturę czy właściwie przygotowane służby.

Jak pokazuje historia Hillsborough – dobre przygotowanie, sprawdzone procedury, czujność służb i wyjście naprzeciw oczekiwaniom uczestników imprezy – oto elementy, dzięki którym organizatorzy mogą minimalizować ryzyko wystąpienia zagrożeń bezpieczeństwa imprez masowych.

Bibliografia

Akty prawne

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 sierpnia 2011 r. w sprawie wymogów, jakie powinni spełniać kierownik do spraw bezpieczeństwa, służby porządkowe i służby informacyjne (Dz.U. z 2011 r. nr 183, poz. 1087).
Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych z dn. 20 marca 2009 r. (Dz.U. z 2009 r. nr 62, poz. 504).

Źródła internetowe

Atak terrorystyczny w Nicei, co wiemy do tej pory?, „Wprost” (online) z dn. 15 lipca 2016 r.
Atak w Berlinie: kierowca polskiej ciężarówki żył do momentu zamachu, Polskie Radio 21 grudnia 2016 r.,
źródło: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1706859,Atak-w-Berlinie-Kierowca-polskiej-ciezarowki-zyldo-momentu-zamachu> [dostęp: 6.03.2017].
Polski Związek Piłki Nożnej, www.pzpn.pl

JAN KOWALCZYK

**ARTYKUŁ RECENZYJNY KSIĄŻKI EDMUNDA SZWEDY
PT. „BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH
NAJBLIŻEJ CZŁOWIEKA”,
WARSZAWA 2016, DIFIN, SS. 188**

Edmund Szweda, autor recenzowanej książki pt. „Bezpieczeństwo społeczności lokalnych najbliżej człowieka”, jest doktorem habilitowanym nauk wojskowych, profesorem Społecznej Akademii Nauk w Łodzi oraz dyrektorem Instytutu Bezpieczeństwa Wydziału Zamiejscowego w Warszawie. Jego zainteresowania badawcze obejmują kwestie historii bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce, współczesnych problemów bezpieczeństwa człowieka oraz kwestii bezpieczeństwa społeczności lokalnych. Jego najnowsza książka poddana recenzji w niniejszym artykule koncentruje się na szeroko rozumianej kwestii bezpieczeństwa w środowisku lokalnym, które sam autor określa mianem „bezpieczeństwa najbliżej człowieka”. Książka stanowi próbę scharakteryzowania społecznych, ekonomicznych oraz prawnych aspektów bezpieczeństwa członków społeczności lokalnych. Recenzowana publikacja składa się z pięciu rozdziałów oraz została opatrzona wprowadzeniem, zakończeniem i spisem wykorzystanej przez autora bibliografii.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym „Nie zapominając o przeszłości” autor pochyla się nad kwestią bezpieczeństwa na przestrzeni wieków, uwzględniając okres historyczny począwszy od czasów rycerskich aż po XIX wiek, kiedy Polska znajdowała się pod zaborem. Celem tego rysu historycznego jest podkreślenie faktu, iż bezpieczeństwo od wieków jest traktowane jako jedna z podstawowych potrzeb człowieka gwarantująca trwanie, przetrwanie oraz rozwój jednostki ludzkiej. Z punktu widzenia nauk o bezpieczeństwie oraz współczesnego paradygmatu określanego w literaturze jako alternatywne koncepcje bezpieczeństwa¹ (stojące w opozycji do tradycyjnej szkoły realizmu), podejście historyczne może wydawać się niezasadne. Opisane czasy historyczne opierają się na paradygmacie określanym mianem ładu westfalskiego, który w centrum zainteresowań nauk o bezpieczeństwie stawia państwo narodowe, traktując je jako jedyny podmiot stosunków międzynarodowych. Jednakże intencją autora jest wskazanie jednostki ludzkiej jako tego podmiotu, który może kształtować poczucie bezpieczeństwa państwa narodowego, między innymi poprzez silne przywiązanie do narodu, objawiające się gotowością do podjęcia ryzyka w celu ochro-

¹ Zob. P.H. Liotta, *Creeping vulnerabilities and the reordering of security*, „Security Dialogue” 2005, Vol. 36, No. 1, s. 58–60.

ny własnego państwa. Zostaje to podkreślone w podrozdziałach zatytułowanych „Nic dla mnie, wszystko dla Ojczyzny” oraz „Ojczyzna Obrońcy Swemu”. Rozdział ten stanowi wprowadzenie do właściwych treści zawartych w kolejnych częściach publikacji.

W drugim rozdziale autor skupia się na właściwym omawianej tematyce podmiocie bezpieczeństwa, jakim jest człowiek, społeczeństwo oraz społeczność lokalna – poświęcając każdemu z przywołanych podmiotów jeden podrozdział. Autor, pomimo iż nie powołuje się na stan wiedzy w zakresie alternatywnych koncepcji bezpieczeństwa, intuicyjnie wskazuje najistotniejsze zagrożenia bezpieczeństwa poszczególnych podmiotów. Rozdział kończy się refleksją na temat bezpieczeństwa funkcjonalnego, stanowiącego najnowszy trend w obszarze badań nad bezpieczeństwem społeczności lokalnych. Powołując się na definicję stworzoną przez Karinę Marczuk, autor określa to pojęcie jako „zabezpieczenie trwania, przetrwania i możliwości rozwoju żywotnych dla społeczeństw funkcji, czyli zadań, które są spełniane w stanie braku zagrożenia, oraz powinny być wypełniane także w sytuacji wystąpienia zagrożenia wywołanego przez siły natury bądź działalnością człowieka, a także po ustąpieniu tego zagrożenia, jak również jest to konieczność budowania odporności społeczeństw na zagrożenia”².

Trzeci rozdział autor poświęcił na rozważania dotyczące miejsca nauk o bezpieczeństwie w naukach społecznych. W tej części książki przywołano aktualną strukturę formalną polskiej nauki, podkreślając, że od 2011 r. nauki o bezpieczeństwie stanowią jedną z pełnoprawnych dyscyplin naukowych, a także wskazano na potrzebę prowadzenia badań nad tą dziedziną. W opracowaniu trafnie scharakteryzowano korelację pomiędzy bezpieczeństwem a dotychczasowym dorobkiem nauk filozoficznych oraz ekonomicznych, udowadniając, że stanowiło ono również element innych obszarów badawczych. Autor przekonuje, że nowa dyscyplina naukowa charakteryzuje się ogromną interdyscyplinarnością, gdyż korespondują z innymi dziedzinami, takimi jak m.in. socjologia, psychologia, urbanistyka, polityka społeczna czy ekonomia. Zdaniem autora istotne jest, aby kwestia bezpieczeństwa nie stanowiła jedynie przedmiotu debat na poziomie akademickim, istotne jest kształcenie w zakresie nauk o bezpieczeństwie już na niższych poziomach edukacji. W rozdziale tym wskazano na potrzebę szeroko zakrojonej edukacji obywatelskiej z obszaru bezpieczeństwa, opisując dwa instrumenty – wychowanie dla bezpieczeństwa oraz edukację w relacji: tolerancja - bezpieczeństwo.

Czwarty rozdział książki E. Szwedę stanowi próbę diagnozy obecnego stanu bezpieczeństwa społeczności lokalnych w Polsce. Zdaniem przekonuje, że najważniejszym elementem diagnoz jest poprawne sformułowanie podmiotu bezpieczeństwa, którym najczęściej jest człowiek, społeczność lokalna, społeczeństwo albo państwo. Wśród scharakteryzowanych przez autora źródeł diagnozowania bezpieczeństwa znalazły się dokumenty urzędowe instytucji międzynarodowych oraz Unii Europejskiej, Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2014 r., analizy przygotowane przez instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego, np. Komendę Główną Policji oraz Strategia Rozwoju Kraju do 2020 roku. E. Szweda skupia się jednak nie tylko na źródłach wskazujących na obiektywny stan bezpieczeństwa, ale zauważa również, że w diagnozach należy dodatkowo zwrócić uwagę na subiektywne poczucie bezpieczeństwa obywateli, które nie zawsze jest silnie

² Zob. K. Marczuk, *Bezpieczeństwo funkcjonalne państw regionu Europy Północnej*, Warszawa 2014, s. 53–54.

skorelowane z obiektywnymi przesłankami. W celu analizy postrzegania poziomu bezpieczeństwa, autor rekomenduje badania społeczne, mające na celu znalezienie odpowiedzi na pytanie, jak swoje bezpieczeństwo postrzegają członkowie społeczności lokalnych.

Piąty, ostatni rozdział książki, stanowi analizę programów i projektów dla bezpieczeństwa najbliższej człowieka. W ramach tej części pracy autor scharakteryzował koncepcję bezpieczeństwa jednostki – *Human Security* – stanowiącą stosunkowo nowy paradygmat w badaniach nad bezpieczeństwem. Ponadto przeanalizowano realizowany w Polsce program „Razem bezpieczniej”, mający na celu poprawę bezpieczeństwa w środowiskach lokalnych. Wspomniano również o metodzie zapobiegania przestępczości przez kształtowanie bezpiecznych przestrzeni (ang. *Crime Prevention Through Environmental Design* – CPTED). Autor dochodzi do smutnej refleksji, iż „w polskich uwarunkowaniach współczesnego życia społeczne bezpieczne przestrzeni są nadal bardziej wyzwaniem niż rzeczywistością społeczną. Koncepcje bezpiecznych przestrzeni powinny być zdecydowanie bardziej niż dotychczas upowszechniane w edukacji, nie tylko tej realizowanej w szkołach i na uczelniach” (s. 149).

W rozległej bibliografii autor umieścił publikacje zwarte, artykuły, raporty z badań oraz dokumenty, których treści zostały odzwierciedlone w pracy. W bogatej bazie źródłowej znalazły się liczne polskie opracowania dotyczące kwestii bezpieczeństwa. Jak wskazuje sam E. Szweida: „wbrew opiniom niektórych badaczy nauki o bezpieczeństwie w Polsce nie są nadal «w powijakach». Literatura w tym zakresie staje się coraz bogatsza, choć niestety wciąż jej ilość dominuje nad jakością” (s. 11–12). W bazie źródłowej autor nie uwzględnił żadnych opracowań zagranicznych, w tym dzieł dających początek wielu omawianym koncepcjom – jak np. opracowań Kopenhaskiego Instytutu Badań Pokoju w Danii skupionego wokół dwóch naukowców – Ole Wævera i Barry’ego Buzana – stanowiących podstawę teorii bezpieczeństwa jednostki³ lub dorobku amerykańskich kryminologów – autorów koncepcji zapobiegania przestępczości przez kształtowanie bezpiecznych przestrzeni⁴. W opisie wymienionych wyżej koncepcji autor książki bazuje jedynie na istniejących polskich opracowaniach.

Głównym celem badawczym wyznaczonym przez autora książki jest „zdiagnozowanie uwarunkowań współczesnego bezpieczeństwa obywateli Rzeczypospolitej Polskiej oraz wskazanie możliwości pozytywnych zmian w ich bezpieczeństwie, w oparciu o aktywność własną” (s. 12). W ten sposób E. Szweida pragnie przedstawić zagadnienie „bezpieczeństwa najbliższej człowieka” – określenia, które do tej pory nie funkcjonowało w literaturze przedmiotu. Autor już we wstępie zaznacza, że „bezpieczeństwo najbliższej człowieka nie jest równoważne z pojęciem bezpieczeństwa jednostki (...). Takie pojęcia jak bezpieczeństwo personalne, bezpieczeństwo jednostkowe, bezpieczeństwo człowieka, bezpieczeństwo humanitarne, *human security*, są traktowane najczęściej jako bliskoznaczne. Owa bliskoznaczność oznacza przede wszystkim uznanie, iż podmiotem analiz jest człowiek” (s. 11). Wyróżnikiem koncepcji „bezpieczeństwa najbliższej człowieka”, zdaniem E. Szweidy, jest fakt, iż uwypukla ona podmiotowość człowieka jako podmiotu, któremu należy zagwa-

³ P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012, s. 64 i n.

⁴ Zob. G. Saville, G. Cleveland, *Introduction to 2nd generation to CPTED*, pt. 2, [w:] „CPTED perspective: The international CPTED association newsletter” 2003, No. 6, s. 328–356.

rantować bezpieczeństwo, ale także podmiotu, który ma możliwość kształtowania własnego bezpieczeństwa. Taki pogląd jest całkowicie zgodny z alternatywnymi koncepcjami dotyczącymi bezpieczeństwa, takimi jak *'societal security'* (bezpieczeństwo „społecznościowe”) oraz *Human Security* (bezpieczeństwo ludzkie). Inaczej jednak Szweda widzi rolę państwa w kształtowaniu bezpieczeństwa jednostek – o ile tradycyjna szkoła *Human Security* wskazuje państwo jako największe zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki (np. poprzez łamanie praw człowieka, ograniczanie wynikających z nich wolności), o tyle autor w recenzowanej książce stoi na stanowisku, iż państwo jest swoistym katalizatorem lokalnych działań na rzecz bezpieczeństwa podejmowanych przez odpowiednie służby oraz same społeczności.

We wprowadzeniu autor zaznacza, iż ze względu na zakres pracy, sposób jej przygotowania, materiały badawcze będące jej podstawą, pracę należy określić jako publikację popularnonaukową (s. 9). E. Szweda zaznacza, że „dla jej głównych odbiorców – studentów kierunków związanych z bezpieczeństwem, może stanowić źródło wiedzy z przedmiotów związanych z bezpieczeństwem człowieka i bezpieczeństwem społeczności lokalnych. Publikacja jest także skierowana do wszystkich osób zainteresowanych wiedzą o bezpieczeństwie i opartymi na tej wiedzy możliwościami urzeczywistniania bezpieczeństwa jak najbliżej w praktyce społecznej, w codzienności ludzkiego życia” (s. 9). Biorąc pod uwagę zakres prezentowanych w książce treści, bazę źródłową oraz formę opisu, należy uznać, że została ona odpowiednio dostosowana do wskazanych przez autora grup odbiorców.

Podsumowując, książka E. Szwedę pt. „Bezpieczeństwo społeczności lokalnych najbliżej człowieka” stanowi próbę uporządkowania wiedzy dotyczącej bezpieczeństwa społeczności lokalnych ze szczególnym uwzględnieniem polskich wspólnot lokalnych. Praca ma charakter diagnostyczno-opisowy, stanowi analizę współczesnych uwarunkowań bezpieczeństwa ludzkiego. W książce w lapidarny sposób opisano wszystkie najważniejsze paradygmaty związane z bezpieczeństwem człowieka – m.in. koncepcję *Human Security*, obszar bezpieczeństwa funkcjonalnego czy metodę zapobiegania przestępczości przez kształtowanie przestrzeni (CPTED). Książka nie stanowi innowatorskiego podejścia do omawianej tematyki bezpieczeństwa w środowisku lokalnym, jednakże w uporządkowany sposób prezentuje wszystkie najważniejsze związane z tematem treści, co sprawia, że może ona stanowić cenne źródło wiedzy dla osób zainteresowanych tematem własnego bezpieczeństwa.

ALEKSANDRA NOWICKA

**ARTYKUŁ RECENZYJNY KSIĄŻKI
ZARZĄDZANIE KRYZYSOWE. PODRĘCZNIK
POD RED. NAUKOWĄ WITOLDA LIDWY,
WARSZAWA 2015, AON, SS. 242**

Zarządzanie kryzysowe po zakończeniu okresu tzw. zimnej wojny stało się jednym z wiodących zagadnień w ramach badań nad bezpieczeństwem. Zakończenie wyścigu zbrojeń spowodowało znaczące zmiany w definiowaniu oraz percepcji dwóch zasadniczych pojęć – „bezpieczeństwo” oraz „zagrożenie”. Po pierwsze, głównym podmiotem, któremu należy zapewniać bezpieczeństwo stał się człowiek, a nie państwo i organy jego władzy jak miało to miejsce dotychczas. Po drugie, zagrożenia utraciły jednowymiarowy i militarny charakter. Szczególną uwagę zwrócono na ich: różnorodność, wszechobecność, nieuchronność oraz dynamizm. Tym samym konflikt zbrojny przestał być jedynym i efektywnym sposobem zapewniania owego bezpieczeństwa. Po upadku bipolarnego ładu, społeczność międzynarodowa zdała sobie sprawę, iż należy opracować nowe metody: wykrywania, zapobiegania oraz zwalczania namnażających się zagrożeń, których źródłem w znacznej mierze są nieprzewidywalne siły przyrody oraz świadoma lub nie działalność człowieka.

Odpowiedzią na tego typu zagrożenia miały się stać mechanizmy zarządzania kryzysowego, wprowadzane do krajowych porządków prawnych poszczególnych państw, zwłaszcza europejskich. Polska dość długo czekała na opracowanie kompleksowego aktu prawnego poświęconego tej tematyce. Stało się to dopiero w 2007 roku, kiedy to na mocy Ustawy o zarządzaniu kryzysowym z 26 kwietnia, zaczęto budować odpowiednie struktury oraz wprowadzać w życie rozwiązania praktyczne.

Od tego czasu na rynku wydawniczym pojawiło się wiele pozycji, których problematyka dotyczy różnorodnych aspektów zarządzania kryzysowego, zarówno teoretycznych jak i praktycznych. Jedną z nowszych publikacji jest „Zarządzanie kryzysowe. Podręcznik”, pozycja wydana w 2015 roku przez wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, pod redakcją naukową Witolda Lidwy. W skład zespołu autorskiego weszli ponadto: Maciej Marszałek, Grzegorz Sobolewski, Dariusz Majchrzak, Bogdan Michailiuk, Jarosław Solarz, Marian Kuliczkowski, Katarzyna Cabaj, Zenon Sobejko, Irmina Denysiuk, Marta Osypowicz oraz Anna Skolimowska.

Treść podręcznika została ułożona w sposób logiczny. Na wstępie omówiono teoretyczne podstawy zarządzania kryzysowego, ze szczególnym uwzględnieniem aktów prawnych

tyczących się analizowanej tematyki. Co więcej, w pierwszym rozdziale wyjaśniono także fundamentalne pojęcia takie jak: kryzys, sytuacja kryzysowa oraz system bezpieczeństwa narodowego, które stanowią będą istotą dalszych rozważań. Autorzy wskazali również w jakich celach tworzone są mechanizmy zarządzania kryzysowego, jakie są jego fazy oraz według jakich zasad powinien być stworzony system zarządzania kryzysowego by był użyteczny i funkcjonalny.

Drugi rozdział, zawiera charakterystykę najczęściej występujących zagrożeń oraz ich źródeł. Podzielono je na cztery grupy: naturalne (np. powodzie, huragany), techniczne powodowane przez działalność człowieka (np. katastrofy budowlane i transportowe), terroryzm oraz inne (np. przestępczość zorganizowana). Autorzy wskazali także na możliwe skutki jakie przytoczone zdarzenia mogą wywołać dla ludności, środowiska oraz infrastruktury.

Kolejna część podręcznika, poświęcona została strukturze zarządzania kryzysowego w Polsce. Za Ustawą o zarządzaniu kryzysowym z 2007 roku wskazano organy decyzyjne, opiniotawczo-doradcze oraz sztabowe, na każdym szczeblu zarządzania kryzysowego (krajowym, resortowym, wojewódzkim, powiatowym i gminnym) oraz powierzone im kompetencje i zadania.

Czwarty rozdział, dotyczy się jednego z najistotniejszych aspektów niniejszej tematyki – planowania. Szczególną uwagę zwrócono na przeznaczenie oraz funkcje przedsięwzięć planistycznych, jako działań, które mają przygotować wszystkie podmioty odpowiedzialne za mechanizmy zarządzania kryzysowego do odpowiedniej reakcji na zagrożenia.

Piąty, a zarazem jeden z najobszerniejszych rozdziałów podręcznika, poświęcony został na scharakteryzowanie ratownictwa i jego znaczenia w systemie zarządzania kryzysowego. Omówione zostały jednostki wchodzące w skład krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, ich główne zadania oraz akty prawne na podstawie, których poszczególne służby funkcjonują. Dodatkowo, obszernie przedstawiono problematykę wykrywania skażeń i alarmowania o nich.

Infrastruktura krytyczna oraz jej zabezpieczenie i ochrona przed niepożądanymi zdarzeniami, stała się przedmiotem rozważań w kolejnym rozdziale. Autorzy odnieśli się także do rozwiązań zawartych w Narodowym Programie Ochrony Infrastruktury Krytycznej.

Następnie, omówiono zasady oraz akty prawne, którymi kieruje się Unia Europejska oraz jej państwa członkowskie przy tworzeniu mechanizmów zarządzania kryzysowego. Autorzy scharakteryzowali także, system zarządzania kryzysowego funkcjonujący w ramach Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), a zwłaszcza jeden z jego istotnych elementów jakim jest planowanie cywilne.

Ósmy rozdział, poświęcony został na rozważania dotyczące systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Szczególną uwagę zwrócono na współpracę cywilno-wojskową w zakresie zwalczania i zapobiegania zagrożeniom zarówno militarnym jak i niemilitarnym.

Ostatnia część pracy, dotyczy się roli jaką środki masowego przekazu odgrywają w systemie zarządzania kryzysowego. Mowa tu nie tylko o funkcji informacyjnej, ale także edukacyjnej oraz kontrolnej. Co więcej, wskazano również zadania mediów w poszczególnych fazach zarządzania kryzysowego.

Jak już wspomniano na wstępie, na rynku wydawniczym od 2007 roku ukazało się wiele książek dotyczących zarządzania kryzysowego oraz szczegółowej analizy wybranych

jego aspektów. Czytelnik sięgając po coraz to nowsze wydania ma nadzieję nie tylko na uporządkowanie swej wiedzy, ale przede wszystkim na jej poszerzenie. Po lekturze omawianego podręcznika ten niedosyt nie zostaje w pełni zaspokojony.

Po pierwsze, znaczną część treści podręcznika stanowią cytaty z ogólnodostępnych aktów prawnych, które nie zostały wszędzie obdarzone komentarzem Autorów. Bez wątpienia omawiając kwestie związane z bezpieczeństwem, a zwłaszcza zarządzaniem kryzysowym należy wskazać na podstawy prawne funkcjonowania pewnych mechanizmów, organów lub instytucji. Jednak Autorzy powinni mieć na uwadze, że nie każdy czytelnik posiada zdolność do analizy i interpretacji tekstu ustaw lub innych aktów prawnych. W takich przypadkach niezbędny wydaje się krótki komentarz Autorów, którego w wielu miejscach zabrakło. Co więcej, twórcy nie pokusili się także o podzielenie się z odbiorcą własnymi opiniami na temat omawianych rozwiązań teoretycznych oraz tego czy są one funkcjonalne i w jaki sposób wykorzystywane w praktyce.

Po drugie, podręczniki akademickie w wielu wypadkach stają się nie tyle źródłem wiedzy, co inspiracją do dalszych poszukiwań i poszerzania wiedzy. Dlatego też, każda tego typu pozycja powinna mieć rozbudowaną i różnorodną bibliografię. W „Zarządzaniu kryzysowym”, przeważają źródła bibliograficzne powstałe tylko w jednym ośrodku naukowym jakim jest – Akademia Obrony Narodowej (obecnie Akademia Sztuki Wojennej). Wykorzystanie monografii, materiałów źródłowych pochodzących z różnych ośrodków naukowych, a także innych państw pozwala na komparatystyczne podejście do omawianej tematyki. Wskazanie różnorodnych opinii, pozwoli czytelnikowi na obiektywne spojrzenie na daną kwestię, a przede wszystkim na wysnucie własnych, nienarzuconych przez nikogo wniosków.

Po trzecie, mechanizmy zarządzania kryzysowego oraz funkcjonowanie całego systemu są zjawiskami, których istotę najlepiej egzemplifikować na zdarzeniach, które już miały miejsce i w których wykorzystano rozwiązania z zakresu omawianej tematyki. Oparcie podręcznika na kwestiach praktycznych pozwoli uzmysłowić jego odbiorcy: istotę, cele, zasadność oraz efektywność mechanizmów zarządzania kryzysowego znacznie lepiej niż przytaczanie wyłącznie rozważań teoretycznych. Ukazanie funkcjonowania systemu chociażby na przykładzie powodzi, która nawiedziła Sandomierz w 2010 roku i porównanie jej np. z powodzią z 1997 roku, pozwoli dostrzec zasadnicze zmiany jakie nastąpiły po wejściu w życie ustawy z 2007 roku w zwalczaniu i zapobieganiu zagrożeniom naturalnym. W szczególności umożliwiłoby to omówienie zalet i wad niektórych rozwiązań oraz funkcjonalności całego systemu.

Po czwarte, Autorzy w spisie treści umieścili rozdział pt. Zarządzanie kryzysowe w krajach UE i NATO. Jednak po dokonaniu wnikliwej analizy wskazanej części podręcznika, czytelnik nie znajdzie informacji dotyczących rozwiązań z zakresu zarządzania kryzysowego jakie występują w państwach Unii Europejskiej – co sugeruje tytuł. Opisane zostały tam aspekty prawne oraz zasady, którymi powinny kierować się państwa członkowskie tworząc wewnętrzne regulacje dotyczące tej tematyki. Odniesienie się do systemów zarządzania kryzysowego funkcjonujących w wybranych państwach Unii Europejskiej oraz ich działania w praktyce, niewątpliwie wzbogaciłoby pracę oraz pozwoliło ukazać omawianą tematykę z innej perspektywy.

Należy także zaznaczyć, że dużym walorem podręcznika jest wykorzystanie licznych wykresów oraz tabel. Taki sposób ułożenia treści sprawia, że są one o wiele bardziej przej-

rzyste, a także łatwiejsze do uporządkowania i zapamiętania. Co więcej, umieszczenie najważniejszych pojęć w ramach sprawia, że czytelnik skupia swoją uwagę na najistotniejszych aspektach omawianej problematyki.

Ciekawym rozwiązaniem jest także odwołanie się do roli i zadań środków masowego przekazu w ramach zarządzania kryzysowego. Warto zauważyć, iż media dla wielu osób są pierwszym źródłem informacji. Dlatego też na nich spoczywa odpowiedzialność umiejętnego informowania obywateli o zagrożeniach oraz sposobach ich zapobiegania i zwalczania.

Reasumując, omawiana pozycja stanowi swego rodzaju kompendium wiedzy z zakresu przepisów prawnych na podstawie, których funkcjonuje zarządzanie kryzysowe w: Polsce, Unii Europejskiej oraz Pakcie Północnoatlantyckim. Dlatego też, podręcznik może stanowić pozycję wartą polecenia adeptom nauk o bezpieczeństwie, jednak jedynie jako uzupełnienie wiedzy z zakresu podstaw prawnych zarządzania kryzysowego. Podręcznik nie może stanowić bazowego źródła wiedzy dla studentów, przede wszystkim ze względu na brak odwołania się do praktycznych egzemplifikacji omawianych rozwiązań oraz opinii dotyczących ich wad i zalet. Co więcej, oparcie jego zawartości głównie na tekstach aktów prawnych bez uwzględnienia w wielu miejscach komentarza Autorów, sprawia, że osoby niezaznajomione wcześniej z tematyką zarządzania kryzysowego mogą mieć problemy z jej zrozumieniem. Korzystne byłoby także odniesienie się do mechanizmów zarządzania kryzysowego wykorzystywanych w wybranych państwach np. europejskich. Zabieg ten pozwoliłby nie tylko na ocenienie rodzimych rozwiązań na tle innych państw, ale przede wszystkim umożliwiłby uchwycenie istoty mechanizmów zarządzania kryzysowego. Tym samym, podręcznik jest pozycją, która pomaga usystematyzować zdobytą wcześniej wiedzę, jednak w znaczący sposób jej nie poszerza.

JAKUB SABAŁA

ARTYKUŁ RECENZYJNY KSIĄŻKI

DANIELA J. BENNY'EGO

PRIVATE INVESTIGATION AND HOMELAND SECURITY,

BOCA ROCA 2016, CRC PRESS, SS. 199

W dobie postępującej sekurytyzacji życia społecznego oraz prywatyzacji bezpieczeństwa podmioty prywatne spełniają coraz większą rolę w działaniach mających na celu zapewnienie ochrony państwa i obywateli m.in. poprzez przenoszenie (ang. *outsourcing*) kompetencji i zadań z podmiotów publicznych na prywatne. Jest to obszar bardzo interesujący i nie zbadany jeszcze dogłębnie przez środowisko naukowe z takich dyscyplin jak nauki o bezpieczeństwie, nauki o zarządzaniu i organizacji oraz nauki prawne. Temat podniesiony przez autora stanowi ważne pole do debat naukowych nad relacjami pomiędzy sektorem publicznym bezpieczeństwa i sektorem prywatnym oraz, biorąc pod uwagę sprawę Edwarda Snowdena, ram możliwości i ograniczeń, jakie powinny być nałożone na te relacje.

Książka autorstwa Daniela J. Benny'ego pt. *Private investigation and homeland security* została wydana 6 grudnia 2016 roku w Boca Raton na Florydzie w Stanach Zjednoczonych nakładem CRC Press, będącego marką wydawniczą grupy Taylor and Francis. Jest to pierwsze wydanie publikacji, które zawiera 199 stron i zostało oznaczone numerem ISBN 978-1-4987-7397-3. Pozycja nie została przetłumaczona, ani wydana w Polsce.

Daniel J. Benny jest licencjonowanym prywatnym detektywem oraz konsultantem w dziedzinie bezpieczeństwa. Ukończył Harrisburg Area Community College w Pensylwanii w zakresie bezpieczeństwa komercyjnego i administracji policyjnej, Alvernia College, gdzie uzyskał licencjat w zakresie administracji bezpieczeństwem. Kontynuował naukę kierunku na studiach magisterskich na Uniwersytecie Norwich. Zakres edukacji poszerzył o tytuł magistra w zakresie lotnictwa na Uniwersytecie Embry Riddle. Osiągnął stopień doktora nauk w zakresie sprawiedliwości kryminalnej na Uniwersytecie Capella. Ponadto ukończył Naval War College. Służył jako oficer wywiadu Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych, będąc oddelegowywanym do takich instytucji jak Służba Śledcza Marynarki Wojennej i Centralna Agencja Wywiadowcza. Daniel J. Benny, przez kilkudziesięcioletnią karierę w zakresie zarządzania bezpieczeństwem publicznym uzyskał najważniejsze branżowe certyfikaty. Swoje doświadczenie zawodowe przekuwa na aktywność naukową. Jest autorem kilku publikacji monograficznych m.in. *The Complete Guide to Physical Security; General Aviation Security; Aircraft, Hangars, Fixed-Base Operations, Flight Schools, and Airports; Industrial Espiona-*

ge: *Developing a Counterespionage Program* oraz ponad 500 artykułów naukowych poświęconych tematyce detektywistyki, bezpieczeństwa w sektorze prywatnym oraz lotnictwa.

Recenzowana publikacja w pierwszym spostrzeżeniu pozbawiona jest klasycznego wstępu oraz zakończenia i wniosków płynących z pracy w związku z czym recenzent nie może dokładnie odnieść się do celu pracy oraz hipotez postawionych przez autora. Cel pracy można jedynie wnioskować analizując tytuł oraz strukturę pracy. Pozbawienie tych klasycznych elementów poddaje pod wątpliwość naukowość recenzowanej publikacji, ponieważ nie można odnieść się również do stosowanej przez autora metodologii badania zjawiska relacji między bezpieczeństwem państwowym a sektorem detektywistycznym. Pomimo tego zdaje się, że praca wypełnia pewną lukę w literaturze naukowej dotyczącej wzajemnych powiązań między publicznym a prywatnym bezpieczeństwem.

Praca podzielona jest na 8 rozdziałów tematycznych. W pierwszym rozdziale autor podejmuje próbę historycznego przeglądu ewolucji detektywistyki i śledztw w sektorze prywatnym. Ważnym aspektem, poniekąd koniecznym, jest odwołanie się w tym rozdziale do historii Allana Pinkertona, który uznawany jest za ojca współczesnej detektywistyki oraz jego dorobku dla ukształtowania się systemu egzekwowania prawa w Stanach Zjednoczonych.

W rozdziałach drugim, trzecim oraz czwartym autor określa wymagania oraz regulacje prawne dotyczące uzyskiwania licencji i działalności detektywistycznej w Stanach Zjednoczonych oraz zakładania firm zajmujących się prywatnymi śledztwami. Trudno jest wyrokować o zamiśle autora, gdyż cele pracy nie zostały jednoznacznie określone. Rozdziały te mogą stanowić wprowadzenie do tematyki detektywistyki w USA w ujęciu technicznym, szczególnie dla osób, które nie miały wcześniej styczności z tymi aspektami.

Rozdziały piąty i szósty autor poświęcił na omówienie metod i technik stosowanych przez prywatnych detektywów w codziennej pracy. Wśród nich wyszczególnił takie jak: operacje niejawne, wykorzystywanie źródeł otwartych do gromadzenia informacji, kontrwywiad i audyt bezpieczeństwa, doradztwo w zakresie bezpieczeństwa, działania kontrterrorystyczne, podstawy hackingu.

Rozdział siódmy poświęcony jest kwestiom organizacyjnym prywatnych agencji detektywistycznych i usług bezpieczeństwa. Autor skupia się na kwestiach technicznych formowania i funkcjonowania tego typu instytucji. W rozdziale można odnaleźć omówienie misji, jaką powinny spełniać takie organizacje, problematykę legalizacji prawnej oraz kwestie dotyczące umundurowania, prowadzenia spraw, etyki i ochrony informacji dotyczących klientów.

Ostatni rozdział to analiza, jak może i powinna wyglądać przyszłość funkcjonowania prywatnego sektora bezpieczeństwa. W tym kontekście autor przeanalizował możliwości techniczne oraz kwestie certyfikacji, edukacji i szkoleń dla osób które chcą podejmować się pracy w prywatnych firmach detektywistycznych.

Publikacja została przez autora wzbogacona o załączniki. Są to dokumenty i wybrane regulacje prawne dotyczące detektywistyki w Stanach Zjednoczonych.

Cel pracy nie został szczegółowo określony przez autora, co recenzent zaznaczył już powyżej. Czytelnik może jedynie wywnioskować to z tytułu opracowania, jak również z nazw poszczególnych rozdziałów i samego tekstu. Analizując te kwestie recenzent wnioskuje, iż głównym celem, jaki przyświeca tej publikacji jest analiza zjawiska prywatnego sektora bezpieczeństwa ze szczególnym uwzględnieniem prywatnych śledztw i detekty-

wistyki oraz ocena ograniczeń i możliwości jakie posiada ten sektor w realizacji zadań dla bezpieczeństwa narodowego.

Próbując dokonać oceny tej publikacji recenzent posiada bardzo ambiwalentny stosunek co do wartości, jaką ta praca reprezentuje. Na początek recenzent chciałby wskazać kilka cech pozytywnych. Po pierwsze, prezentowane dzieło ma duży walor poznawczy w kontekście funkcjonowania sektora detektywistyki i prywatnych śledztw w Stanach Zjednoczonych. Autor podniósł wiele kwestii organizacyjno-technicznych, które nie są często podejmowane w piśmiennictwie (podobna tematycznie praca powstała już na gruncie polskim, której autorem jest Kazimierz Turaliński pt. *Wywiad gospodarczy i polityczny. Metodyka, taktyka i źródła pozyskiwania informacji*, Radom 2011). Zarówno podjęcie tematyki relacji łączących sektor prywatny bezpieczeństwa i całe bezpieczeństwo narodowe zdaje się wypełniać pewną lukę, która pojawiła się w opracowaniach naukowych zarówno po stronie nauk o bezpieczeństwie, nauk prawnych, czy nauk o zarządzaniu i organizacji. Po drugie, autor wprowadził do pracy wiele ciekawostek z zakresu własnego doświadczenia zawodowego, co z kolei nadaje publikacji wartość nie tylko czysto naukową lub publicystyczną, ale również praktyczną dla osób, które są zawodowo związane z sektorem. W tej kwestii szczególnie prym wiodą wspomniane wcześniej rozdziały piąty i szósty, które skupiają się na technikach i metodyce działania prywatnych detektywów.

Analizując negatywne aspekty publikacji recenzent ma kilka istotnych zastrzeżeń. Pierwszą uwagą jest brak wyodrębnionego wstępu pracy i wniosków płynących z jej przygotowania. Ta kwestia poddaje pod wątpliwość wartość naukową opracowania, chociażby przez to, jak bardzo sztywne ramy w tym kontekście nauka nakłada na badaczy. Brak celu i hipotez badawczych powoduje, iż czytelnik nie do końca jest świadomy tego, jakie założenia autor przyjął w pracy. Z tym wiąże się kolejny zarzut, jaki można podnieść w stosunku do publikacji. Autor w tytule złożył czytelnikowi obietnicę, iż będzie odkrywał przed nim arkana relacji, jakie łączy bezpieczeństwo narodowe oraz prywatny sektor bezpieczeństwa. Tutaj czytelnik może czuć pewien niedosyt, gdyż przy ilości aspektów prawnych i organizacyjno-technicznych, kwestia, która powinna być meritum tego opracowania, została marginalnie potraktowana. Nie znając tytułu i nazw poszczególnych rozdziałów, można odnieść wrażenie, iż to kolejna pozycja traktująca o detektywach i będąca swoistym podręcznikiem zawodu. Należałoby oczekiwać od autora, który w dorobku zawodowym ma zarówno pracę dla służb bezpieczeństwa, jak i doświadczenia w detektywistyce, że dzieląc się swoimi spostrzeżeniami o tym niezbadanym jeszcze dogłębnie obszarze ukaże pełniejszy obraz problematyki.

Praca, pomimo hipotetycznie założonego celu, nie stanowi swobodnego novum. Pewne aspekty działalności sektora prywatnego dla dobra bezpieczeństwa narodowego oczywiście wskazują na kierunek, w jakim badania mogłyby pójść, lecz sama publikacja nie stanowi istotnego wkładu do poznania tego obszaru badawczego. Cała praca głównie poświęcona jest kwestii detektywistyki. Trudno jednoznacznie wyrokować czy uzyska ona pozycję klasyki w danym zakresie w Stanach Zjednoczonych, jednakże w przypadku publikacji w Polsce mogłaby stanowić wartość do debaty nad przyszłością zawodu detektywa na rodzimym rynku pracy, a tym samym zwiększania kompetencji detektywów na wzór modelu amerykańskiego.

DOROTA GAWŁOWSKA

**ARTYKUŁ RECENZYJNY KSIĄŻKI
THOMASA W. SIMONA,
*GENOCIDE, TORTURE, AND TERRORISM.
RANKING INTERNATIONAL CRIMES
AND JUSTIFYING HUMANITARIAN INTERVENTION,*
HOUNDMILLS, BASINGSTOKE, HAMPSHIRE,
NEW YORK 2016, PALGRAVE MACMILLAN US, SS. 244**

Ludobójstwo, tortury, terroryzm - wymienione akty stanowią rażące naruszenie zapisów prawa międzynarodowego, w tym w szczególności tych, które odnoszą się do poszanowania praw człowieka. Czy któryś z tych czynów może zostać uznany za bardziej odrażający niż pozostałe? Czy terroryzm, postrzegany jako największe zagrożenie współczesności, stanowi w rzeczywistości najpoważniejsze z możliwych przestępstw? Czy tortury to jedyne narzędzie, służące ratowaniu naszego bezpieczeństwa? I czy naprawdę stronimy od nadawania wartości czynom, których skutkiem jest ludzkie cierpienie i śmierć?

Thomas W. Simon, profesor prawa międzynarodowego w School for Advanced International Studies Uniwersytetu Johnsa Hopkinsa w Hopkins-Nanjing Center w Chinach, podejmuje w swojej najnowszej książce dyskusję nad rzeczywistością, sankcjonowaną prawnie, rangą tytułowych aktów: ludobójstwa, tortur i terroryzmu a ich powszechnym odbiorem. Próbuje wykazać, że w związku z nieprzerwanie toczącą się tzw. *Wojną z terroryzmem*, zniekształceniu uległ odbiór poszczególnych zbrodni.

Pozycja ta należy do ciągu publikacji (począwszy od wydanej przez autora w 1995 roku *Democracy and Social Injustice* (wydawnictwo Rowman & Littlefield), poprzez *The Laws of Genocide* z 2007 roku (wydawnictwo Praeger/Greenwood) i *Minority Protection and Ethnic Identity* (wydaną w 2012 roku nakładem wydawnictwa Rowman & Littlefield), aż po najnowszą publikację z 2016 roku – *Genocide, Torture, and Terrorism*), w których Simon zgłębia trzy zjawiska, jakie według Raula Hilberga¹ doprowadziły do Holocaustu – stygmatyzacji, dyskryminacji i brutalizacji.

¹ Raul Hilberg – żyjący w latach 1926–2007, amerykański historyk żydowskiego pochodzenia, specjalista w zakresie badań nad Holocaustem. Zob. szerzej w: I. Joffe, *Raul Hilberg. Historian prepared to risk his career to expose the Holocaust*, "The Guardian", www.theguardian.com, [on-line] z dn. 25.09.2007.

W swej najnowszej publikacji autor powraca do badań nad zagadnieniem brutalizacji. Opiera je przede wszystkim o prawną i moralną analizę i skonstruowanie ze sobą tytułowych zbrodni. Rozważania budowane są wokół interesującej, choć pojawiającej się już wcześniej, w dyskusjach na temat terroryzmu, tezy: niektóre przestępstwa międzynarodowe (jak ludobójstwo, czy stosowanie tortur) w powszechnym odbiorze mają rangę niższą niż przestępstwa ponadgraniczne (jak terroryzm), co jest wynikiem manipulowania przez polityków poczuciem niesprawiedliwości. Władze państw dokonują tego poprzez wyolbrzymianie znaczenia zamachów terrorystycznych i jednocześnie umniejszanie znaczenia tortur, których zakaz stosowania stanowi w prawie międzynarodowym niepodważalną normę *ius cogens*.

Pozycja składa się z trzech części. Pierwsze dwie poruszają kwestię ludobójstwa, tortur oraz terroryzmu. Kolejność podejmowanych zagadnień wynika i odnosi się do rangi analizowanych aktów na, tak zwanej przez autora, *skali niesprawiedliwości*. Publikację kończą rozważania na temat interwencji humanitarnej i obowiązku państw do ochrony w obliczu naruszeń prawa międzynarodowego.

Już na samym początku publikacji Simon dokonuje istotnego dla dalszej rozprawy usystematyzowania. Wskazując miejsce poszczególnych zbrodni w systemie prawa międzynarodowego, przygotowuje pole do dalszej analizy i dyskusji. Rozważania autora koncentrują się wokół kilku kluczowych założeń. Przestępstwa międzynarodowe (zbrodnie prawa międzynarodowego) mają większe znaczenie niż przestępstwa ponadgraniczne. Niektóre przestępstwa międzynarodowe mają wyższą rangę niż inne przestępstwa tej samej kategorii – ludobójstwo traktowane jest jako najpoważniejsza zbrodnia, sankcjonowana normą *ius cogens*. Po nim, jako zbrodnia, kwalifikowane są tortury. W przeciwieństwie do wymienionych wcześniej aktów, terroryzm nie jest uznawany za przestępstwo międzynarodowe. Według Simona, uznanie zbrodni międzynarodowych za czyny o wyższej randze niż przestępstwa ponadgraniczne, wynika z faktu, że godzą one zarówno w ragę stanu państwa, jak i w interesy i moralność społeczności międzynarodowej jako całości, a przez to podważają również fundamenty cywilizacji.

W powyższe założenia wpisuje się twierdzenie, że zbrodnia prawa międzynarodowego musi opierać się o wyraźną definicję, na którą składają się elementy określonego przestępstwa. Metoda nadawania rangi każdemu przestępstwu opiera się o porównania wagi każdego z jego elementów. Przestępstwa definiuje się zwykle w oparciu o dwa istotne elementy – działanie, czyli popełnienie czynu zabronionego (*actus reus*) oraz zdolność rozpoznawania czynu zabronionego (*mens rea*).

Jak zauważa Simon, zarówno w przypadku ludobójstwa, jak i tortur, pewne konieczne składniki, czy też określone warunki popełnienia czynu, stanowią jądro zbrodni. Dla uznania ludobójstwa konieczne są masowe zbrodnie, a w przypadku tortur – zadawanie bólu i cierpienia. Analiza elementu *mens rea* obydwu zbrodni skłoniła autora do refleksji, iż bardziej sensownym jest rozpatrywanie intencji ich popełnienia nie poprzez intencję indywidualnego, pojedynczego przestępstwa, lecz poprzez pryzmat zorganizowanej polityki, w tym w szczególności polityki państwa.

Jak stwierdza autor, w dyskusji nad nadawaniem rangi przestępstwom, owocną strategią rozpoznawania prawnych i moralnych różnic pomiędzy przestępstwami międzynarodowymi a ponadgranicznymi, może być wyrażenie w prawie karnym stopnia krzywdy, a nie tylko samego faktu jej zaistnienia.

W związku z tym, autor podejmuje próbę skonstruowania określanej przez niego *skali niesprawiedliwości*, swego rodzaju unikalnego i zaskakującego konceptu, rozpoczynając analizę od przestępstwa znajdującego się na szczycie *skali*, od najgorszego przestępstwa przeciwko prawu międzynarodowemu – od ludobójstwa. W pierwszej części, autor podejmuje polemikę dotyczącą zbrodni o najwyższej randze. Autor dokonuje, dla niektórych być może kontrowersyjnego, porównania tak zwanych przez niego *niesprawiedliwości*, opowiadając się za centralnym miejscem ludobójstwa. W opinii autora, klasyfikowanie przestępstw pod względem ich rangi ma nie tylko służyć wymierzaniu adekwatnej kary za popełniony czyn, lecz ustanawia ono pewne ramy, w obrębie których możliwe jest ustalenie kiedy możliwe jest interweniowanie w sprawy wewnętrzne innego kraju. Jeśli ludobójstwo uznawane jest za najgorszą zbrodnię, zasadną jest interwencja państw i organizacji międzynarodowych, by przerwać to okrucieństwo. Natomiast terroryzm, który nawet nie kwalifikuje się do kategorii przestępstw międzynarodowych, nie powinien w tym kontekście dostarczać żadnego pretekstu do interwencji, co stoi w opozycji do wielu działań podejmowanych współcześnie przez państwa w toczącej się *Wojnie z terroryzmem*.

Według Simona międzynarodowe prawo karne powinno traktować ludobójstwo, w kontekście masowych zabójstw, jako największą zbrodnię. Wywód ten opiera o analogię do krajowego prawa karnego, które traktuje celowe zabójstwo jako zasługujące na większą karę, niż nieumyślne spowodowanie śmierci. Autor porównuje również ze sobą ludobójstwa (m.in. Holocaust, ludobójstwo w Rwandzie, czy w Bośni), twierdząc, że Holocaust, bardziej niż kwalifikowany współcześnie jako wyjątkowa zbrodnia, powinien zostać uznany raczej, ze względu na bezbronność i podatność ofiar, jako najgorsze z ludobójstw, jakich do tej pory doświadczyła ludzkość. Rozważania uzupełnia analiza ludobójstwa w Rwandzie. Jak zauważa autor, eksterminacja Tutsich jest najbliższa i najbardziej podobna do Holocaustu ze wszystkich ludobójstw, jakie zostały popełnione po II wojnie światowej. Rozważania te kończy pytając, dlaczego tak przerażająca czystka etniczna do dzisiaj nie otrzymała miana, na jakie zasługuje.

W części drugiej autor skupił się na analizie porównawczej dwóch poważnych zniekształceń, wypaczeń, jakie zauważyć można w *Wojnie z terroryzmem*. Kampania przeciwko terroryzmowi zminimalizowała rangę tortur, a podniosła status i zmaksymalizowała jego znaczenie. Walka z terroryzmem przywróciła do głównego nurtu dyskusji rozważania nad zasadnością stosowania tortur. Jedną z najgłośniejszych propozycji popierających wykorzystywanie tortur jako środka pomocniczego w walce z terroryzmem jest bez wątpienia koncepcja *tykającej bomby zegarowej*, promowana przez amerykańskiego prawnika Alana Dershowitza², a którą przytacza również Thomas W. Simon. Scenariusz *tykającej bomby* zakłada, że władze, w obliczu niemal pewnego zagrożenia terrorystycznego, podejmują decyzję o poddaniu torturom podejrzanego, będącego pod ich jurysdykcją. Niezwłoczne uzyskanie informacji o miejscu podłożenia bomby, która w każdej chwili może wybuchnąć, możliwe jest w tym przypadku tylko i wyłącznie za pomocą wzmocnionego przesłuchania. Scenariusz ten przedkłada dobro i bezpieczeństwo ogółu nad prawa osobiste i wolności obywatelskie jednostki. Jak zauważa Simon, scenariusz ten wymaga przyjęcia pewnych

² A.M. Dershowitz, *Czy powinno się torturować terrorystę, gdy bomba tyka? Studium przypadku: jak demokracja powinna dokonywać tragicznych wyborów*, [w:] *Etyka wojny. Antologia tekstów*, T. Żuradzki, T. Kuniński (red.), Warszawa 2009, s. 377–404.

wysoce nieprawdopodobnych założeń dotyczących, na przykład, stopnia wiedzy, jaki posiada oprawca co do wiarygodności wiedzy ofiary. Te mało prawdopodobne założenia czynią tortury nieuzasadnionymi. Jest jeszcze jeden argument, który według autora, dowodzi niesłuszności tortur – argument ten opiera się na podobieństwie pomiędzy ludobójstwem a torturowaniem. Sprawcy popełniają te zbrodnie z powodu statusu ofiary. Zarówno w przypadku ludobójstwa, jak i tortur, kierują się w doborze swojego celu, rzeczywistym lub postrzeganym statusem osób w grupie, ich tożsamością rasową, etniczną, czy religijną, a także wiedzą o ofierze. Co istotne, jak zauważa Simon, tortury mogą stać się uzasadnione jedynie retrospektywnie. Ale nawet wtedy, uzasadnienie takie wydaje się być wątpliwe, gdyż na ogół pozostają alternatywne możliwości działania, które nie zostały wypróbowane. Tortury nie posiadają żadnego niezależnego uzasadnienia prospektywnego.

Thomas W. Simon zwrócił również uwagę na niezwykle interesującą metodę analizy zagadnień i dokonywania porównań i rozróżnień opisywanych zbrodni. Oprócz prawnej i moralnej interpretacji czynów, autor wykorzystał również ikoniczne, najbardziej charakterystyczne i symboliczne obrazy, odwołujące się do wyobraźni odbiorcy. Wszak nikt nie zaprzeczy, że drastyczne, zapadające w pamięć obrazy, mają wpływ na dyskusję o powadze przestępstw przeciwko prawu międzynarodowemu i roli symboli w nadawaniu rangi zbrodniom.

Zgodnie z koncepcją autora, ikoniczne obrazy odgrywają kluczową rolę w ocenie wagi przestępstwa międzynarodowego, ale jednocześnie w zależności od zbrodni (tortur lub ludobójstwa) rezultat ich stosowania może mieć charakter pozytywny lub negatywny.

W przypadku tortur, mających jasną definicję prawną, charakterystyczne symbole (np. średniowieczne koło tortur, czy madejowe łoże) podkreślają ich niedopuszczalny charakter oraz mają na celu budzenie grozy i piętnowanie ich stosowania. Jak słusznie zauważa Simon, ikoniczne obrazy ułatwiają odrzucanie pewnych wyrafinowanych, subtelných rozróżnień, dokonywanych między innymi przez zwolenników czynów, określaných przez niektórych jako łagodne tortury (ang. *torture light*). Takie wyróżnienia podważają powszechne potępienie wszelkich form tortur. Odmienna sytuacja występuje w przypadku ludobójstwa. Jego ikony raczej są przesłaniane, ukrywane w cieniu, niż oświetlane. Wynika to między innymi z faktu, że za ich sprawą odbiór poszczególných zbrodni może zostać zniekształcony. Jak zauważa autor, ikonami eksterminacji są w głównej mierze symbole Holocaustu – piece gazowe, wagony bydłce, czy drut kolczasty. Podobne symbole odegrały również znaczącą rolę w uświadamianiu społeczności międzynarodowej stopnia okrucieństw, jakie zostały popełnione na Bałkanach w latach 90. XX wieku. Uznanie rangi tego ludobójstwa wynikało z faktu przystawiania jego ikon do symboli Holocaustu, które to z kolei, w opinii Simona, nadały mu unikalny status i niesprawiedliwie podniosły jego znaczenie. Jednakże te same ikony nie pasowały tak doskonale do trwającego w tym samym czasie, co wojna na Półwyspie Bałkańskim, ludobójstwa w Rwandzie. I nawet jeszcze bardziej niesprawiedliwie, przyczyniły się do dewaluacji popełnionych w jego trakcie zbrodni.

W przeciwieństwie do ludobójstwa i tortur, terroryzm nie posiada jednej, powszechnie zaakceptowanej w prawie międzynarodowym definicji. Celnym wydaje się być stwierdzenie Simona, że mimo tego, ikony terroryzmu dalece prześcigają wszelkie próby ujęcia tego zjawiska w ramy sztywných pojęć. Co więcej, terroryzm zyskuje w pewnym sensie swoją siłę właśnie ze swych symboli. Jak zauważa autor, jest coś niepokojącego w przestępstwach przeciwko prawu międzynarodowemu, które pozostają w dużej mierze prawnie niezdefiniowane i uzyskują

swoją siłę przede wszystkim dzięki swym symbolom i towarzyszącej im ideologicznej retoryce. Zjawiska te tworzą doskonałą, otwartą przestrzeń dla wpajania globalnego lęku. Terroryzm podlega bezustannym zmianom, znajduje się w stanie ciągłej nieokreśloności. Z tego powodu istnieje pole do manewru i manipulowania definicjami terroryzmu. Taka sytuacja zapewnia przestrzeń potrzebną państwom do rozprzestrzeniania strachu w społeczeństwach. Jak stwierdza autor, pomimo prawnego nieistnienia terroryzmu, jego polityczne trwanie stanowi powszechny mechanizm służący szerzeniu lęku, stosowany przez polityków na całym świecie.

W ostatniej części książki, autor dowodzi istnienia silnego związku pomiędzy teorią i praktyką. W grupie przestępstw międzynarodowych, niektóre z nich mają rangę bardziej niegodziwych, straszniejszych od innych. Zalicza się do nich ludobójstwo, torturowanie i niewolnictwo. W części tej, autor szerzej opisuje m.in. normy *ius cogens*, będące uniwersalnymi, niepodważalnymi zakazami czynienia wspomnianych krzywd, co stanowi istotne uzupełnienie wcześniejszych rozważań. Simon zamyka swoją rozprawę, pokazując, w jaki sposób konsensus pomiędzy statusem *ius cogens* ludobójstwa służy jako fundament do przywrócenia dobrej opinii i należytego miejsca interwencji humanitarnej, jako nowej doktrynie odpowiedzialności do działania. Obowiązek ten powinien zastąpić, w opinii autora, nieudolną, doktrynę obowiązku ochrony. Przyznanie poszczególnym zbrodniom rang, zachęca do debaty o starej koncepcji interwencji humanitarnej i nowej idei obowiązku ochrony w zupełnie innym świetle. Popelnienie przestępstwa *ius cogens*, w tym w szczególności ludobójstwa, dostarcza mocnych podstaw do zastosowania interwencji humanitarnej. W przeciwieństwie do tego, popelnienie większości ze zbrodni przeciwko ludzkości daje nakaz obowiązku ochrony. Jak zauważa Simon, obowiązek ochrony nie stanowi postępowego kroku podjętego przez społeczność międzynarodową, lecz jest krokiem w tył. W szczególności w latach 90., po wojnie w Bośni i ludobójstwie w Rwandzie, znawcy prawa niejednokrotnie uznawali, że groźba wystąpienia ludobójstwa stanowi wystarczające uzasadnienie dla zewnętrznej interwencji w wewnętrzne sprawy państwa. Współcześnie odchodzi się od takiego stwierdzenia, ponieważ częściowo obowiązek ochrony zastąpił interwencję humanitarną. Simon wyraża kolejną, kontrowersyjną i skłaniającą do refleksji opinię, twierdząc, że idea odpowiedzialności za ochronę (która w swym założeniu przesuwiała debatę z uprawnienia państw do ingerencji w sprawy wewnętrzne innego kraju w kierunku przyjmowania odpowiedzialności za ochronę zagrożonych grup i odejścia od wcześniejszej kontroli na rzecz odpowiedzialności) nie zastąpiła interwencji humanitarnej czymś lepszym. Zamiast tego stłumiła nadzieję na ustanowienie jasnych standardów interwencji humanitarnej.

Publikacja została uzupełniona o zdjęcia i obrazy. Wzrok w szczególności przykuwa dramatyczna fotografia dokumentująca tak zwaną *karę tysiąca cięć* – drastyczną formę publicznej tortury i jednocześnie formy egzekucji, jaka stosowana była w Chinach do 1905 roku. Fotografia ta stanowi, jak analizuje Simon, również przykład niewłaściwego wykorzystania symbolicznych obrazów. Zachodni świat posłużył się ikoną tortur Wschodu, mimo posiadania bogatego arsenału własnych metod zadawania cierpienia, w celu krytyki i osiągnięcia partykularnych interesów, poprzez wyrwanie pewnych faktów i obrazów z kontekstu. Autor uzupełnia swe analizy licznymi przykładami, uzmysławiającymi okrucieństwo ludobójstwa, tortur, terroryzmu oraz innych przestępstw międzynarodowych i ponadgranicznych (jak chociażby nadużyć wobec dzieci). Szczególnie interesująca pod tym względem jest część odnosząca się do problematyki stosowania tortur. Simon przytacza w swych rozważaniach między innymi średniowieczne inkwizycje i stosowane w tym czasie tortury (jak madejowe łoże, wahadło

– zwane również *strappado*, *tocę* określaną mianem tortury wodnej, a jednocześnie znaną również za sprawą *wojny z terroryzmem* pod określeniem *waterboarding*, czy też chińską praktykę *lingchi chusi*, nie do końca poprawnie nazywaną przez Zachód *karą tysiąca cięć*.

Chociaż w publikacji z łatwością dostrzec można wyraźne poglądy autora, sposób prowadzenia przez niego narracji pozostawia czytelnikowi wiele miejsca na własne refleksje. Zastosowanie przez Simona licznych przykładów, popierających lub krytykujących określone podejścia, wprowadzenie wielu odwołań do historii, przytaczanie opisów zdarzeń, zapisów i dokumentacji z procesów, czy też relacji naocznych świadków wydarzeń, pozwala odbiorcy na wypracowanie własnej opinii. Sposób prowadzenia narracji i logiczny dobór argumentów, sprawiają, że książka ta stanowić może interesującą lekturę zarówno dla znawców problematyki – naukowców, prawników, dziennikarzy, historyków, jak również dla polityków, czy dla osób, które dopiero wcześniej nie miały styczności z naukowymi rozważaniami nad przestępstwami przeciwko prawu międzynarodowemu lub interesują się jedynie ich wybranymi zagadnieniami.

Książka stanowi cenny głos w dyskusji, jaka toczy się nieprzerwanie, w szczególności, od zamachów na nowojorskie World Trade Center i Pentagon z 11 września 2001 roku i która przyznaje terroryzmowi centralne miejsce pośród wszelkich przejawów mniej, lub bardziej poważnych naruszeń międzynarodowego ładu i światowego pokoju. Można w pewnym sensie zaryzykować stwierdzenie, że ludobójstwo i tortury stanowią ofiary terroryzmu. Thomas W. Simon zwraca uwagę na fakt, że międzynarodowa debata wpływa na podporządkowanie terroryzmowi i walce z nim także wybiórczego pojmowania i stosowanie norm *ius cogens*. Szczególnym tego wyrazem jest przede wszystkim stosowanie tortur wobec osób podejrzanych o terroryzm, jako źródła wiedzy o zamachowcach i organizacjach. Uczestnicy międzynarodowej debaty zdają się zapominać, że tortury, jako takie, stanowią naruszenie uniwersalnego zakazu, a nadawanie im rangi, czy też stopnia okrucieństwa, wcale nie czyni ich bardziej dopuszczalnymi w świetle prawa międzynarodowego. *Medialność* terroryzmu odsuwa w cień wszelkie zbrodnie przeciwko prawu międzynarodowemu. Doniesienia mediów o kolejnych, dramatycznych zamachach, ich ofiarach, pojmanyh zakładnikach, czy działaniach *koalicji antyterrorystycznej*, przesłaniają inne, mniej eksponowane akty, przed którymi lęk nie jest zakrojony na tak szeroką skalę, jak w przypadku terroryzmu. W tym kontekście Thomas W. Simon stara się przywrócić ludobójstwu należne, centralne miejsce pośród wszystkich zbrodni przeciwko prawu międzynarodowemu. Spostrzeżenia, jakich dokonał autor, stanowią rezultat trafnej i odważnej analizy współczesnych meandrów polityki, wykorzystującej zawilości prawa i możliwości mediów do kreowania tzw. *rynku strachu*³, a zakwestionowanie pozycji nadanej terroryzmowi i opowiadanie się za interwencją humanitarną bez wątplenia pobudzać będą wszelkie dyskusje odnoszące się do tematyki publikacji.

³ F. Furedi, *Kultura strachu – ponowne odczytanie*, „Znak”, grudzień 2011, nr 679 [on-line] www.miesiecznik.znak.com.pl.

MONIKA SERZYSKO

**ARTYKUŁ RECENZYJNY KSIĄŻKI
TOMASZA MŁYNARSKIEGO,
*ENERGETYKA JĄDROWA WOBEC GLOBALNYCH WYZWAŃ
BEZPIECZEŃSTWA ENERGETYCZNEGO I REŻIMU
NIEPROLIFERACJI W ERZE ZMIAN KLIMATU,*
KRAKÓW 2016, WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU
JAGIELLOŃSKIEGO, SS. 312**

Kwestie bezpieczeństwa energetycznego stają się coraz szerzej omawiane w ostatnich latach, zaś szczególnie w Polsce debata na ten temat staje się jednym z podstawowych elementów dyskursu publicznego. Wpływ na to ma nie tylko rozszerzanie się samego pojęcia „bezpieczeństwo”, ale również rosnąca świadomość zmian klimatycznych oraz konsekwencji, do których może to doprowadzić. Tym samym książka, która dotyka obu tych stref, staje się niezwykle ciekawą lekturą. Z punktu widzenia Polski wątki te są jeszcze bardziej interesujące, ponieważ decyzja o budowie elektrowni jądrowej w dalszym ciągu nie została podjęta.

W książce autor omawia energetykę nuklearną przez pryzmat trzech wybranych sektorów bezpieczeństwa. W kontekście bezpieczeństwa energetycznego, energia jądrowa stanowi stabilne źródło energii elektrycznej, a jednocześnie przyczynia się do obniżenia emisji CO₂, co oddziałuje na bezpieczeństwo ekologiczne. Ostatnim sektorem wybranym przez autora jest bezpieczeństwo militarne, ponieważ technologie jądrowe jako technologie podwójnego zastosowania mogą być również używane jako element wojskowych programów nuklearnych.

W swojej monografii Tomasz Młynarski zamierza przede wszystkim pokazać rolę niskoemisyjnej energii jądrowej w zapewnieniu dostaw energii elektrycznej, ale również implikacje dla międzynarodowego bezpieczeństwa związane z ryzykiem proliferacji broni jądrowej. W trakcie prac autor stawia kilka hipotez (str. 22) wśród których głównym przypuszczeniem jest fakt, że energetyka jądrowa rozwija się w związku z rosnącym zapotrzebowaniem na energię oraz jest próbą dywersyfikacji źródeł pozyskiwania energii przy jednoczesnym ograniczaniu emisji gazów cieplarnianych. Drugą hipotezę stanowi założenie, że osiągnięcie stanu całkowitej nieprolifracji jest niemożliwe, zatem konieczne jest

zapoczątkowanie zmian w podejściu do wyzwań reżimu nieprolifracji, które powinny zakładać elastyczność i indywidualność wobec podmiotów starających się o pozyskanie tych technologii.

Praca została podzielona na trzy części, w których prezentowany jest stan energetyki jądrowej na świecie, rola, jaką może ona pełnić w kontekście zmian klimatu oraz skutki proliferacji technologii podwójnego zastosowania. Pierwsza część charakteryzuje energetykę i bezpieczeństwo jądrowe na świecie, przy czym ta część składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym z nich zaprezentowano historię rozwoju energetyki jądrowej, współcześnie używane technologie oraz podstawowe statystyki, a także perspektywy dla tego sposobu uzyskiwania energii. Rozdział drugi rozważa społeczno-ekonomiczne aspekty wykorzystania energetyki jądrowej. Szczególnie ważna wydaje się być kwestia społecznej akceptacji danego projektu, co zostało podkreślone w monografii. Wyraźnie widoczna jest różnica pomiędzy działaniami prowadzonymi przez państwa demokratyczne oraz reżimy autorytarne. Władza w państwach demokratycznych stara się włączyć obywateli w proces decyzyjny i uzyskać ich aprobatę dla prowadzonych akcji. Z kolei w państwach niedemokratycznych, w których decyzje podejmowane są odgórnie, administracja najczęściej nie uwzględnia potencjalnych protestów społecznych. Najciekawszym przykładem wydaje się postawa władz francuskich, które początkowo utrzymywały projekt rozwoju energetyki jądrowej w tajemnicy, by następnie w chwili wystąpienia protestów społecznych, silnie zaangażować się w kampanie informacyjno-edukacyjne. Równie interesującym aspektem jest wymiar ekonomiczny energetyki jądrowej. Rozważania dotyczą przede wszystkim gospodarcze atuty tego rodzaju energetyki, wśród których najważniejszym wydaje się być oparcie rozwoju gospodarki o technologie innowacyjne oraz rentowność danej inwestycji.

Rozdział trzeci w całości został poświęcony bezpieczeństwu w elektrowniach jądrowych. Scharakteryzowano również Międzynarodową Skalę Zdarzeń Jadowych oraz awarie w istniejących elektrowniach, przy czym przeanalizowano także wpływ samych katastrof na społeczną percepcję takich inwestycji. Brakuje jednak szerszego kontekstu odbioru takich zdarzeń. Katastrofa w Fukushima wywołała międzynarodową dyskusję na temat zabezpieczeń elektrowni jądrowych i była jedną z głównych przyczyn wycofania się z jej użytkowania przez Niemcy. Niemiecka polityka energetyczna jest co prawda opisana w kolejnej części pozycji, w której analizowane jest podejście kilkunastu państw do energetyki jądrowej, jednakże już w tym miejscu książki warto by było podkreślić wpływ poszczególnych zdarzeń na rozwój energetyki jądrowej. Pierwsza część książki ma charakter wprowadzający i zainteresuje przede wszystkim te osoby, które do tej pory nie były szczególnie zaciekawione energetyką jądrową, bądź też pragną usystematyzować już posiadaną wiedzę.

W drugiej części książki autor pokazał rozwój energetyki jądrowej w różnych państwach, które zostały dobrane zgodnie z kluczem geograficznym. Tym samym, w rozdziale czwartym zaprezentowano podejście do energetyki jądrowej w państwach Ameryki Północnej oraz Południowej. Analizie poddano energetykę jądrową w Stanach Zjednoczonych Ameryki i Kanadzie oraz, w ramach jednego podrozdziału, politykę energetyczną w Argentynie, Brazylii i Meksyku. Kolejny rozdział dotyczy wykorzystania energetyki jądrowej w Azji. Podrozdziały poświęcone są polityce Chin, Indii, Japonii oraz Korei Południowej. Rozdział szósty analizuje sposoby wykorzystania energetyki jądrowej w państwach afry-

kańskich i regionu Bliskiego Wschodu. Na kontynencie afrykańskim jedynym państwem posiadającym elektrownię atomową jest Republika Południowej Afryki, ale coraz częściej Egipt wykazuje ambicję i chęć posiadania własnego programu jądrowego. Mała popularność tych projektów wynika z niestabilności państw regionu oraz wysokich kosztów budowy. Państwa regionu częściej decydują się na rozwijanie odnawialnych źródeł energii, jak na przykład fotowoltaika, co często determinowane jest przez klimat i warunki atmosferyczne, ale również fakt, że państwa wysokorozwinięte wykazują większą chęć dotowania takich projektów. Kontynent afrykański charakteryzuje się również niedostatkiem wody, która jako dobro deficytowe nie powinna być wykorzystywana w celu chłodzenia reaktorów. Oprócz analizy powodów, dla których państwa chcą inwestować w energię jądrową, równie ciekawa byłaby analiza pokazująca, dlaczego niektóre państwa nie są zainteresowane tymi rozwiązaniami. Tego niestety brakuje w publikacji. W dalszej części, autor przedstawia działania podejmowane przez Zjednoczone Emiraty Arabskie i Arabię Saudyjską oraz inne państwa Zatoki Perskiej, a także Jordanię.

Następne dwa rozdziały, z punktu widzenia obecnej sytuacji Polski, wydają się być najciekawsze. Pierwszy z nich dotyczy polityki Rosji oraz byłych republiki radzieckich w zakresie energetyki jądrowej oraz następny, który dokładnie analizuje sytuację w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Na początku, zaprezentowano statystyki oraz perspektywy rozwoju tej energetyki w ramach organizacji, by następnie poddać analizie grupy państw charakteryzujące się określonym podejściem. Autor podkreśla, że część państw jest wyraźnym zwolennikiem rozwoju tej technologii (wśród nich znajduje się chociażby Francja, Czechy i Słowacja). W osobnej kategorii znalazły się państwa, które wydłużają czas eksploatacji istniejących reaktorów (Szwajcaria oraz Szwecja) oraz te kraje, które są na etapie budowy lub planowania jej, do której zaliczono między innymi Polskę. Odrębną grupę stanowią te państwa, które zdecydowały się odejść od użytkowania tej technologii, wśród których należy przede wszystkim wyróżnić Niemcy oraz Włochy.

Druga część książki jest szczególnie przydatna dla osób zainteresowanych daną problematyką w konkretnym państwie, bądź regionie, gdyż zawarto w niej przegląd polityk energetycznych poszczególnych państw. Zamieszczone analizy mogą posłużyć jako punkt wyjścia do dalszych, bardziej szczegółowych badań poświęconych polityce energetycznej któregoś z państw.

Trzecia część książki to głównie rozważania na temat roli energetyki jądrowej w kontekście zmian klimatycznych oraz potencjalnych zagrożeń wynikających z proliferacji tej technologii. W rozdziale dziewiątym przede wszystkim przeanalizowano wpływ produkcji energii na środowisko naturalne. Na szczególną uwagę zasługuje tabela (str. 183), pokazująca oddziaływanie poszczególnych rodzajów surowców / źródeł energii na środowisko. W dalszej części rozdziału ukazano wpływ elektrowni jądrowych na środowisko. Autor wskazuje, że „oddziaływanie elektrowni jądrowych na otoczenie przy normalnym stanie pracy reaktora jest znikome” (str. 187), chociaż jak wyraźnie zaznaczono „eksploatacja nie jest całkowicie wolna od wpływu na środowisko”. Mimo to wydaje się, że autor dostrzega więcej elementów pozytywnych niż negatywnych energetyki jądrowej. Wśród zalet tej technologii wymienia między innymi mniej inwazyjne metody pozyskiwania paliwa, znacząco niższą emisję zanieczyszczeń, przy czym wskazano również na zużycie wody, które może być do 50% większe niż to zastosowane przy chłodzeniu elektrowni konwencjonal-

nych. Rozdział zakończono rozważeniami na temat uznania energetyki jądrowej za tak zwane *czyste źródło energii*. Następny rozdział dotyczy podwójnego zastosowania tej technologii w celach wojskowych. Przede wszystkim autor skupia swoją uwagę na transferze wiedzy oraz działaniach, mających na celu zapobieganie przekazywaniu technologii umożliwiających wykorzystanie ich w celach niepokojowych. Analizie poddano także reżimy kontrolne oraz polityczne inicjatywy nieprolifracji. Pozycję kończy rozdział 11, który jest swoistym studium przypadków, pokazującym proces pozyskiwania broni jądrowej przez państwa początkowo zainteresowane jedynie pokojową współpracą w zakresie energetyki jądrowej.

Niniejsza monografia jest szczególnie praktyczna dla studentów stosunków międzynarodowych, jak i bezpieczeństwa wewnętrznego, którzy są zainteresowani kwestiami bezpieczeństwa energetycznego państwa. Poszczególne części książki mogą się również okazać przydatne dla praktyków, którzy chcieliby poszerzyć wiedzę na temat zastosowania energetyki jądrowej w konkretnym regionie świata. Pozycja ta jest szczególnie istotna dla polskiej debaty publicznej, ponieważ jak dotąd nie została podjęta decyzja o budowie elektrowni jądrowych w naszym państwie, a dyskusja na temat wciąż się toczy. Z tego też powodu, każde rzetelne opracowanie dotyczące tej tematyki wzbogaca dyskurs publiczny i medialny.

MATEUSZ DŁUSKI

NOTKA RECENZYJNA KSIĄŻKI

MARCINA POPKIEWICZA

PT. *REWOLUCJA ENERGETYCZNA – ALE PO CO?*

KATOWICE 2016, WYDAWNICTWO SONIA DRAGA, SS. 423

Rewolucja energetyczna – stwierdzenie to budzi w każdym z czytelników zapowiedź wielkich zmian dotyczących sektora energetyki, czy rzeczywiście czekające energetykę zmiany powinny być tak duże by zasługiwały na miano rewolucji? Tytuł książki autorstwa Marcina Popkiewicza – fizyka i analityka megatrendów, od lat zajmującego się problematyką gospodarki, energii, środowiska oraz zasobów surowców energetycznych, nie tylko rzetelnie przedstawia skalę zmian czekających sektor energetyczny, ale także stawia nam pytanie najważniejsze, „po co” w ogóle powinniśmy się zajmować kwestią energetyki w kontekście dalszego rozwoju cywilizacji.

Książki o systemie energetycznym, zasobach i środowisku zazwyczaj można podzielić na dwie kategorie trudne i fachowe przeznaczone dla ekspertów w danej dziedzinie oraz publikacje zbyt uproszczone i tym samym niedające realnego obrazu rzeczywistości. Logiczna sekwencja rozważań jak i poziom naukowy wszystkich zaprezentowanych w publikacji rozdziałów sprawia, że jest interesującą pozycją dla każdej grupy odbiorców. Autor recenzowanej książki podzielił ją na 17 rozdziałów o bardzo podobnej strukturze. W każdym z tych rozdziałów czytelnikowi przytaczane są fakty, poparte wieloma niezależnymi badaniami, analizami i statystykami przeprowadzonymi przez ośrodki naukowe oraz firmy komercyjne, które przeplatają się z refleksjami autora. Czytelnik nie dostaje jednak gotowych odpowiedzi, lecz jest niejako zmuszony do szeroko zakrojonego procesu krytycznego myślenia.

Początkowe strony książki „Rewolucja energetyczna – Ale po co?” stanowią swoistą analizę wzrostu emisji dwutlenku węgla (CO₂) na przestrzeni ostatnich 300 lat. Począwszy od rewolucji przemysłowej w 1750 r., gdzie światowe emisje całkowite ze spalania paliw kopalnych CO₂ wynosiły 3 miliony ton węgla pierwiastkowego (MtC), przez 2000 r. (emisja wyniosła 6493 MtC), a skończywszy na 2014 r., kiedy światowa emisja osiągnęła już 9300 MtC. Autor poprzez przytoczenie tych szacunków, stara się zwrócić uwagę czytelnika na wykładniczy wzrost krzywej emisji CO₂ oraz jakie konsekwencje to ze sobą niesie.

Ciekawym pomysłem, który został zaprezentowany w niniejszej książce jest zobrazowanie krzywych światowego PKB, zużycia energii oraz emisji CO₂ ze spalania paliw kopalnych na jednym wykresie. Krzywe te w przybliżeniu się mocno pokrywają i wszystkie mają stały trend wzrostowy, co skłania czytelnika do postawienia znaku równości pomiędzy zużyciem energii, bogactwem, a emisją CO₂ do środowiska. W tym miejscu padają także pytania, czy właściwie istnieją granice tego ciągłego wzrostu oraz czy zakładany przez ekonomistów wzrost PKB ustanowiony jako cel nadrzędny jest możliwy przy ograniczonych ilościach surowców i zdolnościach regeneracyjnych środowiska? Autor próbuje odpowiedzieć na te pytania w poszczególnych rozdziałach, opisując sytuację na rynku ropy naftowej, węgla, gazu, atomu i odnawialnych źródeł energii oraz ich udział w globalnej energetyce. Należy przyznać, że jest to rzetelny opis, przedstawiający realną sytuację. Wyartykułowane zalety jak i wady każdego z nośników energii oraz pozostawiany przez nie odcisk na środowisko naturalne, obrazuje skalę wyzwania jakim jest odpowiedzialny rozwój z poszanowaniem klimatu, który od momentu ingerencji człowieka podąża w zupełnie innym kierunku niż ówczesnie, niekoniecznie we właściwym.

Kolejna część publikacji stanowi refleksję nad tym jaką drogę obierzemy i co będzie dalej, podczas gdy wiele wskazuje na to, że narzędzia, które wykorzystywane były wcześniej aby stymulować wzrost gospodarczy, przestają przynosić spodziewany efekt obecnie. Wzrost światowej populacji, który do teraz był szansą na ekspansję towarów i usług, powoli staje się problemem ze względu na właściwie pełne wykorzystanie ziemi rolnych oraz pastwisk, co w przyszłości może skutkować znacznymi brakami pożywienia. Ponadto, czy jest jeszcze cień szansy na odkrycie nowych, tanich zasobów surowców, podczas gdy zasoby odnawialne eksploatowane są szybciej, niż zdolne są do odtwarzania i w zasadzie znane człowiekowi są wszelkie zakamarki tej planety, autor konkluduje, krótką frazą „wspinamy się po drabinie postępu, usuwając jednocześnie za sobą szczeble na dole. Nie ma więc powrotu – pędzimy coraz dalej i coraz szybciej”.

Popkiewicz stawia diagnozę, iż podejmowanie prób przedłużania ery łatwo pozyskiwanych paliw kopalnych będzie pociągać za sobą olbrzymie koszty, nie tylko finansowe. Zmiana *statusu quo* prędzej czy później będzie musiała nastąpić, od ludzi jednak zależy wybór drogi, którą podążymy. Istnieją trzy możliwości – energia ze źródeł odnawialnych, z atomu lub krach naszej cywilizacji. Stojąc na rozdrożu, w obliczu splotu okoliczności mogących spowodować kryzys gospodarczy, energetyczny, finansowy i społeczny konieczne wydaje się uświadomienie sobie skali problemów oraz podjęcie decyzji o rewolucji. Decyzja ta nie jest prosta, ze względu na to, że państwa na szczycie listy priorytetów w kwestii zapewniania bezpieczeństwa własnym obywatelom stawiają między innymi niezakłócony dostęp do energii elektrycznej. Ona zaś, najczęściej utożsamiana jest z paliwami kopalnymi. Jeśli jednak uważamy że scenariusz zderzenia z granicami wzrostu jest możliwy, jako obowiązek należy zmienić sposób myślenia na globalny, spojrzeć na problem ten szeroko i zadać sobie pytanie czy upadek cywilizacji będzie równać się bezpieczeństwu i zadowoleniu poszczególnych jednostek.

Książka „Rewolucja energetyczna – Ale po co?” to kompleksowe opracowanie kwestii potencjalnych zagrożeń naszego społeczeństwa, jeśli nie zdecyduje się na zmianę obecnego modelu gospodarczo – energetycznego. O ponadprzeciętnych walorach książki M. Popkie-

wicza stanowi głównie ranga, jak i aktualność podjętej problematyki. Publikacja ta ma także bogatą i przekrojową bibliografię, zawierającą wiele pozycji zagranicznych nieczęsto przytaczanych w krajowych opracowaniach. Należy także docenić autora za to, iż nie tylko pomógł uświadomić sobie skalę zagrożenia związanego z dalszym wykładniczym rozwojem bez oglądania się na środowisko naturalne, ale zrobił krok dalej i pokusił się na opracowanie swoistej recepty na udaną rewolucję energetyczną, którą może podjąć każdy z nas i to wbrew pozorom bez pogorszenia dotychczasowej jakości życia. Tę mocno mobilizującą do działania książkę śmiało należy zakwalifikować do kategorii „lektury obowiązkowe”.

OLGA POWAŁKO

ARTYKUŁ RECENZYJNY KSIĄŻKI

PAWŁA LUBIEWSKIEGO

NIELEGALNA IMIGRACJA. ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA.

CZĘŚĆ I,

SZCZYTNO 2016, DZIAŁ WYDAWNICTW I POLIGRAFII

WYŻSZEJ SZKOŁY POLICJI W SZCZYTNIE, SS. 165

Recenzowana książka została poświęcona tematyce nielegalnej imigracji, a przede wszystkim zagrożeniom bezpieczeństwa wynikającym z tego zjawiska. Temat publikacji jest jak najbardziej aktualny, szczególnie ze względu na obecną bardzo trudną sytuację imigracyjną całej Unii Europejskiej związaną przede wszystkim z wojną domową w Syrii. W sposób znaczący uzupełnia on wiedzę na temat procedury nielegalnej imigracji akcentując współczesne wyzwania dla bezpieczeństwa ze względu na to zjawisko. Walorem opracowania jest jego praktyczne ujęcie, gdyż autorem książki jest Paweł Lubiewski, wieloletni oficer Straży Granicznej. W czasie służby do jego obowiązków należało między innymi zarządzanie ochroną wschodniego odcinka zewnętrznej granicy Unii Europejskiej, a także kontrola imigracyjna. Istotny jest fakt, iż autor również pełnił funkcję dyrektora Zarządu Operacyjno – Śledczego Straży Granicznej, w związku z czym kierował pionem, który odpowiedzialny jest za przeciwdziałanie zorganizowanej nielegalnej imigracji do Polski. W chwili obecnej pracuje jako nauczyciel akademicki w Zakładzie Bezpieczeństwa Społecznego Instytutu Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego Wydziału Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie.

Książka składa się z czterech rozdziałów, a załączone zostały następujące działy *Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach*: Warunki udzielania cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy, Warunki udzielania cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt stały, Warunki udzielania cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego. Załączenie poszczególnych działów ustawy jest bardzo pomocne, ponieważ czytelnik może w prosty sposób zapoznać się bliżej z działami ustawy, do których odnosi się autor.

Pierwszy rozdział *Prolegomena* ma na celu wprowadzenie czytelnika w tematykę nielegalnych imigracji. W tej części przedstawiono zakres przedmiotowy – podmiotowy rozważań, przybliżono podstawową terminologię jak i również przedstawiono migracje jako czynnik, który w dużym stopniu wpływa na rozwój cywilizacji. Bardzo dużą zaletą jest to, iż autor w tej części pracy umieścił podrozdział poświęcony podstawowej terminologii

związanej z problematyką imigracji. Pojęcia z tego zakresu bardzo często są niewłaściwie stosowane, ponieważ w Polsce problematyka imigracyjna nie jest zbyt często poddawana głębszej analizie. Poświęcenie jednego podrozdziału książki terminologii ma bardzo duże znaczenie, gdyż może to w dużym stopniu przyczynić się do ułatwienia zrozumienia tematu książki. Pojęcia jakie zostały przybliżone to: „migracja”, „uchodźstwo”, „emigracja”, „imigracja”, „reemigracja”, „repatriacja”, „nielegalna imigracja” i „bezpieczeństwo”.

Drugi rozdział został poświęcony charakterystyce nielegalnej imigracji będącej zjawiskiem złożonym, jak również stanowiącym interdyscyplinarną dziedzinę rozpatrywaną z perspektywy wielu nauk, jak na przykład socjologia oraz psychologia. W tej części publikacji autor przedstawia źródła i przyczyny nielegalnej imigracji, a w szczególności godne uwagi są zaprezentowane przez autora książki teorie, które zostały stworzone na przestrzeni ostatniego wieku i odnoszą się do powstania jak i rozwoju zjawiska migracji. Szczególnie moją uwagę zwróciła teoria czynników wypychających i przyciągających, która została opisana przez Everett S. Lee w 1966 roku, popularna także w obecnych czasach. Przytaczana teoria S. Lee w sposób zrozumiały tłumaczy zjawisko migracji. Zakłada ona występowanie czynników przyciągających, czynników odpychających, które to mają zniechęcić, a także występowanie czynników pośrednich. Czynniki przyciągające i odpychające stanowią wypadkową natężenia migracji, natomiast przeszkody pośrednie modyfikują tę wartość. Jednak największy nacisk kładzie się na rolę jednostki w procesie migracji masowej. Teoria zakłada, że każdy czynnik jest poddawany interpretacji indywidualnej przez jednostkę, która zależna jest od jej możliwości percepcyjnych. Jednak należy podkreślić, że to nie kalkulacja „koszt – zysk” ze strony osoby, która chce podjąć wędrowkę, ma zasadnicze znaczenie, lecz jakiś bardzo konkretny bodziec, który wpłynie na decyzję jednostki o podjęciu wędrowki i skłoni ją do pokonania naturalnej niechęci do opuszczenia miejsca zamieszkania. Dużą rolę również przypisuje się przeszkodom pośrednim, które występują z różnym natężeniem. Do przeszkód takich należą między innymi kwestie formalne związane z przekroczeniem granicy, czy też cechy osobowościowe migrantów. Przeszkody te mogą nie mieć żadnego znaczenia jeżeli chodzi o decyzję jednostki o podjęciu wędrowki, jak i również mogą sprawić, iż osoba z niej zrezygnuje.

Druga teoria, która zwróciła moją uwagę, to teoria sieci migracyjnych, której autorami są Douglas T. Gurak i F. Caces. Teoria zakłada, iż szczególne znaczenie mają powiązania między byłymi i przyszłymi imigrantami. W tym przypadku byłym imigrantom przypisuje się rolę informatorów, którzy mogą udzielić informacji np. o korzyściach ekonomicznych wynikających z migracji, czy też dać wskazówki przyszłym imigrantom jak przedostać się do miejsca docelowego. Twórcy teorii uważają, że proces migracji raz rozpoczęty sam się napędza i podtrzymuje i że jest to proces stanowiący łańcuch zdarzeń i sprzężeń zwrotnych, a nie jest zbiorem indywidualnych przepływów.

Przedstawione w drugim rozdziale publikacji teorie miały na celu opisać źródła i przyczyny nielegalnej imigracji. W tej części pracy autor również przybliży istotę nielegalnej imigracji w kontekście socjologicznym i prawnym, a także prezentuje skalę, strukturę i dynamikę nielegalnej imigracji w Polsce. Zaletą jest umieszczenie w pracy kolorowych wykresów i tabel, które w prosty sposób obrazują problem i urozmaicają publikację.

Trzeci rozdział poświęcony jest problematyce oddziaływania nielegalnej imigracji na sferę bezpieczeństwa państwa. Należy wskazać, iż państwo, z którego emigrują ludzie

ponosi zarówno korzyści, jak i pewne negatywne skutki, jak choćby utratę wykwalifikowanych osób, czy też zachwianie demograficzne, co bardzo szczegółowo zostało opisane w książce. W publikacji również zostały przedstawione zarówno korzyści, jak i skutki ujemne, jakie ponosi państwo docelowe dla imigrantów z powodu zjawiska imigracji. Autor w tej części pracy rozważa integrację w kontekście zagrożeń jakie wynikają z imigracji, która nie poddaje się temu procesowi, albo poddaje w bardzo małym stopniu. Kraje Europy Zachodniej stanowią doskonały przykład krajów, które mimo wielu akcji społecznych i politycznych w zakresie integracji imigrantów niestety nie osiągają zamierzonego efektu. W publikacji w formie tabelki zostały przedstawione Modele integracji według Tomasza Faista tj. model ekonomiczny, model polityczny i model kulturowy.

Nielegalna imigracja uważana jest za najbardziej niebezpieczną część przyływów migracyjnych. Należy wskazać, że ze względu na swój nielegalny charakter bardzo trudno jest to zjawisko zarówno kontrolować jak i monitorować. Zjawisko, o którym mowa trudno poddać analizie, gdyż nie można zastosować żadnej odpowiedniej metody badawczej, która ujawniłaby rzeczywistą skalę problemu. Jednak autor w swojej publikacji wskazał, że w latach 2007–2009 podjęto działania na rzecz policzenia „niepoliczalnego” w ramach Projektu *Clandestino*. Projekt, o którym mowa miał przede wszystkim na celu oszacowanie danych, które są niepoliczalne w swej naturze, a dotyczą zarówno skali jak i trendów nielegalnej imigracji w Europie. Projektem zostało objęte 12 krajów Unii Europejskiej oraz trzy spoza niej tj. Turcja, Maroko i Ukraina. W nawiązaniu do Projektu *Clandestino* w publikacji została umieszczona tabela, która przedstawia przybliżoną skalę nielegalnej imigracji w Unii Europejskiej. Jednak ze względu na to, iż nie można określić faktycznej skali tego zjawiska w tabeli zostały umieszczone szacunkowe wartości w przedziale minimum – maksimum. Umieszczenie w publikacji informacji odnoszących się do Projektu *Clandestino* jest bardzo interesujące, ponieważ ukazuje czytelnikowi skalę zjawiska za pomocą szacunkowych wartości jak również pokazuje, że są podejmowane działania na rzecz szacowania zjawiska o którym mowa, co ma także etyczny wymiar dla społeczeństw do których przybywają imigranci.

Struktura pracy tworzy logiczną całość i jest poprawna merytorycznie, co z pewnością ułatwia zrozumienie tematu odbiorcy. Spis treści jest kompletny. Na samym początku czytelnik ma okazję zapoznać się z podstawowymi terminami, które towarzyszą problematyce imigracji. Następnie zostaje scharakteryzowana nielegalna imigracja, a w końcowej części pracy wpływ tego zjawiska na bezpieczeństwo państwa. Wywód jest jasny i logiczny, w czym pomagają też przypisy, w których umieszczone są informacje, a które mogą wydawać się niejasne bądź nieznanie czytelnikowi. Ponadto praca wzbogacona jest przejrzystymi wykresami i tabelami.

Należy wskazać iż bibliografia jest bardzo bogata zarówno w pozycje krajowe jak i zagraniczne w języku angielskim. Godna uwagi jest również przedstawiona w pracy zarówno dynamika, jak i struktura procesów migracyjnych w Polsce. Aspekty te miały z pewnością wpływ na prognozy rozwoju zjawiska, o którym mowa.

Zjawisko nielegalnej imigracji ma charakter nielegalny, dlatego też bardzo trudno ocenić w precyzyjny sposób na ile zjawisko to wpływa na sferę bezpieczeństwa państwa. Jednak autor na podstawie zarówno doświadczeń krajowych jak i międzynarodowych postarał się szerzej opisać ten problem. Praca w kompleksowy sposób wyjaśnia istotę zjawiska nielegalnej imigracji, mimo trudności jakie z pewnością wystąpiły podczas analizy tego

zjawiska. Książkę tą z pewnością poleciłabym szczególnie studentom kierunków powiązanych z bezpieczeństwem i migracjami oraz politologią, a także osobom, które zajmują się zawodowo wyżej wymienioną problematyką np. pracownikom straży granicznej, ministerstw i innych urzędów państwowych. Język książki jest na tyle przystępny, że godna polecenia jest również czytelnikom nie związanym ze światem nauki, a pragnącym poszerzyć swoją wiedzę nad migracjami. Mam nadzieję, że ta książka stanie się inspiracją dla innych do przeprowadzenia badań w tej tematyce, która w naszym kraju jest bardzo rzadko poddawana głębszej analizie.

KINGA MARZEC

**NOTKA RECENZYJNA KSIĄZKI
ARTURA WEJKSZNERA,
PAŃSTWO ISLAMSKIE. NARODZINY NOWEGO KALIFATU?,
WARSZAWA 2016, WYDAWNICTWO DIFIN, SS. 256**

Książka Artura Wejksznera jest jedną z pierwszych monografii poświęconych tematyce tzw. Państwa Islamskiego napisanych w języku polskim. Publikacja jest kompleksową analizą tej organizacji terrorystycznej w wielu aspektach jej funkcjonowania.

Autor w pierwszym rozdziale w sposób szczegółowy omawia genezę tzw. Państwa Islamskiego. Przewiedzenie współczesnej organizacji zostało poprzedzone wyjaśnieniem istoty instytucji kalifatu oraz zarysem dziejów kalifatu. Rozdział drugi stanowi odwołanie do podstawowych zasad ideologii dżihadyzmu oraz nakreśla podstawowe cele strategiczne ISIS. Autor przedstawia również sylwetki najważniejszych ideologów. Rozdział trzeci dotyczy funkcjonowania tzw. Państwa Islamskiego. Wejkszner opisuje proces ewolucji struktur organizacji oraz jej relacje z innymi grupami dżihadystycznymi. Nie zostały pominięte również takie zagadnienia jak zasięg terytorialny, podział administracyjny, symbole kalifatu oraz osoba przywódcy ISIS. „Aktywność medialno-propagandowa i rekrutacyjna Państwa Islamskiego” jest tematem rozdziału czwartego. Autor w sposób szczegółowy przedstawia działalność tzw. Państwa Islamskiego w mediach, stosując podział na media wirtualne oraz prasę. Wejkszner dotyka również problemu tematyki przekazów medialnych oraz technik rekrutacyjnych stosowanych przez organizację. Rozdział piąty stanowi przegląd metod walki i aktywności terrorystycznej organizacji. Autor swoje rozważania opiera na analizie konkretnych akcji terrorystycznych przeprowadzonych przez organizację w różnych regionach świata. Ostatni rozdział dotyczy finansowania tzw. Państwa Islamskiego. Wejkszner porusza kwestie pozyskiwania dochodów zarówno ze źródeł zewnętrznych jak i wewnętrznych. Dodatkowo przedstawione zostały informacje dotyczące wydatków ponoszonych przez organizację w związku z jej działalnością. Autor porusza także kwestię emitowania własnej waluty. Rozdział zakończony został opisem systemu hawala oraz innych metod finansowania terroryzmu na przykładzie tzw. Państwa Islamskiego.

Książka „Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?” z pewnością jest publikacją godną polecenia ze względu na kompleksowość podejścia do tematu oraz osadzenie go w szerokim kontekście historycznym i kulturowym. Szczególną zaletą książki jest wyjątkowo bogata bibliografia. Wejkszner powołuje się na powszechnie znane w literaturze

przedmiotu publikacje dotyczące terroryzmu, ale także sięga po zupełnie nowe pozycje. Przeważają źródła anglojęzyczne i materiały dostępne online. Książka zawiera dużą ilość tabel i wykresów, które sprawiają, że zawarte w niej informacje zostały przedstawione w sposób przejrzysty i bardzo czytelny. Publikacja została wzbogacona o słowniczek wyjaśniający terminy pochodzące z języka arabskiego, co stanowi duże ułatwienie szczególnie dla osób, którym tematyka terroryzmu islamskiego nie znana, a chcieliby ją pogłębić. Jest to publikacja, która dotyka niezwykle aktualnego tematu pozwalająca spojrzeć na niego z szerszej perspektywy. Książka została napisana bardzo przystępnym i jasnym językiem, co sprawia że może zainteresować zarówno osobę posiadającą wiedzę w tym temacie jak też zupełnego laika.

JAKUB SABAŁA

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI
POZYSKIWANIE INFORMACJI
W ŚWIETLE ZAGROŻEŃ TERRORYSTYCZNYCH,
UNIwersytet HUMANISTYCZNO-SPOŁECZNY SWPS,
16–17 LISTOPADA 2016 R.**

W dniach 16 i 17 listopada 2016 roku na Uniwersytecie Humanistyczno-Społecznym SWPS w Warszawie odbyła się konferencja zatytułowana *Pozyskiwanie informacji w świetle zagrożeń terrorystycznych*. Wydarzenie to zostało zorganizowane przez Wydział Prawa Uniwersytetu SWPS w Warszawie, Wydział Zamiejscowy Uniwersytetu SWPS w Poznaniu oraz Polskie Stowarzyszenie Poligraferów. Patronat nad konferencją objął Komendant Główny Żandarmerii Wojskowej – płk Tomasz Połuch oraz Dyrektor Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury Sędzieja Sądu Apelacyjnego prof. nadz. dr hab. Małgorzata Manowska. Przewodnictwem w Komitecie naukowym pełniła prof. nadz. dr hab. Teresa Gardocka.

Wydarzenie zebrało w murach uczelni przedstawicieli świata nauki oraz praktyków sektora publicznego i prywatnego, którzy na co dzień zajmują się kwestiami pozyskiwania informacji w zakresie bezpieczeństwa. Wśród nich byli prokuratorzy, adwokaci, oficerowie służb mundurowych etc.

Pierwszy dzień konferencji otworzył Dziekan Wydziału Prawa Uniwersytetu SWPS prof. zw. dr hab. Lech Gardocki. Powitał wszystkich zgromadzonych gości i podkreślił istotę podejmowanego tematu w związku z nasileniem się zjawiska terroryzmu w ostatnim czasie na świecie. Życząc wszystkim owocnych obrad przekazał głos współorganizatorowi – prezesowi Polskiego Stowarzyszenia Poligraferów – Piotrowi Kuźdubowi, który również wskazał na potrzebę merytorycznej, naukowej debaty nad pozyskiwaniem informacji w różnych jego obliczach. Podczas otwarcia konferencji głos zabrali również przedstawiciele Komendy Głównej Żandarmerii Wojskowej oraz Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

Sesji otwierającej obrady przewodniczył prof. zw. dr hab. Lech Gardocki. Jako pierwszy w swoim wystąpieniu głos zabrał prof. nadzw. dr hab. Adam Taracha z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. W referacie pt. *Nowe regulacje dotyczące czynności operacyjno-rozpoznawczych zawarte w tzw. ustawie antyterrorystycznej* starał się przekładać kwestie prawne na praktykę funkcjonowania służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo,

odwołując się również do współdziałania z innymi regulacjami prawnymi. Jako drugi w tej sesji głos zabrał sędzia Sądu Najwyższego Wiesław Koziulewicz, który w swoim wystąpieniu *Niejawne nabycie, zbycie lub przejęcie przedmiotów pochodzących z przestępstwa* omawiał zagadnienie również z punktu widzenia regulacji prawnych odwołując się do kilku orzeczeń sądów. W trakcie wystąpienia nastąpiła krótka wymiana zdań między występującym a jego poprzednikiem, w której obaj zgodzili się co do różnicy między regulacjami prawnymi a praktyką. Kolejny głos zabrał insp. dr Rafał Batkowski, dyrektor Biura Międzynarodowej Współpracy Policji KGP. Przedstawił referat zatytułowany *Przeciwdziałanie terroryzmowi – perspektywa międzynarodowej wymiany informacji dotyczącej zagranicznych bojowników (Foreign Fighters)*, w którym zaprezentował zadania i funkcjonowanie Biura Międzynarodowej Współpracy Policji KGP odwołując się do tematyki zagranicznych bojowników. Największe kontrowersje i ożywioną dyskusję spowodował czwarty prelegent sesji dr Piotr Herbowski z Wydziału Zamiejscowego Uniwersytetu SWPS w Poznaniu. W swoim referacie pt. *Problem uregulowań prawnych działalności funkcjonariuszy „pod przykryciem” w obliczu nowych zagrożeń*, poruszył problem popełniania przestępstw przez funkcjonariuszy działających w sposób niejawni celem uwiarygodnienia swojej legendy i zyskania zaufania w środowisku przestępczym. W trakcie referatu wyniknęła żywa dyskusja, kiedy to wiele słuchaczy z audytorium protestowało, że nie ma czegoś takiego jak „funkcjonariusz popełniający przestępstwo podczas działań pod przykryciem”, powołując się na kontratyp uprawnień i obowiązków funkcjonariuszy oraz pragmatykę zawodową. Wymiana poglądów w tym temacie trwała przez cały czas przeznaczony na dyskusję aż do zamknięcia Sesji I.

Po przerwie obrady zostały wznowione w Sesji II, której przewodniczył sędzia Sądu Najwyższego Wiesław Koziulewicz. Jako pierwsza głos zabrała dr hab. Dobrosława Szumiło-Kulczycka z Uniwersytetu Jagiellońskiego, prezentując referat zatytułowany *Bezpieczeństwo a prawo do prywatności*. Prelegentka odniosła się do problemu masowego gromadzenia informacji o obywatelach w badaniach swoich oraz badaniach niemieckich. Wskazała na konieczność odnalezienia „złotego środka” pomiędzy zapewnianiem bezpieczeństwa a ingerencją w prawa człowieka. Kolejne przemówienie wygłosił mł. insp. Marcin Golizda-Bliźniński, były naczelnik Wydziału do walki z Cyberprzestępczością KGP. W wystąpieniu przedstawił charakterystykę funkcjonowania instytucji, konieczność zwiększania nakładów na cyberbezpieczeństwo we współczesnym świecie. Sesję II zamknął referat mec. Janusza Tomczaka z Kancelarii Wardyńscy i Wspólnicy pt. *Praktyczne trudności w skutecznej walce z cyberprzestępczością*, który wykazał, iż regulacje prawne często nie nadążają za rozwojem technologicznym i pomysłowością świata przestępczego, co jest głównym powodem braku skuteczności egzekwowania prawa w tej problematyce. Sesję zakończyła dyskusja z pytaniami do panelistów.

Sesję III otworzył moderator prof. zw. dr hab. Hubert Kolečki. Jako pierwszy głos zabrał Tomasz Tatar z Mediarecovery prezentacją pt. *Systemy OSINT – Open Source Intelligence*. Rozpoczął przedstawiając reprezentowaną firmę, po czym opisał znaczenie wywiadu jawnoźródłowego we współczesnym bezpieczeństwie. Podczas prelekcji zademonstrował nowe typy oprogramowania typu Wisdom od Lockheed Martin, który służy do automatyzacji OSINT i wyszukiwania konkretnych fraz w tekstach internetowych oraz wystąpieniach wideo w różnych językach, które są automatycznie transkrybowane i tłumaczone. Kolejne wystąpienie pt. *Ciemne strony sieci. Wykorzystanie Internetu przez terrorystów*, które zapre-

zentował płk Karol Molenda, zastępca dyrektora Biura Bezpieczeństwa Cybernetycznego SKW. Prelegent zaprezentował główne zagadnienia związane z funkcjonowaniem deep web oraz sieci TOR oraz problemy, jakie napotykają służby w próbach śledzenia i identyfikacji sprawców przestępstw wykorzystujących głęboki Internet. Wystąpienie zamykające Sesję III należało do Sławomira Kosielińskiego z Instytutu mikroMAKRO pt. *Biały kontrwywiad, czyli co można się dowiedzieć o sobie z publicznie dostępnych źródeł. Jak profilować ludzi – rozpoznawanie osobowe*. Prelegent zademonstrował proste techniki, dzięki którym każdy człowiek może ustalić dane osobowe na temat dowolnej osoby, wykorzystując tylko i wyłącznie źródła otwarte. Podkreślił, iż w Polsce trzeba dokonać wyboru pomiędzy chęcią anonimowości i prywatności a byciem przedsiębiorcą. Sesję zakończyła dyskusja z kilkoma pytaniami do prelegentów, a tym samym zakończyła się część plenarna w pierwszym dniu konferencji.

Po Sesji III uczestnicy zostali poproszeni o dokonanie wyboru jednego z czterech warsztatów przygotowanych przez organizatorów konferencji. Wśród nich były: *Technika kryminalistyczna jako wsparcie dla działań pozyskiwania informacji*, który poprowadził Jana Stefanowicza z Transfarm, *Badania poligraficzne jako metoda weryfikacji informacji* poprowadzone przez Beatę Jarszak z KWP w Katowicach, *Sztuka zadawania pytań: prezentacja z przykładami* Tomusza Garsztki z 4Truth oraz *Informacja w sieci narzędziem i bronią – o analizie dla nie analityków*, które poprowadził Piotr Rutkowski z Instytutu mikroMAKRO.

Po zakończonych warsztatach uczestnicy konferencji udali się na uroczysty bankiet, gdzie w kularowej atmosferze mogli wymieniać się doświadczeniami i spostrzeżeniami, czym zakończył się pierwszy dzień konferencji.

Drugi dzień konferencji otworzył warsztat *Techniki prowadzenia przesłuchań i wywiadów prowadzony* poprowadzony przez Wiesława Zyskowskiego. Prowadzący zaprezentował interesujący eksperyment przy udziale czwórki uczestników konferencji, w którym to eksperymencie audytorium musiało określić kto kłamie, zadając pytania i odczytując mowę ciała. Zdanie wywołało żywą dyskusję nad perspektywami zastosowań kinezyki w pozyskiwaniu informacji od osobowych źródeł informacji i praktyce przesłuchań.

Po przeprowadzonym warsztacie rozpoczęła się Sesja IV konferencji, której przewodziła prof. nadz. dr hab. Teresa Gardocka. Pierwszy referat zaprezentował sędzia Sądu Najwyższego prof. dr hab. Jacek Sobczak pt. *Cyberprzestrzeń jako obszar ochrony bezpieczeństwa narodowego w optyce dokumentów europejskich*, w którym odwołał się m.in. do Strategii Cyberbezpieczeństwa Unii Europejskiej oraz Europejskiej Agencji Bezpieczeństwa, jako podstaw ustanowienia ram dla inicjatyw podejmowanych w ramach walki z cyberprzestępczością. Kolejnym prelegentem miał być prof. dr hab. Arkadiusz Letkiewicz z Polskiej Platformy Bezpieczeństwa Wewnętrznego, lecz z powodów nagłych nie mógł przybyć na konferencję. W zastępstwie, referat pt. *Jakość informacji w organizacjach odpowiedzialnych za bezpieczeństwo wewnętrzne państwa* odczytał jego asystent. Ostatnim wystąpieniem w Sesji IV była prezentacja dr Doroty Lorkiewicz-Muszyńskiej z Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu, która przedstawiła referat pt. *Nowe możliwości identyfikacji osób na podstawie zapisów z monitoringu*. Prelegentka zaprezentowała ciekawe przypadki z praktyki wykorzystania dorobku biometrii przy identyfikacji pseudokibiców oraz włamywacza na klatce osiedlowej. W obydwu przypadkach wykorzystano analizę biometryczną skupiając się na cechach charakterystycznych tj. bruzdy na dłoniach, wzrost, postura ciała.

Wskazała, że przy zwiększaniu jakości nagrań monitoringu, identyfikacja na podstawie cech indywidualnych będzie sukcesywnie wzrastać. Sesję zakończyła dyskusja, która została zdominowana przez rozszerzające pytania dotyczące perspektyw analiz biometrycznych.

Sesja V, pod przewodnictwem prof. dr hab. Ryszarda Jaworskiego, skupiona była na wykorzystaniu poligrafu, jego zastosowaniu, możliwościach i ograniczeniach oraz regulacjach prawnych. Sesja rozpoczęła się prelekcją Piotra Kuźduba, prezesa Polskiego Stowarzyszenia Poligraferów, pt. *Badania poligraficzne jako narzędzie monitorowania zagrożeń w systemie bezpieczeństwa państwa*. Kolejnym referatem w panelu było wystąpienie dr hab. Marka Leśniaka z Uniwersytetu Śląskiego pt. *Psychologiczne pułapki przy pozyskiwaniu informacji o zagrożeniach*. Prezentację zamykającą przedstawiła Dominika Słapczyńska z Polskiego Stowarzyszenia Poligraferów zatytułowaną *Badania poligraficzne w działaniach antyterrorystycznych*. Czas na pytania do prelegentów zakończył Sesję V.

Po przerwie rozpoczęła się ostatnia Sesja VI, której moderację przejął prof. dr hab. Adam Taracha. W pierwszym wystąpieniu pt. *Prawa i wolności obywatelskie a zagrożenie terrorystyczne* prof. dr hab. Teresa Gardocka uznała, iż zwalczanie terroryzmu wymaga ingerencji w prywatność obywateli, a prawa człowieka to istotna wartość w Europie, dlatego społeczna akceptacja działalności organów państwa i regulacje prawne dotyczące uprawnień to sprawa szczególnej wagi dla prawodawców i praktyków, a żadne z tych zagadnień nie jest mniej ważne od drugiego. Kolejnym wystąpieniem była prezentacja dr Dariusza Jagiełło z Uniwersytetu SWPS zatytułowana *Tortury – skuteczna metoda gromadzenia i pozyskiwania informacji czy łamanie praw człowieka*. Prelegent wyjaśnił zgromadzonym zasadnicze kwestie związane z torturami, przywołał przykłady stosowanych technik oraz wskazał zalety i wady. Poruszył również problem tajnych więzień CIA w Europie. Ostatnim referatem pt. *Odpowiedzialność funkcjonariuszy publicznych za nielegalne uzyskiwanie informacji* autorstwa dr Piotra Józwiaka z Uniwersytetu SWPS i Jakuba Terlega z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, wskazującym na nadużycia władzy m.in. wśród służb mundurowych w kontekście aspektów prawnych, etycznych i moralnych, była doskonałym podsumowaniem całej tematyki konferencji.

Po zakończeniu dyskusji przedstawiciele organizatorów podsumowali obrady dwóch dni konferencji oraz podziękowali prelegentom i wszystkim uczestnikom, tym samym kończąc wydarzenie.

Konferencja *Pozyskiwanie informacji w świetle zagrożeń terrorystycznych* podjęła bardzo aktualny i ważny temat ze względów naukowych i praktycznych. Wydarzenia na świecie, a przede wszystkim wzrost ataków terrorystycznych w Europie Zachodniej oraz kryzys imigracyjny potwierdzają konieczność rzetelnej naukowej debaty nad możliwościami gromadzenia informacji o zagrożeniach i przeciwdziałania im, przy poszanowaniu wartości przyświecających demokratycznemu państwu prawa. Podczas konferencji poruszonych zostało wiele aspektów tego zjawiska, a wymiana doświadczeń i spostrzeżeń z pewnością zapoczątkuje w przyszłości.

„SECURO” Wytoczne dla Autorów

Wymagania redakcyjne

Układ analizy:

- Autor
- Tytuł analizy w języku polskim
- Tytuł analizy w języku angielskim
- Abstrakt: w języku polskim do 600 znaków
- Kluczowe słowa: w języku polskim (max. 5)
- Tekst artykułu
- Bibliografia (nie numerujemy bibliografii!)
 - materiały źródłowe (dokumenty), publikacje zwarte, artykuły, źródła internetowe
- Nota o Autorze (w tym: kierunek i stopień studiów, adres e-mailowy).

Czcionka: Times New Roman „12”

Akapit: wyrównanie do prawej i lewej, wcięcie: 1,25 cm pierwszy wiersz, 1,5 odstępu między wierszami.

Przypisy polskie: na dole strony, odstępy między wierszami pojedyncze, numeracja ciągła, czcionka „10”, według wzoru:

¹ S. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 1995, s. 206.

¹ Tamże, s. 27.

¹ S. Huntington, dz. cyt., s. 28.

¹ M. Cichosz, *Transformacja demokratyczna – przyczyny, przebieg i efekty procesu*, [w:] A. Antoszewski (red.), *Systemy polityczne Europy Środkowo- Wschodniej*, Wrocław 2006, s. 52.

¹ A. Zięba, *Counterterrorism Systems of Spain and Poland: Comparative Studies*, „Przegląd Politologiczny” 2015, nr 3, s. 65–78.

¹ S. Ciesielski, *Restytucja czeczeńskiej autonomii*, źródło: <http://www.sciesielski.republika.pl/czeczunia/resauto.html> [01.03.2016 r.].

¹ *Czarnogórcy wierzą w Unię Europejską*, „Gazeta Wyborcza” z dn. 21.04.2016 r.

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483.

Tekst podstawowy i przypisy: wyjustowane.

Ustawienia strony: standardowe

Objętość: 25–35 tys. znaków (wraz ze spacjami)

Forma przekazania tekstu: e-mail’em, w edytorze Word na adres: azieba@uw.edu.pl

dr Aleksandra Zięba
Redaktor Naczelny „Securo”
Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytet Warszawski
ul. Nowy Świat 67, p. 201
00-927 Warszawa
<http://sknbwuw.cba.pl>

